Ombuigingslijst 2026

15 september 2026

INHOUDSOPGAVE

1 Inleiding 3

2 Basispad: de ontwikkeling van de uitgaven tot en met 2031 4

3 Ombuigingen uitgaven per Beleidsterrein 5
3.1 De Koning 6
3.2 Staten-Generaal en Hoge Colleges van Staat en overige Kabinetten 7
3.3 Binnenlandse Zaken 9
3.4 Buitenlandse Zaken 13
3.5 Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking 15
3.6 Defensie 19
3.7 Justitie en Veiligheid 23
3.8 Asiel en Migratie 32
3.9 Financiën 36
3.10 Economische Zaken en Klimaat 39
3.11 Klimaat en Groene Groei 42
3.12 Onderwijs, Cultuur en Wetenschap 53
3.13 Sociale Zaken en Werkgelegenheid 78
3.14 Volksgezondheid, Welzijn en Sport 102
3.15 Infrastructuur en Waterstaat 124
3.16 Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur 136
3.17 Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening 141
3.18 Arbeidsvoorwaarden 149

4 Fiscaliteit 150

Bijlage: Integraal overzicht tabellen 157

1 INLEIDING

De ombuigingslijst 2026 bevat een geactualiseerd overzicht van mogelijke bezuinigingsmaatregelen binnen de gehele Rijksbegroting. De ombuigingslijst is bedoeld ter ondersteuning van politieke besluitvorming en bevat geen oordeel over de politieke (on)wenselijkheid. De verantwoordelijkheid voor de ombuigingslijst ligt bij ambtelijk Financiën. De maatregelen zijn onderzocht op de technische haalbaarheid van de besparing. Hierbij gelden de volgende uitgangspunten (tenzij specifiek anders aangegeven):

Algemene uitgangspunten
- Bij alle maatregelen op deze ombuigingslijst is het directe effect op het EMU-saldo weergegeven. Tweede- en derde-orde-effecten zijn niet gekwantificeerd. Zo zijn in- en uitverdieneffecten buiten beschouwing gelaten: het deel van de opbrengst of kosten dat als gevolg van aangepast gedrag alsnog binnenkomt of weglekt. Ook de bredere macro-economische doorwerking van de maatregelen, bijvoorbeeld via effecten op werkgelegenheid en bestedingen, is niet meegenomen in de geraamde opbrengst.
- Maatregelen kunnen in sommige gevallen overlappen, maar kunnen elkaar ook uitsluiten. De individuele maatregelen in deze lijst kunnen daarom niet zomaar bij elkaar worden opgeteld.

Uitgangspunten uitgavenkant
- De geraamde opbrengst van maatregelen is zoveel mogelijk gebaseerd op begrotingsstand Miljoenennota 2027.
- Voor de geraamde bedragen aan de uitgavenkant geldt het volgende:
  - Indien grondslagen of het macro-economische beeld wijzigen, dan wordt aanbevolen om de budgettaire consequenties te actualiseren.
  - De maatregelen gaan uit van besluitvorming op 1 januari 2027, gevolgd door een implementatieproces (bijvoorbeeld een wetgevingsproces). Dit betekent dat sommige maatregelen pas vanaf 2028 of later een besparing opleveren.
    - Een later besluit tot invoering dan 1 januari 2027 vergt een actualisering van de budgettaire consequenties op basis van de nieuwe ingangsdatum.
    - Eerdere invoering dan 1 januari 2027 kan mogelijk een besparing opleveren die eerder wordt gerealiseerd dan aangegeven in de geraamde bedragen.
  - De geraamde bedragen zijn inclusief uitvoeringskosten. Bij invoering van een maatregel kunnen uit uitvoeringstoetsen nog preciezere inschattingen van uitvoeringskosten volgen. Verder wordt verondersteld dat departementen en andere aan de overheid gelieerde organisaties de beleidswijzigingen binnen bestaande apparaatsbudgetten opvangen.
  - Alle bedragen luiden in hele miljoenen euro, naar beneden afgerond.
    - Geschatte bedragen groter dan 25 miljoen euro zijn voorzichtigheidshalve naar beneden afgerond opeen veelvoud van vijf. Zo wordt een geschat bedrag van 39 miljoen euro naar beneden afgerond op 35 miljoen euro.
    - Maatregelen waarvoor de potentiële besparing precies bekend is, zijn niet afgerond.

Uitgangspunten inkomstenkant
- Voor de geraamde bedragen aan de inkomstenkant geldt het volgende:
  - Indien het macro-economische beeld wijzigt, dan wordt aanbevolen om de budgettaire consequenties te actualiseren.
  - De maatregelen moeten worden opgenomen in het pakket Belastingplan 2027 om de geraamde opbrengst en verwachte ingangsdatum te realiseren. Voor alle maatregelen is een wetswijziging nodig.
  - De geraamde bedragen zijn exclusief mogelijke uitvoeringskosten die samenhangen met de invoering van deze maatregelen.
  - Alle bedragen luiden in hele miljoenen euro. In afwijking van de uitgavenkant worden de ramingen aan de inkomstenkant niet op (veelvouden van) vijf afgerond.

Leeswijzer
- Bij maatregelen aan de uitgavenkant (hoofdstuk 2 en 3) duidt een minteken (-) op een verbetering van het EMU-saldo. Bij de maatregelen aan de inkomstenkant (hoofdstuk 4) duidt een plusteken (+) op een verbetering van het EMU-saldo.
- Niet-saldo relevante maatregelen worden in de tabel van het beleidsterrein afzonderlijk weergegeven.

2 BASISPAD: DE ONTWIKKELING VAN DE UITGAVEN TOT EN MET 2031

Het basispad bestaat uit de voorziene uitgavenontwikkeling bij ongewijzigd beleid. Dit maakt inzichtelijk hoe de uitgaven van de verschillende beleidsterreinen zich in vergelijking tot elkaar ontwikkelen.

De horizontale ontwikkeling gaat uit van de netto-uitgaven met begrotingsstand ontwerpbegroting 2027. De uitgaven zijn in constante prijzen met uitzondering van het Gemeentefonds en het Provinciefonds, het ODA-budget (Official Development Assistance, onderdeel van Homogene Groep Internationale Samenwerking) en huurtoeslag. Deze uitgaven zijn in lopende prijzen. De begrotingen zijn geïndexeerd naar prijspeil 2026. De (coalitieakkoord) reserveringen op de Aanvullende Post zijn toegerekend aan de begroting van het beleidsverantwoordelijke departement. De begrotingen van VWS en SZW zijn exclusief de rijksbijdragen. Onder andere vanwege bovenstaande aanpassingen van de grondslag kunnen de bedragen in onderstaande tabel afwijken van de bedragen die verderop in de lijst per begrotingshoofdstuk worden genoemd.

De netto-uitgaven stijgen van 479 miljard euro in 2026 met 22 miljard euro tot 501 miljard euro in 2031.

Tabel 1 Horizontale ontwikkeling per begrotingshoofdstuk

Netto-uitgaven (in miljarden euro)	2026	2027	2028	2029	2030	2031	Verschil 2031-2026
Sociale Zekerheid	124	128	131	134	134	136	11
Zorg	118	121	121	122	122	124	6
Gemeentefonds en Provinciefonds (inclusief accres)	53	54	54	54	57	59	6
Onderwijs, Cultuur en Wetenschap	58	57	58	57	57	57	– 1
Defensie (inclusief Defensiematerieelbegrotingsfonds)	36	29	33	35	36	38	2
Buitenlandse Zaken	12	16	17	17	18	18	5
Justitie en Veiligheid	17	18	18	19	18	18	1
Infrastructuur en Waterstaat (inclusief Mobiliteitsfonds en Deltafonds)	16	15	15	16	15	15	– 0
Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening	9	10	9	10	9	9	1
Financiën (exclusief Nationale Schuld)	5	12	13	7	7	5	0
Klimaat en Groene Groei (inclusief Klimaat- en energiefonds)	10	6	– 3	5	6	4	– 6
Asiel en Migratie	8	8	7	6	5	5	– 4
Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur	3	4	5	5	4	4	1
Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking	4	4	4	5	4	4	– 0
Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (inclusief BES-fonds en Hoge Colleges van Staat)	4	4	4	3	3	3	– 1
Economische Zaken en Klimaat (inclusief Nationaal Groeifonds)	3	3	4	3	3	3	0
Algemene Zaken en De Koning	0	0	0	0	0	0	– 0
Totaal	**479**	**491**	**490**	**498**	**499**	**501**	**22**

3 OMBUIGINGEN UITGAVEN PER BELEIDSTERREIN

3.1 De Koning

De begroting van de Koning bedraagt 62 miljoen euro voor het jaar 2027 en blijft stabiel. De grootste uitgaven hangen samen met de functionele uitgaven van de Koning door de Dienst van het Koninklijk Huis (40 miljoen euro). Daarnaast is de grondwettelijke uitkering aan de leden van het Koninklijk Huis, zoals bepaald in de Wet financieel statuut van het Koninklijk Huis (WFSKH) (circa 13 miljoen euro), onderdeel van de begroting van de Koning.

Tabel 2 Ombuigingen De Koning

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
1	Persoonlijke vergoedingen (a-component) van de leden van het Koninklijk Huis terugbrengen tot het niveau van de minister-president	0	0	– 1	– 1	– 1	– 1	2029
2	Beëindiging Koninklijk Huis	0	0	0	0	0	– 60	2032
3	Afschaffen paarden en rijtuigen van het Koninklijk Staldepartement	0	– 3	– 3	– 3	– 3	– 3	2028

1. Persoonlijke vergoedingen (a-component) van de leden van het Koninklijk Huis terugbrengen tot het niveau van de minister-president
Met deze maatregel wordt een besparing gerealiseerd op de vergoedingen van de leden van het Koninklijk Huis. Momenteel ontvangen Koning Willem-Alexander, Koningin Máxima, Prinses Beatrix en de Prinses van Oranje een grondwettelijke uitkering. In 2026 bedraagt de a-component (het feitelijke inkomen) van de uitkering voor de Koning 1,12 miljoen euro, voor de Koningin 0,46 miljoen euro, voor Prinses Beatrix 0,66 miljoen euro en voor de Prinses van Oranje 0,35 miljoen euro. De Prinses van Oranje stort de a-component in 2026 terug. De uitkeringen van de leden van het Koninklijk Huis zijn grondwettelijk bepaald en zijn opgenomen in de Wet financieel statuut van het Koninklijk Huis (WFSKH). Aanpassing van de hoogte van de uitkering kan plaatsvinden als de WFSKH wordt herzien. Hiervoor is een meerderheid van ten minste tweederde in beide Kamers nodig. Vanwege de benodigde wetswijziging wordt uitgegaan dat de maatregel in kan gaan per 2029. De maatregel levert een besparing van circa 1 miljoen euro op. Het berekende structurele effect is het verschil tussen de grondwettelijke uitkeringen en het bruto-inkomen van de minister-president.

2. Beëindiging Koninklijk Huis
Met deze maatregel wordt de besparing van de beëindiging van het Koninklijk Huis in kaart gebracht. Het is mogelijk, net als enkele andere Europese landen eerder deden, het Koninklijk Huis te beëindigen. Hiervoor is het wijzigen van de grondwet noodzakelijk. Op termijn kan dit een besparing opleveren van 60 miljoen euro structureel, omdat er geen grondwettelijke uitkeringen meer nodig zijn voor leden van het Koninklijk Huis en er ook geen Dienst van het Koninklijk Huis meer is. In de indicatieve budgettaire reeks is uitgegaan van een besparingsopbrengst vanaf 2032, maar dit kan mogelijk nog langer duren gegeven de besluitvorming die hiervoor nodig is. Mochten de ceremoniële functies worden overgenomen door de minister-president, dan kan dit mogelijk meerkosten voor de begroting van Algemene Zaken opleveren.

3. Afschaffen paarden en rijtuigen van het Koninklijk Staldepartement
Deze maatregel behelst het afschaffen van een deel van het Koninklijk Staldepartement. Het is mogelijk de Koets- en Rijstal van het Koninklijk Staldepartement af te schaffen, zodat geen gebruik meer wordt gemaakt van paarden en rijtuigen (inclusief koetsen). De consequenties hiervan zijn onder andere ceremonieel, zoals de invulling van de rijtoer op Prinsjesdag. Vanaf 2028 kan dit een besparing opleveren van ongeveer 3 miljoen euro, onder andere omdat geen stalling en verzorging voor ongeveer 30 paarden meer nodig is. Het afschaffen is ook onderdeel van maatregel 2 Beëindiging Koninklijk Huis.

3.2 Staten-Generaal en Hoge Colleges van Staat en overige Kabinetten

Begrotingshoofdstuk 2 bestaat uit IIA Staten-Generaal en IIB Overige Hoge Colleges van Staat, Kabinetten en de Kiesraad. In artikel 4.4, tweede lid, van de Comptabiliteitswet (CW 2016) is bepaald dat de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties verantwoordelijk is voor het beheer van deze begrotingshoofdstukken. De Staten-Generaal, Raad van State, de Algemene Rekenkamer en de Nationale ombudsman hebben een bijzondere staatsrechtelijke positie, die tot uiting komt in onafhankelijkheid ten opzichte van regering en parlement en uit de grondwettelijk vastgelegde taak. De overige colleges hebben een in reguliere wetgeving verankerde zelfstandige en onafhankelijke positie. De minister moet in dit verband de grenzen van zijn verantwoordelijkheden en bevoegdheden ten aanzien van het beheer van de begrotingshoofdstukken bewaken en prudent omgaan met de verantwoordelijkheden en bevoegdheden zodat hij recht doet aan hun staatsrechtelijke positie. Voor beide begrotingshoofdstukken zijn daarom aparte beheersafspraken gemaakt, waardoor het beheer door de minister van BZK «op afstand» plaatsvindt. Dat betekent dat eenzijdige besluitvorming over ombuigingen niet automatisch leidt tot ingevoerde besparingen.

Tabel 3 Ombuigingen Staten-Generaal en Hoge Colleges van Staat en overige Kabinetten

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
	Staten-Generaal							
1	Apparaatstaakstelling Eerste Kamer	0	0	0	– 1	– 1	– 1	2030
2	Apparaatstaakstelling Tweede Kamer	0	– 1	– 5	– 11	– 10	– 10	2031
3	Stopzetten subsidie ProDemos	0	– 2	– 2	– 2	– 2	– 2	2028
	Hoge Colleges van Staat en overige Kabinetten							
4	Apparaatstaakstelling Raad van State	0	– 1	– 3	– 7	– 7	– 7	2030
5	Apparaatstaakstelling Algemene Rekenkamer	0	0	– 2	– 3	– 3	– 3	2030
6	Apparaatstaakstelling Nationale Ombudsman	0	0	– 1	– 2	– 2	– 2	2030
7	Opheffen Kanselarij	0	0	– 1	– 3	– 4	– 6	2032
8	Apparaatstaakstelling Kiesraad	0	0	0	– 1	– 1	– 1	2030

Staten-Generaal

De middelen voor de Staten-Generaal staan op begrotingshoofdstuk 2A en worden uitgegeven aan wetgevings-, controle-, en apparaatskosten van de Eerste en Tweede Kamer. Op deze begroting staat in 2027 ruim 285 miljoen euro en structureel 280 miljoen euro. De Staten-Generaal heeft middels artikel 4.5 van de Comptabiliteitswet een eigen positie op de begroting. De minister van BZK neemt de ramingen, opgesteld door de Eerste en Tweede Kamer, over, tenzij er evident zwaarwegende redenen zijn om dit niet te doen.

1. Apparaatstaakstelling Eerste Kamer
Deze maatregel voert een taakstelling oplopend tot 7,5% in op de apparaatskosten van de Eerste Kamer. Sinds 2020 zijn de kosten van de Eerste Kamer met gegroeid met 98% van 13 miljoen euro tot circa 26 miljoen euro in 2026 (inclusief indexatie). Er zijn eerdere taakstellingen geweest, waarbij de Eerste Kamer is uitgezonderd. Deze maatregel levert vanaf 2030 structureel 1 miljoen euro op.

2. Apparaatstaakstelling Tweede Kamer
Deze maatregel voert een taakstelling oplopend tot 7,5% in op de apparaatskosten van de Tweede Kamer. Sinds 2020 zijn de kosten van de Tweede Kamer gegroeid met 75% van 90 miljoen euro tot 157 miljoen euro in 2026 (inclusief indexatie). Er zijn eerdere taakstellingen geweest, waarbij de Tweede Kamer is uitgezonderd. Deze maatregel levert vanaf 2031 structureel 10 miljoen euro op.

3. Stopzetten subsidie ProDemos
Met deze maatregel wordt de subsidie aan ProDemos beëindigd. ProDemos ontvangt van zowel BZK als van de Tweede Kamer een subsidie. Daarnaast vraagt ProDemos vergoedingen van afnemers voor rondleidingen en voorlichtingen. Ter compensatie van de weggevallen inkomsten kan ProDemos een groter deel van haar activiteiten financieren uit meer kostendekkende vergoedingen vanuit afnemers, en/of door minder bezoekers te faciliteren. Ook kan ervoor worden gekozen meer gebruik te maken van digitale voorlichting, maar dit brengt kosten met zich

mee waardoor de maatregel minder oplevert. Er is geen wetswijziging nodig. De subsidieregeling loopt af in 2027. Het niet verlengen levert structureel 2 miljoen euro op vanaf 2028. In hoofdstuk 3.5 van de ombuigingslijst staat het stopzetten van de subsidie van Binnenlandse Zaken (BZK) aan ProDemos, wat 12 miljoen euro structureel oplevert.

Hoge Colleges van Staat en overige Kabinetten

De middelen voor de Hoge Colleges van Staat, de Kabinetten van de Gouverneurs en de Kiesraad staan op begrotingshoofdstuk 2B. Onder de Hoge Colleges van Staat vallen: de Raad van State, de Algemene Rekenkamer, De Nationale ombudsman en de Kanselarij der Nederlandse Orden. Op hun gezamenlijke begroting staat in 2027 228 miljoen euro en structureel circa 210 miljoen euro. De Staten-Generaal (IIA) en de Overige Hoge Colleges (IIB) hebben een bijzondere onafhankelijk status die vastgelegd is in de (grond)wet. Om die reden zijn er beheersafspraken met deze organisaties gemaakt dat aanpassingen van hun begroting in overleg gebeuren.

4. Apparaatstaakstelling Raad van State
Deze maatregel voert een taakstelling oplopend tot 7,5% in op de apparaatskosten van de Raad van State. De Raad van State is een onafhankelijk adviseur van regering en parlement over wetgeving en bestuur. Ook is de Raad van State de hoogste algemene bestuursrechter in Nederland. Sinds 2020 zijn de kosten van de Raad van State met gegroeid met 48% van 73 miljoen euro tot circa 109 miljoen euro in 2026 (inclusief indexatie). Er zijn eerdere taakstellingen geweest, waarbij de Raad van State is uitgezonderd. Deze maatregel levert vanaf 2030 structureel 7 miljoen euro op.

5. Apparaatstaakstelling Algemene Rekenkamer
Deze maatregel voert een taakstelling oplopend tot 7,5% in op de apparaatskosten van de Algemene Rekenkamer. De Algemene Rekenkamer controleert de inkomsten en uitgaven van het Rijk, met name of de uitgaven van de Rijksoverheid rechtmatig en doelmatig zijn. Daarnaast voert ze afzonderlijke onderzoeken uit. Deze maatregel voert een taakstelling oplopend tot 7,5% in op de apparaatskosten van de Algemene Rekenkamer. Sinds 2020 zijn de kosten van de Algemene Rekenkamer met gegroeid met 52% van 21 miljoen euro tot circa 50 miljoen euro in 2026 (inclusief indexatie). Er zijn eerdere taakstellingen geweest, waarbij de Algemene Rekenkamer is uitgezonderd. Deze maatregel levert vanaf 2030 structureel 3 miljoen euro op.

6. Apparaatstaakstelling Nationale Ombudsman
Deze maatregel voert een taakstelling oplopend tot 7,5% in op de apparaatskosten van de Nationale Ombudsman. De Nationale ombudsman helpt burgers bij problemen met de overheid, door de weg te wijzen naar het juiste loket, advies te geven en onderzoek te doen. Daarnaast daagt die overheden uit anders te kijken naar hun werk en dienstverlening. Sinds 2020 zijn de kosten van de Nationale Ombudsman met gegroeid met 57% van 21 miljoen euro tot circa 33 miljoen euro in 2026 (inclusief indexatie). Er zijn eerdere taakstellingen geweest, waarbij de Nationale Ombudsman is uitgezonderd. Deze maatregel levert vanaf 2030 structureel 2 miljoen euro op.

7. Opheffen Kanselarij
Deze maatregel stelt voor om de Kanselarij der Nederlandse Orden (de Kanselarij) op te heffen. De Kanselarij zorgt voor decoratieverlening, het beheer van versierselen van de onderscheidingen (lintjes) en voor de correcte verzending hiervan aan de betrokken ministeries. De Kanselarij houdt ook de registers van onderscheiden personen bij. Deze maatregel vereist een wijziging van het Reglement op de Militaire Willems-Orde en levert per 2032 structureel 6 miljoen euro op. Deze maatregel heeft als gevolg dat er door de Kanselarij geen onderscheidingen meer worden verstrekt en dat het decoratiestelsel moet worden gestopt.

8. Apparaatstaakstelling Kiesraad
Deze maatregel voert een taakstelling oplopend tot 7,5% in op de apparaatskosten van de Kiesraad. De Kiesraad is het onafhankelijke bestuursorgaan dat zorgt voor een eerlijk, transparant en controleerbaar verloop van verkiezingen in Nederland. Het is het centrale adviescollege voor de regering en het parlement over kiesrecht en de organisatie van verkiezingen. In 2025 heeft de Kiesraad extra taken en bevoegdheden gekregen om de kwaliteit van de uitvoering van het verkiezingsproces verder te bevorderen. Sinds 2020 zijn de kosten van de Kiesraad met gegroeid met 303% van circa 3 miljoen euro tot 14 miljoen euro in 2026 (inclusief indexatie). Er zijn eerdere taakstellingen geweest, waarbij de Kiesraad is uitgezonderd. Deze maatregel levert vanaf 2030 structureel 1 miljoen euro op.

3.3 Binnenlandse Zaken

De begroting van Binnenlandse Zaken (BZK) bedraagt in 2027 4,8 miljard euro en loopt tot 2031 af tot 2,8 miljard euro. Dit komt vooral door de uitgaven aan Groningen, die in 2027 2,4 miljard euro bedragen en in de daaropvolgende jaren afnemen tot 0,6 miljard euro in 2031. Ook de (centrale) apparaatskosten dalen in de komende jaren, van 0,9 miljard in 2027 naar 0,6 miljard euro in 2031. Andere uitgavenposten zijn de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD, 0,6 miljard euro structureel) en overheidsdienstverlening (0,6 miljard structureel). Kleinere uitgavenposten zijn bestuur en democratie, een digitale infrastructuur en werkgevers- en bedrijfsvoeringbeleid.

Tabel 4 Ombuigingen Binnenlandse Zaken

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
	Bestuur en democratie							
1	Korten middelen democratisch burgerschap	0	– 10	– 8	– 8	– 8	– 8	2029
2	Stopzetten subsidie decentrale politieke partijen	0	– 8	– 8	– 8	– 8	– 8	2028
3	Verlagen subsidie landelijke politieke partijen	0	– 5	– 5	– 5	– 5	– 5	2028
4	Korten middelen tegengaan desinformatie	0	– 6	– 4	– 4	– 4	– 4	2029
5	Stopzetten subsidie verbinding inwoner en overheid	0	– 11	– 11	– 11	– 11	– 11	2028
6	Stopzetten subsidie ProDemos	0	– 13	– 12	– 12	– 12	– 12	2029
7	Stopzetten budgetten ambtelijk vakmanschap	0	– 2	– 2	– 4	– 4	– 4	2030
8	Schrappen budget maatschappelijke weerbaarheid medeoverheden	– 20	– 25	– 40	– 48	– 60	0	2036
	Nationale veiligheid							
9	Korting apparaat AIVD (niet-NAVO 3,5% relevant)	– 3	– 6	– 21	– 42	– 42	– 42	2030
	Generieke digitale infrastructuur							
10	Halveren vernieuwingsbudget Generieke Digitale Infrastructuur (GDI)	0	– 31	– 31	– 31	– 31	– 31	2028
	Werkgevers en bedrijfsvoeringsbeleid							
11	Geen aparte opdrachten in het kader van werving, selectie en ontwikkeling leidinggevenden	0	– 2	– 4	– 4	– 4	– 4	2029
12	Halveren opdrachtenbudget bedrijfsvoeringsbeleid	0	– 4	– 4	– 4	– 4	– 4	2028
	Parlementaire ondervragingscommissie Kinderopvangtoeslag (POK)							
13	Korten POK-middelen informatiehuishouding	0	– 14	– 19	– 19	– 19	– 19	2029
14	Korten POK-middelen op aanvullende post	0	– 17	– 17	– 17	– 17	– 20	2032
15	Korten POK-middelen hoogwaardige dienstverlening één overheid	0	– 50	– 50	– 50	– 50	– 50	2028

Bestuur en democratie

1. Korten middelen democratisch burgerschap
Deze maatregel schaft het budget voor democratisch burgerschap af. Dit budget wordt gebruikt voor een breed scala aan maatregelen om burgers bewust te maken van hun democratisch burgerschap en dit bewustzijn te versterken, zoals ondersteuning voor maatschappelijke en lokale initiatieven en het stimuleren van burgerparticipatie.[1] Als dit budget wordt afgeschaft, kunnen deze maatregelen niet worden uitgevoerd. De middelen zijn bedoeld voor maatschappelijk initiatief en het versterken van invloed en zeggenschap in de democratische rechtsstaat. Deze maatregel vereist geen wetswijziging. Deze maatregel kan per 2028 worden ingevoerd en levert vanaf 2029 structureel 8 miljoen euro op.

2. Stopzetten subsidie decentrale politieke partijen
Deze maatregel buigt om door een nieuwe subsidies aan decentrale politieke partijen die nog in werking moet treden, niet in te voeren. In het kader van de Wet op de politieke partijen (Wpp) zijn middelen beschikbaar gesteld om aan decentrale politieke partijen een subsidie te verstrekken. Deze subsidie is bedoeld om decentrale politieke partijen te versterken, zeker nu er steeds meer taken en verantwoordelijkheden bij het decentrale bestuur worden

[1] Kamerstukken II 2024-2025, 36600-VII, nr. 142.

belegd. Door vertragingen is inwerkingtreding van het wetsvoorstel voorzien per 1 januari 2028. Uit de envelop Goed bestuur en sterke rechtsstaat is 8 miljoen euro per jaar beschikbaar gesteld voor deze subsidie. Er kan ervoor worden gekozen om het wetsvoorstel terug te draaien. Deze maatregel vergt aanpassing van het inmiddels ingediende wetsvoorstel bij de Tweede Kamer. Dit levert structureel 8 miljoen euro per jaar op vanaf 2028.

3. Verlagen subsidie landelijke politieke partijen
Deze maatregel verlaagt de subsidie aan landelijke politieke partijen. Politieke partijen krijgen op basis van de Wet financiering politieke partijen (Wfpp) elk kalenderjaar subsidie toegekend, indien ze tenminste duizend leden hebben met vergader- en stemrecht. De subsidie bestaat uit verschillende bedragen voor Kamerzetels, een politiek-wetenschappelijk instituut, een politieke jongerenorganisatie en een instelling voor buitenlandse activiteiten. De subsidie ondersteunt politieke partijen in hun democratische functie. Sinds 2020 is het budget voor politieke partijen structureel verhoogd. Er kan worden gekozen om deze verhoging terug te draaien en de bedragen voor de verschillende onderdelen neerwaarts bij te stellen. Het terugdraaien van deze verhoging vereist geen wetswijziging. De bedragen worden jaarlijks per 1 januari gewijzigd via een ministeriële regeling. Vanaf 2028 levert dit een besparing van 5 miljoen euro structureel op. Het terugschroeven van de subsidie vergroot de afhankelijkheid van politieke partijen van donateurs.

4. Korten middelen tegengaan desinformatie
Deze maatregel buigt het budget voor het tegengaan van desinformatie om. Deze middelen worden ingezet om eerder en beter zicht krijgen op de verspreiding van desinformatie, buitenlandse informatiemanipulatie en het weerbaar maken van de overheid en samenleving hiertegen. Deze maatregel vereist geen wetswijziging. De maatregel kan worden ingevoerd per 2028 en levert vanaf 2029 een structurele besparing op van 4 miljoen euro.

5. Stopzetten subsidie verbinding inwoner en overheid
Deze maatregel betreft het stopzetten van de subsidie verbinding inwoner en overheid. De subsidie verbinding inwoner en overheid wordt verstrekt om de bewustwording en de weerbaarheid van burgers rondom de verspreiding van online desinformatie te vergroten. Daarnaast ontvangen het Landelijk Samenwerkingsverband Actieve bewoners (LSA) en de Landelijke Vereniging van Kleine Kernen (LVKK) subsidies ter bevordering van actieve burgerbetrokkenheid. Deze organisaties ondersteunen burgerinitiatieven. Ook worden deze middelen ingezet voor de versterking van de toegankelijkheid van de verkiezingen. Deze maatregel levert vanaf 2028 structureel 11 miljoen euro op. Er is geen wetswijziging nodig. Hierdoor kunnen eerdergenoemde activiteiten geen doorgang meer vinden.

6. Stopzetten subsidie ProDemos
Met deze maatregel wordt de subsidie aan ProDemos beëindigd. ProDemos is een bezoekerscentrum met rondleidingen, educatieve programma's en evenementen over de democratische rechtsstaat. ProDemos ontvangt van zowel BZK als van de Tweede Kamer een subsidie (zie maatregel 1 uit hoofdstuk 3.2 van de ombuigingslijst). Daarnaast vraagt ProDemos vergoedingen aan afnemers voor rondleidingen en voorlichtingen. Ter compensatie van de weggevallen inkomsten kan ProDemos een groter deel van haar activiteiten financieren uit meer kostendekkende vergoedingen vanuit afnemers, en/of door minder bezoeken te faciliteren. Het beëindigen van deze subsidie vereist geen wetswijziging. De subsidieregeling loopt af in 2027. Deze maatregel kan worden ingevoerd vanaf 2028 en levert vanaf 2029 structureel 12 miljoen euro.

7. Stopzetten budgetten ambtelijk vakmanschap
Deze maatregel schaft de budgetten voor ambtelijk vakmanschap af. BZK heeft structureel opdrachtenbudget voor het verbeteren van het vakmanschap van Rijksambtenaren. Dit gebeurt onder andere via verplichte scholing voor (top)ambtenaren, het creëren van verplichte e-learnings en de programma's Leer je Rijk, Dialoog en Ethiek en Erkenning en Herstel. Er is geen wetswijziging nodig om op deze middelen te korten. De maatregel kan per 2028 worden ingevoerd en levert 4 miljoen euro structureel op vanaf 2030.

8. Schrappen budget maatschappelijke weerbaarheid medeoverheden
Deze maatregel schrapt het budget voor maatschappelijke weerbaarheid bij medeoverheden. Hiervoor is 20 miljoen euro in 2027 oplopend tot 70 miljoen euro jaarlijks in 2032 tot en met 2035 beschikbaar gesteld. Deze middelen zijn gereserveerd op de BZK-begroting in afwachting van verdere uitwerking. Er is geen wetswijziging nodig. Deze maatregel levert cumulatief 473 miljoen euro op. Het laten vervallen van de middelen zal de interbestuurlijke samenwerking onder druk zetten, omdat bestuurlijke verwachtingen bij medeoverheden zijn gewekt.

Nationale veiligheid

9. Apparaatstaakstelling AIVD (niet-NAVO 3,5% relevant)
Deze maatregel voert een taakstelling in op de apparaatskosten van de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD). Sinds 2020 zijn de totale kosten met 77% gegroeid van 321 miljoen euro tot 568 miljoen euro in 2026 (inclusief indexatie). Er zijn eerdere taakstellingen geweest, waarbij de AIVD is uitgezonderd. Er is geen wetswijziging nodig en in de grondslag zijn de apparaatsuitgaven die meetellen voor de NAVO 3,5%-norm buiten beschouwing gelaten. De maatregel kan per 2027 worden ingevoerd en levert een structurele besparing van 42 miljoen euro op vanaf 2030. Een korting heeft gevolgen voor de slagkracht van de AIVD.

Generieke digitale infrastructuur

10. Halveren vernieuwingsbudget Generieke Digitale Infrastructuur (GDI)
Deze maatregel halveert het vernieuwingsbudget voor de Generieke Digitale Infrastructuur (GDI). De GDI is een verzameling van afspraken(stelsels), standaarden en voorzieningen die alle publieke dienstverleners gebruiken voor hun digitale dienstverlening aan burgers en ondernemers. Deze infrastructuur bestaat uit bouwstenen die samen de digitale dienstverlening van de (Rijks)overheid vormen. Het vernieuwingsbudget wordt, naast uitbreiding van het huidige stelsel, ook gebruikt voor de implementatie van Europese wetgeving, zoals het Europese ID-stelsel. Onderdeel van het budget zijn middelen voor de doorontwikkeling en innovatie van de digitale overheid van circa 71 miljoen euro structureel. Jaarlijks wordt de bestemming van deze middelen bepaald. In 2026 gaan de middelen onder meer naar Logius, naar ICT-Uitvoeringsorganisatie (ICTU) en zijn er subsidies, onder meer aan VNG, uitgekeerd. De maatregel stelt voor het vernieuwingsbudget te halveren, dit levert 31 miljoen euro structureel op vanaf 2028. Een deel van het budget is opgehaald bij medeoverheden. Deze middelen worden buiten deze maatregel gehouden. Er is geen wetswijziging nodig. Het halveren van het vernieuwingsbudget zal ten koste gaan van de doorontwikkeling van de digitale overheid en digitale infrastructuur.

Werkgevers- en bedrijfsvoeringsbeleid

11. Ombuigen budget werving, selectie en ontwikkeling leidinggevenden
Deze maatregel betreft een ombuiging op specifieke opdrachtenbudgetten die worden besteed aan de werving, selectie en ontwikkeling van leidinggevenden bij het Rijk, zoals assessments, opleidingsprogramma's en beheer en onderhoud van informatiesystemen. Met deze maatregel komt het budget en het beleid te vervallen. Er is geen wetswijziging nodig voor het invoeren van deze maatregel. De ombuiging kan worden ingevoerd per 2028 en levert 4 miljoen euro structureel op vanaf 2029. Als ministeries ervoor kiezen dit beleid wel (deels) uit te blijven voeren, moeten de desbetreffende ministeries dit inpassen in hun eigen budgetten.

12. Halveren opdrachtenbudget bedrijfsvoeringsbeleid
Deze maatregel betreft een halvering van het opdrachtenbudget voor bedrijfsvoeringsbeleid. Op de begroting van BZK staat vanaf 2027 ruim 8 miljoen euro structureel aan opdrachtenbudget voor bedrijfsvoeringsbeleid. Jaarlijks worden hiermee verschillende opdrachten en onderzoeken gefinancierd voor de bedrijfsvoering van het Rijk. In 2026 worden deze middelen onder andere ingezet voor de verbetering van de informatiebeveiliging en inkoopstrategie van het Rijk, de spreiding van de Rijkswerkgelegenheid en voor de Beveiligingsautoriteit Rijk. Een halvering van het budget leidt er toe dat BZK moet stoppen met een deel van deze werkzaamheden. Deze maatregel vereist geen wetswijziging en levert vanaf 2028 4 miljoen euro structureel op.

Parlementaire Ondervragingscommissie Kinderopvangtoeslag (POK)

Als onderdeel van de reactie op het rapport van de Parlementaire Ondervragingscommissie Kinderopvangtoeslag (POK) 'Ongekend onrecht' heeft kabinet Rutte III in 2021 833 miljoen euro per jaar structureel vrijgemaakt.[2] Hiervan is 333 miljoen euro bestemd voor informatiehuishouding en 500 miljoen euro voor dienstverlening. Om de informatiehuishouding te verbeteren en de overheid transparanter te maken is het generieke actieplan 'Open op orde' aan de Kamer aangeboden. De middelen op de BZK-begroting betreffen budgetten voor 'multiproblematiek', ambtelijk vakmanschap en de verbetering van dienstverlening van gemeenten en het Rijk. Een groot deel van het

[2] Kamerstukken II 2020/2021, 35 850 nr. 1

overige budget is terechtgekomen bij uitvoeringsorganisaties, zoals het UWV en de Belastingdienst. Ombuigingen kunnen plaatsvinden door specifieke POK-uitgaven en het bijbehorende beleid stop te zetten, of door een generieke korting of taakstelling te implementeren.

13. Halveren POK-middelen informatiehuishouding
Bij deze maatregel wordt het deel van het budget voor het verbeteren van de informatiehuishouding, waar nog geen verplichtingen voor zijn aangegaan, met 50 procent gekort. Deze maatregel kan worden ingevoerd per 2028 en levert een structurele besparing op van 19 miljoen euro vanaf 2029. Hiervoor is geen wetswijziging nodig. Het korten van deze middelen heeft mogelijk consequenties voor de mate waarin departementen de informatiehuishouding kunnen verbeteren en de implementatie van de Wet open overheid.

14. Korten POK-middelen op aanvullende post
Deze maatregel buigt de middelen op de aanvullende post van het ministerie van Financiën om. Deze post is opgebouwd uit het resterend budget van verschillende POK-enveloppen, zoals de verbetering van dienstverlening van het Rijk en gemeenten en de implementatie van Wet open overheid. Deze middelen zijn initieel vrijgemaakt naar aanleiding van de POK en gereserveerd op de aanvullende post in afwachting van verdere uitwerking. Er is geen wetswijziging nodig. Wel zijn er bestuurlijke afspraken met de VNG gemaakt over de beschikbaarheid van dit budget. Deze maatregel kan worden ingevoerd per 2028 en levert structureel 20 miljoen euro op vanaf 2032.

15. Korten POK-middelen hoogwaardige dienstverlening één overheid
Deze maatregel betreft het korten van de middelen voor hoogwaardige dienstverlening één overheid. Van de 500 miljoen euro voor dienstverlening was 150 miljoen euro per jaar gereserveerd voor gemeenten. De evaluatie van de besteding van deze middelen wordt uiterlijk in 2027 afgerond. VNG en het Rijk hebben afgesproken met elkaar in gesprek te gaan over financiering voor de periode na 2027. Vanaf 2028 staat 105 miljoen euro van de (hieraan gerelateerde) structurele middelen op de BZK-begroting. De maatregel stelt voor om vooruitlopend op deze evaluatie 50 miljoen euro, ongeveer de helft van de structurele middelen, te korten vanaf 2028. Er is geen wetswijziging nodig. Het laten vervallen van de middelen zal de interbestuurlijke samenwerking onder druk zetten, omdat bestuurlijke verwachtingen bij medeoverheden zijn gewekt.

3.4 Buitenlandse Zaken

De begroting van Buitenlandse Zaken (hierna: BZ) bedraagt in 2027 ca. 17,7 miljard euro en stijgt tot ca. 19,6 miljard euro in 2031. Het grootste deel van deze begroting (ca. 16,1 miljard euro in 2027) betreft uitgaven aan effectieve Europese samenwerking. De belangrijkste budgetten in 2027 zijn ca. 9,3 miljard euro aan afdrachten aan de Europese Unie (EU) en ca. 6,4 miljard euro aan invoerrechten. Beide zijn onlosmakelijk verbonden met het Nederlandse lidmaatschap van de EU.

De budgetten van de BZ-begroting zijn onderdeel van de Homogene Groep Internationale Samenwerking (HGIS), m.u.v. de EU-afdrachten. De HGIS is een overzichtsconstructie van de uitgaven aan internationale samenwerking binnen de Rijksbegroting. De HGIS bestaat uit budgetten voor *Official Development Assistance* (ODA, ontwikkelingssamenwerking) en de overige budgetten voor internationaal beleid (non-ODA). HGIS non-ODA bestaat uit diverse budgetten, verspreid over verschillende begrotingen. Het bestaat onder meer uit bijdragen aan internationale organisaties (verdragsrechtelijke verplichtingen) en budget voor de uitvoering van de wettelijke taak voor consulaire dienstverlening. Daarnaast is het apparaatsbudget van BZ onderdeel van het non-ODA budget.

Tabel 5 Ombuigingen Buitenlandse Zaken/Rijksbrede HGIS non-ODA budget

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
	Buitenlandse Zaken							
1a	Generieke korting artikel 4: 'consulaire dienstverlening en uitdragen Nederlandse waarden'	– 2	– 2	– 2	– 3	– 3	– 3	2030
1b	Prijsverhoging paspoortuitgifte in het buitenland	0	– 2	– 1	– 1	– 1	– 1	2029
2	Generieke korting op programmafondsen	0	– 3	– 6	– 10	– 12	– 12	2031
3	Korten AP intensivering postennetwerk	– 2	– 3	– 4	– 5	– 6	– 16	2032
	HGIS non-ODA	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
4	Opzeggen internationale verdragen en bijdragen aan internationale organisaties	0	– 38	– 75	– 113	– 151	– 151	2031
5	Generieke korting Rijksbrede HGIS non-ODA budget	0	– 5	– 16	– 19	– 22	– 22	2031

Buitenlandse Zaken

1. Consulaire belangenbehartiging/dienstverlening

a. Generieke korting artikel 4: 'consulaire dienstverlening en uitdragen Nederlandse waarden'

Deze maatregel betreft een generieke korting van 10% met een ingroeipad van vier jaar op het budget van artikel 4 op de begroting van Buitenlandse zaken: 'consulaire dienstverlening en uitdragen Nederlandse waarden'. Er is geen wetswijziging nodig. Deze maatregel zorgt in 2027 voor een besparing van 2 miljoen euro tot structureel 3 miljoen euro per 2030. Gekort kan worden op een specifiek onderdeel van dit artikel, bijvoorbeeld 'gedetineerdenbegeleiding' en 'internationaal cultuurbeleid', een alternatieve invulling is ook mogelijk. Bij deze maatregel bestaat een overlap met maatregel 5 (Generieke korting Rijksbrede HGIS non-ODA budget) van de ombuigingslijst.

b. Prijsverhoging paspoortuitgifte in het buitenland

Deze maatregel verhoogt de leges voor paspoorten in het buitenland. De consequentie hiervan is dat Nederlandse burgers in het buitenland meer voor hun paspoort zullen moeten betalen. De daadwerkelijke kosten van het uitgeven van paspoorten verschillen per ambassade. Voor deze maatregel wordt de prijs van paspoorten met 10% verhoogd. De basisprijs van een paspoort voor een volwassene is € 169,15, dit betekent een prijsverhoging van ongeveer 17 euro per paspoort. Er kan ook voor een alternatief percentage gekozen worden, zo lang de leges niet hoger worden dan de kosten van de paspoorten. Er is geen wetswijziging nodig. De prijzen worden voor het volgende jaar vastgezet, deze maatregel kan dus per 2028 ingaan. Deze maatregel zorgt in 2028 voor 2 miljoen meer ontvangsten en vanaf 2029 structureel 1 miljoen euro doordat er naar verwachting minder paspoorten uitgegeven zullen worden omdat de geldigheidsduur van paspoorten is verlengd van 5 naar 10 jaar.

2. Generieke korting op programmafondsen
Deze maatregel betreft een generieke korting van 10% op de beschikbare middelen voor de programma-fondsen Matra, Shiraka, het Mensenrechtenfonds en het Stabiliteitsfonds. Het Matra-programma ondersteunt de (potentiële) kandidaat-lidstaten en de landen van het Oostelijk Partnerschap met de versterking van hun rechtsstaat en democratie. Met het Shiraka-programma steunt Nederland maatschappelijke ontwikkelingen in de regio Midden-Oosten en Noord-Afrika. Het mensenrechtenfonds subsidieert organisaties die zich inzetten voor mensenrechten en het stabiliteitsfonds is een financieringsinstrument met inzet op het snijvlak van vrede, vrijheid en ontwikkeling.

Voor een deel van deze thema's bestaan ook Europese financieringsinstrumenten, waardoor er sprake is van overlap tussen nationale en Europese inzet. Er is voor deze ombuiging geen wetswijziging benodigd. De maatregel kan worden ingevoerd met een ingroeipad van 4 jaar vanaf 2028 en levert structureel 12 miljoen euro op. Met deze ombuiging neemt de Nederlandse inzet op deze thema's in de genoemde af en worden er minder projecten ondersteund. Aangezien de programmafondsen deels uit ODA-budget bestaat, betekent deze maatregel een verlaging van de ODA-prestatie.

3. Korten aanvullende post (AP) intensivering postennetwerk
Met het coalitieakkoord van kabinet-Jetten is er 35 miljoen euro gereserveerd ten behoeve van intensivering van het postennetwerk. Bij de Ontwerpbegroting 2027 zijn deze middelen deels overgeheveld naar de begroting van Buitenlandse Zaken, aangezien een deel van de intensivering nog niet volledig was uitgewerkt. Deze maatregel ziet op het korten van de resterende middelen op de Aanvullende Post. Voor het jaar 2027 betreft dit 2 miljoen euro oplopend tot uiteindelijk structureel 16 miljoen euro.

HGIS non-ODA

4. Opzeggen alle internationale verdragen en bijdragen aan internationale organisaties (HGIS non-ODA)
Deze maatregel houdt in dat er bespaard wordt op de jaarlijkse bijdrages aan internationale verdragen en internationale organisaties. Rijksbreed worden er vanuit het HGIS non-ODA budget verschillende bijdrages aan internationale organisaties bekostigd. Om hierop te besparen is het nodig om verdragen op te zeggen of uit internationale organisaties te stappen. Nederland kan niet eenzijdig contributies aan internationale organisaties stoppen of deze verlagen, daarmee zou Nederland in strijd met aangegane verdragsverplichtingen handelen. Onderstaande tabel toont de jaarlijkse uitgaven aan internationale organisaties die mee kunnen lopen in de ombuigingen. Uittreding uit deze organisaties leidt tot een maximale structurele besparing van 151 miljoen euro. De maatregel kan worden ingevoerd met een ingroeipad van 4 jaar vanaf 2028.

Er kan ook worden gekozen om uit specifieke verdragen of organisaties te stappen. De mogelijke besparing is dan afhankelijk van de jaarlijkse bijdrage. Er wordt bij deze maatregel geen rekening gehouden met eventuele kosten of misgelopen inkomsten die gepaard kunnen gaan met uittreding. De ombuiging heeft een beperkende werking op de invloed die Nederland internationaal kan uitoefenen en heeft gevolgen voor de positie van Nederland in het internationale domein. Binnen de HGIS worden er ook ODA-toerekenbare bijdrages gedaan; een overzicht daarvan staat opgenomen bij de ombuigingslijst BHOS.

Tabel 6 Overzicht bijdragen aan internationale organisaties

Bedragen in miljoenen euro's

Organisatie	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**
Totaal	**153**	**153**	**150**	**151**	**151**
VN-contributie voor crisisbeheersingsoperaties	70	73	69	69	69
Verenigde Naties (VN) en VN-organisaties	22	22	22	22	22
Raad van Europa	13	10	10	10	10
Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO)	9	9	9	9	9
Benelux	5	5	5	5	5
World Health Organization (WHO)	5	4	6	6	6
International Atomic Energy Agency	4	4	4	4	4
European Centre for Medium-Range Weather Forecasts (ECMWF)	4	5	5	5	5
Food and Agriculture Organization (FAO)	3	3	3	3	3
OPCW en andere ontwapeningsorganisaties	2	2	2	2	2

Bedragen in miljoenen euro's					
Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty Organization (CTBTO)	2	2	2	2	2
Internationale verdragen op het gebied van natuur en biodiversiteit (CBD, CMS, CITES, IUCN)	2	2	2	2	2
UNESCO	2	2	2	2	2
Overig	10	10	10	10	10

5. Generieke korting Rijksbrede HGIS non-ODA budget

Deze maatregel stelt voor om een generieke korting van 10% toe te passen op het HGIS non-ODA budget vanaf 2027. Indien het non-ODA budget wordt geschoond voor de verdragsrechtelijke verplichtingen (ombuiging 4), consulaire dienstverlening (ombuiging 1a) en overige posten op verschillende begrotingen (waaronder prijsbijstelling) bestaat het resterende non-ODA budget uit de reeks zichtbaar in onderstaande tabel. Voor deze maatregel wordt een ingroeipad van vier jaar gehanteerd, waarbij in 2031 een beparing van 22 miljoen euro gerealiseerd wordt. Een kleiner non-ODA budget zal betekenen dat het non-ODA programmabudget op de BZ- en andere HGIS begrotingen geherprioriteerd moet worden, want er zijn minder middelen beschikbaar voor non-ODA activiteiten in internationale samenwerking. Hiertoe behoren o.a. middelen voor bescherming en bevordering van mensenrechten in landen die niet in aanmerking komen voor officiële ontwikkelingshulp en het rechtstaat- en democatieprogramma Matra.

Tabel 7 Grondslag generieke korting non-ODA budget

Bedragen in miljoenen euro's					
	2027	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**
HGIS non-ODA budget	1.510	1.401	1.431	1.324	1.278
uitgezonderd verdragsrechtelijke contributies	*255*	*252*	*246*	*246*	*250*
uitgezonderd consulaire dienstverlening	*30*	*24*	*26*	*26*	*26*
uitgezonderd apparaat	*811*	*741*	*720*	*717*	*711*
uitgezonderd Oekraïnesteun	*69*	*80*	*82*	*41*	*41*
uitgezonderd overig	*49*	*46*	*35*	*35*	*35*
Grondslag korting HGIS non-ODA budget	**297**	**257**	**323**	**259**	**215**

3.5 Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking

De begroting van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingshulp (hierna de BHOS-begroting) bedraagt in 2027 ca. 3,9 miljard euro en daalt naar ca. 3,7 miljard euro in 2031. Het grootste deel van de BHOS-begroting, 1,2 miljard euro in 2027, gaat naar vrede, veiligheid en duurzame ontwikkeling, waarvan het grootste gedeelte naar humanitaire hulp gaat (472 miljoen euro). Ook gaat er in 2027 881 miljoen euro naar sociaal-economische ontwikkeling in lage- en middeninkomenslanden, waarvan het grootste deel gaat naar programma's gericht op voedselzekerheid (383 miljoen euro). Naast de inzet op ontwikkelingssamenwerking, kent de BHOS-begroting ook 627 miljoen euro aan budget voor het ondersteunen van bedrijven om internationaal te ondernemen.

Tabel 8 BHO-begroting (stand Miljoenennota 2026)

Bedragen in miljoenen euro's					
	2027	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**
BHOS-begroting	**3.880**	**4.428**	**4.664**	**4.072**	**3.683**
w.v. ODA	*3.769*	*4.315*	*4.557*	*3.966*	*3.577*
w.v. non-ODA	*111*	*113*	*107*	*106*	*106*

Van de BHOS-begroting kwalificeert ca. 97% als *Official Development Assistance* (ODA, ontwikkelingssamenwerking). Het *Development Assistance Committee* (DAC) van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) stelt de richtlijnen op voor uitgaven die als ODA kunnen worden aangemerkt. Het totale Rijksbrede ODA-budget bedraagt 6,4 miljard euro in 2027 en daalt naar 6,3 miljard in 2031 (lopende prijzen). Dit budget staat niet alleen op de BHOS-begroting, maar is verdeeld over verschillende hoofdstukken van de Rijksbegroting, waarbij de verantwoordelijkheid over dit Rijksbrede budget ligt bij de minister van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking. Programma-uitgaven op andere begrotingen zijn o.a. de Nederlandse bijdrages aan de *International Development Association* (IDA, onderdeel van de Wereldbank) op de begroting van

Financiën, het mensenrechtenfonds en stabiliteitsfonds op de begroting van Buitenlandse Zaken (BZ), en internationaal onderwijs en onderzoek op de begroting van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW). Onderstaande tabel toont een uitsplitsing van het ODA-budget naar de grootste budgetten.

Tabel 9 Overzicht rijksbrede ODA-budget (stand Miljoenennota 2026)

Bedragen in miljoenen euro's

	2027	2028	2029	2030	2031
ODA-budget	**6.418**	**6.756**	**7.193**	**6.656**	**6.320**
w.v. EU-afdrachten	*924*	*924*	*924*	*924*	*924*
w.v. verdragsrechtelijke contributies	*844*	*639*	*782*	*638*	*494*
w.v. asieltoerekening	*620*	*646*	*691*	*668*	*654*
w.v. apparaat	*356*	*348*	*338*	*335*	*334*
w.v. niet-militaire Oekraïne-steun	*440*	*411*	*408*	*1*	*1*
w.v. overige programma-uitgaven op verschillende begrotingen	*3.233*	*3.788*	*4.050*	*4.091*	*3.914*

De lijst bevat zowel specifieke ombuigingen voor de BHOS-begroting als voor het rijksbrede HGIS ODA-budget.

Tabel 10 Ombuigingen Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking/Rijksbrede ODA-budget

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
	BHOS							
1	Beëindigen budget ondersteuning internationaal opererende bedrijven	– 27	– 69	– 81	– 80	– 80	– 93	2032
2	Stopzetten Dutch Trade and Investment Fund (DTIF)	0	– 1	– 2	– 3	– 5	– 10	2042
3	Verlagen budget migratiepartnerschappen	0	– 62	– 101	– 108	– 110	– 110	2031
	HGIS ODA	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
4	Beperken budget ontwikkelingssamenwerking (ODA)	0	– 946	– 2.025	– 3.068	– 3.913	– 4.444	2045
5	ODA-prestatie korten tot OESO/DAC-gemiddelde (0,26%)	0	– 826	– 1.807	– 2.209	– 2.491	– 2.687	2032
6	Niet-militaire steun aan Oekraïne inpassen in het ODA-budget	– 440	– 411	– 407	0	0	0	2030
7	Korten budget ontwikkelingssamenwerking	– 378	– 701	– 647	– 442	– 55	– 257	2032

BHOS

1. Beëindigen budget ondersteuning internationaal opererende bedrijven
Deze maatregel stelt voor om het instrumentarium ten behoeve van het Nederlandse bedrijfsleven te beëindigen. De BHOS-begroting kent verschillende non-ODA instrumenten ten behoeve van internationale ondersteuning van het Nederlandse bedrijfsleven. Er zijn verschillende mogelijkheden voor ombuigingsmaatregelen, bijv. gericht op enkel specifieke subsidies of juist alle ondersteuning, die geen wijzigingen van wetten of bestuurlijke afspraken vergen. Indien alle ondersteuning voor internationaal opererende bedrijven wordt beëindigd, levert deze maatregel structureel 93 miljoen euro op vanaf 2032. Om rekening te houden met verplichtingen, is er een ingroeipad van vier jaar gehanteerd. Het beëindigen van deze instrumenten leidt o.a. tot minder ondersteuning aan het Nederlandse bedrijfsleven in het buitenland en minder handelsmissies. Dit kan een negatief effect hebben op de internationale concurrentiepositie en het verdienvermogen van Nederlandse bedrijven. Het reactief (vraaggestuurd) ondersteunen van Nederlandse bedrijven in het buitenland blijft ook zonder deze middelen onderdeel van het reguliere takenpakket van het postennet.

2. Stopzetten Dutch Trade and Investment Fund (DTIF)
Deze maatregel stelt voor om het *Dutch Trade and Investment Fund* (DTIF) stop te zetten. Het DTIF biedt wereldwijd financiering aan ondernemers die zaken willen doen op buitenlandse markten. Met het stopzetten van DTIF wordt er gekozen om focus aan te brengen door ondernemers enkel nog te ondersteunen via het *Dutch Good Growth Fund* (DGGF). Het DGGF is beschikbaar voor ondernemers in lage inkomenslanden en lagere middeninkomenslanden (ca. 68 landen).[3] De maatregel betekent dat er gestopt wordt met ondersteuning voor landen die buiten deze selectie vallen. Deze maatregel levert vanaf 2042 structureel 10 miljoen euro op. Vanwege de uitstaande garanties, subsidies

[3] Landenlijst | Dutch Good Growth Fund (DGGF), geraadpleegd 12 juni 2026, https://www.dggf.nl/onderwerpen/landenlijst.

met terugbetalingsverplichting en verstrekte wisselfinancieringen duurt het enige tijd voordat DTIF kan worden stopgezet. In de jaren tot 2042 is er een ingroeipad gehanteerd. Het stopzetten van het DTIF kan een effect hebben op het internationale verdienvermogen van Nederland.

3. Verlagen budget migratiepartnerschappen
Deze maatregel verlaagt het budget voor migratiepartnerschappen. Op de begroting van AenM en BHOS staat in totaal 123 miljoen euro voor het aangaan van bilaterale partnerschappen met verschillende landen om irreguliere migratie tegen te gaan en terugkeer te bevorderen van mensen die niet in Nederland mogen blijven. Uit een onafhankelijke evaluatie van het ministerie van Buitenlandse Zaken blijkt dat het lastig aantoonbaar te maken is in hoeverre het beleid tussen 2022 en 2025 heeft gezorgd voor meer terugkeer en minder irreguliere migratie.[4] In de evaluatie worden aanbevelingen gedaan om de doelmatigheid van dit budget te verbeteren. Een alternatieve optie is om het budget voor migratiepartnerschappen te verlagen per 2028. Hiervoor is geen wetswijziging vereist. Vanwege reeds aangegane verplichtingen leidt deze maatregel voor BHOS in 2028 tot een besparing van ca. 62 miljoen euro, vanaf 2031 is de besparing structureel 110 miljoen euro. Aangezien het budget voor migratie-partnerschappen op de BHOS-begroting ODA-middelen zijn, neemt bij het verlagen van dit budget de ODA-prestatie af. Deze maatregel betekent o.a. het stopzetten van het COMPASS-programma (*The Cooperation on Migration and Partnerships to Achieve Sustainable Solutions*).

HGIS ODA

4. Beperken budget ontwikkelingssamenwerking (ODA)
Deze maatregel houdt in dat Nederland de ontwikkelingssamenwerkingsuitgaven (het ODA-budget) grotendeels beëindigt. Structureel levert deze ombuiging 4,5 miljard euro op. Om rekening te houden met lopende verplichtingen, kent deze maatregel een ingroeipad van vier jaar. Verdragsrechtelijke contributies (structureel ca. 660 miljoen euro), EU-afdrachten (structureel 924 miljoen euro) en ODA-toerekenbare asieluitgaven (structureel 655 miljoen euro). Als deze kosten niet uit het ODA-budget betaald worden, ontstaat er namelijk een dekkingsvraagstuk elders op de Rijksbegroting. Ook zijn niet-militaire steun aan Oekraïne en ODA-toerekenbare apparaatskosten binnen de meerjarenperiode uitgezonderd. Structureel lopen de apparaatsuitgaven wel mee in de maatregel, met de veronderstelling dat in 2045 het volledige apparaat is omgebogen. Het ombuigen op ODA-budget zal mogelijk negatieve consequenties hebben voor zowel partnerlanden als voor Nederlandse maatschappelijke organisaties, kennisinstellingen en bedrijven en voor de internationale positie van Nederland. Ook leidt deze maatregel tot een inkrimping van een derde van het apparaatsbudget (incl. postennet) van BZ.

Onderstaande tabel toont de verplichte verdragsrechtelijke contributies aan internationale organisaties bekostigd vanuit het HGIS ODA-budget op zowel de BHOS-begroting als andere begrotingen. Deze uitgaven stoppen is enkel mogelijk door uit een organisatie, hier kunnen kosten mee gepaard gaan. Het opzeggen van verdragen vereist instemming van het Parlement. Er worden ook uitgaven gedaan vanuit het HGIS non-ODA budget, hiervan staat een overzicht bij de ombuigingslijst van Buitenlandse Zaken.

Tabel 11 Overzicht verdragsrechtelijke contributies aan internationale organisaties (HGIS ODA)

Bedragen in miljoenen euro's

Organisatie	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**
Totaal	**844**	**639**	**782**	**866**	**716**
International Development Association (IDA), Wereldbank	431	209	368	458	314
Verenigde Naties (VN) en VN-organisaties	267	277	277	283	277
Regionale Ontwikkelingsbanken (AfDB en AsFB)	93	81	65	54	54
Europese Unie (niet- zijnde EU-afdrachten)	29	48	48	48	48
International Labour Organisation (ILO)	8	8	8	8	8
Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking (OVSE)	4	4	4	4	4
Overig	11	11	11	11	11

[4] Directie Internationaal Onderzoek en Beleidsevaluatie (IOB), *Op zoek naar grip: Evaluatie van de Nederlandse bilaterale migratiepartnerschappen (2022–2025)*, 2026.

Het ODA-budget is op de BHOS-begroting verdeeld naar thema en daarnaast verdeeld over verschillende begrotingen. Het is ook mogelijk om een generieke taakstelling in te boeken en dit te verdelen over het rijksbrede ODA-budget of om uitgaven voor een bepaald thema of beleidsinzet op een begroting stop te zetten. Onderstaande tabel toont de totale programma- en apparaatsuitgaven van het ODA-budget op de Rijksbegroting.

Tabel 12 ODA-budget verdeeld over de Rijksbegroting (programma- en apparaatsuitgaven)

Bedragen in miljoenen euro's

Begroting	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**
Totaal	**4.030**	**4.547**	**4.796**	**4.198**	**4.026**
BZ	455	465	459	446	439
w.v. apparaat	*356*	*348*	*338*	*335*	*334*
OCW	54	54	54	55	55
FIN	42	1	1	1	221
w.v. IDA					*439*
VWS	4	4	4	2	0
BHOS	3.474	4.022	4.278	3.694	3.310
w.v. art. 1 Private sectorontwikkeling	*516*	*557*	*583*	*529*	*505*
w.v. art. 2 Voedselzekerheid, water, klimaat	*872*	*997*	*1.079*	*1.036*	*954*
w.v. art. 3 Mondiale gezondheid, maatschappelijk middenveld, vrouwenrechten	*502*	*642*	*656*	*638*	*573*
w.v. art. 4 Humanitaire hulp, migratie, veiligheid	*1.074*	*1.220*	*1.333*	*1.240*	*1.113*
w.v. art. 5 Multilaterale samenwerking	*510*	*606*	*627*	*251*	*166*
KGG	1	1	1	1	0

5. ODA-prestatie korten tot OESO/DAC-gemiddelde (0,26%)
Deze maatregel stelt voor om het ODA-budget te korten tot het OESO/DAC-gemiddelde om Nederland meer in lijn te brengen met de andere DAC-landen. De structurele ODA-prestatie van Nederland is 0,44%, dit ligt hoger dan het OESO/DAC gemiddelde, namelijk 0,26% (2025). Voor deze maatregel is geen wijziging van wetten of akkoorden nodig. Om rekenschap te geven aan lopende verplichtingen, kent de ombuiging een ingroeipad van vier jaar. Vanaf 2031 levert deze ombuiging structureel 2,7 miljard euro op. Geschoond voor EU-afdrachten, asieltoerekening, apparaat en verdragsrechtelijke verplichtingen, betekent deze ombuiging dat er structureel 1,4 miljard euro resteert voor ODA-programma's.

6. Niet-militaire steun aan Oekraïne inpassen in het ODA-budget
Deze maatregel stelt voor om de ODA-toerekenbare uitgaven voor niet-militaire steun aan Oekraïne ten laste te laten komen van het reguliere ODA-budget. Sinds het uitbreken van de oorlog in Oekraïne levert Nederland steun op het gebied van o.a. acute wederopbouw en humanitaire hulp. Het merendeel van de niet-militaire steun kwalificeert als ODA. Deze middelen zijn bovenop de reguliere uitgaven toegevoegd aan het ODA-budget in plaats van ingepast. Voor deze maatregel is geen wetswijziging nodig. Incidenteel levert de ombuiging cumulatief 1,3 miljard euro op in de jaren 2027 t/m 2029. Structureel levert deze maatregel geen besparing op. Het inpassen van steun is een bezuiniging op ontwikkelingssamenwerking in het buitenland omdat er minder geld over blijft voor andere ODA programma's.

7. Korten budget ontwikkelingssamenwerking
Deze maatregel stelt voor om te korten op de middelen voor ontwikkelingssamenwerking. Hiervoor is structureel 257 miljoen euro beschikbaar gesteld. Bij Voorjaarsnota 2026 is een deel van de middelen in een ander ritme gezet om het ODA-budget in een gelijkmatiger ritme te zetten.[5]Binnen de meerjarenperiode wisselt daarom het ritme van deze reeks. Daarnaast zijn er incidentele middelen vrijgemaakt ter hoogte van 1,1 miljard euro voor de jaren 2027 tot en met 2029. Vanuit deze incidentele middelen wordt 327 miljoen euro beschikbaar gesteld voor niet-militaire steun aan Oekraïne. Deze middelen zijn overgeheveld naar de BHOS-begroting, maar er zijn nog geen verplichtingen aangegaan. Daarom kan het hele bedrag worden omgebogen.

[5] Ministerie van Financiën, *Voorjaarsnota 2026*, 2026.

3.6 Defensie

Het Ministerie van Defensie heeft twee begrotingen, namelijk de reguliere Defensiebegroting (hoofdstuk X) en het Defensiematerieelbegrotingsfonds (DMF, hoofdstuk K). Via de Defensiebegroting (X) worden onder andere de militaire inzet bij missies en operaties, militaire steun aan Oekraïne en personele uitgaven van de Defensie-organisatie bekostigd. Op het Defensiematerieelbegrotingsfonds (K) worden de uitgaven aan investeringen en instandhouding in militair materieel, IT en vastgoed verantwoord. De totale defensie-uitgaven bedragen in 2027 circa 30,2 miljard euro (2,36% van het bbp) en lopen op naar 43,8 miljard euro in 2031 (2,96% van het bbp)(stand Miljoenennota 2026[6]).

Op 1 januari 2026 is de Wet Financiële Defensieverplichtingen in werking getreden die stelt dat Nederland minimaal 2% van het bbp uitgeeft aan Defensie. Bij Voorjaarsnota 2026 heeft het kabinet-Jetten middelen beschikbaar gesteld waarmee de NAVO-toerekenbare uitgaven groeien naar 2,8% van het bbp in 2030 en naar 3,5% van het bbp in 2035 (prijspeil 2026). Daarnaast heeft het kabinet-Jetten aangekondigd om de internationaal afgesproken NAVO-norm van 3,5% in 2035 wettelijk te verankeren.

Voor alle ombuigingen geldt dat deze leiden tot een verlaging van de defensie-uitgaven, waarmee per definitie de internationaal afgesproken NAVO-norm van 3,5% niet zal worden gehaald. De opties in onderstaande tabel leiden afzonderlijk van elkaar er niet toe dat er minder dan 2% van het bbp aan Defensie zal worden uitgegeven. Het merendeel van de opties in deze lijst heeft consequenties voor de operationele gereedheid, afschrikwekkende werking van Defensie en verdediging van het eigen en het bondgenootschappelijke grondgebied. Sommige ombuigingen hebben daarnaast effect op de NAVO-richtlijn voor investeringen (investeringsquote van 20%).

Alle ombuigingen zijn opgesteld op basis van de stand Miljoenennota 2026[7]. Waar nodig is in de Ombuigingslijst rekening gehouden met een ingroeipad.

Tabel 13 Ombuigingen Defensie

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
1	Schrappen CA-intensiveringsreeks Defensie	– 600	– 4266	– 6100	– 9934	– 11714	– 19150	2035
2a	Verlagen defensie-uitgaven met 0,1 procentpunt	– 1239	– 1255	– 1270	– 1285	– 1295	– 1295	2031
2b	Gelijkhouden defensie-uitgaven op 2,8% vanaf 2030	0	0	0	– 397	– 2194	– 9515	2035
3	Verlagen militaire steun aan Oekraïne	– 1000	– 1000	– 1000	0	0	0	2030
4	Doorvoeren aanvullende toerekeningen defensie-uitgaven	– 624	– 376	– 375	– 379	– 379	– 379	2031
5	10% korten op een defensieonderdeel	– 2164	– 2409	– 2469	– 2629	– 2549	– 1998	2041
	W.v. Koninklijke Landmacht	*– 677*	*– 766*	*– 914*	*– 1.006*	*– 975*	*– 731*	2041
	W.v. Koninklijke Luchtmacht	*– 431*	*– 493*	*– 467*	*– 478*	*– 415*	*– 359*	2041
	W.v. Koninklijke Marine	*– 472*	*– 542*	*– 527*	*– 511*	*– 601*	*– 283*	2041
	W.v. Koninklijke Marechaussee	*– 90*	*– 96*	*– 96*	*– 96*	*– 96*	*– 96*	2031
	W.v. vastgoed	*– 213*	*– 246*	*– 217*	*– 247*	*– 183*	*– 182*	2041
	W.v. IT	*– 280*	*– 265*	*– 248*	*– 291*	*– 279*	*– 345*	2041
6	Korten Budget Internationale Veiligheid (BIV)	– 74	– 74	– 74	– 74	– 74	– 74	2027
7	Verlagen personeelsmiddelen in lijn met vullingspercentage	– 1000	– 1050	– 1100	– 1150	– 1150	– 1150	2030
8	Apparaatstaakstelling kerndepartement Defensie	– 88	– 179	– 273	– 354	– 377	– 377	2031
9	Korten projecten in voorbereiding	– 75	– 689	– 1133	– 1465	– 1948	– 2410	2041
	W.v. grootmaterieel	*– 63*	*– 480*	*– 861*	*– 1131*	*– 1510*	*– 1687*	2041
	W.v. IT	*– 11*	*– 176*	*– 211*	*– 264*	*– 343*	*– 526*	2041
	W.v. vastgoed	*0*	*– 33*	*– 61*	*– 70*	*– 95*	*– 197*	2041
10	Verlagen Nederlandse bijdrage aan Caribische Kustwacht	0	– 11	– 11	– 11	– 11	– 11	2028
11	Stopzetten subsidie Defensiemusea	0	0	– 20	– 20	– 20	– 20	2029
12	Verkleinen ceremonieel vertoon	– 5	– 15	– 20	– 30	– 30	– 30	2030
13	Afschaffen defensieattaches	– 7	– 14	– 21	– 28	– 28	– 28	2030

[6] Deze stand is inclusief uitgaven op andere begrotingshoofdstukken dan de Defensiebegrotingen die toerekenbaar zijn aan de NAVO-norm van 3,5% voor defensie-uitgaven.
[7] Ibid.

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)								
14	Korten middelen industrie- en innovatie Defensienota '24	– 91	– 137	– 115	– 50	– 55	0	2032
15a	Halveren percentage kabinetsbijdrage voor de incidentele loonruimte (ILO)	– 14	– 30	– 31	– 49	– 68	– 68	2031
15b	Inhouden kabinetsbijdrage voor de incidentele loonruimte (ILO)	– 28	– 60	– 62	– 99	– 135	– 135	2031

Defensie

1. Schrappen CA-intensiveringsreeks Defensie
Deze maatregel betreft het afromen van alle middelen die door het kabinet-Jetten beschikbaar zijn gesteld voor hogere defensie-uitgaven van 2,8% in 2030 en 3,5% van het bbp in 2035. Dit levert een besparing op van 600 miljoen euro in 2027 oplopend tot structureel 19,2 miljard euro vanaf 2035. Voor deze maatregel is geen wetswijziging vereist. Het is daarnaast ook mogelijk om de defensie-uitgaven verder terug te brengen naar een 2%-inputdoelstelling, dit kan eveneens zonder wetswijziging.

2. Verlagen uitgaven Defensiebegroting
Deze maatregel betreft het verlagen van de uitgaven op de Defensiebegroting. Voor deze maatregel is geen wetswijziging vereist.

2a. Verlagen defensie-uitgaven met 0,1%
Deze maatregel betreft het verlagen van de defensie-uitgaven met 0,1 procentpunt. Elke 0,1 procentpunt waarmee de defensie-uitgaven worden verlaagd, levert structureel 1,3 miljard euro op vanaf 2031.

2b. Gelijkhouden defensie-uitgaven op 2,8% van het bbp vanaf 2030
Deze maatregel betreft het gelijkhouden van de defensie-uitgaven op 2,8% van het bbp vanaf 2030, waar het kabinet-Jetten een oploop naar 3,5% in 2035 voorziet. Dit levert een structurele besparing op vanaf 2030 die oploopt tot 9,5 miljard euro vanaf 2035. De besparing is gebaseerd op de reële bedragen die nodig zijn om te voldoen aan een doelstelling van 2,8% bbp vanaf 2030.

3. Verlagen militaire steun aan Oekraïne
Met deze maatregel wordt de militaire Oekraïnesteun in 2027, 2028 en 2029 met 1 miljard euro verlaagd. Er is hiervoor geen wetswijziging nodig, de maatregel kan per 2027 worden ingevoerd. Nederland loopt voorop in de steun aan Oekraïne en roept bondgenoten al langere tijd op tot eerlijkere burden-sharing. Deze maatregel beïnvloedt de veiligheidssituatie voor Oekraïne negatief wanneer bondgenoten geen vervangende steun leveren.

4. Doorvoeren aanvullende toerekeningen defensie-uitgaven
Deze maatregel stelt voor om buiten de Defensiebegroting aanvullende toerekeningen aan de NAVO-norm van 3,5% te doen, namelijk: uitgaven aan de Commissie Toetsing Inlichtingen- en Veiligheidsdiensten (CTIVD), de Europese Vredesfaciliteit (EPF), het Veiligheidsfonds, de contributies aan de Verenigde Naties voor crisisbeheersingsoperaties, de gereserveerde middelen voor het Programma Bescherming Noordzee Infrastructuur, de bijdrage vanuit Buitenlandse Zaken voor de Brigade Speciale Operaties en voor een aanvullend deel van de AIVD. Deze aanvullende toerekeningen vergen afstemming met de NAVO. Dergelijke aanvullende toerekeningen realiseren een besparing, omdat hierdoor minder uitgaven noodzakelijk zijn om aan de NAVO-norm te voldoen. Dit kan leiden tot ombuigingen op de Defensiebegroting. Deze lijst is echter niet limitatief; aanvullende toerekeningen naast deze posten zijn nog mogelijk. Met deze maatregel wordt er vanaf 2031 structureel 379 miljoen euro bespaard. Er is geen wetswijziging vereist.

5. 10% korten op een defensieonderdeel
Deze maatregel betreft het korten van het totale budget van een specifiek krijgsmachtonderdeel met 10%. Ook kan het totale budget voor IT of vastgoed met 10% worden gekort. Er is hier geen wetswijziging voor nodig, de maatregel kan per 2027 worden ingevoerd. De opbrengst van de maatregel is afhankelijk van het gekozen defensieonderdeel. Een korting op een specifiek krijgsmachtonderdeel kan Defensie prikkelen om zich te specialiseren in bepaalde taken of capaciteiten die binnen het NAVO-bondgenootschap gewenst zijn. Hiertegenover staat dat de krijgsmacht minder breed inzetbaar is. Een korting op IT of vastgoed dwingt Defensie om efficiënter om te gaan met dezelfde hoeveelheid middelen. Deze maatregel kan de uitbreiding van de krijgsmacht nadelig beïnvloeden. Wanneer op alle verschillende krijgsmachtsonderdelen met 10% wordt gekort, levert deze maatregel vanaf 2041 structureel 2,0 miljard euro op.

6. Korten Budget Internationale Veiligheid (BIV)
Deze maatregel betreft een structurele korting van 74 miljoen euro op het Budget Internationale Veiligheid (BIV). Vanuit het BIV worden uitgaven gedaan voor Nederlandse inzet op missies en operaties in het buitenland. Dit betreft zowel uitgaven voor personele als materiële kosten die door de uitzending additioneel worden gemaakt. De hoogte van de korting is berekend op basis van de onderuitputting uit de afgelopen vijf jaar. Er is geen wetswijziging nodig, de maatregel kan per 2027 worden ingevoerd. Het BIV is een voorziening die het mogelijk maakt om op internationale ontwikkelingen te reageren. Een korting op het BIV kan dit verhinderen als het resterende budget ontoereikend blijkt te zijn.

7. Verlagen personeelsmiddelen in lijn met vullingspercentage
Deze maatregel betreft het verlagen van de personeelsbudgetten op basis van het gemiddelde vullingspercentage van het defensiepersoneel (militairen, reservisten en burgers). Het gemiddelde vullingspercentage van de defensieorganisatie schommelt al meerdere jaren rond de 85 procent. Hiernaast is sprake van toenemende krapte op de arbeidsmarkt en heeft Defensie de komende jaren een grote opgave om alle extra vacatures te vullen. Deze maatregel kan negatieve gevolgen hebben voor de ambitie van het kabinet om een schaalbare krijgsmacht van minimaal 122.000 mensen op te bouwen. Deze ombuiging levert vanaf 2031 structureel 1,2 miljard euro op. De maatregel kan per 2027 ingaan.

8. Apparaatstaakstelling kerndepartement Defensie
Deze maatregel voert een taakstelling oplopend tot 22% in op de apparaatskosten van Defensie. Sinds 2020 zijn de kosten van Defensie voor het ambtenarenapparaat kerndepartement gegroeid met 22%, van 1,6 miljard euro in 2020 tot 2,1 miljard euro in 2026 (inclusief indexatie). Er zijn eerdere taakstellingen geweest, waarbij Defensie is uitgezonderd. Zo is bij het hoofdlijnenakkoord van het kabinet Schoof een taakstelling van 22% opgenomen op het ambtenarenapparaat van de kerndepartementen, waarvan Defensie is uitgezonderd. Voor deze maatregel is geen wetswijziging vereist. Deze maatregel levert vanaf 2031 structureel 377 miljoen euro op.

9. Korten projecten in voorbereiding
Deze maatregel betreft het korten van de budgetten van projecten die in voorbereiding zijn op het Defensiebegrotingsmaterieelfonds. De maatregel heeft betrekking op projecten waar nog geen contractuele verplichtingen voor zijn aangegaan met leveranciers. Er is geen wetswijziging nodig, de maatregel kan per 2027 worden ingevoerd. Deze maatregel levert structureel 2,4 miljard euro vanaf 2041 op. Het is ook mogelijk om deze maatregel door te voeren voor enkel grootmaterieel- (in totaal 1,7 miljard euro), IT- (526 miljoen euro) of vastgoedprojecten (197 miljoen euro). Deze maatregel heeft negatieve consequenties voor de NAVO-norm voor investeringen (investeringsquote), alsook de gereedstelling van Defensie. Ook kan dit leiden tot hogere instandhoudingskosten van de huidige activa.

10. Verlagen Nederlandse bijdrage aan Caribische Kustwacht
Deze maatregel betreft het verlagen van de Nederlandse bijdrage aan de Caribische Kustwacht door alle kosten onder de vaste verdeelsleutel van 69% te brengen. Volgens een vaste verdeelsleutel draagt Nederland momenteel 69% van de kosten van de Caribische Kustwacht. In het verleden is in de Rijksministerraad afgesproken dat onder andere de luchtverdedigingscapaciteit uitgezonderd wordt van deze verdeelsleutel en voor rekening is van Nederland. Ook kosten voor de bestrijding van criminaliteit en voor het langetermijnplan personeel vallen niet onder de verdeelsleutel. Hierdoor betaalt Nederland 88% procent van de kosten die de Caribische Kustwacht maakt. Deze maatregel vergt aanpassing van gemaakte afspraken binnen het Koninkrijk en kan daardoor ingaan vanaf 2028. Deze ombuiging levert vanaf 2028 structureel 11 miljoen euro op voor de Rijksbegroting. De kosten voor deze taak zullen bij de andere landen van Caribisch Nederland terecht komen.

11. Stopzetten subsidie Defensiemusea
Deze maatregel betreft het stopzetten van de subsidie aan de Stichting Koninklijke Defensiemusea. Defensie heeft op basis van de Erfgoedwet een wettelijke taak om de museale collectie van Defensie te beheren. Deze subsidie komt ten goede aan het Nationaal Militair Museum, het Mariniersmuseum en het Marinemuseum. Voor 2026 en 2027 bedraagt deze subsidie circa 20 miljoen euro. Omdat de subsidie voor 2027 reeds is verstrekt en de Erfgoedwet aangepast moet worden kan de maatregel ingaan per 2028. De maatregel levert vanaf 2028 structureel circa 20 miljoen euro op.

12. Verkleinen ceremonieel vertoon
Het is mogelijk om het ceremonieel vertoon van Defensie te verkleinen door te besparen op uitgaven zoals militaire muziek, ceremoniële uniformen en uitgaven voor het Militair Huis. Deze ombuiging kan ingaan per 2027, vereist geen wetswijziging en levert vanaf 2030 structureel 30 miljoen euro op.

13. Afschaffen defensieattaches
Deze maatregel betreft het afschaffen van defensieattaches binnen het Nederlandse internationale postennetwerk. Wanneer Defensie niet langer zorgdraagt voor het uitzenden van defensieattaches komen werkzaamheden hetzij te vervallen dan wel voor rekening van het overige ambassadepersoneel. Dit kan nadelige gevolgen hebben voor de kennispositie van Defensie in het buitenland. De ombuiging kan ingaan per 2027, vereist geen wetswijziging en levert vanaf 2030 structureel 28 miljoen euro op.

14. Korten middelen industrie en innovatie Defensienota '24
Deze maatregel betreft het korten op het nog niet verplichte deel van de middelen die in de Defensienota 2024 zijn gereserveerd voor industrie en innovatie. Omdat de middelen nog niet verplicht zijn, kan de maatregel per 1 januari 2027 ingaan. Deze maatregel levert cumulatief een incidentele besparing op van 448 miljoen euro in de periode 2027 t/m 2031. De maatregel heeft een nadelig effect op publieke investeringen.

15. Inhouden incidentele loonontwikkeling (ILO) Defensie
Deze maatregel betreft het inhouden van de kabinetsbijdrage voor de incidentele loonontwikkeling (ILO) voor Defensie. Het korten op de kabinetsbijdrage voor de ILO behoeft geen wetswijziging en is daarom al mogelijk per 2027. Deze maatregel kan negatieve gevolgen hebben voor de ambitie van het kabinet-Jetten om een schaalbare krijgsmacht van minimaal 122.000 mensen op te bouwen.

15a. Halveren percentage kabinetsbijdrage voor de incidentele loonruimte (ILO)

In deze variant worden de ILO-tranches tot en met tranche 2031 voor Defensie gehalveerd tot 0,15%. Deze korting is gebaseerd op het gegeven dat de afgelopen jaren de ILO-bijdrage sinds 2010 ongeveer de helft van de keren is ingehouden. Door het percentage te verlagen naar 0,15% wordt vanaf 2031 structureel 68 miljoen euro bespaard.

15b. Inhouden kabinetsbijdrage voor de incidentele loonruimte (ILO)

In deze variant worden de ILO-tranches tot en met tranche 2031 voor Defensie volledig ingehouden. Hiermee wordt vanaf 2031 structureel 135 miljoen euro bespaard. Het volledig inhouden van de ILO kan ertoe leiden dat de beloning achter gaat lopen op de ontwikkeling in de markt . Zie voor een nadere toelichting de gelijksoortige ombuigingsmaatregel voor Arbeidsvoorwaarden (H81).

3.7 Justitie en Veiligheid

De begroting van Justitie en Veiligheid (JenV) bedraagt in 2027 circa 19,9 miljard euro en kent een stabiel verloop. De grootste uitgaven zijn de bekostiging van de politie (9,4 miljard euro in 2027 oplopend naar 9,5 miljard euro in 2031), de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI) (3,5 miljard euro in 2027 oplopend naar 3,6 miljard euro in 2031) en de Raad voor de rechtspraak (circa 1,7 miljard in 2027 met een stabiel verloop tot en met 2031). Daarnaast zijn er nog uitgaven voor o.a. het Openbaar Ministerie (OM), de Nationale Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) en jeugdbescherming. Verder worden de ontvangsten van boetes en transacties, en afpakken op de begroting van JenV verantwoord.

Tabel 14 Ombuigingen Justitie en Veiligheid

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
	Beleidsopties straffen en gevangeniswezen							
	Beperken personeelskosten DJI							
1	Beperken activiteiten	0	0	55	5	– 30	– 30	2031
2	Vergroten groepsgrootte gedetineerden-personeelsratio	0	40	35	30	30	– 50	2040
	Anders of korter straffen							
3	Uitbreiden taakstraf: vaker taakstraf voor lichte vergrijpen in plaats van gevangenisstraf	0	0	– 12	– 12	– 12	– 12	2029
4	Aanpassing taakstrafverbod bij recidive	0	0	– 1	– 1	– 1	– 1	2029
5	Alternatief kortdurende straf (< 3 maanden): elektronische detentie	0	0	– 9	– 9	– 9	– 9	2029
6	Alternatief einde straf: elektronische detentie	0	0	– 12	– 12	– 12	– 12	2029
7	Alternatief straf (<6 maanden): elektronische detentie	0	0	– 14	– 14	– 14	– 14	2029
8	Verbieden kortdurende detentie (<2 weken)	0	0	– 3	– 3	– 3	– 3	2029
9	Alternatieve straf voor kortgestrafte jeugdigen: elektronische detentie	0	0	– 12	– 12	– 12	– 12	2029
10	Selectiever toepassen adolescentenstrafrecht	0	– 7	– 6	– 6	– 6	– 6	2029
11	Verlagen strafmaat voor niet-zeden en niet-geweldsdelicten	0	0	– 9	– 18	– 35	– 35	2031
12	Verruimen voorwaardelijke invrijheidstelling (v.i.)							
	a. Duur v.i. 1/3 van de straf, zonder maximumduur	0	0	0	– 4	– 4	– 4	2030
	b. Duur v.i. 1/3 van de straf, met een maximum van 4 jaar	0	0	0	– 2	– 2	– 2	2030
13	Beperken toepassing voorlopige hechtenis (v.h.)	0	0	– 13	– 13	– 13	– 13	2029
	Overig							
14	Geen capaciteitsuitbreiding: afzien van heropening penitentiaire inrichting Almere (PI Almere)	– 75	– 75	– 75	– 75	– 60	– 60	2031
15	Verhogen administratiekosten financiële straffen	0	– 25	– 25	– 25	– 25	– 25	2028
	Beleidsopties bij de politie							
16	Verlagen normering wijkagent per aantal inwoners	0	0	– 30	– 60	– 90	– 120	2032
17	BOA's inzetten bij diverse taken binnen de politie	0	– 5	– 11	– 16	– 20	– 20	2031
18	Apparaatstaakstelling politie	– 35	– 75	– 240	– 475	– 475	– 475	2030
	Beleidsopties rechtsbestel, criminaliteitsbestrijding en veiligheidsbeleid							
19	Uitsluiten verzekerbare zaken voor rechtsbijstand	0	0	– 65	– 65	– 65	– 65	2029
20	Afschaffen vermindering eigen bijdrage rechtsbijstand	0	– 13	– 13	– 13	– 13	– 13	2028
21	Verhogen eigen bijdrage rechtsbijstand met 25%	0	– 10	– 10	– 10	– 10	– 10	2028
22	Verlagen inkomensgrens gesubsidieerde rechtsbijstand	0	0	– 24	– 25	– 25	– 25	2030
23	Herprioriteren ondermijningsmiddelen	– 10	– 10	– 25	– 25	– 25	– 25	2029
24	Schrappen budget Preventie met Gezag	0	– 50	– 70	– 70	– 70	– 70	2029
25	Uitbreiden gebruik enkelvoudige kamer bij Rechtspraak	0	0	– 12	– 12	– 12	– 12	2029
26	Stopzetten bijdrage Straf met Zorg OM	0	– 5	– 5	– 5	– 5	– 5	2028
27	Apparaatstaakstelling Raad voor de rechtspraak	– 10	– 20	– 60	– 125	– 125	– 125	2030
28	Apparaatstaakstelling Openbaar Ministerie	– 5	– 10	– 30	– 65	– 65	– 65	2030
29	Apparaatstaakstelling Hoge Raad	0	– 1	– 2	– 3	– 3	– 3	2030
30	Apparaatstaakstelling Raad voor Rechtsbijstand	0	– 1	– 2	– 3	– 3	– 3	2030

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)								
31	Apparaatstaakstelling College voor de Rechten van de Mens	0	0	0	– 1	– 1	– 1	2030
	Overige besparingsmaatregelen							
32	Terugdraaien verhoging taaleis bij naturalisatie	0	– 28	– 14	– 14	– 14	– 14	2029
33	Schrappen budget pilot crisisteam kindveiligheid	– 5	– 5	– 5	0	0	0	2030
34	Schrappen budget weerbaarheid luchtbeveiliging	0	– 12	– 12	– 12	– 12	0	2036
35	Verlagen budgetten nationale veiligheid coalitieakkoord kabinet Jetten	– 275	– 366	– 459	– 550	– 550	– 550	2030
36	Verlagen budgetten rechtsstaat coalitieakkoord kabinet Jetten	– 15	– 35	– 35	– 45	– 45	– 45	2030
37	Verlagen budgetten DJI coalitieakkoord kabinet Jetten	– 45	– 60	– 60	– 60	– 60	– 60	2028

Beleidsopties straffen en gevangeniswezen

Het grootste deel van de uitgaven aan straffen en gevangeniswezen heeft betrekking op de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI). Daarom hebben de meeste beleidsopties in deze ombuigingslijst betrekking op DJI. Een aantal beleidsopties vereist een wetswijziging. Het gaat daarbij om wijzigingen van het Wetboek van Strafrecht, de Wet straffen en beschermen en de Penitentiaire beginselenwet.

Bij de volgende maatregelen geldt het volgende. Ten eerste is de capaciteitsraming van DJI op basis van het Prognosemodel Justitiële Ketens (PMJ) op dit moment hoger dan het aantal beschikbare plaatsen. Als de besparing van maatregelen voor anders of korter straffen wordt verwerkt in het budget van DJI, zal het capaciteitstekort gelijk blijven. Wanneer de besparing niet wordt verwerkt in het budget van DJI, dan kan met deze maatregelen het capaciteitstekort worden teruggedrongen. Ten tweede is op 26 juni 2026 een meerjarig actieplan voor het gevangeniswezen aan de Kamer aangeboden.[8] De besparing kan lager uitvallen voor maatregelen in deze ombuigingslijst die (deels) dezelfde doelgroep hebben als maatregelen uit het actieplan. De overlap met het actieplan is namelijk nog niet volledig verwerkt, omdat de maatregelen uit het actieplan nog onvoldoende zijn uitgewerkt of niet goed kwantificeerbaar zijn.

Maatregelen beperken personeelskosten DJI

1. Beperken activiteiten

Deze maatregel beoogt de inzet van personeel binnen het gevangeniswezen te verminderen door de hoeveelheid activiteiten voor gedetineerden te beperken naar het wettelijk minimum. De personele inzet binnen het gevangeniswezen is onder andere afhankelijk van de hoeveelheid activiteiten en uren buiten de cel. Op dit moment is, rekening houdend met de afschaffing van het avondprogramma, het aantal uren buiten de cel gemiddeld 38,5 uur per week terwijl het wettelijk minimum 18 uur is. Het verlagen van de uren aan activiteiten en uren buiten de cel naar het wettelijk minimum is mogelijk vanaf 2029. Vanwege frictiekosten voor het afvloeien van personeel levert dit een besparing op van 30 miljoen euro structureel vanaf 2031. Deze maatregel kan leiden tot een verlaging van welzijn en resocialisatie van gedetineerden en hiervoor is een wetswijziging nodig. Op dit moment wordt binnen het actieplan een sober regime ontwikkeld voor de eerste maximaal 12 weken. Aangezien het aantal uren van dit regime naar alle waarschijnlijkheid lager is dan de eerdergenoemde 38,5 uur is bij de berekening een aanname gedaan voor het aantal uren activiteiten onder dit sobere regime. Afhankelijk van de nadere invulling van dit sobere regime door het ministerie van JenV kan deze besparing hoger of lager uitvallen.

2. Vergroten groepsgrootte gedetineerden-personeelsratio

Deze maatregel beoogt de gedetineerden-personeelsratio naar boven bij te stellen naar de Europese mediaan van 20 gedetineerden per fte. Deze maatregel kan ingaan per 2028 en levert vanaf 2040 een structurele besparing op van ongeveer 50 miljoen euro. Dit is een indicatieve reeks waarbij rekening wordt gehouden met frictiekosten voor het afvloeien van personeel (104 miljoen euro) en verbouwing van gebouwen (456 miljoen euro) ten behoeve van aanpassingen in afdelingen en activiteitenruimtes. Deze maatregel is niet op alle gevangenisregimes, zoals de Extra Beveiligde Inrichting (EBI), toepasbaar. Daarnaast kan deze maatregel mogelijk leiden tot een hogere werkdruk voor personeel en hogere veiligheidsrisico's.

[8] Kamerstukken II 2025/26, 24 587, nr. 1134.

Maatregelen anders of korter straffen

Voor maatregelen met een alternatief voor intramurale detentie (maatregelen 3 t/m 8) of kortere intramurale detentie (maatregelen 11 t/m 13) is gerekend met een besparing van 175 euro per gevangenisplaats per dag. Dit betreft variabele kosten, zoals personeel en materiële kosten (voornamelijk voeding). Er is niet gerekend met het afstoten van gebouwen (dit zou tot hogere besparingen leiden), omdat de maatregelen naar verwachting verspreid over het land tot een beperkte afname per inrichting leiden.

3. Uitbreiden taakstraf: vaker taakstraf voor lichte vergrijpen in plaats van gevangenisstraf
Deze maatregel beoogt vaker taakstraffen in te zetten voor lichte vergrijpen in plaats van gevangenisstraffen. Hierdoor is minder capaciteit in het gevangeniswezen nodig. Een taakstraf is goedkoper dan een gevangenisstraf, terwijl onderzoek laat zien dat dit geen afbreuk hoeft te doen aan het effect van de straf. De mogelijke doelgroep bestaat uit zelfmelders en een selecte groep arrestanten in subsidiaire hechtenis met een strafduur tot drie maanden. Er is in de berekening rekening mee gehouden dat voor een groep van 25 procent van de zelfmelders en 50 procent van de groep arrestanten de taakstraf uiteindelijk toch moet worden omgezet in een gevangenisstraf, omdat ze zich niet houden aan de voorwaarden. Deze maatregel vergt een wijziging van het Wetboek van Strafrecht en levert vanaf 2029 een verwachte besparing van structureel 12 miljoen euro op.

4. Aanpassing taakstrafverbod bij recidive
Deze maatregel maakt het mogelijk veroordeelden bij herhaling (recidive) een taakstraf te geven in plaats van een gevangenisstraf. Op dit moment kan de rechter volgens artikel 22b van het Wetboek van Strafrecht geen (kale) taakstraf voor recidivisten opleggen indien zij binnen 5 jaar opnieuw worden veroordeeld. Deze maatregel vergt een wijziging van het Wetboek van Strafrecht en leidt vanaf 2029 tot een besparing van structureel 1 miljoen euro.

5. Alternatief kortdurende straf (< 3 maanden): elektronische detentie
Deze maatregel vervangt kortdurende gevangenisstraffen (korter dan 3 maanden) door elektronische detentie (ED). Een significant deel van de gevangeniscapaciteit van de DJI wordt bezet door gedetineerden die minder dan drie maanden vastzitten. Uit onderzoek blijkt dat de kans op herhaling (recidive) bij korte gevangenisstraffen hoog is.[9] Met de invoering van ED als nieuwe strafvariant kan capaciteit in het gevangeniswezen worden bespaard. Wel worden dan kosten gemaakt voor het uitvoeren van ED. De mogelijke doelgroep bestaat uit zelfmelders en een selecte groep arrestanten in subsidiaire hechtenis. Deze maatregel vergt een wijziging van het Wetboek van Strafrecht en kan daardoor ingaan per 2029. De verwachting is dat deze maatregel een besparing van 9 miljoen euro structureel oplevert vanaf 2029. Hierbij wordt geen rekening gehouden met het mogelijke drukkende effect op de recidive. In het actieplan is een verruiming van het Penitentiair Programma (PP) opgenomen. Afhankelijk van de nadere uitwerking van beide maatregelen overlapt de doelgroep van deze maatregel mogelijk met PP aangezien elektronische detentie hier ook onderdeel van is. Dit leidt dan tot een lagere besparing.

6. Alternatief einde straf: elektronische detentie
Deze maatregel beoogt meer in te zetten op elektronische detentie (ED) aan het einde van de gevangenisstraf. De gedetineerde blijft aan het einde van de detentie thuis waar hij of zij kan werken aan een succesvolle terugkeer in de maatschappij. Voorwaarde hierbij is dat de gedetineerde met ED de veiligheid van de samenleving niet in gevaar brengt. DJI voert de maatregel uit in combinatie met de noodzakelijke beveiliging. Deze maatregel vergt intrekking van de Wet straffen en beschermen en een wijziging van het Wetboek van Strafrecht. De verwachting is dat deze maatregel vanaf 2029 een besparing van structureel 12 miljoen euro oplevert. Indien de maatregel wordt gecombineerd met een (verplicht) arbeids- of scholingsprogramma is de besparing lager. In het actieplan is een verruiming van het Penitentiair Programma (PP) opgenomen. Afhankelijk van de nadere uitwerking van beide maatregelen overlapt de doelgroep van deze maatregel mogelijk met PP aangezien elektronische detentie hier ook onderdeel van is. Dit leidt dan tot een lagere besparing.

7. Alternatief straf (<6 maanden): elektronische detentie
Deze maatregel beoogt om elektronische detentie (ED) te introduceren als een nieuwe vrijheidsbenemende hoofdstraf. Dit bespaart capaciteit in het gevangeniswezen. Uitgangspunt hierbij is dat huidige gevangenisstraffen tot 6 maanden kunnen worden omgezet naar de vrijheidsbeperkende straf van ED. De verwachting is dat deze maatregel vanaf 2029 structureel 14 miljoen euro oplevert. Deze maatregel vergt aanpassing/intrekking van de Wet

[9] Hilde Wermink et al., «Een oude vraag opnieuw onderzocht: Effecten van korte gevangenisstraffen ten opzichte van niet-vrijheidsbenemende straffen op recidive op basis van een instrumentele variabele benadering,» *Tijdschrift voor Criminologie* 64, nr. 2 (2022): 147–166.

straffen en beschermen. Deze manier van straffen kan eenzelfde mate van vergelding bereiken en kan de kans op recidive en nieuwe slachtoffers verkleinen. Het opleggen van elektronische detentie blijft een magistratelijke beslissing. De besparing en verlichting van de capaciteitsdruk is dus mede afhankelijk van hoe vaak elektronische detentie als hoofdstraf wordt opgelegd. In het actieplan is een verruiming van het Penitentiair Programma (PP) opgenomen. Afhankelijk van de nadere uitwerking van beide maatregelen overlapt de doelgroep van deze maatregel mogelijk met PP aangezien elektronische detentie hier ook onderdeel van is. Dit leidt dan tot een lagere besparing.

8. Verbieden kortdurende detentie (<2 weken)
Deze maatregel verbiedt onvoorwaardelijke gevangenisstraffen korter dan twee weken, waardoor een alternatieve straf kan worden opgelegd. Jaarlijks legt de rechter circa 20.000 onvoorwaardelijke vrijheidsstraffen op, waarvan 70% korter is dan drie maanden.[10] In de berekening wordt uitgegaan van circa 2.800 gevallen per jaar die twee weken of korter duren, met een trendmatige volumedaling van 5% per jaar op basis van CBS-statistieken over kortgestraften. Voor deze maatregel is een wijziging van het Wetboek van Strafrecht vereist. In de berekening zijn de kosten van het opleggen en uitvoeren van taakstraffen meegenomen. Hierdoor is de structurele besparing relatief beperkt en bedraagt deze 3 miljoen euro per jaar. Bij taakstraffen geldt het taakstrafverbod voor ernstige gewelds-delicten van artikel 22b uit het Wetboek van Strafrecht. Daarentegen is recidive na een korte gevangenisstraf over vijf jaar 76–81% hoger dan na een taakstraf.[11] Indirecte besparingen door lagere recidive zijn niet meegenomen in de reeks en kunnen de feitelijke opbrengst verhogen.

9. Alternatieve straf voor kortgestrafte jeugdigen: elektronische detentie
Deze maatregel beoogt elektronische detentie (ED) in te zetten voor kortgestrafte jeugdigen (korter dan drie maanden) in een justitiële jeugdinrichting (JJI). Alternatieve straffen voor jeugdigen kunnen recidive verminderen ten opzichte van institutionele plaatsing.[12] Doordat ED goedkoper is dan een plaatsing in een JJI kan dit een besparing opleveren. Daarbij moet wel gekeken worden of ED passend is bij het gepleegde delict. In het IBO Jeugdcriminaliteit zijn diverse subvarianten uitgewerkt. Met deze maatregel wordt uitgegaan dat ED geschikt is voor de helft van de kortgestraften jeugdigen. Deze maatregel vereist een wetswijziging van het Wetboek van Strafrecht en kan daardoor ingaan vanaf 2029. Dit levert een indicatieve besparing van structureel 12 miljoen euro vanaf 2029 op. Een andere alternatieve straf is de taakstraf waarbij de besparing mogelijk hoger uitvalt.

10. Selectiever toepassen adolescentenstrafrecht
Deze maatregel beoogt het adolescentenstrafrecht selectiever toe te passen, zodat jongeren vaker in de goedkopere Penitentiaire Inrichting (PI) terechtkomen. Het aandeel van jongeren van 18 tot en met 23 jaar dat gestraft is via het adolescentenstrafrecht als aandeel van de totale instroom in de justitiële jeugdinrichtingen (JJI) neemt toe (in 2021 was dit 26 procent). Met deze maatregel wordt het aantal jongeren tussen de 18 en 23 dat in een JJI wordt geplaatst verminderd. Door het verschil in kostprijs tussen een JJI (ruim 1.100 euro per dag) en PI (ruim 500 euro per dag) levert dit een besparing op. De rechter bepaalt of adolescentenstrafrecht van toepassing is op basis van de Richtlijn en het kader voor strafvordering jeugd en adolescenten. Voor implementatie is een wijziging van deze richtlijn nodig, waardoor de maatregel in kan gaan per 2028. Dit levert vanaf 2029 een structurele besparing op van 6 miljoen euro. Deze besparing wordt gerealiseerd via verscherpte indicatie, waarbij plaatsing in een JJI wordt beperkt tot de groep waarvoor de effecten op resocialisatie en recidive naar verwachting in verhouding staan tot de extra kosten die dit met zich meebrengt. Onderzoek van het WODC laat zien dat vooral bij jongvolwassenen met complexe problemen de kans op recidiveren gelijk is voor jeugddetentie en reguliere detentie.[13]

11. Verlagen strafmaat voor niet-zeden en niet-geweldsdelicten
Deze maatregel beoogt de strafmaat voor niet-zeden en niet-geweldsdelicten te verlagen. Hiermee verschuift de nadruk van detentie als afschrikking en vergelding naar rehabilitatie en het verminderen van recidive. De afgelopen jaren zijn de maximumstraffen voor verschillende delicten vooral verhoogd. Met deze maatregel worden de maximum- en minimumstraffen voor niet-zeden en niet-geweldsdelicten verlaagd. Hierdoor wordt het zogenaamde

---

[10] Sander Boschman et al., *Een literatuuronderzoek naar het bereiken van strafdoelen met korte vrijheidsstraffen ten opzichte van andere straffen*, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum, 2023.
[11] Hilde Wermink et al., «Een oude vraag opnieuw onderzocht: Effecten van korte gevangenisstraffen ten opzichte van niet-vrijheidsbenemende straffen op recidive op basis van een instrumentele variabele benadering,» *Tijdschrift voor Criminologie* 64, nr. 2 (2022): 147–166.
[12] Mark W. Lipsey, «The Primary Factors That Characterize Effective Interventions with Juvenile Offenders: A Meta-Analytic Overview,» *Victims & Offenders* 4, nr. 2 (2009): 124–147.
[13] L. J. C. Prop et al., *Adolescentenstrafrecht: Effecten van de toepassing van het jeugdstrafrecht bij jongvolwassenen op resocialisatie en recidive*, Cahier 2021-5, Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum, 2021.

oriëntatiepunt, dat door de Rechtspraak gehanteerd wordt bij het opleggen van een strafrechtelijke sanctie, neerwaarts bijgesteld. Uitgangspunt bij de berekening is dat de verlaging van de strafmaat leidt tot een daling van het gemiddelde oriëntatiepunt met een derde. Voor deze maatregel is een wijziging nodig van het Wetboek van Strafrecht, waardoor invoering mogelijk is vanaf 2029. Vanaf 2031 bedraagt de indicatieve structurele besparing 35 miljoen euro.

12. Verruimen voorwaardelijke invrijheidstelling (v.i.)
Met onderstaande varianten wordt de duur van de voorwaardelijke invrijheidstelling (v.i.) verruimd. Hierdoor neemt de intramurale detentieduur af en kunnen besparingen optreden bij DJI. Daarnaast kan een geleidelijke en gecontroleerde terugkeer in de samenleving onder voorwaarden bijdragen aan re-integratie en het voorkomen van recidive.[14] V.i. is de regeling waarbij een veroordeelde onder voorwaarden vóór het einde van de gevangenisstraf kan terugkeren in de samenleving. V.i. geldt voor onvoorwaardelijke gevangenisstraffen van meer dan één jaar. Sinds de Wet straffen en beschermen (2021) is de duur van de v.i. gemaximeerd op twee jaar en vindt toekenning plaats na individuele beoordeling door het Openbaar Ministerie (OM). Voorheen bedroeg de v.i. in beginsel 1/3 van de opgelegde straf zonder maximumduur. Aanpassing van het Wetboek van Strafrecht en de bijbehorende uitvoeringsregelgeving (onder meer het Besluit voorwaardelijke invrijheidstelling) is noodzakelijk.

12a. Duur v.i. 1/3 van de straf, zonder maximumduur
Deze variant beoogt terugkeer naar het stelsel van vóór 2021, waarbij de duur van de v.i. in beginsel gelijk is aan 1/3 van de opgelegde gevangenisstraf en geen maximumduur geldt. Ook wordt de huidige individuele beoordeling door het OM vervangen door een systeem waarin v.i. het uitgangspunt is, tenzij sprake is van contra-indicaties. De maatregel leidt tot een afname van de gemiddelde intramurale detentieduur, met name bij langgestraften. Vanaf 2030 bedraagt de structurele besparing 4 miljoen euro. De besparing ontstaat door lagere capaciteitsdruk en lagere uitgaven bij DJI en het OM. Daartegenover staan extra kosten voor reclasseringstoezicht en begeleiding tijdens de v.i.-periode.

12b. Duur v.i. 1/3 van de straf, met een maximum van 4 jaar
Deze variant richt zich primair op langgestraften die onder het huidige stelsel beperkt gebruik kunnen maken van de v.i. vanwege het bestaande maximum van twee jaar. De maximale duur van de v.i. wordt verruimd van twee naar vier jaar. De duur van de v.i. blijft daarbij gemaximeerd op 1/3 van de opgelegde gevangenisstraf. De maatregel leidt tot een afname van de gemiddelde intramurale detentieduur voor een relatief kleine doelgroep. Hierdoor is de budgettaire opbrengst beperkter dan bij volledige terugkeer naar het stelsel van vóór 2021. Vanaf 2030 bedraagt de structurele besparing 2 miljoen euro. De besparing ontstaat door lagere capaciteitsdruk en lagere uitgaven bij DJI en het OM. Daartegenover staan extra kosten voor reclasseringstoezicht en begeleiding tijdens de v.i.-periode.

13. Beperken toepassing voorlopige hechtenis (v.h.)
Deze maatregel beperkt de toepassing van voorlopige hechtenis (v.h.) en vervangt v.h. in meer zaken door alternatieven zoals elektronisch toezicht, huisarrest, locatieverboden en reclasseringstoezicht. V.h. is het vasthouden van een verdachte voorafgaand aan de strafzaak of uitspraak. In Nederland worden verdachten in vergelijking met andere Europese landen vaker in v.h. geplaatst.[15] Een wijziging van het Wetboek van Strafvordering en het beleidsmatige toetsingskader voor voorlopige hechtenis is benodigd, waardoor de maatregel kan ingaan per 2029. De structurele besparing bedraagt indicatief 13 miljoen euro vanaf 2029. Hierbij wordt verondersteld dat het aantal mensen in v.h. daalt naar het Europese gemiddelde en dat voor deze groep elektronische detentie wordt toegepast. Bij inzet van goedkopere alternatieven, zoals huisarrest of locatieverboden, kan de besparing hoger uitvallen.

Overige maatregelen
14. Geen capaciteitsuitbreiding: afzien van heropening penitentiaire inrichting Almere (PI Almere)
Deze maatregel beoogt af te zien van het voornemen uit het actieplan om de Penitentiaire Inrichting Almere (PI Almere) te heropenen. In het actieplan is een capaciteitsuitbreiding van ongeveer 320 plekken opgenomen in de vorm van het heropenen van de PI Almere. Door deze heropening terug te draaien, kan vanaf 2027 incidenteel 300 miljoen euro en vanaf 2031 structureel 60 miljoen euro besparing worden gerealiseerd. De

[14] J. uit Beijerse et al., *De praktijk van de voorwaardelijke invrijheidstelling in relatie tot speciale preventie en re-integratie*, Erasmus Universiteit Rotterdam, mei 2018.
[15] College voor de Rechten van de Mens, *Motivering voorlopige hechtenis moet beter*, 2025.

toenemende capaciteitsbehoefte kan mogelijk worden opgevangen met andere maatregelen zoals omschreven in deze ombuigingslijst.

15. Verhogen administratiekosten financiële straffen
Deze maatregel verhoogt de administratiekosten van 9 euro naar 12 euro voor financiële straffen die door de overtreder worden betaald. De verhoging naar 12 euro sluit aan bij de huidige kostprijs van de administratieve verwerking door het Centraal Justitieel Incassobureau (CJIB). In 2016 zijn de administratiekosten voor het laatst verhoogd, van 7 euro naar 9 euro (de voorgaande verhoging vond plaats in 2012). Sindsdien zijn de administratiekosten niet aangepast aan de inflatie. Door kosten van inning en verwerking bij de overtreder te leggen, wordt voorkomen dat deze lasten op de algemene middelen drukken. Dit sluit aan bij het kostenveroorzakingsbeginsel. Daarnaast kan een hogere kostenvergoeding de uitvoerbaarheid van het sanctiestelsel verbeteren. De hoogte van de administratieve kosten wordt wettelijk gebaseerd op de daadwerkelijke kostprijs. Extra middelen maken investeringen in digitalisering, personele capaciteit en efficiëntere incassoprocessen mogelijk, wat de effectiviteit van handhaving ten goede kan komen. Tot slot kan er een beperkte prikkelwerking uitgaan van hogere kosten, met name in de fase van betaling. Overtreders kunnen eerder geneigd zijn tijdig te betalen om extra kosten te vermijden, wat de betalingsdiscipline versterkt. De structurele besparing bedraagt 25 miljoen euro vanaf 2028.

Beleidsopties bij de politie

Vrijwel het hele beleidsartikel politie bestaat uit de bekostiging van de politie (jaarlijks circa 9 miljard euro). Onder de verantwoordelijkheid van de minister valt het vaststellen van de begroting, de meerjarenraming, de jaarrekening, het beheersplan, het jaarverslag en de operationele sterkte. De korpschef is belast met de leiding en het beheer van de politie. De kosten voor de politie bestaan voornamelijk uit personeel en materieel.

16. Verlagen normering wijkagent per aantal inwoners
Deze maatregel verlaagt de norm van wijkagenten. De huidige gehanteerde norm van wijkagenten per aantal inwoners kan omlaag worden bijgesteld. Uit cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), gebaseerd op de Veiligheidsmonitor en registratie van de politie, blijkt dat steeds minder sprake is van 'traditionele criminaliteit' en meer van cybercriminaliteit. Momenteel is de norm, zoals opgenomen in artikel 38a van de Politiewet 2012, één wijkagent per 5.000 inwoners. Door wijziging van dit artikel en het hanteren van een lagere norm, bijvoorbeeld één wijkagent per 7.500 inwoners, is een kostenbesparing mogelijk van 120 miljoen euro structureel vanaf 2032. Vanwege de benodigde wetswijziging kan de maatregel ingaan per 2029. Daarnaast wordt een ingroeipad gehanteerd omdat het afbouwen van de personele bezetting tijd in beslag neemt. Het verlagen van de normering heeft mogelijk als gevolg dat de dienstverlening of zichtbaarheid naar de burger afneemt. Ook kunnen beleidsdoelen van de overheid, bijvoorbeeld op het gebied van preventie en ondermijning, lastiger te realiseren zijn.

17. BOA's inzetten bij diverse taken binnen de politie
Deze maatregel vervangt circa 4.700 fte politie door Buitengewoon Opsporingsambtenaren (BOA's). Gemeenten worden hiervoor gecompenseerd, omdat zij door deze maatregel extra BOA's moeten aanstellen. Door bepaalde politietaken die binnen de bevoegdheden van BOA's vallen integraal over te dragen aan gemeenten, kan vanaf 2031 een structurele besparing worden gerealiseerd van circa 20 miljoen euro. Dit komt doordat het loon van een BOA lager ligt dan voor degenen die deze taken binnen de politie uitvoeren. In de berekening is een inschatting gemaakt van de additionele overheadkosten en een loonstijging bij BOA's als gevolg van de uitbreiding van taken. Voor het type taken dat door BOA's kan worden uitgevoerd zijn aannames gedaan, maar dit betreft onder andere het opvolgen van meldingen over verward/onbegrepen gedrag. Er is gewerkt met een ingroeipad omdat de verwachting is dat de uitwerking en implementatie van deze taakverschuiving tijd in beslag neemt. Zo hebben BOA's volgens de Wet politiegegevens (Wpg) op dit moment geen toegang tot de politiesystemen. Ook zullen als gevolg van deze taakverschuiving en de daarbij behorende financiering bestuurlijke afspraken tussen de politie en gemeenten moeten worden gemaakt. Daarnaast zal het BOA-stelsel door een toename van het aantal bevoegdheden moeten worden aangepast. Desondanks kan dit leiden tot hogere veiligheidsrisico's aangezien BOA's bij escalatie minder (interventie)mogelijkheden hebben dan de politie.

18. Apparaatstaakstelling politie
Deze maatregel voert een taakstelling van 7,5% in op de apparaatskosten van de politie. Sinds 2020 zijn de totale kosten met 31% gegroeid van circa 4,9 miljard euro tot circa 6,4 miljard in 2026 (inclusief indexatie). Er zijn eerdere taakstellingen geweest, waarbij de politie is uitgezonderd. Er is geen wetswijziging nodig. De maatregel kan per 2027 worden ingevoerd en levert een structurele besparing van 475 miljoen euro op vanaf 2030.

Beleidsopties rechtsbestel, criminaliteitsbestrijding en veiligheidsbeleid

19. Uitsluiten verzekerbare zaken voor rechtsbijstand
Deze maatregel houdt in dat geen toevoegingen (gesubsidieerde rechtsbijstand) meer worden verstrekt voor zaken die via een rechtsbijstandsverzekering verzekerbaar zijn. Voor deze maatregel is een aanpassing van de Wet op de rechtsbijstand nodig om de uitsluiting van verzekerbare zaken te regelen. De maatregel kan naar verwachting per 2029 worden ingevoerd. De lagere uitgaven worden geraamd op 65 miljoen euro per jaar. Dit betreft het bedrag dat niet meer wordt uitgegeven aan toevoegingen voor zaakscategorieën die als verzekerbaar zijn aangemerkt. Deze maatregel wijzigt het huidige stelsel en verlaagt de toegang tot het recht. Er kan worden gekozen voor flankerend beleid. Daarbij kan onder meer worden gedacht aan de uitwerking van een verplichte rechtsbijstandsverzekering ten behoeve van lagere premies door bredere risicospreiding en betere dekking voor burgers. Deze aanvullende maatregelen kunnen ervoor zorgen dat de gevolgen voor de toegang tot het recht en de rechtsgelijkheid zoveel mogelijk worden beperkt. Wanneer flankerend beleid wordt ingezet, zal de besparing in de praktijk lager uitvallen.

20. Afschaffen vermindering eigen bijdrage rechtsbijstand
Deze maatregel schaft de vermindering op de eigen bijdrage rechtsbijstand af. In bepaalde gevallen wordt een eigen bijdrage gevraagd van de rechtzoekende bij beroep op sociale advocatuur. Vanaf 1 juli 2011 wordt deze eigen bijdrage verminderd als de rechtzoekende eerst langs het Juridisch Loket gaat. Deze vermindering bedraagt 69 euro in 2026. Dit heeft als doel om het totale beroep op sociale advocatuur te verminderen bij zaken waar eerstelijnsrechtshulp via het Juridisch Loket volstaat. Vanwege de coronacrisis wordt sinds maart 2020 de korting automatisch toegepast, ook bij aanvragen die niet eerst langs het Juridisch Loket zijn geweest. Het met de korting beoogde doel wordt hierdoor niet meer gerealiseerd, daarom kan de korting worden afgeschaft. Hiervoor is een wijziging nodig van het Besluit eigen bijdrage rechtsbijstand. Dit kan naar verwachting per 2028 ingaan en levert structureel 13 miljoen euro op. Deze maatregel verhoogt de drempel tot sociale advocatuur en daarmee de toegang tot het recht voor mensen met een laag inkomen.

21. Verhogen eigen bijdrage rechtsbijstand met 25%
Met deze maatregel wordt de eigen bijdrage bij rechtsbijstand verhoogd. In bepaalde gevallen wordt een eigen bijdrage gevraagd van de rechtzoekende bij een beroep op de sociale advocatuur. Deze eigen bijdrage kan worden verhoogd om de kosten van sociale advocatuur meer te verplaatsen naar de rechtzoekende. Hiervoor is een wijziging nodig van het Besluit eigen bijdrage rechtsbijstand. Dit kan naar verwachting per 2028 ingaan. Het verhogen van de eigen bijdrage met 25% levert vanaf 2028 een structurele besparing op van circa 10 miljoen euro. Ter indicatie: de hoogte van de eigen bijdrage voor de hoogste inkomensgroep gaat hiermee van 1.120 euro naar 1.400 euro per zaak. Deze maatregel verhoogt de drempel tot sociale advocatuur en daarmee de toegang tot het recht voor mensen met een laag inkomen.

22. Verlagen inkomensgrens gesubsidieerde rechtsbijstand
Met deze maatregel wordt de inkomensgrens voor rechtsbijstand verlaagd. Een rechtzoekende kan een beroep doen op gesubsidieerde rechtsbijstand, mits deze onder de inkomensgrens valt. Door de inkomensgrens te verlagen, betalen meer rechtzoekenden zelf voor een advocaat. In 2026 ligt de inkomensgrens op 34.400 euro per jaar voor een alleenstaande en 50.000 euro per jaar voor iemand die deel uitmaakt van een gemeenschappelijk huishouden. Deze maatregel wijzigt deze inkomensgrenzen naar respectievelijk 29.800 en 42.400 euro per jaar. Hiervoor is een wijziging van de Wet op de rechtsbijstand nodig. De maatregel kan naar verwachting per 2029 in gaan en levert vanaf 2030 een structurele besparing op van 25 miljoen euro. Met deze maatregel wordt de toegang tot het recht beperkt voor rechtzoekenden die hun recht op gesubsidieerde rechtsbijstand verliezen, aangezien zij zelf moeten betalen voor een advocaat.

23. Herprioriteren ondermijningsmiddelen
Deze maatregel betreft een besparing op de ondermijningsmiddelen. De afgelopen jaren blijkt dat het niet lukt om de middelen voor de aanpak van georganiseerde en ondermijnende criminaliteit tot besteding en/of uitvoering te laten komen. De onderuitputting was circa 26 miljoen euro in 2025 en 88 miljoen euro in 2024. Op basis van het bedrag aan onderuitputting in 2025 kan vanaf 2027 een besparing worden gerealiseerd, oplopend tot structureel 25 miljoen euro vanaf 2029. Dit betekent wel een verminderde inzet op de ondermijningsaanpak.

24. Schrappen budget Preventie met Gezag
Deze maatregel betreft het volledig schrappen van het structurele budget voor Preventie met Gezag, dat onderdeel is van de ondermijningsaanpak. Op dit moment maken 27 gemeenten aanspraak op de specifieke uitkering (SPUK). Deze middelen worden ingezet voor programma's om te voorkomen dat jongeren afglijden of doorgroeien in de georganiseerde en ondermijnende criminaliteit. Uit onderzoek blijkt echter dat de effectiviteit van veel interventies onvoldoende is aangetoond en dat de grote variatie aan aanpakken het lastig maakt om vast te stellen welke maatregelen daadwerkelijk bijdragen aan het voorkomen van jeugdcriminaliteit [16]. De maatregel levert vanaf 2029 structureel 70 miljoen euro op. Door deze besparing wordt het lastiger om, bijvoorbeeld in de vorm van een pilot, nieuwe maatregelen te nemen en te bezien of deze wel effectief bijdragen aan het voorkomen van jeugdcriminaliteit.

25. Uitbreiden gebruik enkelvoudige kamer bij Rechtspraak
Deze maatregel ziet op het uitbreiden van enkelvoudige rechtspraak (afdoening door één rechter) in de eerste aanleg voor zaken die zich, gelet op aard, omvang of strafmaat, daarvoor lenen. Momenteel worden bepaalde zaken nog meervoudig behandeld (door drie rechters), terwijl deze mogelijk ook door een alleensprekende rechter kunnen worden afgedaan. Door het aandeel enkelvoudige kamers te vergroten, kunnen mogelijk efficiëntiewinsten worden gerealiseerd. De berekening gaat uit van een aanname dat een meervoudige behandeling circa 25% duurder is dan een enkelvoudige behandeling. Dit komt doordat een belangrijk deel van de kosten samenhangt met de voorbereiding, de zitting en afdoening, waarbij griffie en juridische ondersteuning een groot aandeel hebben. Hun werkzaamheden zijn bij een enkelvoudige zaak grotendeels gelijk aan die bij een meervoudige zaak. Voor deze maatregel is een wijziging van het Wetboek van Strafvordering noodzakelijk.[17] De maatregel kan, afhankelijk van organisatorische implementatie binnen de Rechtspraak, worden ingevoerd vanaf 2029. De structurele besparing betreft circa 12 miljoen euro per jaar. Een meervoudige afdoening kan bijdragen aan de rechtsvorming, rechtsontwikkeling, kennisdeling en opleiding van nieuwe rechters. Deze bijdrage wordt mogelijk beperkt als er minder meervoudige afdoeningen zijn. De maatregel beperkt ook de autonomie van de rechter om zaken enkelvoudig of meervoudig te behandelen.

26. Stopzetten bijdrage Straf met Zorg OM
Deze maatregel houdt in dat de jaarlijkse financiering van circa 5 miljoen euro aan het Openbaar Ministerie (OM) voor het programma Straf met Zorg wordt stopgezet. Deze middelen worden momenteel ingezet voor onder meer gestructureerde informatie-uitwisseling met ketenpartners en het meer persoonsgericht ondersteunen en beoordelen van daders op kwetsbaarheid. Door het stopzetten van de financiering wordt deze specifieke invulling van de taak afgeschaald, met als gevolg dat minder capaciteit beschikbaar is voor slachtofferondersteuning. Er is geen wetswijziging nodig. De maatregel kan vanaf 2028 ingaan. De besparing bedraagt circa 5 miljoen euro structureel. De maatregel brengt risico's met zich mee voor de kwaliteit en intensiteit van dader- en slachtofferondersteuning. Er kan minder aandacht zijn voor kwetsbare daders en slachtoffers en minder effectieve samenwerking met ketenpartners.

27. Apparaatstaakstelling Raad voor de rechtspraak
Deze maatregel voert een taakstelling van 7,5% in op de apparaatskosten van de Raad voor de rechtspraak. Sinds 2020 zijn de totale kosten met 53% gegroeid van circa 1 miljard euro tot circa 1,6 miljard in 2026 (inclusief indexatie). Er zijn eerdere taakstellingen geweest, waarbij de Raad voor de rechtspraak is uitgezonderd. Er is geen wetswijziging nodig. De maatregel kan per 2027 worden ingevoerd en levert een structurele besparing van 125 miljoen euro op vanaf 2030.

---

[16] J. Hendriks en Geert Jan Stams, *Landelijk kwaliteitskader: Effectieve jeugdinterventies voor preventie van jeugdcriminaliteit: Wat werkt laten werken*, Ministerie van Justitie en Veiligheid, 2024.

[17] In het Nederlandse strafrecht is de grens voor een politierechter (enkelvoudige kamer) gesteld op een maximum strafeis van 1 jaar (12 maanden) gevangenisstraf. Bij een hogere strafeis is een meervoudige strafkamer met drie rechters verplicht. Dit volgt uit de artikelen over de competentie van de politierechter in het Wetboek van Strafvordering (artikel 368 Sv)

28. Apparaatstaakstelling Openbaar Ministerie
Deze maatregel voert een taakstelling van 7,5% in op de apparaatskosten van het Openbaar Ministerie. Sinds 2020 zijn de totale kosten met 64% gegroeid van circa 542 miljoen euro tot circa 887 miljoen euro in 2026 (inclusief indexatie). Er zijn eerdere taakstellingen geweest, waarbij het Openbaar Ministerie is uitgezonderd. Er is geen wetswijziging nodig. De maatregel kan per 2027 worden ingevoerd en levert een structurele besparing van 65 miljoen euro op vanaf 2030.

29. Apparaatstaakstelling Hoge Raad
Deze maatregel voert een taakstelling van 7,5% in op de apparaatskosten van de Hoge Raad. Sinds 2020 zijn de totale kosten met 44% gegroeid van circa 31 miljoen euro tot circa 44 miljoen euro in 2026 (inclusief indexatie). Er zijn eerdere taakstellingen geweest, waarbij de Hoge Raad is uitgezonderd. Er is geen wetswijziging nodig. De maatregel kan per 2028 worden ingevoerd en levert een structurele besparing van 3 miljoen euro op vanaf 2030.

30. Apparaatstaakstelling Raad voor Rechtsbijstand
Deze maatregel voert een taakstelling van 7,5% in op de apparaatskosten van de Raad voor Rechtsbijstand. Sinds 2020 zijn de totale kosten met 55% gegroeid van circa 27 miljoen euro tot circa 42 miljoen euro in 2026 (inclusief indexatie). Er zijn eerdere taakstellingen geweest, waarbij de Raad voor Rechtsbijstand is uitgezonderd. Er is geen wetswijziging nodig. De maatregel kan per 2028 worden ingevoerd en levert een structurele besparing van 3 miljoen euro op vanaf 2030.

31. Apparaatstaakstelling College voor de Rechten van de Mens
Deze maatregel voert een taakstelling van 7,5% in op de apparaatskosten van het College voor de Rechten van de Mens. Sinds 2020 zijn de totale kosten met 82% gegroeid van circa 8 miljoen euro tot circa 14 miljoen euro in 2026 (inclusief indexatie). Er zijn eerdere taakstellingen geweest, waarbij het College voor de Rechten van de Mens is uitgezonderd. Er is geen wetswijziging nodig. De maatregel kan per 2030 worden ingevoerd en levert een structurele besparing van 1 miljoen euro.

Overige besparingsmaatregelen

32. Terugdraaien verhoging taaleis bij naturalisatie
Deze maatregel beoogt het terugdraaien van de intenvisering op de taaleis. In het hoofdlijnenakkoord van het kabinet Schoof is een intensivering opgenomen voor het aanscherpen van de voorwaarden voor het verkrijgen van de Nederlandse nationaliteit. Hiervoor is de taaleis bij naturalisatie verhoogd naar niveau B1 en zijn structurele middelen gereserveerd op de JenV-begroting. Het terugdraaien van deze intensivering levert in 2028 28 miljoen euro en in de jaren daarna structureel 14 miljoen euro op.

33. Schrappen budget pilot crisisteam kindveiligheid
Deze maatregel schrapt de middelen voor een driejarige pilot crisisteam kindveiligheid. Door dit budget te schrappen, kan de beoogde pilot niet plaatsvinden. Deze maatregel levert tussen 2027 en 2029 cumulatief 15 miljoen euro op.

34. Schrappen budget weerbaarheid luchtbeveiliging
Deze maatregel schrapt de middelen voor luchtbeveiliging, die voor de periode 2028-2035 zijn gereserveerd. Door dit budget te schrappen kan de beoogde intensivering niet plaatsvinden. Deze maatregel levert tussen 2028 en 2035 12 miljoen euro per jaar op.

35. Verlagen budgetten nationale veiligheid coalitieakkoord kabinet Jetten
Deze maatregel betreft het korten van de toegekende middelen die voor JenV zijn gereserveerd binnen de envelop Nationale Veiligheid uit het coalitieakkoord kabinet Jetten. Door de toekenning van deze middelen terug te draaien, kunnen de beoogde maatregelen niet meer worden uitgevoerd. Het betreft een structurele verlaging van het budget voor de politie (462 miljoen euro), het Openbaar Ministerie (50 miljoen euro), de Nationale Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) (8 miljoen euro), de aanpak van femicide (10 miljoen euro) en overig veiligheidsbeleid (20 miljoen euro). Er is geen wetswijziging vereist. De maatregel kan per 2027 worden ingevoerd en levert structureel 550 miljoen euro op.

36. Verlagen budgetten rechtsstaat coalitieakkoord kabinet Jetten
Deze maatregel betreft het korten van de toegekende middelen die voor JenV zijn gereserveerd binnen de envelop Rechtsstaat uit het coalitieakkoord kabinet Jetten. Door de toekenning van deze middelen terug te draaien, worden de middelen voor diverse intensiveringen neerwaarts bijgesteld. Hierdoor kunnen deze niet meer worden uitgevoerd. Het betreft structurele besparingen op het budget voor de sociale advocatuur, een impuls aan de sociaal-raadslieden en een gerichte verlaging van de griffierechten. Er is geen wetswijziging vereist. De maatregel kan worden ingevoerd per 2027 en levert structureel 45 miljoen euro op.

37. Verlagen budgetten DJI coalitieakkoord kabinet Jetten
Deze maatregel betreft het korten van de toegekende middelen die voor JenV zijn gereserveerd binnen de envelop DJI uit het coalitieakkoord kabinet Jetten waar nog geen juridische verplichtingen voor zijn aangegaan. Door de toekenning van deze middelen terug te draaien, kan een deel van de renovatieopgave die hiermee wordt beoogd niet worden uitgevoerd. Dit heeft als mogelijke uitwerking dat het capaciteitstekort bij DJI aanhoudt. Er is geen wetswijziging vereist. De maatregel kan worden ingevoerd per 2027 en levert structureel 60 miljoen euro op.

3.8 Asiel en Migratie

De begroting van Asiel en Migratie bedraagt in 2027 circa 8,2 miljard euro en loopt af naar 4,6 miljard euro in 2031. Het grootste deel van de uitgaven heeft betrekking op het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA, 3,7 miljard euro in 2027 aflopend naar 2,9 miljard euro in 2031) en de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND, circa 1 miljard euro en kent een stabiel verloop). Deze organisaties zijn respectievelijk verantwoordelijk voor de opvang van asielzoekers en de afwikkeling van toelatingsprocedures in Nederland.

Naast de uitgaven voor asiel en migratie bevat de begroting middelen voor de opvang van Oekraïense ontheemden. Hiervoor is in 2027 circa 2,5 miljard euro beschikbaar, aflopend naar 0,2 miljard euro in 2030. De uitgaven bestaan uit de bekostiging van de opvang onder de Richtlijn Tijdelijke Bescherming (RTB). Daarnaast zijn middelen gereserveerd voor de doelgroepflexibele regeling (DFR), waarmee langduriger opvanglocaties kunnen worden gerealiseerd in afwachting van besluitvorming over het langetermijnbeleid.

Onderstaande ombuigingsmaatregelen vragen twee inleidende opmerkingen. Ten eerste zijn de indicatieve besparingsreeksen gebaseerd op de asielinstroom-raming (Kernprognose 2025) die de basis vormde voor Voorjaarsnota 2026. Als er sprake is van wijzigingen in de asielinstroom wijzigen de budgettaire reeksen. Daarnaast is het mogelijk dat bij bepaalde maatregelen instroombeperkende effecten optreden (als eerste-orde effect of neveneffect). Het effect van instroombeperkende maatregelen is niet precies in te schatten en uit onderzoek van onder andere het Wetenschappelijk Onderzoek- en Datacentrum (WODC) blijkt dat de daadwerkelijke invloed van beleidsmatige maatregelen op de instroom onzeker is. Daarom zijn instroombeperkende effecten zo veel mogelijk buiten beschouwing gelaten.

Tabel 15 Ombuigingen Asiel en Migratie

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
	Beleidsopties							
1	Loslaten 10%-limiet ODA bijdrage aan asielopvang	– 490	– 460	– 415	– 440	– 450	– 450	2031
2	Toerekening kosten crisisnoodopvang aan ODA	– 285	– 190	– 95	0	0	0	2030
3	Toerekening kosten opvang Oekraïense ontheemden aan ODA	– 105	– 5	0	0	0	0	2029
4	Bijdrage gemeenten aan kosten opvang bij niet halen taakstelling	0	0	– 145	– 145	– 145	– 145	2029
5	Korten budget opvang alleenstaande statushouders tussen de 18 en 21 jaar	0	– 10	– 15	– 20	– 20	– 20	2030
6	Verlagen budget aanpak overlastgevende asielzoekers	0	– 15	– 25	– 30	– 30	– 30	2030
7	Uniformering locatie-eisen opvanglocaties	0	– 5	– 10	– 14	– 19	– 25	2032
8	Verlagen budget migratiepartnerschappen	0	– 15	– 13	– 13	– 13	– 13	2029
9	Schrappen budget uitbreiding verscherpt-toezichtlocaties asiel	– 6	– 6	– 6	– 6	– 6	– 6	2027

1. Loslaten 10%-limiet ODA bijdrage aan asielopvang
Deze maatregel schaft de 10%-limiet op Official Development Assistance (ODA)-middelen voor eerstejaarsasielopvang af. Vanaf 2027 geldt dat maximaal 10% van het budget van ODA mag worden ingezet ter bekostiging van eerstejaarsasielopvang. Door deze maximering worden niet alle uitgaven aan de opvang van eerstejaarsasielzoekers aan ODA toegerekend, die volgens de richtlijnen van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) wel toegerekend kunnen worden. Met deze maatregel komt deze limiet te vervallen. Dit betekent dat wijzigingen in het aantal asielzoekers leiden tot fluctuaties binnen het ODA-budget. Hiervoor is geen wetswijziging nodig, waardoor dit kan ingaan per 2027. Met het loslaten van het maximum van 10% kan aanvullend structureel circa 450 miljoen euro aan ODA-budget ingezet worden voor de opvang van eerstejaarsasielzoekers. Dit bedrag betreft een raming en kan afwijken bij realisatie. Aangezien de ODA-uitgaven jaarlijks een plafond kennen, leidt het loslaten van de 10%-limiet tot een bezuiniging op ODA-uitgaven op de BHO-begroting en andere begrotingen met ODA-budgetten.

2. Toerekening kosten crisisnoodopvang aan ODA
Deze maatregel betreft het toerekenen van de kosten crisisnoodopvang aan het Official Development Assistance (ODA)-budget. Op basis van de huidige richtlijnen van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) is het mogelijk om een deel van de meerkosten van crisisnoodopvangplekken voor eerstejaarsasielopvang toe te rekenen aan ODA-budget. Hiervoor is geen wetswijziging nodig, waardoor dit kan in gaan per 2027. Aangezien de budgetten voor crisisnoodopvang op dit moment begroot zijn van 2026 tot en met 2029, levert het toerekenen van crisisnoodopvang aan ODA een aflopende besparing op van 285 miljoen euro in 2027 naar 95 miljoen in 2029. Dit bedrag betreft een raming en kan afwijken bij realisatie. De toerekening is alleen mogelijk indien de 10%-limiet wordt losgelaten of wanneer de 10%-limiet alleen van toepassing is op de reguliere asielopvang. Aangezien de ODA-uitgaven jaarlijks een plafond kennen, leidt het toerekenen van crisisnoodopvangkosten aan ODA tot een bezuiniging op ODA-uitgaven op de BHO-begroting en andere begrotingen met ODA-budgetten.

3. Toerekening kosten opvang Oekraïense ontheemden aan ODA
Deze maatregel betreft het toerekenen van de kosten voor de opvang van Oekraïense ontheemden aan het Official Development Assistance (ODA)-budget. Bij het opzetten van de opvang voor Oekraïense ontheemden is gekozen om eenmalig 150 miljoen euro incidenteel in 2022 vanuit het ODA-budget aan opvang Oekraïense ontheemden toe te rekenen. Daarna is er geen vaste bijdrage vanuit het ODA-budget afgesproken. Indien gekozen wordt om de opvangkosten voor eerstejaars Oekraïense ontheemden aan ODA toe te rekenen levert dit op basis van de huidige verwachte instroom incidenteel circa 105 miljoen euro in 2027 en circa 5 miljoen euro in 2028. Deze bedragen betreffen een raming en kunnen afwijken bij realisatie. De toerekening is alleen mogelijk indien de 10%-limiet wordt losgelaten of wanneer de 10%-limiet alleen van toepassing is op de reguliere asielopvang. Aangezien de ODA-uitgaven jaarlijks een plafond kennen, leidt het toerekenen van opvang Oekraïense ontheemden aan ODA tot een bezuiniging op ODA-uitgaven op de BHO-begroting en andere begrotingen met ODA-budgetten.

4. Bijdrage gemeenten aan kosten opvang bij niet halen taakstelling
Deze maatregel beoogt gemeenten te laten bijdragen aan de opvangkosten die het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA) maakt wanneer zij een achterstand hebben bij het realiseren van de huisvestingstaakstelling. Gemeenten hebben namelijk een wettelijke taak voor de huisvesting van statushouders. Per 1 januari 2026 hebben gemeenten echter een achterstand op de uitvoering van deze taak van circa 9.000 statushouders. Voordat statushouders worden gehuisvest door gemeenten, krijgen zij opvang door het COA. Gemeenten voor 50% laten meebetalen aan de opvangkosten bij achterstand van hun taakstelling levert naar verwachting structureel 145 miljoen euro per jaar op. Een gemeente betaalt naar verhouding van de grootte van de achterstand van de desbetreffende gemeente. Als een gemeente geen achterstand heeft, hoeft deze niet te betalen. Deze structurele opbrengst is gebaseerd op het gelijk blijven van de achterstand per 1 januari 2026 (9.000 statushouders) en een bijdrage van gemeenten van 50% van de opvangkosten. Fluctuaties in de achterstand op de taakstelling zorgen dat deze maatregel meer of minder opbrengt. Om te voorkomen dat gemeenten hun taakstelling afkopen, kan eventueel de bijdrage voor gemeenten worden opgehoogd naar 100% bij een achterstand die langer dan een jaar duurt. Voor invoering van deze maatregel is een wijziging van de Huisvestingswet 2014 nodig. Deze maatregel kan vanwege de benodigde wetswijziging per 2029 ingaan. Deze maatregel verschuift kosten naar gemeenten. Bij gelijkblijvende taakstelling leidt dit tot hogere lasten voor gemeentelijke begrotingen.

5. Korten budget opvang alleenstaande statushouders tussen de 18 en 21 jaar
Deze maatregel kort het budget voor de opvang en begeleiding van alleenstaande statushouders tussen de 18 en 21 jaar met 50 procent. In 2022 is hiervoor 40 miljoen euro structureel aan Nidos beschikbaar gesteld. Gezien de forse groei van het aantal alleenstaande minderjarige statushouders onder de 18 jaar en de problematiek die er is om voor deze groep opvang te verzorgen, wordt met deze maatregel de opvang en begeleiding van alleenstaande statushouders van 18 tot 21 jaar binnen het beschikbare budget strenger geprioriteerd. Het uitgangspunt is dat deze meerderjarige groep zelfstandig woont, tenzij er zwaarwegende redenen zijn om dit niet te doen, zoals trauma of een (licht) verstandelijke beperking. De precieze inrichting en uitvoering van deze prioritering is aan Nidos binnen het beschikbare budget. De maatregel kan ingaan per 2028 en levert vanaf 2030 een structurele besparing op van 20 miljoen euro. In deze maatregel wordt verondersteld dat deze meerderjarige groep zelfstandig woonruimte kan vinden, bijvoorbeeld met ondersteuning van gemeenten. Beperkte beschikbaarheid van geschikte woonruimte kan leiden tot een lagere besparing, omdat opvang door Nidos dan noodzakelijk blijft. Daarnaast is er sprake van een ingroeipad omdat de strengere prioritering alleen voor nieuwe statushouders gehanteerd kan worden. Aanvullende ondersteuning voor de zelfstandig wonende groep kan door gemeenten desgewenst worden georganiseerd door te herprioriteren binnen de reguliere middelen voor de Wet maatschappelijke ondersteuning 2015 (Wmo) of Participatiewet die zij voor hun inwoners beschikbaar hebben.

6. Verlagen budget aanpak overlastgevende asielzoekers
Deze maatregel verlaagt het budget voor de aanpak van overlastgevende asielzoekers door dit uit regulier budget te financieren. Een kleine groep asielzoekers vertoont overlastgevend en crimineel gedrag. In 2022 is 45 miljoen euro extra structureel budget beschikbaar gesteld voor de aanpak overlast van deze groep, de procesbeschikbaarheidsaanpak en de Dienst Terugkeer en Vertrek (DTenV). Het gedrag dat door deze groep wordt vertoond, kan echter ook worden aangepakt door de inzet van BOA's, politie of de al bestaande capaciteit van DTenV. Het aanpakken van overlastgevend en crimineel gedrag en het terugsturen van uitgeprocedeerde asielzoekers behoort immers tot hun reguliere taken en kan dus ook uit regulier budget worden gefinancierd (bijvoorbeeld via herprioritering of een andere verdeelsleutel om budget over eenheden te verdelen). Deze maatregel kan ingaan per 2028 en betreft een structurele korting oplopend tot 30 miljoen euro in 2030 op het budget voor overlastgevende asielzoekers, waardoor hiervoor 15 miljoen euro resteert. Dit kan mogelijk wel ten koste gaan van het draagvlak in de samenleving ten aanzien van de opvang van asielzoekers.

7. Uniformering locatie-eisen opvanglocaties
Deze maatregel beoogt dat de minimale locatie-eisen voor opvanglocaties van asielzoekers meer in lijn worden gebracht met de normen die gelden voor de opvang van ontheemden uit Oekraïne. Deze uniformering faciliteert in potentie de doelgroepflexibele inzet van verschillende opvanglocaties. Hierbij worden de bestaande normen voor asielopvang verruimd, met name voor begeleiding en beveiliging. De minimumnormen voor asielzoekers volgen uit de Europese Opvangrichtlijn (Reception Conditions Directive), terwijl ontheemden worden opgevangen onder de Richtlijn Tijdelijke Bescherming (RTB). Nederland heeft beleidsruimte om de opvangstandaard voor asielzoekers te verlagen zolang de opvang menswaardig blijft en aan de wettelijke minimumeisen voldoet. De voorgestelde aanpassing van het kwaliteitsniveau van COA-locaties vraagt om nadere uitwerking. Een uitvoeringstoets ligt daarbij in de rede, mede gelet op de geldende Europese wet- en regelgeving. Vanaf 2028 kan dit een besparing van 5 miljoen euro per jaar opleveren, oplopend tot 25 miljoen euro structureel. Hierbij wordt uitgegaan van een kostprijsreductie van 5 procent van de gemiddelde opvangkosten per asielzoeker voor directe personeelskosten en gebruikersexploitatiekosten. Deze kostprijsreductie geldt enkel voor nieuw te realiseren opvangplekken vanaf 2028.

8. Verlagen budget migratiepartnerschappen
Deze maatregel verlaagt het budget voor migratiepartnerschappen. Op de begroting van Asiel en Migratie en de begroting van Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking staat in totaal 123 miljoen euro voor het aangaan van bilaterale partnerschappen met verschillende landen om irreguliere migratie tegen te gaan en terugkeer te bevorderen van mensen die niet in Nederland mogen blijven. Uit een onafhankelijke evaluatie van het ministerie van Buitenlandse Zaken blijkt dat het lastig aantoonbaar is te maken in hoeverre het beleid tussen 2022 en 2025 heeft gezorgd voor meer terugkeer en minder irreguliere migratie. In de evaluatie worden aanbevelingen gedaan om de doelmatigheid van dit budget te verbeteren. Een alternatieve optie is om het budget voor migratiepartnerschappen te verlagen per 2028. Hiervoor is geen wetswijziging vereist. Specifiek voor de AenM-begroting leidt deze maatregel tot een besparing van 15 miljoen euro in 2028 en 13 miljoen euro vanaf 2029.

9.Schrappen budget uitbreiding verscherpt-toezichtlocaties asiel
Deze maatregel schrapt de middelen voor de uitbreiding van verscherpt-toezichtlocaties voor overlastgevende asielzoekers. Hierdoor kan de beoogde uitbreiding van 45 plekken niet plaatsvinden. Deze maatregel levert vanaf 2027 structureel 6 miljoen euro op.

3.9 Financiën

De begroting van Financiën bedraagt voor het jaar 2027 14,0 miljard euro en daalt tot 11,3 miljard euro in 2031. Dit dalend verloop komt met name doordat de hersteloperatie Toeslagen een tijdelijk karakter heeft. De uitgaven op de begroting bestaan voornamelijk uit de apparaatskosten van de Belastingdienst, Toeslagen en de Douane (4 miljard euro structureel), de uitgaven vanuit het Btw-compensatiefonds (5 miljard euro structureel) en de hersteloperatie Toeslagen (cumulatief 11,7 miljard euro). De ontvangsten bestaan voornamelijk uit rente, boetes en schikkingen van belastingen (1,5 miljard euro gemiddeld), dividenden van (financiële) staatsdeelnemingen (0,9 miljard gemiddeld) en renteontvangsten van internationale leningen en de lening aan TenneT (0,8 miljard euro gemiddeld). Op de begroting van Financiën staan ook enkele grote niet-saldorelevante posten. Ook hierop zijn ombuigingsmaatregelen opgenomen. Hoewel deze maatregelen geen saldoverbeterend effect hebben zorgen deze wel voor een lagere staatsschuld.

Tabel 16 Ombuigingen Financiën

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
1	Vergoeding voor gebruik Helpdesk door fiscale dienstverleners en intermediairs	0	– 1	– 1	– 1	– 1	– 1	2028
2	Verkopen deelnemingen	0	0	0	0	0	0	N.v.t.
3a	WNT-norm voor staatsdeelnemingen met meerderheidsbelang van toepassing verklaren	0	– 2	– 3	– 5	– 6	– 6	2031
3b	WNT-zorgnorm voor staatsdeelnemingen met meerderheidsbelang van toepassing verklaren	0	– 1	– 2	– 3	– 4	– 4	2031
4	Kosten tuchtrechtspraak accountants door sector laten dekken	0	0	– 1	– 1	– 1	– 1	2029
	Niet-saldorelevant	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
5a	Geen oprichting Nationale Investeringsinstelling	0	– 3.261	0	0	0	0	2029
5b	Halvering gereserveerd kapitaal Nationale Investeringsinstelling	0	– 1.631	0	0	0	0	2029

1. Vergoeding voor gebruik Helpdesk door fiscale dienstverleners en intermediairs
Met deze maatregel wordt een vergoeding ingesteld voor fiscale dienstverleners en intermediairs voor het gebruik van de Helpdesk Intermediairs van de Belastingdienst. De Helpdesk is uitsluitend bedoeld voor deze groep, niet voor particulieren en ondernemers. Er is geen wetswijziging nodig en de maatregel kan in 2027 worden ingevoerd. Met circa 1 miljoen gesprekken per jaar en een realistisch tarief van 1,60 euro per gesprek o.b.v. het ACM-tarief voor vergelijkbare diensten, ontstaat een structurele opbrengst van 1 miljoen euro. Het risico bestaat dat intermediairs zich als burger aanmelden om gratis gebruik te maken van de Belastingtelefoon, wat de besparing kan verminderen en de druk op de Belastingtelefoon kan vergroten.

2. Verkopen deelnemingen
Met deze maatregel worden deelnemingen verkocht waar wet- en regelgeving mogelijkheden bieden om de betrokken publieke belangen te borgen.[18]Voorbeelden hiervan zijn Holland Casino en de Nederlandse Loterij. Voor deze maatregel is een wetswijziging nodig en moet een verkoopproces worden voorbereid. Op basis van eerdere verkooptrajecten is de verwachting dat het ten minste drie jaar duurt voordat een verkoopopbrengst gerealiseerd kan worden. Bij de verkoop verliest de Staat de structurele dividendstroom uit de deelneming en de mogelijkheid om vanuit het aandeelhouderschap invloed uit te oefenen op de onderneming om het publieke belang te borgen. Omdat de aanname is dat de netto contante waarde van de verwachte toekomstige dividenden de waarde van het bedrijf vertegenwoordigt, is het aannemelijk dat het verkopen van deelnemingen netto geen budgettaire besparing oplevert. Wanneer marktpartijen de deelnemingen hoger/lager waarderen kan dit leiden tot een surplus/tekort.[19]

[18] Ministerie van Financiën, *Nota Deelnemingenbeleid Rijksoverheid 2022*, 2022.
[19] Ibid.

Tabel 17 Percentage aandelen in handen staat[1]

Percentage aandelen in handen staat

Staatsdeelneming	Percentage aandelen (per 01-08-2026)
ABN AMRO	21%
ASN Bank	100%
Air France-KLM	9%
BNG Bank	50%
COVRA	100%
FMO	51%
Gasunie	100%
Havenbedrijf Rotterdam	29%
Holland Casino	100%
Invest-NL	100%
Invest International	51%
KLM	6%
Nederlandse Loterij	99%
Nederlandse Spoorwegen	100%
NIO	100%
NWB Bank	17%
Schiphol	76%
SRH	100%
Stedin	12%
TenneT	100%
Thales Nederland	1%
UCN	100%

1 *IX Financiën en Nationale Schuld | Ministerie van Financiën - Rijksoverheid*

3. WNT (zorg) voor staatsdeelnemingen met meerderheidsbelang van toepassing verklaren
Deze maatregel biedt twee varianten waarbij het beloningsbeleid bij staatsdeelnemingen met de staat als meerderheidsaandeelhouder gelijk worden gesteld aan de Wet normering topinkomens (WNT). Een risico van deze maatregel is dat het lastiger wordt om geschikte en gekwalificeerde bestuurders te vinden.[20] Om het beloningsbeleid aan te passen moet de raad van commissarissen een voorstel doen. De algemene vergadering van aandeelhouders stelt het beleid vervolgens vast. Met deze maatregel zal de nieuwe norm gelden voor de opvolgers van de huidige bestuurders. Deze maatregel gaat uit van een ingroeipad omdat de opbrengst pas structureel wordt wanneer alle bestuurders zijn gewisseld. Door de lagere loonkosten neemt de winstgevendheid toe. Dit heeft een effect op de dividenden. Dit effect is per deelneming verschillend.

a. WNT-norm voor staatsdeelnemingen met meerderheidsbelang van toepassing verklaren.
Deze maatregel stelt het beloningsbeleid gelijk aan de standaard WNT-norm (246.000 euro per jaar). Dit levert vanaf 2031 structureel 6 miljoen euro op. Mogelijk kan de besparing hoger uitvallen, als de laag onder de bestuurders (waarvan de salarissen niet openbaar zijn) ook boven WNT-norm verdient.

b. WNT-zorgnorm voor staatsdeelnemingen met meerderheidsbelang van toepassing verklaren.
Deze maatregel stelt het beloningsbeleid gelijk aan de WNT-norm voor zorgverzekeraars (317.000 euro per jaar). De WNT-zorgnorm is binnen de WNT de hoogste norm. Dit levert vanaf 2031 structureel 4 miljoen euro op. Mogelijk kan de besparing hoger uitvallen, als de laag onder de bestuurders (waarvan de salarissen niet openbaar zijn) ook boven WNT-zorgnorm verdient.

[20] Kamerstukken II 2025/26, 28 165, nr. 471.

4. Kosten tuchtrechtspraak accountants door sector laten dekken
Momenteel draagt het Rijk (deels) de kosten van de tuchtrechtspraak voor accountants om de onafhankelijkheid van de sector te waarborgen. Deze maatregel houdt in dat deze kosten volledig door de sector zelf worden gedragen. Er is wetgeving nodig om de goede werking van het tuchtrecht te verankeren wanneer de sector de financiering overneemt. Hiervoor dient een apart wetgevingstraject gestart te worden, wat naar verwachting 2 jaar duurt. De structurele opbrengst van deze maatregel bedraagt 1 miljoen euro per jaar, met ingang van 2029.

Niet-saldorelevant

5. Ombuigen Nationale Investeringsinstelling
Met deze maatregel wordt omgebogen op de oprichting van een Nationale Investeringstelling. Bedrijfsfinanciering blijft beschikbaar via Invest International en Invest-NL waarvoor sinds 2020 ca. 3 miljard euro aan kapitaal is gestort. Er is geen wetswijziging nodig. Aangezien het om niet-saldorelevante middelen gaat, zorgt deze maatregel niet voor een verbetering van het EMU-saldo in 2028, maar wel voor een lagere staatschuld.

5a. Geen oprichting Nationale Investeringsinstelling
Bij deze variant vindt de oprichting van de Nationale Investeringsinstelling geen doorgang. De gereserveerde incidentele middelen van 3,3 miljard vallen hiermee geheel vrij.

5b. Halvering gereserveerd kapitaal Nationale Investeringsinstelling
Bij deze variant vindt de oprichting van de Nationale Investeringsinstelling plaats met de helft van het gereserveerde kapitaal. Deze variant levert 1,6 miljard euro op.

3.10 Economische Zaken en Klimaat

Op de begroting van Economische Zaken en Klimaat (inclusief het Nationaal Groeifonds) staat 3,7 miljard euro aan uitgaven geraamd voor 2027, aflopend naar 3,2 miljard euro aan uitgaven in 2031. De uitgaven op de beleidsbegroting van EZK (Hoofdstuk 13) bedragen 3,5 miljard euro in 2027 aflopend naar 2,4 miljard euro in 2031. De uitgaven hangen samen met het scheppen van voorwaarden voor goed functionerende markten, een digitale economie en bedrijvenbeleid ten behoeve van innovatie en ondernemerschap voor duurzame welvaartsgroei.

Het Nationaal Groeifonds (NGF) heeft als doel het duurzame verdienvermogen in Nederland te versterken. Bij introductie van het fonds is een bedrag van 20 miljard euro beschikbaar gesteld. Hiervan is 18,6 miljard aan projecten toebedeeld of alternatief ingezet. Binnen het Nationaal Groeifonds worden middelen aan projecten toebedeeld middels een reservering, voorwaardelijke toekenning of definitieve toekenning. De voorwaardelijke toekenningen (1,9 miljard) en reserveringen (1,0 miljard) resteren op de NGF-begroting. Definitieve toekenningen worden overgeheveld naar de begroting van het uitvoerende departement.

In de onderstaande maatregelen wordt uitgegaan van een volledige ombuiging. Het is mogelijk om onderstaande maatregelen gedeeltelijk door te voeren, bijvoorbeeld voor de helft. Daarmee wordt de inzet van de overheid wel verminderd, maar vervallen of verminderen de prestaties niet volledig. In de toelichtingen bij de ombuigingen zijn de gevolgen beschreven van de uiterste keuze. Er dient rekening mee gehouden te worden dat onderstaande maatregelen soms onderling overlappen en dat de totale besparing daardoor niet hetzelfde is als de som van de afzonderlijke maatregelen (dat geldt bijvoorbeeld voor maatregelen 1, 5 en 9).

Tabel 18 Ombuigingen Economische Zaken en Klimaat

Bedragen in miljoenen euro's (- is saldoverbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
	Economische Zaken en Klimaat							
1	Subsidieregelingen voor bedrijven afschaffen	0	– 19	– 93	– 152	– 145	– 210	2033
2	Stoppen financieringsregelingen innovatief mkb	– 2	– 38	– 84	– 105	– 77	– 73	2041
3	Uitfaseren Toekomstfonds	– 22	– 132	– 137	– 75	– 47	– 51	2041
4	Regelingen durfkapitaal afschaffen	– 2	– 28	– 58	– 72	– 44	– 40	2041
5	PPS-Innovatieregeling afschaffen	0	– 10	– 67	– 112	– 99	– 150	2033
6	Innovatie regionale campussen afschaffen	– 85	– 93	– 93	– 93	– 93	– 100	2035
7	Stoppen Borgstelling MKB-kredieten (BMKB)	– 4	– 3	– 3	– 3	– 3	– 3	2028
8	Blended Finance faciliteit afschaffen	– 75	– 100	– 75	0	0	0	2030
9	Stoppen bijdragen onderzoeksinstituten	0	– 117	– 249	– 300	– 295	– 325	2035
10	Stoppen bijdragen aan internationale (onderzoeks)organisaties	– 5	– 58	– 65	– 65	– 104	– 118	2032
11	Stoppen financiering regionaal	0	– 12	– 10	– 17	– 30	– 30	2031
12	Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen (NBTC) afschaffen	0	– 10	– 9	– 9	– 9	– 9	2029
13	Bijdrage aan cybersecurity afschaffen	– 1	– 5	– 9	– 9	– 9	– 9	2029
14	Verlagen bijdrage aan de Kamer van Koophandel (KVK)	0	– 4	– 4	– 4	– 4	– 4	2028
	Nationaal Groeifonds							
15	Afromen onverdeelde budgetten NGF	– 18	– 123	– 255	– 391	– 445	0	2033

Economische Zaken en Klimaat

1. Subsidieregelingen voor bedrijven afschaffen
Met deze maatregel worden de subsidies voor bedrijven met verschillende doelstellingen, zoals innovatiestimulering en onderzoek, stopgezet. Hierdoor vervallen de regelingen MKB-Innovatiestimulering Topsectoren (19 miljoen euro structureel), de Publiek-Private Samenwerkingsprogramma's (PPS)-innovatieregeling (150 miljoen euro structureel) en subsidies voor Europese en internationale programma's (41 miljoen euro structureel). De Europese subsidies die onder deze ombuiging vallen bevatten cofinanciering vanuit de Europese Commissie. Een mogelijk gevolg van de ombuiging is dat Nederland minder middelen uit de EU ontvangt. Deze ombuiging kan

vanaf 2028 worden ingevoerd en levert vanaf 2033 structureel 210 miljoen euro op. In de reeks is een ingroeipad opgenomen waarbij in 2027 25% van het budget wordt omgebogen en vanaf 2028 100%. Er is voor deze ombuiging geen wetswijziging nodig. Indien deze ombuiging vanaf 2027 wordt ingevoerd, is er voor het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (één van de Europese programma's die onder de ombuiging valt) een wijziging nodig in de verordening waarin de bijdrage vanuit Nederland tot en met 2027 is vastgelegd. Het gevolg van deze ombuiging is dat bedrijven afhankelijker zijn van hun eigen vermogen of private financiering.

2. Stoppen financieringsregelingen innovatief mkb
Met deze maatregel worden alle financieringsregelingen voor het innovatief midden- en klein bedrijf (mkb) op de EZK-begroting afgeschaft. Het innovatieve mkb is een specifieke groep binnen het mkb gericht op innovatie (zoals start-ups). Bij deze ombuiging vervallen Seed Capital, Seed Business Angels, het Innovatiekrediet (IK), de mkb-innovatiestimulering Regio en Topsectoren (MIT), de Vroege Fase Financiering (VFF) en de subsidiedelen van InvestNL en de Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen (ROM's). Er is voor deze ombuiging een wetswijziging nodig voor Invest-NL aangezien de subsidie onderdeel is van de Instellingswet van Invest-NL. Deze ombuiging kan vanaf 2027 worden ingevoerd en levert vanaf 2040 structureel 73 miljoen euro op. In de reeks is een ingroeipad opgenomen waarbij in 2027 25% van het budget wordt omgebogen en vanaf 2028 100%. Door deze ombuiging is er minder (publieke) steun beschikbaar voor de financieringsvraag van het innovatieve mkb en neemt de afhankelijkheid van eigen vermogen, private of buitenlandse financiering toe.

3. Uitfaseren Toekomstfonds
Deze maatregel schaft het Toekomstfonds volledig af. Het Toekomstfonds is gericht op het versterken van de innovatieve kracht van Nederland door het beschikbaar stellen van financiering voor innovatief en snelgroeiend mkb, fundamenteel en toegepast onderzoek en het behouden van vermogen voor toekomstige generaties. Het Toekomstfonds is een begrotingsartikel waar meerdere instrumenten onder vallen, die tezamen het overkoepelende doel bewerkstelligen. Voor deze ombuiging is geen wetswijziging nodig. Deze ombuiging kan vanaf 2027 worden ingevoerd en levert vanaf 2041 structureel 51 miljoen euro op. In de reeks is een ingroeipad opgenomen waarbij in 2027 25% van het budget wordt omgebogen en vanaf 2028 100%. Een deel van het Toekomstfonds is revolverend, waardoor het afschaffen hiervan gedeeltelijk zorgt voor minder ontvangsten. Door het uitfaseren van het Toekomstfonds zijn er minder subsidies en leningen voor innovatief mkb. Het Toekomstfonds is een verzamelpost van instrumenten die ook in ombuigingsmaatregelen 1 en 5 terugkomen. Het afschaffen van de overheidsfinanciering van durfkapitaal kan leiden tot minder mobilisatie van privaat kapitaal waardoor bedrijven afhankelijker worden van eigen vermogen en private financiering.

4. Regelingen durfkapitaal afschaffen
Met deze maatregel worden alle financieringsregelingen voor durfkapitaal op de EZK-begroting afgeschaft. Durfkapitaal is bedoeld voor het financieren van ondernemingen met een hoger risicoprofiel, doordat het zich richt op innovatie en snelle groei en waarbij de financier een groter risico loopt de inleg te verliezen. Onder regelingen voor durfkapitaal vallen de instrumenten Vroege Fase Financiering (10 miljoen euro structureel), Innovatiekrediet (9 miljoen euro structureel) en Seed Capital en Seed Business Angels (21 miljoen euro structureel). Er is voor deze ombuiging geen wetswijziging nodig. Deze ombuiging kan vanaf 2027 worden ingevoerd en levert vanaf 2041 een structurele besparing op van 40 miljoen euro. In de reeks is een ingroeipad opgenomen waarbij in 2027 25% van het budget wordt omgebogen en vanaf 2028 100%. Het afschaffen van de overheidsfinanciering van durfkapitaal kan leiden tot minder mobilisatie van privaat kapitaal waardoor bedrijven meer afhankelijk zijn van eigen vermogen en private financiering.

5. PPS-Innovatieregeling afschaffen
Deze maatregel schaft de Publiek-Private Samenwerkingsprogramma's-innovatieregeling (PPS-i) op de EZK-begroting af. Dit is de grootste subsidie op de EZK-begroting. De PPS-innovatieregeling wordt ingezet om private innovatie en onderzoek te stimuleren in samenwerkingsverbanden tussen kennisinstellingen, universiteiten, mkb- en grootbedrijven. Voor deze ombuiging is geen wetswijziging nodig. Deze ombuiging kan vanaf 2027 worden ingevoerd en levert vanaf 2033 structureel 150 miljoen euro op. In de reeks is een ingroeipad opgenomen waarbij in 2027 25% van het budget wordt omgebogen en vanaf 2028 100%. Door deze maatregel worden kennisinstituten, mkb'ers en onderzoeksinstellingen afhankelijker van externe financiering, waardoor mogelijk minder uitgaven aan onderzoek en ontwikkeling plaatsvinden.

6. Innovatie regionale campussen afschaffen
Deze maatregel draait de intensivering voor 'innovatie regionale campussen' terug. In het Coalitieakkoord van kabinet Jetten is 100 miljoen gereserveerd voor de Nationale Technologiestrategie, regionale innovatieclusters, deelname aan Europese innovatieprogramma's en publiek-private innovatieprogramma's. Bij deze ombuiging vervalt een deel van de bijdrage aan de regeling Academische Spin-offs (structureel 32 miljoen euro), het Important Project of Common European Interest AI (structureel 0 euro), de regeling Regionale Innovatieclusters (structureel 25 miljoen euro) en wordt voor verschillende EU-cofinancieringstrajecten de bijdrage verlaagd (structureel 33 miljoen euro). Voor deze ombuiging is geen wetswijziging nodig. Deze ombuiging kan vanaf 2027 worden ingevoerd en levert structureel 100 miljoen euro op.

7. Stoppen Borgstelling MKB-kredieten
Deze maatregel schaft de Borgstelling MKB-kredieten (BMKB) af. De BMKB is een garantie-instrument bestemd voor ondernemingen met maximaal 250 werknemers met een jaaromzet tot 50 miljoen euro of een balans-totaal tot 43 miljoen euro. Voor deze ombuiging is geen wetswijziging nodig. Deze ombuiging kan vanaf 2027 zonder ingroeipad worden ingevoerd en leidt vanaf 2028 tot een structurele besparing van 3 miljoen.Omdat de ontvangsten en uitgaven niet precies even groot zijn, heeft de ombuiging een beperkt positief effect op het saldo.Ombuigen op de BMKB verkleint het potentieel uitstaande risico voor de overheid. Door het stoppen met de BMKB is er minder steun beschikbaar voor het breed mkb bij het verkrijgen van financiering.

8. Blended Finance faciliteit afschaffen
Deze maatregel beëindigt de Blended Finance-faciliteit bij Invest-NL. Om doorgroei van scale-ups te stimuleren is 250 miljoen euro aan middelen gereserveerd voor een Blended Finance-faciliteit binnen Invest-NL. Deze financieringsvorm combineert publiek en privaat kapitaal en ligt tussen subsidies en reguliere financiering in. Dit stelt Invest-NL in staat meer risico te nemen en meer privaat kapitaal aan te trekken voor risicovollere projecten. De faciliteit is nog niet opengesteld in afwachting van toetsing door de Europese Commissie waarbij naar verwachting in oktober 2026 formele toestemming wordt ontvangen. Er is geen wetswijziging nodig voor deze maatregel en het betreft een incidentele opbrengst.

9. Stoppen bijdragen onderzoeksinstituten
Met deze maatregel wordt de EZK-bijdrage aan verschillende onderzoeksinstituten stopgezet. Er zijn verschillende onderzoeksinstituten en onderzoeksthema's die deels of volledig financiering vanuit de Rijksoverheid krijgen. Deze ombuiging beëindigt de Rijksbijdrage aan Toegepast Natuurwetenschappelijk Onderzoek (TNO) en de Toegepast Onderzoeks (TO2)-instellingen (organisaties voor toegepast onderzoek: Deltares, Maritime Research Institute Netherlands (MARIN), Nederlands Lucht- en Ruimtevaartcentrum (NLR) en de Nederlandse bijdrage aan de European Space Agency (ESA). Er is voor deze ombuiging een wetswijziging van de Omgevingswet, Mijnbouwwet en TNO-wet nodig. Lidstaten van ESA zijn verdragsrechtelijk verplicht om financieel bij te dragen, hierop ombuigen betekent dus dat Nederland dient te verzoeken om een aanpassing van het ESA-oprichtingsverdrag (1979) of het uittreden van Nederland uit de organisatie. Deze ombuiging kan vanaf 2027 worden ingevoerd en levert vanaf 2035 structureel 325 miljoen euro op. In de reeks is een ingroeipad opgenomen waarbij in 2027 25% van het budget wordt omgebogen, in 2028 50%, in 2029 75% en vanaf 2030 100%. Als gevolg van deze maatregel worden instituten afhankelijker van externe financiering, met als risico dat minder onderzoek en activiteiten plaatsvinden wat mogelijk een negatief effect heeft op de 3%-R&D doelstelling. Bij het stopzetten van de Nederlandse bijdrage aan ESA kan het verplaatsen van ESA-ESTEC uit Nederland het gevolg zijn.

10. Stoppen bijdragen aan internationale (onderzoeks)organisaties
Deze maatregel beëindigt de EZK-bijdrage in het kader van innovatiebeleid aan verschillende internationale (onderzoeks)organisaties. Het gaat hierbij onder andere om Eurostars en Internationaal Innoveren. Dit zijn verschillende programma's die innovatiesamenwerkingen tussen bedrijven en kennisinstellingen op Europees en internationaal niveau ondersteunen en faciliteren. Er is geen wetswijziging nodig voor deze ombuiging. Deze ombuiging kan vanaf 2027 worden ingevoerd en levert vanaf 2031 structureel 118 miljoen euro op. In de reeks is een ingroeipad opgenomen waarbij in 2027 25% van het budget wordt omgebogen en vanaf 2028 100%. De Europese subsidies die onder deze ombuiging vallen bevatten cofinanciering vanuit de Europese Commissie. Een mogelijk gevolg van de ombuiging is dat Nederland minder middelen vanuit de EU ontvangt.

11. Stoppen financiering regionaal
Deze maatregel beëindigt alle instrumenten op de EZK-begroting die regionale economische ontwikkeling stimuleren. Het gaat om de subsidies aan de Regionale Ontwikkeling Maatschappijen (ROM's) en de middelen voor het Europese Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO). Er is voor deze ombuiging geen wetswijziging nodig, maar mogelijk wel een wijziging in de EFRO-verordening op EU-niveau. Deze ombuiging kan vanaf 2027 worden ingevoerd en levert vanaf 2031 structureel 30 miljoen euro op. In de reeks is een ingroeipad opgenomen waarbij in 2027 25% van het budget wordt omgebogen en vanaf 2028 100%. Door het stopzetten van de regionale financieringsregelingen is er minder kleinschalige financiering van innovatieve start- en scale-ups mogelijk (met name voor financieringsbehoeftes tussen de 1 en 5 miljoen euro).

12. Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen (NBTC) afschaffen
Met deze maatregel wordt de EZK-bijdrage aan het Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen (NBTC) stopgezet. Het NBTC is gericht op het vergroten van de aantrekkelijkheid van Nederland op het gebied van toerisme en congressen. Er is geen wetswijziging nodig voor deze ombuiging. Deze ombuiging kan vanaf 2027 worden ingevoerd en levert vanaf 2030 structureel 9 miljoen euro op. In de reeks is een ingroeipad opgenomen waarbij in 2027 25% van het budget wordt omgebogen en vanaf 2028 100%. Door het schrappen van de bijdrage is er sprake van minder financiering van toerisme en het faciliteren van ontmoetingen tussen bedrijven.

13. Bijdrage aan cybersecurity afschaffen
Deze maatregel schaft alle instrumenten voor cybersecurity op de EZK-begroting af. De middelen voor cybersecurity worden ingezet om voor Nederland een sterkere autonome kennispositie op het gebied van cybersecurity te ontwikkelen. Voor deze ombuiging is geen wetswijziging nodig. Deze ombuiging kan vanaf 2027 worden ingevoerd en levert vanaf 2029 structureel 9 miljoen euro op. In de reeks is een ingroeipad opgenomen waarbij in 2027 25% van het budget wordt omgebogen en vanaf 2028 100%

14. Verlagen bijdrage aan de Kamer van Koophandel (KVK)
Met deze maatregel wordt de jaarlijkse Rijksbijdrage aan de KVK verlaagd. De KVK is een zelfstandig bestuursorgaan onder de verantwoordelijkheid van EZK en voert wettelijke taken uit, waaronder het beheer van het wettelijke handelsregister. De inschrijfvergoeding voor ondernemingen en rechtspersonen wordt verhoogd met (bij benadering) hetzelfde bedrag als dat de Rijksbijdrage aan de KVK wordt verlaagd. De maatregel kan per 1 januari 2028 worden ingevoerd. Deze ombuiging levert vanaf 2028 structureel 4 miljoen euro op. Dit vraagt een wijziging van het Financieel Besluit Handelsregister. De eenmalige kosten voor ondernemingen en rechtspersonen gaan omhoog. De kasreeks is gebaseerd op het gemiddeld aantal jaarlijkse KVK-inschrijvingen over de afgelopen 10 jaar en een maximaal inschrijftarief van 100 euro. Dit is het maximale tarief dat vanuit de EU als redelijk wordt beschouwd. Als het aantal KVK-inschrijvingen respectievelijk lager of hoger uitvalt dan geraamd dan heeft het KvK respectievelijk minder of meer inkomsten dan wanneer de Rijksbijdrage niet verlaagd was.

Nationaal Groeifonds

15. Afromen onverdeelde budgetten NGF
Deze maatregel schrapt alle reserveringen voor lopende projecten van het Nationaal Groeifonds (NGF), in totaal cumulatief t/m 2032 1,4 miljard euro. De maatregel kan per direct worden doorgevoerd. De huidige reserveringen betreffen allemaal middelen voor de volgende fases van reeds langlopende NGF-projecten met een toekenning. Voor deze NGF-projecten kan het vervallen van de gereserveerde middelen betekenen dat de beoogde doelen in mindere mate worden behaald. Ten aanzien van de reserveringen heeft communicatie plaatsgevonden en zijn bestuurlijke verwachtingen gewekt, maar deze middelen zijn niet juridisch verplicht. Voor het project Einstein Telescope zijn daarnaast verwachtingen gewekt bij Duitsland en België.

3.11 Klimaat en Groene Groei

De totale begroting van Klimaat en Groene Groei (KGG; inclusief Klimaat- en energiefonds (KEF)) bedraagt 7,7 miljard euro in 2027 en daalt naar 7,6 miljard euro in 2031. De KGG-begroting bedraagt 6,9 miljard euro in 2027 en loopt af naar 5,5 miljard euro in 2031. Het Klimaat- en energiefonds bedraagt 0,8 miljard euro in 2027 en stijgt naar 2,1 miljard euro in 2031.

Op de KGG-begroting staan uitgaven voor het bereiken van duurzame economische groei, het bevorderen van energieleveringszekerheid en het behalen van wettelijke klimaatdoelstellingen. Indien uitgaven worden geschrapt zonder gelijkwaardige vervanging via normerend of beprijzend beleid kan dit ertoe leiden dat de klimaatdoelstellingen niet worden behaald. Dat laatste brengt juridische en financiële risico's mee voor de Staat. Met vervangende normerende en beprijzende maatregelen worden kosten (gedeeltelijk) neergelegd bij burgers en bedrijven.

De grootste uitgaven op de KGG-begroting zijn de Stimuleringsregeling Duurzame Energieproductie en Klimaattransitie en haar voorgangers (SDE++, SDE+ en SDE-regeling, gemiddeld 1,9 miljard euro per jaar in 2027 t/m 2031). Van de uitgaven op de KGG-begroting is gemiddeld 2,0 miljard euro per jaar afkomstig uit het Klimaat- en energiefonds en daarmee incidenteel. De meest omvangrijke regelingen die uit het Klimaat- en energiefonds worden gefinancierd zijn subsidies voor de opschaling van waterstof (gemiddeld 513 miljoen euro per jaar), een deel van de Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (gemiddeld 297 miljoen euro per jaar) en de Warmtenetten Investeringssubsidie (gemiddeld 269 miljoen euro per jaar). Ten slotte staan op de KGG-begroting ook middelen voor projecten uit het Nationaal Groeifonds (gemiddeld 151 miljoen euro per jaar).

Het Klimaat- en energiefonds (KEF) heeft als doel om maatregelen te faciliteren die bijdragen aan het terugdringen van emissies van broeikasgassen, de transitie naar een klimaatneutrale energievoorziening, economie en samenleving en een rechtvaardige klimaattransitie. Het KEF is onderverdeeld in de percelen Kernenergie, Energie-infrastructuur, Vroege fase opschaling, Verduurzaming industrie en innovatie mkb en verduurzaming gebouwde omgeving. De ombuigingslijst is opgedeeld in algemene ombuigingen op de percelen van het KEF en beleidsspecifieke ombuigingen binnen de percelen. Op de begroting van het KEF staan middelen die bijdragen aan het behalen van wettelijke klimaatdoelstellingen. Er zit momenteel nog cumulatief 19,4 miljard euro in het KEF van 2027 t/m 2035. Een gedeelte hiervan is al wel onder voorwaarden toegekend of gereserveerd voor bepaalde maatregelen. Deze middelen zijn nog niet juridisch verplicht.

Tabel 19 Ombuigingen Klimaat en Groene Groei

Bedragen in miljoenen euro's (- is saldoverbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
	Klimaat en Groene Groei							
1a	Verlagen openstellingsbudget van 8 miljard euro naar 5 miljard euro (2027-2032)	0	0	0	– 2	– 28	0	2054
1b	Geen openstellingsrondes vanaf 2027	0	0	0	– 6	– 74	– 2.109	2054
1c	Afschaffen SDE++-subsidie CO2-afvang en -opslag (CCS)	0	0	0	0	0	0	2054
1d	Afschaffen reservering specifieke technieken SDE++	0	0	0	– 2	– 7	0	2054
2	5 procent korting klimaatsubsidies	– 45	– 43	– 39	– 39	– 7	– 1	2050
3	Beëindigen ondersteuning ontwikkeling SMR's	– 12	– 25	– 5	– 5	0	0	2031
4	Verlagen ambitie windenergie op zee (cumulatieve besparing 16,5 miljard euro)	0	0	0	0	0	0	2051
5	Beëindigen Warmtenetten Investeringssubsidie (WIS)	– 53	– 113	– 108	– 902	0	0	2031
6a	Verlagen subsidiepercentages ISDE	0	0	0	– 116	0	0	2031
6b	Herinvoeren 2-maatregeleneis ISDE	0	0	0	– 7	0	0	2031
6c	ISDE alleen tot 2 jaar na transactiemoment	0	0	0	– 56	0	0	2031
6d	Inkomensafhankelijk maken ISDE	0	0	0	– 104	0	0	2031
7	Afromen budget tweede ronde NIKI	– 11	– 32	– 21	– 13	– 13	0	2036
8	Verlagen vergoedingspercentage IKC ETS	0	– 464	– 253	– 253	– 253	0	2036
9	Schrappen middelen vergassing reststromen Demonstratie Energie- en Klimaatinnovatie (DEI+)	– 42	– 40	– 74	– 210	– 6	0	2032
10	Schrappen circulaire economie Demonstratie Energie- en Klimaatinnovatie (DEI+)	– 11	– 10	– 4	– 4	0	0	2031
11	Schrappen subsidie vollooprisico CO2-opslagproject Aramis	0	– 325	– 325	– 325	– 325	0	2032
12	Schrappen bevorderen circulair doen en gedrag	– 6	– 7	– 7	– 4	0	0	2031
13	Stopzetten uitvoering duurzame productieketens	– 4	– 4	– 3	– 2	– 4	– 4	2031
14	Beëindigen opdrachtenbudget Biobased bouwen circulaire economie	– 7	– 4	– 1	– 2	0	0	2031

Bedragen in miljoenen euro's (- is saldoverbeterend)								
15	Schrappen budget gebiedsinvesteringen hoogspannningsprojecten	– 20	– 7	– 1	– 8	0	0	2031
16	Schrappen intensivering coalitieakkoord uitvoeringskosten klimaatbeleid medeoverheden	0	0	0	0	– 800	0	2041
17a	Verhogen cijns 10 procentpunt bestaande en nieuwe velden	0	0	0	– 32	– 23	0	2050
17b	Verhogen cijns 10 procentpunt nieuwe velden	0	0	0	– 18	0	0	2031

Nr.	Klimaat- en energiefonds	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
18	Volledige ombuiging resterende middelen Klimaat- en energiefonds	– 772	– 1.742	– 2.210	– 2.164	– 2.099	0	2036
18a	Volledige ombuiging perceel Kernenergie	– 1	– 613	– 1.051	– 1.235	– 1.520	0	2036
18b	Volledige ombuiging perceel Energie-infrastructuur	– 229	– 303	– 311	– 99	– 38	0	2036
18c	Volledige ombuiging perceel Vroege fase opschaling	– 60	– 251	– 389	– 567	– 433	0	2036
18d	Volledige ombuiging perceel Verduurzaming industrie en innovatie mkb	– 483	– 572	– 438	– 264	– 108	0	2036
18e	Volledige ombuiging perceel Gebouwde omgeving	0	– 3	– 22	0	0	0	2030
19	Schrappen reservering Nationale Deelneming Warmte	0	– 45	– 44	– 48	0	0	2031
20	Verlagen productiesubsidies waterstof op land	0	– 34	– 106	– 293	– 294	0	2036
21	Afschaffen vraagsubsidie groene waterstof	0	– 30	– 67	– 90	– 90	0	2036
22	Schrappen reservering circulaire economie	– 16	– 64	– 46	– 32	– 1	0	2032
23	Schrappen reserveringen flex-maatregelen	– 18	– 74	– 89	– 98	– 28	0	2034
24	Afschaffen reservering maatwerksubsidies afvalverbrandingsinstallaties	– 44	– 68	– 34	0	0	0	2030
25	Schrappen reservering voor ondersteuning mkb	0	– 65	0	0	0	0	2029
26	Afschaffen Nationale Investeringsregeling Klimaatprojecten Industrie (NIKI)	– 18	– 18	– 18	– 11	– 11	0	2036
27	Schrappen reserveringen deelname EBN Aramis en vollooprisico Aramis	– 379	– 379	– 379	– 166	0	0	2031

Tabel 32 bevat ombuigingsopties op Klimaat- en energiefondsmiddelen die in de hoofdstukken van de O-lijst van de betreffende departementen (IenW, LVVN, VRO, KGG) staan.

Tabel 20 Ombuigingen overgehevelde Klimaat- en energiefondsmiddelen

Bedragen in miljoenen euro's (- is saldoverbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
3.9	**Infrastructuur en Waterstaat**							
22	Stoppen met stimuleren van laadinfra wegvervoer (Klimaat- en energiefonds)	– 67	– 73	– 35	– 45	0	0	2031
24	Korten op subsidie voor waterstof in wegvervoer (Klimaat- en energiefonds)	– 12	– 12	– 22	– 45	0	0	2031
25	Stoppen tijdelijke subsidieregelingen walstroom zeeschepen (Klimaat- en energiefonds)	0	– 8	– 23	– 8	0	0	2031
26	Schrappen verduurzaming zeevaartschepen (Klimaat- en energiefonds)	– 8	– 26	– 27	– 28	– 11	0	2032
27	Korten subsidie voor waterstof in binnenvaart (Klimaat- en energiefonds)	– 14	– 34	– 48	– 55	– 52	0	2032
28	Stoppen verduurzaming binnenvaartschepen (Klimaat- en energiefonds)	– 2	– 6	– 7	– 7	– 3	0	2032
29	Schrappen subsidies voor duurzamere vliegtuigbrandstoffen (Klimaat- en energiefonds)	– 30	– 115	– 83	– 29	– 30	0	2032

3.11	Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
12a	Korten op Klimaat- en energiefondsbudget voor warmte-infrastructuur glastuinbouw	– 5	– 13	– 31	– 41	– 60	0	2032
12b	Korten op Klimaat- en energiefondsbudget voor EG-regeling glastuinbouw	– 2	– 7	– 28	– 25	0	0	2031

Bedragen in miljoenen euro's (- is saldoverbeterend)

3.16	Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
10	Afschaffen subsidies t.b.v. CO2-vrije gebouwde omgeving (reeks bevat ook regulier budget)	0	– 12	– 8	– 9	– 16	– 12	2032
11	Afschalen subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed (DUMAVA)	0	– 93	– 58	– 45	– 59	0	2032
12	Afschaffen subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed (DUMAVA)	0	– 313	– 195	– 153	– 197	0	2032

3.17	Klimaat en Groene Groei	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
3	Beëindigen ondersteuning ontwikkeling SMR's	– 12	– 25	– 5	– 5	0	0	2031
5	Beëindigen Warmtenetten Investeringssubsidie (WIS)	– 53	– 113	– 108	– 902	0	0	2031
6a	Verlagen subsidiepercentages ISDE	0	0	0	– 116	0	0	2031
6b	Herinvoeren van 2-maatregeleneis ISDE	0	0	0	– 7	0	0	2031
6c	ISDE alleen tot 2 jaar na transactiemoment	0	0	0	– 56	0	0	2031
6d	Inkomensafhankelijk maken ISDE	0	0	0	– 104	0	0	2031
7	Afromen budget tweede ronde NIKI	– 11	– 32	– 21	– 13	– 13	0	2036
9	Schrappen middelen vergassing reststromen Demonstratie Energie- en Klimaatinnovatie (DEI+)	– 42	– 40	– 74	– 210	– 6	0	2032
10	Schrappen circulaire economie Demonstratie Energie- en Klimaatinnovatie (DEI+)	– 11	– 10	– 4	– 4	0	0	2031
12	Schrappen bevorderen circulair doen en gedrag	– 6	– 7	– 7	– 4	0	0	2031
14	Beëindigen opdrachtenbudget Biobased bouwen circulaire economie	– 7	– 4	– 1	– 2	0	0	2031
15	Schrappen budget gebiedsinvesteringen hoogspannningsprojecten	– 20	– 7	– 1	– 8	0	0	2031

Klimaat en Groene Groei

1. Ombuigen Stimulering Duurzame Energieproductie en Klimaattransitie (SDE++)
Een budgettair omvangrijke subsidieregeling op de KGG-begroting is de Stimulering Duurzame Energieproductie en Klimaattransitie (SDE++). Het openstellingsbudget van de SDE++ bedraagt in 2026 8 miljard euro, dat betekent dat partijen voor maximaal 8 miljard euro subsidie kunnen aanvragen. Dat betekent echter niet dat de openstelling leidt tot kasuitgaven van 8 miljard euro. Het afgeven van een SDE++-beschikking betekent het aangaan van een verplichting waarvan de kaseffecten zich pas na de ontwikkelfase voordoen en grotendeels buiten de begrotingshorizon optreden. Op basis van de meest recente ramingen leidt het reeds vastgestelde openstellingsbudget in 2026 tot 4,2 miljard euro aan kasuitgaven in 2029 t/m 2048. Na de ontwikkelfase (3-6 jaar) wordt voor maximaal 15 jaar de feitelijke energieproductie gesubsidieerd. De SDE++ is een exploitatiesubsidie die de onrendabele top (verschil tussen kostprijs en marktprijs) vergoedt voor projecten die tot CO2-reductie leiden. De subsidiëring van hernieuwbare energieproductie ziet op verschillende categorieën zoals bijvoorbeeld zon, wind, waterkracht, verbranding en vergassing, geothermie, elektrische boilers, warmtepompen, restwarmte, waterstof en CO2-afvang en -opslag (*Carbon Capture and Storage,* CCS).

De regeling kan worden verkleind (maatregel 1a), dan wel volledig worden beëindigd (maatregel 1b). Daarnaast kan ervoor worden gekozen om een bepaalde techniek niet meer te subsidiëren (maatregel 1c) of kan de regeling efficiënter worden gemaakt op de korte termijn (maatregel 1d). Deze maatregelen zijn mogelijk vanaf de openstellingsronde van 2027 en vergen geen wetswijziging. De maatregelen leiden tot hogere kosten voor burgers en bedrijven. Om de klimaatdoelen voor CO2-reductie te halen zullen normerende en beprijzende maatregelen genomen moeten worden die kunnen leiden tot meer lastendruk voor bedrijven en minder industriële activiteit.

1a. Verlagen openstellingsbudget van 8 miljard euro naar 5 miljard euro (2027-2032)
In het coalitieakkoord is besloten om middelen te reserveren voor een openstellingsbudget van 8 miljard euro in 2027 t/m 2032. Met deze maatregel wordt het openstellingsbudget van 2027 t/m 2032 elk jaar verlaagd tot 5 miljard euro. Vanwege de realisatietermijn van projecten leidt deze maatregel tot besparingen vanaf 2030. De lagere openstelling leidt tot een cumulatieve besparing van 7,8 miljard euro t/m 2053.

1b. Geen openstellingsrondes vanaf 2027
Met deze maatregel worden openstellingsrondes vanaf 2027 geschrapt. Dit betekent dat de regeling wordt beëindigd en er geen nieuwe beschikkingen meer worden afgegeven. Er blijven nog wel kasuitgaven staan die voortkomen uit beschikkingen die zijn afgegeven vóór 2027. De jaarlijkse besparing loopt op van 6 miljoen euro in 2030 tot een structurele besparing van 2,1 miljard euro vanaf 2054.

1c. Afschaffen SDE++-subsidie CO2-afvang en -opslag (CCS)
Onderdeel van de SDE++ zijn subsidies voor het afvangen en opslaan van CO2 (CCS). Met deze maatregel worden CCS-projecten niet langer in de SDE++-regeling opgenomen en wordt het openstellingsbudget verlaagd met het bedrag dat geraamd was voor CCS. Omdat de realisatietermijn van CCS-projecten maximaal 6 jaar is, zal deze besparing effect hebben vanaf 2033. Bij deze maatregel is ervan uitgegaan dat 50 procent van het budget naar CCS-technologieën gaat. Uitgaande van een openstellingsbudget van 8 miljard euro in 2027 t/m 2032, zou dus 4 miljard euro van het beschikkingsbudget naar CCS gaan. Het uitsluiten van CCS betekent daarom dat het openstellingsbudget wordt gehalveerd en daarmee de bijbehorende kasreeks. Deze maatregel levert cumulatief 10,2 miljard euro op in 2033 t/m 2053. CCS is een techniek om de doelstelling van de industrie uit het Klimaatakkoord voor 2030 te halen en is belangrijk voor het realiseren van de klimaatdoelen.

1d. Afschaffen reservering specifieke technieken SDE++
De SDE++ subsidieert technieken op basis van hun kostenefficiëntie: hoe minder subsidie nodig is per gereduceerde hoeveelheid CO2, hoe sneller de techniek in aanmerking komt voor de SDE++. Een specfieke reservering binnen de SDE++ voor bepaalde technieken laat dit principe los en reserveert een deel van het budget specifiek voor technieken met een hogere subsidie-intensiteit. De achterliggende gedachte is dat dit leidt tot opschaling van de betreffende techniek, en daarmee tot een kosteneffectieve energietransitie op lange termijn. Hiermee wordt de kosteneffectiviteit van de SDE++ verlaagd op korte termijn. Bij een openstellingsbudget van 8 miljard euro leiden reserveringen voor drie specifieke domeinen van ieder 750 miljoen euro tot een verlies aan kosteneffectiviteit van 2,5 procent. Er wordt gekozen om de hekjes af te schaffen voor de SDE++- openstellingsrondes van 2027 t/m 2032. Op het moment dat de reserveringen worden afgeschaft, gaat de subsidie naar de meest kosteneffectieve technologieën, waardoor op korte termijn minder subsidie benodigd is. Tegelijkertijd wordt de uitrol van technieken hierdoor eenzijdiger en zullen duurdere technieken zoals elektrificatie, warmte en groen gas afvallen. De maatregel leidt tot een besparing van cumulatief 570 miljoen euro in 2030 t/m 2052.

2. 5 procent korting klimaatsubsidies
Deze maatregel betreft een korting van 5% op een aantal omvangrijke subsidies op de KGG-begroting die bedoeld zijn voor met name verduurzaming van elektriciteit, industrie en gebouwde omgeving. Sommige regelingen worden zowel uit het Klimaat- en energiefonds als uit reguliere begrotingsmiddelen bekostigd. De korting wordt specifiek doorgevoerd op de subsidies DEI+ (Demonstratie Energie- en Klimaatinnovatie), MOOI (Missiegedreven Onderzoek, Ontwikkeling en Innovatie), ISDE (Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing), SCE (Subsidieregeling Coöperatieve Energieopwekking), en MIEK (Meerjarenprogramma Infrastructuur Energie en Klimaat). Deze maatregel levert 45 miljoen euro op in 2027 en structureel 1 miljoen euro vanaf 2050.

3. Beëindigen ondersteuning ontwikkeling SMR's
Deze maatregel betreft een volledige ombuiging op de middelen die op de KGG-begroting beschikbaar zijn om de ontwikkeling van Small Modular Reactors (SMR's) te ondersteunen. Deze maatregel vergt geen wetswijziging en betreft middelen die op dit moment nog niet juridisch verplicht zijn. Deze ombuiging levert een besparing op van cumulatief 48 miljoen euro tussen 2027 en 2030. SMR's bevinden zich nog in het onderzoeks- en ontwikkelingsstadium. Door deze besparing kan de ontwikkeling van SMR's in Nederland niet of trager op gang komen.

4. Verlagen ambitie windenergie op zee (cumulatieve besparing 16,5 miljard euro)
In het coalitieakkoord zijn middelen vrijgemaakt voor ondersteuning van de productie van 40 gigawatt (GW) aan windenergie op zee. Deze maatregel verlaagt deze ambitie naar 30 GW. De inschatting van de ondersteuningsbehoefte in euro per GW is onder andere afhankelijk van de ontwikkeling van de vraag naar elektriciteit en de elektriciteitsprijs. Volgens studies is minimaal 30 GW vermogen nodig om Nederland te verduurzamen. In dit scenario wordt het waarschijnlijker dat Nederland elektriciteit moet importeren uit omringende landen. De totale cumulatieve besparing is 16,5 miljard euro van 2036 t/m 2050.

5. Beëindigen Warmtenetten Investeringssubsidie (WIS)
Met deze maatregel wordt de Warmtenetten Investeringssubsidie (WIS) stopgezet. De WIS beoogt warmtebedrijven te ondersteunen bij de uitrol van nieuwe aansluitingen op warmtenetten. De WIS subsidieert een deel van de onrendabele top van investeringen. De gebouwde omgeving kan ook verduurzaamd worden met louter individuele oplossingen: met elektrificatie via een all-electric warmtepomp dan wel met groen gas. Uit de startanalyse van het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) blijkt dat dit in grofweg een derde van de gebouwde omgeving tot nationale meerkosten leidt.[21]De WIS wordt vanaf 2027 niet meer opengesteld. Dit resulteert in een cumulatieve besparing van 1,2 miljard euro in 2027 t/m 2031.

6. Ombuigingen Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE)
Via de Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE) kunnen woningeigenaren subsidie aanvragen voor zonneboilers, (hybride) warmtepompen, isolatiemaatregelen en aansluitingen op een warmtenet. Het effect van deze voorgestelde wijzigingen treedt pas na twee jaar volledig op, omdat woningeigenaren tot twee jaar na de desbetreffende uitgave additionele subsidie kunnen aanvragen voor nieuwe maatregelen. De ombuigingen kunnen worden opgenomen in de wijzigingsregeling van 2028 en hebben dus effect vanaf 2030. De ombuigingen hebben een vertragend effect op de verduurzaming van de gebouwde omgeving. De wijziging is van toepassing op alle middelen ten behoeve van de ISDE, die deels uit het Klimaat- en energiefonds gefinancierd zijn. De maatregelen overlappen deels met ombuiging 2.

6a. Verlagen subsidiepercentages ISDE
In 2023 is de «staffel» ingevoerd in de ISDE. De staffel zorgt ervoor dat, bij het nemen van een *tweede* verduurzamingsmaatregel binnen 24 maanden, het subsidiepercentage stijgt van 15% naar 30%. De subsidiepercentages zouden verlaagd kunnen worden naar respectievelijk 10% en 20%. Hierdoor wordt er minder subsidie uitgekeerd per maatregel. Daarnaast zal de vraag dalen als gevolg van een verlaging van het subsidiepercentage, maar de elasticiteit is onzeker. De besparing zou namelijk hoger kunnen uitvallen doordat het lagere percentage voor twee maatregelen het minder aantrekkelijk maakt om nog een keer subsidie aan te vragen. De besparing kan hoe dan ook gerealiseerd worden, omdat het openstellingsbudget verlaagd wordt met de verwachte besparing als gevolg van een lager subsidiepercentage. Hierdoor kan er minder subsidie worden aangevraagd. De besparing levert naar verwachting incidenteel 116 miljoen euro op in 2030.

6b. Herinvoeren 2-maatregeleneis ISDE
Om de toegankelijkheid van de ISDE verder te vergroten, is de 2-maatregeleneis per 1 januari 2023 afgeschaft, waardoor de subsidie nu ook wordt verstrekt indien er één energiebesparende isolatiemaatregel wordt getroffen. De 2-maatregeleneis gold alleen voor isolatiemaatregelen. Deze 2-maatregeleneis kan opnieuw worden ingevoerd om mensen te stimuleren meerdere verduurzamingsmaatregelen te treffen. Hierdoor neemt naar verwachting het aantal aanvragen af en kan het subsidiebudget worden verlaagd met 2 procent per jaar. Dit heeft een negatief effect op de toegankelijkheid voor lagere inkomensgroepen. Daarnaast kan door de verplichting van minimaal 2 maatregelen het aantal aanvragers dat ook zonder subsidie had verduurzaamd in de regeling worden beperkt.[22] Hierdoor is er minder budget nodig is voor hetzelfde energiebesparingseffect. De besparing levert incidenteel 7 miljoen euro op in 2030.

6c. ISDE alleen tot 2 jaar na transactiemoment
Op dit moment is de enige beperking voor de aanvraag van de ISDE dat de subsidie binnen 24 maanden na installatie aangevraagd moet worden. Met deze maatregel wordt hier een extra voorwaarde van een transactiemoment aan toegevoegd. De ISDE is dan alleen beschikbaar binnen twee jaar na een transactiemoment (bijvoorbeeld aankoop van een woning). De ombuiging is gekoppeld aan de verplichte verduurzaming van de woning na het transactiemoment (normering). Op deze manier zal naar verwachting het aantal subsidieaanvragen afnemen en daarmee ook het doelbereik van de subsidie, want huiseigenaren die niet met de normering te maken hebben kunnen geen aanspraak maken op de ISDE en zullen niet ondersteund worden om te verduurzamen. De besparing levert incidenteel 56 miljoen euro in 2030.

[21] PBL, *Actualisatie Startanalyse aardgasvrije buurten 2025*, 13 maart 2025.
[22] TNO, *Verslag TNO-expertsessie reflectie sociaal-economische gevolgen van Klimaatfondsvoorstellen*, 15 april 2024.

6d. Inkomensafhankelijk maken ISDE
Bij deze ombuiging worden huishoudens met een bruto jaarinkomen boven de 100.000 euro uitgesloten van de ISDE. In 2024 ging 33% van alle subsidieaanvragen naar huishoudens met een bruto jaarinkomen van 100.000 euro of meer. Tegelijkertijd bleek uit onderzoek van CE Delft dat ongeveer 37% van de gesubsidieerde maatregelen meelifters betreft.[23] Dit zijn investeringen in bijvoorbeeld warmtepompen of isolatie die ook zonder de subsidie nu of later zouden zijn uitgevoerd. Deze maatregel maakt de ISDE inkomensafhankelijk. Hierdoor kan er 30% op het bestaande ISDE-budget worden omgebogen. Voor de aanpassing is een wijziging van de regeling noodzakelijk. Daarnaast vraagt dit om wijzigingen in de uitvoering bij de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland, die heeft aangegeven dat dit zeer complex is en hierover een negatief (uitvoerings)advies heeft gegeven. De besparing levert incidenteel 104 miljoen euro op in 2030 (exclusief uitvoeringskosten).

7. Afromen budget tweede ronde NIKI
Met deze maatregel wordt het budget voor de beoogde tweede openstellingsronde van de Nationale Investeringsregeling Klimaatprojecten Industrie (NIKI) geschrapt. De NIKI subsidieert de industrie voor de opschaling van innovatieve technologieën voor het verminderen van CO2-uitstoot of andere uitstootgassen. In de eerste openstellingsronde die in september 2025 heeft plaatsgevonden heeft slechts één van de vier ingediende voorstellen een beschikking ontvangen waardoor een groot gedeelte van het openstellingsbudget van de eerste ronde resteert. Met deze maatregel wordt de tweede ronde opengesteld met het resterende budget uit de eerste ronde en wordt het initiële budget voor de tweede ronde geschrapt. Dit leidt tot een incidentele besparing van cumulatief 212 miljoen euro t/m 2036. Hiervoor is geen wetswijziging nodig.

8. Verlagen vergoedingspercentage IKC ETS
In het coalitieakkoord-Jetten zijn middelen vrijgemaakt om het vergoedingspercentage van de Indirecte Kostencompensatie (IKC) te verhogen naar 100%. Deze maatregel verlaagt dit vergoedingspercentage naar 50%. Europese elektriciteitsproducenten moeten voor de uitstoot van CO2 Europese emissierechten (ETS) kopen. De kosten hiervan berekenen ze vervolgens door in hun verkoopprijzen. De energie-intensieve industrie kan via de IKC op dit moment compensatie aanvragen voor die kosten. Hiervan moet 50% besteed worden aan verduurzamingsmaatregelen. De doorwerking van emissierechten in de prijzen resulteert in een prikkel tot besparing en verduurzaming. Verlagen van het vergoedingspercentage vergroot deze prikkel. Het vergoedingspercentage kan per 1 januari 2028 worden verlaagd en vraagt een wijziging van de subsidieregeling IKC ETS. Aanpassing van deze regeling vraagt toestemming van de Europese Commissie, dit kan 4 tot 7 maanden duren. De maatregel resulteert in een incidentele besparing van cumulatief 2,2 miljard euro. Deze maatregel verslechtert de concurrentiepositie van de Nederlandse energie-intensieve industrie en vergroot het risico dat de industrie uit Nederland vertrekt.

9. Schrappen middelen vergassing reststromen Demonstratie Energie- en Klimaatinnovatie (DEI+)
Met deze maatregel worden de middelen voor vergassing van reststromen binnen de subsidie Demonstratie Energie- en Klimaatinnovatie (DEI+) stopgezet. De DEI+ ondersteunt bedrijven bij pilot- en demonstratieprojecten van energie- en klimaatinnovaties die een bijdrage kunnen leveren aan de CO2-reductieopgave. Binnen de DEI+ bestaan er middelen voor het vergassen van reststromen. Hiervan wordt momenteel nog weinig gebruik gemaakt. Om de ombuiging te realiseren dient de subsidieregeling van de DEI+ gewijzigd te worden. De ombuiging leidt tot een besparing met een incidentele opbrengst van 371 miljoen euro in 2027 t/m 2031. Het schrappen van deze regeling zorgt ervoor dat kansrijke vergassingsinstallaties niet gerealiseerd kunnen worden, wat negatieve gevolgen heeft voor de opschaling van de productie van duurzame moleculen (biomethanol en groen gas).

10. Schrappen circulaire economie Demonstratie Energie- en Klimaatinnovatie (DEI+)
Met deze maatregel worden de middelen voor circulaire economie binnen de subsidie Demonstratie Energie- en Klimaatinnovatie (DEI+) geschrapt. Dit levert een incidentele besparing op van cumulatief 29 miljoen euro in de periode 2027 t/m 2030. Met deze subsidieregeling worden subsidies verstrekt ter bevordering van de totstandkoming van circulaire oplossingen voor producten, processen, diensten en businessmodellen waarbij er geen afval (meer) ontstaat en/of grondstoffen langer en steeds opnieuw gebruikt worden. Het is deels mogelijk om een vergelijkbaar effect te krijgen door normerende en beprijzende maatregelen in te stellen ter voorkoming of ontmoediging van ongewenst gedrag. Dit zou bijvoorbeeld kunnen door bedrijven te verplichten hun processen zo in te richten dat er geen afval ontstaat of door afvalproductie verder te beprijzen. Hierbij ontstaat wel het risico dat bedrijven vertrekken naar het buitenland.

[23] CE Delft, *Evaluatie ISDE: Periode 2019–2023*, maart 2025.

11. Schrappen subsidie vollooprisico CO2-opslagproject Aramis
Deze maatregel schrapt de volloopsubsidie op de KGG-begroting voor het CCS-project Aramis. CCS ('Carbon Capture and Storage') is een techniek om CO2 op te vangen en op te slaan, hierdoor komt CO2 niet als broeikasgas in de atmosfeer. De volloopsubsidie betreft een regeling om het risico dat de opslag (tijdelijk) niet volledig wordt gebruikt te mitigeren (maximaal 1,3 miljard euro cumulatief). De subsidie kent een terugbetaalverplichting als Aramis voldoende rendeert. Omdat deze opbrengsten onzeker zijn, zijn deze niet in de begroting opgenomen. Voor deze maatregel is geen wetswijziging nodig. Aramis kan een substantiële bijdrage leveren aan het behalen van de reductiedoelstellingen in 2030. Deze maatregel hangt samen met maatregel 27 (cumulatief 1,3 miljard euro). Beide maatregelen besparen samen cumulatief 2,6 miljard euro. Op basis van de huidige inzichten is de verwachting dat het project Aramis zonder rijkssteun onvoldoende rendabel is en niet van de grond komt.

12. Schrappen bevorderen circulair doen en gedrag
Met de ombuiging worden de middelen uit het Klimaat- en energiefonds voor het bevorderen van circulair handelen geschrapt. Het doel van deze maatregel is het stimuleren van onderwijs (funderend en middelbaar beroepsonderwijs), ontwikkelen van leermodules voor werkenden en het uitvoeren van een brede gedragsaanpak op het gebied van circulair en duurzaam handelen. Met deze maatregel zal er door de overheid minder kennis over duurzaam en circulair handelen worden aangereikt. Deze maatregel levert een cumulatieve besparing op van 24 miljoen euro.

13. Stopzetten uitvoering duurzame productketens
Deze maatregel schrapt een opdracht aan het Nederlands Normalisatie-instituut (NEN), dat als onafhankelijke en neutrale partij faciliteert dat Nederlandse belanghebbenden kunnen deelnemen aan de ontwikkeling van normen, praktijkrichtlijnen (NPR), technische afspraken (NTA) en certificatieschema's (NCS), zowel op nationaal, Europees als mondiaal niveau. Dit vindt plaats op verschillende beleidsterreinen waaronder klimaatadaptatie, water en bodem, circulaire economie, luchtkwaliteit en gevaarlijke stoffen. In 2027 kan hier 4 miljoen euro op bezuinigd worden, en structureel 4 miljoen euro vanaf 2032. Deze maatregel kan ertoe leiden dat Nederland minder invloed heeft op internationale en Europese normen, en dat het faciliteren van kennis en het netwerk dat bedrijven samenbrengt verloren gaat.

14. Beëindigen opdrachtenbudget Biobased bouwen circulaire economie
Deze maatregel schrapt middelen uit het Klimaat- en energiefonds voor het opzetten van ketens van boeren, verwerkende industrie en bouwers voor het opschalen van de beschikbaarheid en toepassing van biobased bouwmaterialen. Met de middelen wordt onderzoek gedaan naar biobased bouwen in de bouwsector. In 2027 t/m 2030 kan hierop cumulatief 13 miljoen euro bezuinigd worden. De middelen zijn niet juridisch verplicht. Het schrappen van deze maatregel kan leiden tot minder kennisopbouw met betrekking tot biobased bouwen.

15. Schrappen budget gebiedsinvesteringen hoogspanningsprojecten
Deze maatregel betreft het schrappen van het budget afkomstig uit het Klimaat- en energiefonds voor gebiedsinvesteringen. Deze ombuiging levert in totaal 35miljoen euro op tussen 2027 en 2030. Deze ombuiging vergt geen wetswijziging. De beoogde maatregel voorziet gemeenten waar hoogspanningsprojecten gepland staan in de komende vijf jaar van compensatie. Deze compensatie kan worden geïnvesteerd in het verzachten van de effecten van hoogspanningsprojecten, met als doel het vergroten van het draagvlak en versnellen van de projecten. Het risico is dat deze besparing zorgt voor vertraging in de aanleg van elektriciteitsinfrastructuur en daarmee op een minder snelle vermindering van netcongestie.

16. Schrappen intensivering coalitieakkoord uitvoeringskosten klimaatbeleid medeoverheden
In het coalitieakkoord-Jetten is besloten tot het verlengen van het budget voor de uitvoeringskosten van klimaatbeleid van medeoverheden met 800 miljoen euro per jaar in 2031 t/m 2040. Met deze maatregel wordt de intensivering uit het coalitieakkoord teruggedraaid, waardoor het bestaande budget afloopt in 2030 en medeoverheden vanaf 2031 niet langer middelen ontvangen voor het uitvoeren van klimaat- en energiebeleid. Dit betekent dat decentrale overheden genoodzaakt worden tot prioritering van taken, en mogelijk taken voor klimaat- en energiebeleid niet meer kunnen uitvoeren. De ombuiging levert cumulatief 8 miljard euro op in 2031 t/m 2040.

17. Verhogeng cijns Mijnbouwwet
Op basis van de Mijnbouwwet dragen mijnbouwexploitanten cijns (heffing op omzet) af aan de Staat. Onderstaande ombuigingsopties zien op het verhogen van de cijns, waardoor de opbrengsten voor de Staat toenemen. Beide opties vergen een aanpassing van de Mijnbouwwet waarbij is uitgegaan van een invoeringstermijn van twee

jaar. Om verhoging van de heffing ook van toepassing te laten zijn op bestaande gaswinningsprojecten, moet de zogeheten «standstill-bepaling» bij variant 17a worden afgeschaft. Deze bepaalt dat een nieuw tarief voor vergunninghouders tijdens de looptijd van hun vergunning alleen op verzoek van de vergunninghouder van toepassing is. Bij de afschaffing van de «standstill-bepaling» is uitgegaan van een transitietermijn van vijf jaar.

Verhoging van de belastingdruk voor exploitanten van gasvelden maakt het minder aantrekkelijk om te investeren in gaswinning en exploratie in Nederland. Deze maatregel leidt mogelijk tot lagere toekomstige gasbaten, terwijl in het sectorakkoord Gaswinning in de Energietransitie afspraken zijn gemaakt om opsporing en winning van gas te stimuleren. Tegelijkertijd zorgen de gestegen gasprijzen mogelijk voor een sterkere investeringsprikkel voor investeringen ten opzichte van een aantal jaar geleden.

17a. Verhogen cijns 10 procent bestaande en nieuwe velden
Met deze maatregel wordt de cijns voor bestaande en nieuwe gaswinningsprojecten verhoogd met 10 procent, zowel voor gaswinning op land als op zee. Op dit moment dragen mijnbouwexploitanten alleen cijns af voor activiteiten op land. De opbrengsten zijn gebaseerd op invoering per 1 januari 2029 en een transitietermijn van vijf jaar voor het afschaffen van de «standstill-bepaling». Omdat cijns pas na afloop van het betreffende kalender jaar wordt betaald, leidt deze maatregel tot opbrengsten vanaf 2030. Deze maatregel levert 32 miljoen euro op in 2030 en 23 miljoen euro in 2031. Vanwege de wettelijke doelstelling van klimaatneutraliteit zijn de structurele opbrengsten 0 verondersteld vanaf 2050.

17b. Verhogen cijns 10 procent nieuwe velden
Met deze maatregel wordt de cijns alleen voor nieuwe gasvelden verhoogd met 10 procent zowel voor gaswinning op land als op zee. De opbrengsten zijn gebaseerd op invoering per 1 januari 2029. Omdat cijns pas na afloop van het betreffende kalender jaar wordt betaald, leidt deze maatregel tot opbrengsten vanaf 2030. De maatregel levert 18 miljoen euro op in 2030.

Klimaat- en energiefonds

18. Volledige ombuiging resterende middelen Klimaat- en energiefonds
Deze maatregel houdt in dat de resterende middelen in het Klimaat- en energiefonds (KEF) volledig worden omgebogen. In totaal levert dit cumulatief 19,4 miljard euro op in de periode 2027 t/m 2035. Deze maatregel heeft geen invloed op de reeds uit het KEF overgehevelde middelen op departementale begrotingen. Daarnaast vergen de ombuigingen op de verschillende percelen van het KEF geen wetswijziging. De bestedingen die worden gefinancierd met middelen in het KEF zijn voornamelijk randvoorwaardelijk voor CO2-reductie, bijvoorbeeld als het gaat om de investering in de benodigde infrastructuur. Om toch te kunnen voldoen aan de klimaatdoelstellingen met minder overheidsuitgaven moet er meer worden genormeerd en beprijsd. Deze maatregelen zullen echter de kosten voor bedrijven en burgers verhogen.

18a. Volledige ombuiging perceel Kernenergie
Binnen het KEF kan ervoor worden gekozen om niet langer in te zetten op kernenergie. Met deze maatregel wordt het gehele bedrag binnen dit perceel omgebogen, wat neerkomt op een besparing van cumulatief 13,3 miljard euro tussen 2027 en 2035. Er wordt van uitgegaan dat door deze besparing geen extra kerncentrales in Nederland worden gerealiseerd en geen extra randvoorwaardelijk beleid wordt uitgevoerd door het Rijk. Het is momenteel nog niet mogelijk een specifieke raming te maken voor de kosten van de bouw van één kerncentrale, waardoor een verlaging van het ambitieniveau nog niet door te rekenen is. Een toekomstige energiemix zonder kernenergie is mogelijk, maar vergt mogelijk extra investeringen. Nadelen van deze maatregel zijn een vermindering van diversificatie van energiebronnen, een grotere afhankelijkheid van energie-import en het verlies van regelbaar vermogen.

18b. Volledige ombuiging perceel Energie-infrastructuur
De middelen binnen het perceel Energie-infrastructuur zijn bedoeld voor de aanleg van energie-infrastructuur voor de energietransitie. Deze maatregel buigt het gereserveerde bedrag binnen dit perceel volledig om, wat leidt tot een besparing van cumulatief 1,0 miljard euro in 2027 t/m 2035. De reserveringen in dit perceel zien bijvoorbeeld op het verminderen van netcongestie, verduurzaming in de mobiliteit, het stimuleren van warmtenetten in de gebouwde omgeving, het realiseren van waterstofopslagen en CO2-afvang en -opslag (t.b.v. Aramis) en een reservering voor de randvoorwaarden voor de energietransitie in de glastuinbouw. Door het volledige bedrag binnen dit perceel om te buigen, kan vertraging ontstaan in de uitrol van infrastructuur die nodig is voor de energietransitie.

18c. Volledige ombuiging perceel Vroege fase opschaling
Het perceel Vroege fase opschaling is gericht op innovatieve technologieën. Het ontwikkelen van deze technieken gaat gepaard met opschalingsbarrières. Het volledig ombuigen van het perceel resulteert in een ombuiging van cumulatief 2,7 miljard euro tussen 2027 en 2035. Het gevolg van het afschalen van de subsidies kan zijn dat individuele projecten voor ondernemers geen sluitende businesscase hebben zonder subsidie en deze dus niet tot stand komen.

18d. Volledige ombuiging perceel Verduurzaming industrie en innovatie mkb
Met deze maatregel wordt het budget Verduurzaming industrie en innovatie midden- en kleinbedrijf (mkb) volledig omgebogen. Dit levert cumulatief 2,4 miljard euro op tussen 2027 en 2035. De doelstelling van dit perceel is het ondersteunen van industriële verduurzamingsprojecten. De belangrijkste instrumenten zijn de Nationale Investeringsregeling Klimaatprojecten Industrie (NIKI), de ondersteuning voor het mkb in het kader van de energiebesparingsplicht, de bindende maatwerkafspraken met de 10 tot 20 grootste uitstoters industrie en de maatwerkafspraken met afvalverwerkingsinstallaties. Een deel van de middelen die gereserveerd zijn voor de maatwerkafspraak met Tata Steel Nederland staan ook in dit perceel. Een ombuiging hierop betekent dat er minder budget beschikbaar is voor deze maatwerkafspraak. Het behalen van deze reductiedoelen en klimaatneutraliteit in 2050 kan ook via normerende en beprijzende maatregelen. Dit leidt tot hogere kosten voor burgers en bedrijven. Als Nederland, om de Europese klimaatdoelstellingen te halen, ambitieuzere doelen voor de industrie hanteert dan landen waarmee bedrijven concurreren kan dit leiden tot verplaatsing van industrie, werkgelegenheid en CO2-uitstoot naar het buitenland.

18e. Volledige ombuiging perceel Gebouwde omgeving
Met deze maatregel wordt het resterende budget op het perceel Gebouwde omgeving omgebogen. Dit levert in 2028 en 2029 een besparing op van cumulatief 25 miljoen euro. De resterende middelen op dit perceel zijn grotendeels gereserveerd voor de Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE). In plaats van subsidies kunnen bestaande normen worden aangescherpt of nieuwe normen worden geïntroduceerd. Een risico van deze maatregel is dat de betaalbaarheid van de energietransitie voor lage- en middeninkomens onder druk komt te staan.

19. Schrappen reservering Nationale Deelneming Warmte
Met deze maatregel wordt het restant van de reservering voor het opzetten van een Nationale Deelneming Warmte (NDW) geschrapt. Bij de Voorjaarsnota 2026 is 87 miljoen euro toegekend voor de start van de NDW. In de Wet collectieve warmte is een publiek meerderheidsbelang voorgeschreven voor warmtebedrijven: meer dan 50 procent van de aandelen dient in handen te zijn van één of meerdere publieke partijen. Warmtenetten betreffen lokale infrastructuurprojecten waardoor gemeenten het best in staat om het publiek meerderheidsbelang in te vullen. Er is geen wetswijziging nodig voor deze ombuiging. Dit resulteert in een besparing van cumulatief 137 miljoen euro tussen 2028 en 2030. Wanneer deze reservering geschrapt wordt, zal meer kapitaal ingebracht moeten worden door de medeoverheden om het voorgeschreven publieke meerderheidsbelang te behalen.

20. Verlagen productiesubsidies waterstof op land
Met deze maatregel wordt het budget voor 500-1000 megawatt-installaties voor de productie van waterstof op land geschrapt. Met het eerder toegekende budget kan ervaring worden opgedaan met 50 MW-installaties en kunnen deze installaties worden doorontwikkeld op de markt. Elke volgende (opschalings)stap kan daarna mogelijk door de markt gefinancierd worden. Hierdoor kan een besparing worden gerealiseerd van cumulatief 1,3 miljard euro tussen 2028 en 2035. Er is geen wetswijziging nodig voor deze ombuiging. Het gevolg van deze ombuiging kan zijn dat er niet op tijd voldoende aanbod van waterstof beschikbaar is op de Nederlandse markt en dat opschaling minder van de grond komt.

21. Afschaffen vraagsubsidie groene waterstof
Deze maatregel betreft een verhoging van de afnameverplichting om de vraag naar groene waterstof te stimuleren en een afschaffing van de vraagsubsidie groene waterstof. In het Klimaat- en energiefonds is een toekenning onder voorwaarden getroffen om de vraag naar groene waterstof te stimuleren en daarmee de Europese doelen voor het gebruik van 42% groene waterstof in 2030 in de industrie te halen. Dit gaat gepaard met een afnameverplichting van 4% voor groene waterstof. Tegelijkertijd wordt de vraagsubsidie afgeschaft. Deze ombuiging resulteert in een besparing van cumulatief 662 miljoen euro tussen 2028 en 2035. Dit kan leiden tot het niet halen van de Europese doelen voor het gebruik van 42% groene waterstof in 2030.

22. Schrappen reservering circulaire economie
Deze maatregel schrapt de gereserveerde middelen in het Klimaat- en energiefonds om circulariteit in Nederland te stimuleren, onder andere door het mogelijk maken van recyclingtechnieken. Het is ook mogelijk om een vergelijkbaar effect te krijgen door normerende en beprijzende maatregelen in te stellen ter voorkoming of ontmoediging van ongewenst gedrag. Deze maatregel levert een besparing van cumulatief 158 miljoen euro op tussen 2027 en 2031. Hierbij ontstaat wel het risico dat bedrijven naar het buitenland vertrekken.

23. Schrappen reserveringen flex-maatregelen
Deze maatregel schrapt twee reserveringen die zien op het vergroten van de flexibele elektriciteitscapaciteit in Nederland (voor opschaling innovatieve lange termijn elektriciteitsopslag en 'industrial demand side response (iDSR)'). Flex-capaciteit kan bewerkstelligd worden door opslag van stroom (via bijvoorbeeld batterijen) of flexibelere productieprocessen bij bedrijven te stimuleren. De regelingen zien op financiële ondersteuning hierbij. Schrappen vergt geen wetswijziging en levert tussen 2027 en 2033 cumulatief 322 miljoen euro op. Een risico van deze maatregel is dat de ontwikkeling van flex-capaciteit zonder deze subsidies mogelijk trager op gang komt en netcongestie minder snel wordt opgelost.

24. Afschaffen reservering maatwerksubsidies afvalverbrandingsinstallaties
Deze maatregel schrapt de reservering voor maatwerkafspraken met afvalverbrandingsinstallaties (AVI's). Vanwege de specifieke reservering voor AVI's maken deze bedrijven geen onderdeel uit van de generieke maatwerkaanpak industrie (voor de 10 tot 20 grootste CO2-uitstoters). Er kan aanvullend voor worden gekozen om AVI's toegang te geven tot de reguliere maatwerkbudgetten. In 2022 behoorden de AVI's namelijk tot de 20 grootste CO2-uitstoters. In totaal kunnen hierdoor minder maatwerkafspraken worden gemaakt. Deze maatregel levert een incidentele besparing op van cumulatief 146 miljoen euro in 2027 t/m 2029.

25. Schrappen reservering voor ondersteuning mkb
Deze maatregel schrapt het gereserveerde budget (65 miljoen euro) voor een energiebesparingsfonds mkb. Dit fonds biedt steun aan mkb'ers bij het voldoen aan de aangescherpte energiebesparingsplicht. Dit betreft flankerend beleid zonder direct reductiepotentieel. Maatregelen vanuit de energiebesparingsplicht zijn bovendien alleen verplicht als ze zichzelf terugverdienen binnen 7 jaar. Het bedrijf verdient hier dus aan. Daarnaast is er reeds instrumentarium voor de verduurzaming van het mkb, zoals het ontzorgingsprogramma en de Borgstelling MKB-groen. Er is geen wetwijziging nodig voor deze maatregel en de maatregel levert incidenteel 65 miljoen euro op in 2028.

26. Afschaffen Nationale Investeringsregeling Klimaatprojecten Industrie (NIKI)
Met deze maatregel wordt het budget voor de Nationale Investeringsregeling Klimaatprojecten Industrie (NIKI) voor latere rondes omgebogen. Op de KGG-begroting staan al middelen voor de openstelling voor de eerste twee rondes. De 176 miljoen euro is bestemd voor latere rondes. Alleen bedrijven met een groot CO2-reductiepotentieel komen in aanmerking voor de NIKI, dit betreft met name de maatwerkaanpakbedrijven. Indien deze bedrijven terughoudend blijven om te investeren in verduurzaming, zal dit budget ook minder nodig zijn. Deze maatregel vereist geen wetswijziging en levert een incidentele besparing op van cumulatief 176 miljoen euro in 2027 t/m 2035.

27. Schrappen toekenningen deelname EBN Aramis en vollooprisico Aramis
Deze maatregel schrapt de middelen voor deelname aan CCS-project Aramis. CCS ('Carbon Capture and Storage') is een techniek om CO2 op te vangen en op te slaan, hierdoor komt CO2 niet als broeikasgas in de atmosfeer. In het Meerjarenprogramma Klimaat- en energiefonds 2026 zijn middelen toegekend voor een kapitaalstorting aan de beleidsdeelneming Energie Beheer Nederland (EBN) voor deelname aan Aramis (cumulatief 639 miljoen euro) en voor een regeling om het risico dat de opslag (tijdelijk) niet volledig wordt gebruikt te mitigeren (cumulatief 662 miljoen euro). Voor deze maatregel is geen wetswijziging nodig. Aramis kan een substantiële bijdrage leveren aan het behalen van de reductiedoelstellingen in 2030. Deze maatregel hangt samen met maatregel 11 (cumulatief 1,3 miljard euro). Beide maatregelen besparen samen cumulatief 2,6 miljard euro. Op basis van de huidige inzichten is de verwachting dat het project Aramis zonder rijkssteun onvoldoende rendabel is en niet van de grond komt.

3.12 Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

De begroting van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) bedraagt 60,7 miljard euro voor het jaar 2027 en zal de komende jaren dalen naar 59,3 miljard euro in 2031, hoodzakelijk vanwege dalende leerlingen- en studentenaantallen. De grootste uitgaven in 2027 gaan naar de verschillende onderwijssectoren: primair onderwijs (17,7 miljard euro), voortgezet onderwijs (12,8 miljard euro), beroepsonderwijs en volwasseneneducatie (6,5 miljard euro), hoger beroepsonderwijs (4,7 miljard euro) en wetenschappelijk onderwijs (7,6 miljard euro). Ook studiefinanciering (5,8 miljard euro) vormt een grote uitgave op de begroting. Daarnaast zijn er uitgaven voor onder andere cultuur, media, en onderzoek en wetenschapsbeleid.

De opbrengsten van maatregelen kunnen op een later moment afwijken, afhankelijk van het moment van invoeren. Dit geldt bijvoorbeeld voor de maatregelen waarvan de budgettaire reeksen gebaseerd zijn op studentenaantallen. De werkelijke besparing beweegt hier mee met het aantal studenten.

Tabel 21 Ombuigingen Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
	Algemeen							
1	Lumpsumkorting (1 procent) onderwijs en onderzoek	0	– 348	– 461	– 459	– 457	– 457	2031
	Primair onderwijs	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
2	Programma School en Omgeving afschaffen in het primair onderwijs	0	0	– 285	– 285	– 285	– 285	2029
3a	Korten op het onderwijsachterstandenbudget: taakstelling OAB en deel oormerken voor voorschoolse educatie	0	– 34	– 69	– 103	– 137	– 137	2031
3b	Korten op het onderwijsachterstandenbudget: OAB gerichter inzetten	0	0	– 8	– 17	– 25	– 34	2032
3c	Korten op het onderwijsachterstandenbudget: maximum bedrag per school	0	0	– 6	– 11	– 17	– 22	2032
4a	Basisvaardigheden primair onderwijs: focus op prioriteitsscholen	0	0	– 81	– 161	– 242	– 322	2032
4b	Basisvaardigheden primair onderwijs: financiering volledig stoppen	0	0	– 86	– 172	– 258	– 344	2032
5	(Zeer) kleine scholentoeslag afschaffen	0	0	0	– 49	– 98	– 197	2033
6	Aanvullende bekostiging voor schipperskinderen en Roma/Sinti-kinderen afschaffen	0	– 3	– 3	– 3	– 3	– 3	2028
7	Nederlands Onderwijs aan Anderstaligen (NOAT) afschaffen	0	0	– 7	– 7	– 7	– 7	2029
8a	Ondersteuningsbekostiging hoogbegaafden halveren	0	– 12	– 12	– 12	– 12	– 12	2028
8b	Ondersteuningsbekostiging hoogbegaafden afschaffen	0	– 23	– 23	– 23	– 23	– 23	2028
9	Afschaffen publieke bekostiging van internationaal georiënteerd onderwijs	0	0	– 1	– 2	– 2	– 6	2036
10	Eén doorstroomtoets	0	0	– 3	– 3	– 3	– 3	2029
11	Afschaffen subsidie humanistisch vormend en godsdienstonderwijs	0	0	– 18	– 18	– 18	– 18	2029
12	Afschaffen aanpak lerarentekort G5	0	0	0	– 34	– 34	– 34	2030
13	Grotere klassen	0	– 224	– 447	– 671	– 894	– 894	2031
14	Minder lestijd in het primair onderwijs	0	0	– 470	– 941	– 1.411	– 1.881	2032
15	Korten op het gemeentelijk onderwijsachterstandenbudget	0	0	– 41	– 82	– 122	– 163	2032
16	Terugdraaien middelen professionalisering onderwijs op teamniveau	– 6	– 326	– 326	– 326	– 326	– 326	2028
17	Afschaffen schoolmaaltijden primair onderwijs	0	0	– 82	– 82	– 82	– 82	2029
18	Alleen directe financiering via lumpsum primair onderwijs	0	– 2	– 43	– 43	– 43	– 43	2029
	Voortgezet Onderwijs	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
19	Programma School en Omgeving afschaffen in het voortgezet onderwijs	0	0	– 179	– 179	– 179	– 179	2029
20a	Basisvaardigheden voortgezet onderwijs: focus op prioriteitsscholen	0	0	– 48	– 97	– 145	– 193	2032
20b	Basisvaardigheden voortgezet onderwijs: financiering volledig stopzetten	0	0	– 52	– 103	– 155	– 207	2032
21	Afschaffen publieke bekostiging van internationaal georiënteerd onderwijs	0	0	– 2	– 4	– 5	– 11	2034
22	Afschaffen leerwegondersteunend onderwijs (lwoo)	0	0	0	– 151	– 303	– 605	2033
23a	Afschaffen gratis schoolboeken en ander lesmateriaal: met compensatie voor lage inkomens	0	0	– 94	– 225	– 225	– 225	2030

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)								
23b	Afschaffen gratis schoolboeken en ander lesmateriaal: zonder compensatie voor lage inkomens	0	0	– 141	– 338	– 338	– 338	2030
24	Minder lestijd in het voortgezet onderwijs	0	0	– 340	– 685	– 1.025	– 1.370	2032
25	Afschaffen aanvullende bekostiging geïsoleerde vestigingen	0	0	– 11	– 22	– 33	– 44	2032
26	Afschaffen subsidie brugfunctionaris in primair en voortgezet onderwijs	0	0	– 55	– 55	– 55	– 55	2029
27	Afschaffen subsidie brede brugklas	0	– 46	– 58	– 58	– 58	– 58	2029
28	Afschaffen maatschappelijke diensttijd	0	0	– 116	– 109	– 125	– 125	2031
29	Afschaffen schoolmaaltijden voortgezet onderwijs	0	0	– 53	– 53	– 53	– 53	2029
30	Alleen directe financiering via lumpsum voortgezet onderwijs	0	– 2	– 28	– 28	– 28	– 28	2029

	Lerarenbeleid	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
31	Korten middelen voor strategisch personeelsbeleid	0	– 34	– 62	– 89	118	– 118	2031
32a	Lerarenbeurs: volledig afschaffen	0	– 20	– 41	– 61	– 61	– 61	2030
32b	Lerarenbeurs: afschaffen en deel toevoegen aan bekostiging	0	– 4	– 8	– 12	– 12	– 12	2030
33	Terugdraaien intensivering zijinstroom	0	– 22	– 44	– 66	– 88	– 88	2031

	Mbo en volwasseneneducatie	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
34	Lesgeld voor niveau 3 en 4 gelijkstellen aan collegegeld	0	0	– 107	– 175	– 172	– 148	2072
35a	Besparing op de lumpsum in verband met samenhang kwaliteitsafspraken: 25 procent korting	0	0	– 8	– 16	– 28	– 37	2032
35b	Besparing op de lumpsum in verband met samenhang kwaliteitsafspraken: 50 procent korting	0	0	– 16	– 32	– 55	– 74	2032
36	Gelijktrekken bekostiging entree- en mbo 2-studenten	0	0	– 22	– 65	– 65	– 65	2031
37a	Meer praktijk in de bol voor niveau 3 en 4: – 100 overige uren	0	0	– 54	– 164	– 165	– 165	2031
37b	Meer praktijk in de bol voor niveau 3 en 4: – 75 bot-uren en – 125 overige uren	0	0	– 108	– 329	– 331	– 331	2031
37c	Meer praktijk in de bol voor niveau 3 en 4: – 180 bot-uren en 150 overige uren	0	0	– 165	– 501	– 504	– 504	2031
38a	Geen bekostiging voor 27 of 30 jaar en ouder op niveau 3 en 4 met een startkwalificatie: 27 jaar en ouder	0	0	– 55	– 157	– 151	– 151	2031
38b	Geen bekostiging voor 27 of 30 jaar en ouder op niveau 3 en 4 met een startkwalificatie: 30 jaar en ouder	0	0	– 40	– 112	– 107	– 107	2031
39	Instellingstarief voor les- en cursugeld voor een tweede studie voor niveau 3 en 4	0	0	– 6	– 11	– 11	– 11	2031
40	Aanpassen bbl-bekostiging voor niveau 3/4 naar daadwerkelijk aantal uren	0	0	– 39	– 111	– 104	– 104	2031
41	Afschaffen Subsidieregeling praktijkleren	0	– 57	– 120	– 165	– 221	– 221	2031
42a	Subsidieregeling praktijkleren alleen beschikbaar stellen voor het mkb	0	– 20	– 42	– 58	– 77	– 77	2031
42b	Subsidieregeling praktijkleren alleen beschikbaar stellen voor arbeidsmarktrelevante sectoren	0	– 13	– 27	– 36	– 48	– 48	2031
43	Afschaffen praktijkgericht onderzoek in het mbo	0	0	– 3	– 7	– 10	– 17	2032
44	Afschaffen regionaal investeringsfonds (RIF)	0	0	– 8	– 14	– 21	– 28	2032

	Hbo, wo, Onderzoek en wetenschapsbeleid	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
45	Nominale bekostiging + 1 jaar	0	– 32	– 194	– 291	– 388	– 485	2032
46a	Verhoging collegegeld ho: verhoging collegegeld wo met 1000 euro	0	0	– 45	– 199	– 263	– 320	2034
46b	Verhoging collegegeld ho: verhoging collegegeld wo met 3000 euro	0	0	– 133	– 592	– 781	– 951	2034
46c	Verhoging collegegeld ho: verhoging collegegeld hbo en wo met 1000 euro	0	– 108	– 479	– 633	– 785	– 768	2033
46d	Verhoging collegegeld ho: verhoging collegegeld hbo en wo met 3000 euro	0	– 321	– 1.430	– 1.889	– 2.342	– 2.291	2033
47a	Specifieke verhoging collegegeld ho: vervallen rijksbijdrage masterfase	0	0	– 85	– 511	– 760	– 1.007	2032
47b	Specifieke verhoging collegegeld ho: verhoging collegegeld wo masters met 3000 euro	0	0	– 42	– 186	– 245	– 304	2032
47c	Specifieke verhoging collegegeld ho: tweede master instellingstarief wo	0	0	– 14	– 42	– 42	– 42	2030
48	Korting bekostiging onderwijsdeel	0	– 187	– 372	– 559	– 736	– 736	2031
49	UMC werkplaatsfunctie integreren met facultaire bijdrage	0	0	– 15	– 46	– 46	– 46	2030
50	Taakstellende korting op internationale studenten	0	0	– 50	– 100	– 150	– 200	2032
51	Korting op het budget van onderzoeksfinanciering wo	0	– 8	– 50	– 75	– 100	– 100	2031

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)								
52	Minder praktijkgericht onderzoek in het hbo	0	– 25	– 50	– 75	– 100	– 100	2031
53a	Sectorplannen II (2022): alleen nog voor techniek en bètawetenschappen	0	– 25	– 50	– 75	– 100	– 100	2031
53b	Sectorplannen II (2022) afschaffen	0	– 58	– 116	– 174	– 232	– 232	2031
53c	Sectorplannen III (2026) afschaffen	0	– 107	– 107	– 131	– 131	– 132	2032
54	Korting op Grootschalige Onderzoeksinfrastructuur	0	– 7	– 14	– 20	– 22	– 35	2032
55	Korting op Europese Onderzoekssamenwerking	0	– 24	– 48	– 70	– 93	– 93	2031

	Studiefinanciering	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
56	Gelijktrekken voorwaarden studiefinanciering mbo/ho*	0	0	0	– 20	– 20	– 160	2076
57a	Studentenreisproduct: ov voor nominale studieduur hoger onderwijs*	0	0	0	0	0	– 93	2076
57b	Studentenreisproduct: ov voor nominale studieduur mbo*	0	0	0	0	0	– 54	2076
57c	Studentenreisproduct: eigen bijdrage voor reisproduct van 20 euro per maand*	0	0	– 2	– 9	– 16	– 150	2076
58a	Basisbeurs: afschaffen basisbeurs ho voor studenten met ouders met verzamelinkomen boven 113.000 euro*	0	– 1	– 3	– 5	– 9	– 255	2076
58b	Basisbeurs: basisbeurs uitwonende studenten (mbo en ho) afschaffen en gelijkstellen aan thuiswonendenbeurs*	0	0	– 20	– 50	– 95	– 485	2076
58c	Basisbeurs: volledige beurs ho afschaffen*	0	– 4	– 10	– 25	– 70	– 930	2076

	Cultuur & Media	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
	Cultuur							
59	Afschaffen museaal aankoopfonds	– 25	0	0	0	0	0	2028
60	Korting budget cultuureducatie	0	0	– 7	– 10	– 10	– 10	2030
61	Korting op budget voor culturele basisinfrastructuur	0	0	– 106	– 159	– 159	– 159	2030
62	Korting op subsidie publieksactiviteiten museale instellingen met een wettelijke taak	0	0	– 18	– 27	– 27	– 27	2030
63a	Verhogen eigen bijdrage monumentenzorg	0	– 10	– 10	– 10	– 10	– 20	2033
63b	Verhogen eigen bijdrage monumentenzorg	0	– 29	– 28	– 28	– 28	– 90	2033
64	Terugdraaien zorgplicht van gemeenten voor bibliotheekvestigingen	0	0	– 62	– 62	– 62	– 62	2029
	Media							
65	Korting budget landelijke publieke omroep	0	0	– 48	– 49	– 50	– 77	2033
66	Bekostiging regionale omroepen afschaffen	0	0	– 132	– 135	– 138	– 208	2033
67	Subsidie onderzoeksjournalistiek afschaffen	0	– 13	– 14	– 12	– 12	– 12	2030
68	Terugdraaien extra investering lokale omroepen	0	0	– 22	– 22	– 22	– 22	2029
69	Wettelijke media-archief taken en NIBG afschaffen	0	0	– 20	– 20	– 20	– 31	2033

	Emancipatie	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in.**
70	Beëindigen subsidiëring emancipatiebeleid	0	– 20	– 20	– 20	– 19	– 19	2031

* De uitgaven in de tabel bij maatregelen 56 t/m 58 tonen het effect op de uitgaven zoals in de begroting. De maatregelen hebben in eerdere jaren al een effect op het EMU-saldo.

Algemeen

1. Lumpsumkorting (1 procent) onderwijs en onderzoek

Deze maatregel betreft een generieke korting van 1 procent op de bekostiging over de gehele breedte van het onderwijs, inclusief de eerste geldstroom wetenschappelijk onderzoek. Er kan een hoger of lager kortingspercentage gekozen worden, en de korting kan beperkt worden tot sommige in plaats van alle onderwijssectoren. Bij een hoger percentage is meer tijd nodig om de besparing te realiseren. Technisch betreft dit een vermindering van de lumpsum naar onderwijsinstellingen. Een korting van 1 procent over de totale lumpsum levert structureel 457 miljoen euro besparing op. Deze maatregel vergt geen wetswijziging. Deze maatregel kan ingaan per 2028. Dit wordt in de bekostiging van instellingen in het primair en voortgezet onderwijs verwerkt in de bekostiging per

1 januari 2028, voor het mbo en ho aan het begin van het collegejaar 2028/2029 in respectievelijk augustus en september. De lumpsum wordt gebruikt voor personeel en materieel, dus een korting leidt tot minder uitgaven daaraan.

Primair onderwijs

Voor het primair onderwijs (po) is in 2027 17,7 miljard euro beschikbaar, waarvan 16,3 miljard via bekostiging rechtstreeks naar scholen gaat. Een school ontvangt een bedrag per leerling (basisbekostiging) en een bedrag dat rekening houdt met leerling- of schoolkenmerken zoals de grootte van de school. Ook kan aanvullende bekostiging worden verstrekt als scholen vanwege onvoorziene omstandigheden in de problemen komen. De bekostiging die onderwijsorganisaties ontvangen moet ingezet worden voor het organiseren van onderwijs, de kaders daarvoor zijn vastgelegd in de sectorwetten. Binnen deze kaders heeft het schoolbestuur vrijheid om de middelen in te zetten op een manier die past bij de lokale context van de school. De overige middelen van artikel 1 (po) worden beschikbaar gesteld via onder andere subsidies of uitkeringen aan gemeenten.

2. Programma School en Omgeving afschaffen in het primair onderwijs
Met deze maatregel wordt het programma School en Omgeving in het primair onderwijs afgeschaft. Het programma School en Omgeving zorgt voor extra ontwikkeltijd buiten de reguliere schooltijd voor leerlingen op scholen met een risico op onderwijsachterstanden (zie ook maatregel 16 voor het afschaffen van School en Omgeving in het voortgezet onderwijs). Deze maatregel betreft een korting op zowel de reguliere middelen (subsidieregeling) voor School en Omgeving als de middelen die via de specifieke uitkering (SPUK) Kansrijke Wijk aan gemeenten worden verstrekt. De maatregel kan niet eerder dan na afloop van de huidige subsidieregeling (die loopt tot en met december 2028) worden ingevoerd. Vanaf 2029 worden de middelen voor School en Omgeving (samen met Brugfunctionaris en Schoolmaaltijden) onderdeel van de aanvullende bekostiging voor scholen. De SPUK loopt tot en met december 2028. Afschaffing is daarom mogelijk vanaf 1 januari 2029. Bij beëindiging van het programma in het primair onderwijs valt er structureel 285 miljoen euro vrij vanaf 2029. Uit onderzoek blijkt dat het programma ervoor zorgt dat reguliere lessen meer effect hebben, dat de extra inzet op basisvaardigheden effectiever is en dat het bijdraagt aan sociale cohesie en sociale veiligheid (zowel op school als in de wijk).[24]Risico van deze maatregel is dat deze effecten teniet worden gedaan.

3. Korten op het onderwijsachterstandenbudget
Deze maatregel schetst een aantal opties om het onderwijsachterstandenbudget (OAB) voor scholen te korten. Dit budget van circa 463 miljoen euro wordt verdeeld over alle scholen die op basis van de achterstandsindicator van het CBS een positieve achterstandsscore hebben (circa 43 procent van de scholen). Uit onderzoek blijkt dat de middelen worden ingezet voor onder andere kleinere klassen. Een school krijgt een vast bedrag per punt achterstandsscore en dit kan oplopen tot ruim 2 miljoen euro per school. Risico van al deze maatregelen is dat de kansenongelijkheid toeneemt, dat de leerprestaties en basisvaardigheden van een kwetsbare doelgroep afnemen, en dat het lerarentekort verder toeneemt. Daarnaast heeft het gevolgen voor kinderen met een (taal)achterstand.

3a. Taakstelling OAB en deel oormerken voor voorschoolse educatie
Deze maatregel kort het OAB met 50 procent en zet een deel (20 procentpunt van het totale budget) in voor het Gemeentelijke Onderwijsachterstandenbeleid (GOAB). Voor deze maatregel moet de Regeling bekostiging WPO en WEC worden aangepast, waardoor de maatregel in kan gaan per 2028. Deze maatregel levert vanaf 2031 structureel 137 miljoen euro op. Omdat scholen met deze middelen personeel in vaste dienst betalen, is een ingroeipad van drie jaar nodig.

3b. OAB gerichter inzetten
Met deze maatregel wordt het OAB alleen toegekend aan de 25 procent scholen met de grootste achterstanden door de drempelwaarde te verhogen. Hiervoor is een wijziging van het Besluit bekostiging WPO 2022 nodig, waardoor de wijziging per 2029 in kan gaan. Deze maatregel levert vanaf 2032 structureel 34 miljoen euro op.

[24] SEO Economisch Onderzoek, *Waar school en omgeving elkaar versterken: Eindresultaten van de meerjarige landelijke monitor School en Omgeving*, 2026.

3c. Maximum bedrag per school
Deze maatregel stelt een maximumbedrag voor van 2.000 euro per leerling, bovenop het reguliere bedrag per leerling van 7.171 euro, voor scholen die het meeste OAB per leerling ontvangen. Er kan ook voor een ander bedrag worden gekozen. Hiervoor is een wijziging van het Besluit bekostiging WPO 2022 nodig, waardoor de wijziging per 2029 in kan gaan. Deze maatregel levert vanaf 2032 structureel 22 miljoen euro op. Met deze maatregel wordt het budget van scholen met het relatief grootste risico op achterstanden geraakt. Deze maatregel is uitvoeringstechnisch complex.

4. Basisvaardigheden primair onderwijs: focus op prioriteitsscholen of financiering volledig stoppen
Deze maatregel zet de extra middelen die scholen ontvangen voor het verbeteren van basisvaardigheden in het primair onderwijs beperkter in, of schaft de middelen volledig af. Deze extra middelen zijn beschikbaar sinds 2022 als subsidie en hebben inmiddels circa 95% van de scholen één keer bereikt. Scholen is toegezegd dat zij vanaf 2027 kunnen uitgaan van een bedrag van minimaal 206 euro per leerling. Uit de CPB-tussenevaluatie[25]van de subsidieregeling blijkt dat er in 2024 nog geen significante effecten op de leerprestaties van leerlingen of de mobiliteit van onderwijspersoneel zichtbaar waren. Het CPB geeft aan dat looptijd ook te kort is om statistisch significant effect te verwachten. Deze maatregel kan per 2029 ingaan. Hierbij geldt een ingroeipad van 3 jaar. Risico van deze maatregelen is dat de onderwijskwaliteit en de basisvaardigheden van leerlingen zullen dalen.

4a. Focus op prioriteitsscholen
Alleen prioriteitsscholen met het Inspectie-oordeel 'onvoldoende of 'zeer zwak' ontvangen extra subsidie voor basisvaardigheden. Het behouden van alleen de middelen voor deze prioriteitsscholen levert per 2032 structureel 322 miljoen euro op.

4b. Financiering volledig stoppen
Wanneer alle extra middelen voor basisvaardigheden, inclusief de middelen voor prioriteitsscholen, worden ingehouden, levert dit per 2032 structureel 344 miljoen euro op.

5. (Zeer) kleine scholentoeslag afschaffen
Met deze maatregel wordt de (zeer) kleine scholentoeslag (KST) afgeschaft. De KST voorziet in specifieke bekostiging voor kleine scholen (minder dan 150 leerlingen). De KST wordt onder meer ingezet voor 'unieke scholen' (bijvoorbeeld voor leerlingen met een bepaalde geloofsovertuiging) en voor scholen in dunbevolkte gebieden, maar ook voor scholen in dichtbevolkte gebieden waar een groter aanbod van scholen is. Op dit moment wordt de omvorming van de kleine scholentoeslag tot een dunbevolktheidstoeslag uitgewerkt. Voor het afschaffen van de toeslag is een aanpassing van de Wet op het primair onderwijs nodig, waardoor de maatregel in kan gaan per 2030. Dit levert 49 miljoen euro op in 2030, oplopend tot structureel 197 miljoen euro in 2033. Er is een ingroeipad van drie jaar. Risico van deze maatregel is dat scholen in dunbevolkte gebieden moeten sluiten en dat daarom de bereikbaarheid van scholen afneemt en de leefbaarheid van kleine dorpen of gemeenten afneemt.

6. Aanvullende bekostiging voor schipperskinderen en Roma/Sinti-kinderen afschaffen
Met deze maatregel wordt de aanvullende bekostiging voor schipperskinderen en Roma/Sinti-kinderen afgeschaft. Naast het vaste bedrag per leerling ontvangen basisscholen een extra bedrag voor schipperskinderen (3.523 euro) en Roma/Sinti-kinderen (4.745 euro) als leerlingen voldoen aan de voorwaarden voor deze bekostiging. Dit geld is bedoeld voor onderwijs voor deze doelgroepen. Hoewel het onderwijsaanbod hetzelfde is, vergen deze leerlingen meer inzet van de school ten opzichte van de reguliere leerlingen. Voor Sinti/Roma gelden er internationale verdragen om aanvullende ondersteuning te bieden, daarom is er een besparingsverlies van 50% opgenomen voor mitigerend beleid, maar dat kan mogelijk hoger zijn. Voor invoering van deze maatregel is een wijziging in de bekostiging voor het primair onderwijs (Regeling bekostiging WPO en WEC) noodzakelijk. Deze maatregel kan daarom per kalenderjaar 2028 ingevoerd worden. Deze maatregel levert een besparing van circa 3 miljoen euro per jaar op. Risico van deze maatregel is dat deze doelgroep minder ondersteuning krijgt, wat kan leiden tot slechtere onderwijsresultaten en hogere uitval (meer thuiszitters).

[25] CPB, *Tussenevaluatie van de subsidieregeling verbetering basisvaardigheden*, 2025.

7. Nederlands Onderwijs aan Anderstaligen (NOAT) afschaffen
Met deze maatregel wordt de extra bekostiging voor Nederlands onderwijs aan anderstaligen (NOAT) afgeschaft. In de huidige bekostiging krijgen scholen 26 euro per jaar per NOAT-leerling en per school een vast bedrag van 151 euro per jaar (als er minimaal één NOAT-leerling op de school zit). Deze extra bekostiging is aanvullend op de nieuwkomersbekostiging, die ook bedoeld is om extra aandacht te geven aan anderstaligen en het aanleren van de Nederlandse taal. Scholen zijn, via artikel 8 WPO, verplicht leerlingen taalondersteuning te bieden. Voor invoering van deze maatregel is een wijziging in de bekostiging voor het primair onderwijs (Besluit bekostiging WPO 2022) nodig. Deze maatregel kan daardoor per kalenderjaar 2029 ingevoerd worden. Het afschaffen van de NOAT leidt tot een structurele besparing van 7 miljoen euro vanaf 2029. Door het afschaffen hiervan krijgt een NOAT-school gemiddeld 1.212 euro minder.

8. Verminderen ondersteuningsbekostiging voor hoogbegaafden
Met deze maatregel wordt de bekostiging voor hoogbegaafden gehalveerd of afgeschaft. Op dit moment worden hoogbegaafde leerlingen extra lessen en een passend aanbod aangeboden. Deze middelen waren van 2019 tot en met 2025 een subsidie en zijn sinds 2026 integraal onderdeel van de ondersteuningsbekostiging. Deze maatregel is daarmee dus een generieke verlaging van de ondersteuningsbekostiging. De maatregel kan ingaan per 2028. Risico van deze maatregelen is dat hoogbegaafde leerlingen minder passende ondersteuning kunnen krijgen, waardoor de onderwijskwaliteit afneemt en leerlingen kunnen uitvallen. Er zijn voor deze maatregel twee mogelijke invullingen:

8a. Ondersteuningsbekostiging hoogbegaafden halveren
Met deze maatregel wordt een korting doorgevoerd op de ondersteuningsbekostiging ter hoogte van de helft van het budget voor hoogbegaafden. Dit levert structureel 12 miljoen euro op vanaf 2028.

8b. Ondersteuningsbekostiging hoogbegaafden afschaffen
Met deze maatregel wordt een korting doorgevoerd op de ondersteuningsbekostiging ter hoogte van het volledige budget voor hoogbegaafden. Dit levert structureel 23 miljoen euro op vanaf 2028.

9. Afschaffen publieke bekostiging van internationaal georiënteerd onderwijs
Met deze maatregel wordt de publieke bekostiging van internationaal georiënteerd onderwijs in het primair onderwijs afgeschaft. Een aantal po-scholen in Nederland biedt onderwijs dat is bedoeld voor kinderen van expats. Dit zijn scholen met zogeheten internationaal georiënteerd basisonderwijs (IGBO). Zij ontvangen daarvoor extra bekostiging van OCW die (bewust) niet volledig toereikend is. Besturen van deze scholen mogen daarnaast verplichte ouderbijdragen vragen. Voor invoering van deze maatregel is een wijziging van de Wet op het primair onderwijs (WPO) noodzakelijk. Deze maatregel kan per kalenderjaar 2029 geleidelijk ingevoerd worden. Deze maatregel levert vanaf 2036 6 miljoen euro per jaar op. Dit omdat leerlingen het recht hebben om hun schoolcarrière af te maken op de IGBO-school. Extra private bekostiging kan het wegvallen van de extra publieke bekostiging compenseren. Wanneer de hogere ouderbijdrage wordt verhoogd, kan dit leiden tot een grotere groep leerlingen in het regulier onderwijs. Deze groep heeft mogelijk een taalachterstand als ze in het reguliere onderwijs instromen. Ook zou er extra druk op nieuwkomersscholen kunnen ontstaan.

10. Eén doorstroomtoets
Met deze maatregel wordt de afname van één en dezelfde doorstroomtoets voor alle basisscholen verplicht. Hierbij moet worden bepaald welke toets dit zal zijn: een van de bestaande doorstroomtoetsen of een door de overheid ontwikkelde nieuwe toets. Dat kan invloed hebben op de hoogte van de besparing. Vrije toetskeuze is bij wet geregeld. Voor deze maatregel is dus een wijziging in de wet- en regelgeving nodig. Invoering kan plaatsvinden na de doorstroomtoets in het kalenderjaar 2029. De besparing wordt gerealiseerd via lagere ontwikkelkosten en het stopzetten van de subsidie. Bij overgang tot één doorstroomtoets valt alleen het deel van het budget vrij dat bestemd is voor de ontwikkelkosten van de verschillende toetsen. De uitvoeringskosten voor het aanbieden van de doorstroomtoets (kosten per leerling) zullen nog steeds gemaakt worden. Daarnaast wordt de subsidie voor andere erkende doorstroomtoetsen po stopgezet. Deze maatregel levert vanaf 2029 een besparing op van 3 miljoen euro per jaar, onder de aanname dat de kosten voor de toetsontwikkeling hetzelfde blijven.

11. Afschaffen subsidie humanistisch vormend en godsdienstonderwijs
Met deze maatregel wordt de subsidie humanistisch vormend en godsdienstonderwijs afgeschaft. Momenteel kunnen ouders van leerlingen op openbare basisscholen een verzoek doen voor godsdienstig of humanistisch

vormend onderwijs door vakdocenten van de stichting Humanistisch Vormingsonderwijs. Deze maatregel vergt een wetswijziging en invoering kan per 2029. De besparing bedraagt 18 miljoen euro per jaar. Consequentie van de maatregel is dat het moeilijker wordt voor een school om een aparte vakdocent godsdient of gediplomeerde godsdienstleraar te bekostigen.

12. Afschaffen aanpak lerarentekort G5
Met deze maatregel wordt de aanpak lerarentekort G5 (Amsterdam, Rotterdam, Den Haag, Utrecht en Almere) afgeschaft. Deze gemeenten geven per leerling circa twee keer zo veel uit aan onderwijs als de andere gemeenten van Nederland. Dit is ontstaan door de specifieke grootstedelijke problematiek[26] en ook de significant grotere tekorten in deze steden, maar de tekorten spelen nu ook in andere delen van het land. Vanaf 2026 is dit budget opgenomen in de meerjarige subsidieregeling voor de onderwijsregio's, waarmee het meerjarig verplicht is (2026-2029). Deze maatregel leidt tot een besparing van 34 miljoen euro per jaar en deze kan ingaan per kalenderjaar 2030 na afloop van de huidige subsidieperiode. Risico van deze maatregel is dat het (plaatselijke) lerarentekort verder toe kan nemen.

13. Grotere klassen
Deze maatregel betreft het vergroten van het gemiddeld aantal leerlingen per leraar in het reguliere basisonderwijs van 24 naar 26. De maatregel vereist wijziging van de Regeling bekostiging WPO en WEC en kan daarom ingaan per 2028. Een ingroeipad van drie jaar is nodig om scholen de mogelijkheid te geven hun personeelsbestand en -inzet hierop aan te passen. Deze maatregel levert structureel 894 miljoen euro op vanaf 2031. Klassen zijn in Nederland in internationaal perspectief al bovengemiddeld groot. De maatregel verlaagt potentieel het lerarentekort. Tegelijkertijd leidt vergroting van klassen naar verwachting tot hogere werkdruk bij leraren, lagere onderwijskwaliteit[27] en minder kansengelijkheid.

14. Minder lestijd in het primair onderwijs
Met deze maatregel wordt het verplicht aantal lesuren in het primair onderwijs verlaagd van 940 naar 800 uren, waarmee het aantal lesuren dichter bij het OESO-gemiddelde komt te liggen (804 uren in 2025). Dit betekent dat ofwel de eindtermen naar beneden bijgesteld moeten worden ofwel leerlingen met minder les dezelfde eindtermen moeten halen. Nederland heeft in internationaal perspectief een hoog aantal verplichte lesuren. Ook scoren veel andere (OESO/EU-)landen goed op onderwijsresultaten met minder lesuren. Voor deze maatregel is een wetswijziging nodig en kan daarom ingaan per 2029. Deze maatregel levert een besparing op die oploopt van 470 miljoen euro in 2029 tot 1,9 miljard euro structureel vanaf 2032. Dit kan ook bijdragen aan het oplossen van het lerarentekort, omdat er minder leraren nodig zijn. Effecten op kinderopvang of dat ouders minder kunnen werken zijn niet meegenomen in de berekening. De maatregel is schaalbaar (er kan ook een vermindering van bijvoorbeeld 50 of 100 uur worden gekozen). Risico van deze maatregel is dat de onderwijskwaliteit vermindert, de onderwijsresultaten zullen verslechteren en dat de werkdruk van leraren toeneemt.

15. Korten op het gemeentelijk onderwijsachterstandenbudget
Deze maatregel kort het gemeentelijk onderwijsachterstandenbudget (GOAB) met 25 procent. Met het GOAB worden middelen verstrekt aan gemeenten via een specifieke uitkering (SPUK) om via vroegschoolse en voorschoolse educatie (vve) onderwijsachterstanden, waaronder taalachterstanden, vroegtijdig te signaleren en te bestrijden. Gemeenten mogen deze middelen ook inzetten voor andere maatregelen die kansengelijkheid in het basisonderwijs vergroten. Voor het GOAB is in 2027 655 miljoen euro beschikbaar. Een korting van 25 procent levert structureel 163 miljoen euro op per 2032. De maatregel gaat in per kalenderjaar 2029, met een ingroeipad van drie jaar. Het risico van deze maatregel is dat de (taal)achterstanden niet meer kunnen worden ingelopen op het basisonderwijs. Een korting op dit budget zal de kansenongelijkheid in het onderwijs vergroten en de ontwikkeling van kwetsbare kinderen kan achter gaan lopen op leeftijdsgenoten.

16. Terugdraaien middelen professionalisering onderwijs op teamniveau
Met deze maatregel wordt de impuls van kabinet Jetten voor de professionalisering van onderwijspersoneel teruggedraaid. Deze middelen worden vanaf 2027 toegevoegd aan de po en vo bekostiging. De inzet van deze middelen wordt nog nader uitgewerkt. Het terugdraaien van deze impuls levert structureel vanaf 2028 326 miljoen euro op. Dit kan ertoe leiden dat er geen nieuwe ruimte komt voor docenten om zich op professioneel vlak te ontwikkelen, wat negatieve gevolgen kan hebben voor het ontwikkelperspectief van onderwijspersoneel.

---

[26] CBS, *Jaarrapport 2025 Landelijke Jeugdmonitor*, 2025.
[27] CPB, *Kansrijk Onderwijsbeleid: update*, 2020.

17. Afschaffen schoolmaaltijden in het primair onderwijs
Deze maatregel betreft het afschaffen van de projectsubsidie schoolmaaltijden in het primair onderwijs. Het Jeugdeducatiefonds en het Nederlandse Rode Kruis organiseren het programma Schoolmaaltijden in opdracht van OCW. Scholen waarvan minstens 30% van hun leerlingen uit een huishouden komt met een laag inkomen kunnen zich aanmelden. Per jaar is circa 135 miljoen euro beschikbaar voor maaltijden op school in het po en het vo, waarvan 82 miljoen euro voor het po. De projectsubsidie is verplicht tot en met 2028. Vanaf 2029 worden de beschikbare middelen voor Schoolmaaltijden (samen met Brugfunctionaris en School en Omgeving) onderdeel van de aanvullende bekostiging voor scholen. De subsidie voor schoolmaaltijden kan per kalenderjaar 2029 worden stopgezet en levert structureel 82 miljoen euro op. Dit kan de kansenongelijkheid vergroten en effect hebben op de onderwijsresultaten.

18. Alleen directe financiering via lumpsum primair onderwijs
Scholen in het primair onderwijs kunnen aanspraak maken op diverse subsidies van het Rijk en gemeenten. Het aanvragen en verantwoorden van subsidie kost scholen tijd en zorgt voor onzekerheid in de bekostiging. Deze maatregel hevelt alle subsidiebudgetten die gereserveerd zijn op de Rijksbegroting voor scholen in het primair onderwijs over naar de lumpsumbekostiging. Het gaat om de regelingen School en Omgeving, Schoolmaaltijden, Brugfunctionaris, Humanistisch vormend en godsdienstonderwijs en een aantal kleine subsidieregelingen. Wanneer de budgetten onderdeel zijn van de lumpsumbekostiging, dan kunnen scholen deze naar eigen inzicht besteden en hoeven daar geen aparte verantwoording over af te leggen. Deze maatregel veroorzaakt een herverdeling in budget tussen scholen. Er wordt een taakstellende doelmatigheidskorting toegepast van 10%, waarvan circa 9,5% neerslaat bij scholen en circa 0,5% bij subsidieverstrekkers (bijv. DUO, DUS-I). Deze maatregel kan ingaan per kalenderjaar 2028 en bespaart structureel 43 miljoen euro vanaf 2029. Deze maatregel overlapt met maatregelen 2, 4, 11, 17 en 26.

Voortgezet onderwijs

Voor het voortgezet onderwijs (vo) is in 2027 12,8 miljard euro beschikbaar, waarvan 11,9 miljard via bekostiging rechtstreeks naar scholen gaat. Een school ontvangt een bedrag per leerling (basisbekostiging) en een bedrag dat rekening houdt met leerling- of schoolkenmerken (aanvullende bekostiging). Ook kan aanvullende bekostiging worden verstrekt als scholen vanwege onvoorziene omstandigheden in de problemen komen. De bekostiging die onderwijsorganisaties ontvangen moet worden ingezet voor het organiseren van onderwijs, daarvoor zijn de kaders vastgelegd in de sectorwetten. Binnen deze kaders heeft het schoolbestuur vrijheid om de middelen in te zetten op een manier die past bij de lokale context van de school. De overige middelen van artikel 3 (vo) worden onder andere beschikbaar gesteld via subsidies.

19. Programma School en Omgeving afschaffen in het voortgezet onderwijs
Met deze maatregel wordt het programma School en Omgeving in het voortgezet onderwijs afgeschaft. Het programma School en Omgeving zorgt voor extra ontwikkeltijd buiten de reguliere schooltijd voor leerlingen op scholen met een risico op onderwijsachterstanden (zie ook maatregel 2 voor het afschaffen van School en Omgeving in het primair onderwijs). De maatregel kan niet eerder dan na afloop van de huidige subsidieregeling (die met een voorgenomen wijziging loopt tot en met december 2028) worden ingevoerd. Vanaf 1 januari 2029 worden de middelen voor School en Omgeving (samen met Brugfunctionaris en Schoolmaaltijden) onderdeel van de aanvullende bekostiging voor scholen. Deze maatregel betreft een korting op zowel de reguliere middelen voor School en Omgeving als op de middelen die via de specifieke uitkering (SPUK) Kansrijke Wijk via gemeenten worden verstrekt aan scholen. Ook de SPUK loopt tot en met december 2028. Afschaffing is daarom mogelijk vanaf 1 januari 2029. Bij beëindiging van het programma in het voortgezet onderwijs valt er structureel 179 miljoen euro vrij vanaf 2029. Uit onderzoek blijkt dat het programma ervoor zorgt dat reguliere lessen meer effect hebben, dat de extra inzet op basisvaardigheden effectiever is en dat het bijdraagt aan sociale cohesie en sociale veiligheid (zowel op school als in de wijk). Risico van deze maatregel is dat deze effecten teniet worden gedaan.

20. Basisvaardigheden voortgezet onderwijs: focus op prioriteitsscholen of financiering volledig stopzetten
Deze maatregel zet de extra middelen die scholen ontvangen voor het verbeteren van basisvaardigheden in het voortgezet onderwijs beperkter in, of schaft de middelen volledig af. Deze extra middelen zijn beschikbaar sinds 2022 als subsidie en hebben inmiddels circa 95% van de scholen één keer bereikt. Uit de CPB-tussenevaluatie[28]

[28] CPB, *Tussenevaluatie van de subsidieregeling verbetering basisvaardigheden*, 2025.

van de subsidieregeling blijkt dat er in 2024 nog geen significante effecten op de leerprestaties van leerlingen of de mobiliteit van onderwijspersoneel zichtbaar waren. Het CPB geeft aan dat looptijd ook te kort is om statistisch significant effect te verwachten. Scholen is toegezegd dat zij vanaf 2027 structureel kunnen uitgaan van een bedrag van minimaal 206 euro per leerling. Deze maatregel kan per 2029 ingaan. Hierbij geldt een ingroeipad van 3 jaar. Risico van deze maatregelen is dat de onderwijskwaliteit en de basisvaardigheden van leerlingen zullen dalen.

20a. Focus op prioriteitsscholen
Alleen prioriteitsscholen met het Inspectie-oordeel 'onvoldoende of 'zeer zwak' ontvangen extra subsidie voor basisvaardigheden. Het behouden van alleen deze middelen voor prioriteitsscholen levert per 2032 structureel 193 miljoen euro op.

20b. Volledig stopzetten
Wanneer alle extra middelen voor basisvaardigheden, inclusief de middelen voor prioriteitsscholen, worden ingehouden, levert dit per 2032 structureel 207 miljoen euro op.

21. Afschaffen publieke bekostiging van internationaal georiënteerd onderwijs
Met deze maatregel wordt de publieke bekostiging van internationaal georiënteerd onderwijs in het voortgezet onderwijs afgeschaft. Een aantal vo-scholen in Nederland biedt internationaal georiënteerd onderwijs aan, dat is bedoeld voor kinderen van expats. Dit zijn scholen met zogeheten internationaal georiënteerd voortgezet onderwijs (IGVO). Na aanvraag en goedkeuring ontvangen zij daarna automatisch aanvullende bekostiging van OCW die niet volledig toereikend is. Besturen van deze scholen mogen daarnaast verplichte ouderbijdragen vragen. Voor invoering van deze maatregel is een wijziging van de Wet op het Voortgezet Onderwijs 2020 noodzakelijk en moet de regeling voor de aanvullende bekostiging voor het internationaal georiënteerd voortgezet onderwijs worden gewijzigd (Regeling aanvullende bekostiging vo-scholen in uitzonderlijke omstandigheden). Deze maatregel kan per 2029 met een ingroeipad van vijf jaar worden ingevoerd. Dit omdat leerlingen het recht hebben om hun schoolcarrière af te maken op de IGVO-school. Deze maatregel levert vanaf 2034 11 miljoen euro per jaar op. Extra private bekostiging kan het wegvallen van de publieke aanvullende bekostiging compenseren. Een eventuele hogere ouderbijdrage zal leiden tot een grotere groep leerlingen in het regulier onderwijs. Deze groep heeft mogelijk een taalachterstand als ze in het reguliere onderwijs instromen. Risico van deze maatregel is dat extra druk op nieuwkomersscholen ontstaat.

22. Afschaffen leerwegondersteunend onderwijs (lwoo)
Met deze maatregel wordt het leerwegondersteunend onderwijs (lwoo) afgeschaft. Lwoo wordt als ondersteuningsvorm aangeboden op reguliere vmbo-scholen. De ondersteuningsbekostiging zorgt ervoor dat deze leerlingen op een reguliere school onderwijs kunnen krijgen. Leerlingen met een lwoo-indicatie krijgen bijvoorbeeld les in kleinere klassen (circa 15 leerlingen) en kunnen huiswerkbegeleiding krijgen. De invulling van lwoo kan overigens per regio verschillen. Binnen elk samenwerkingsverband in het voortgezet onderwijs worden hier afspraken over gemaakt. Het lwoo-budget kan vanaf kalenderjaar 2030 stapsgewijs worden afgeschaft, omdat voor de invoering een wetswijziging noodzakelijk is (WVO 2020). Voor deze maatregel geldt een ingroeipad van drie jaar. Deze maatregel leidt vanaf 2033 tot een structurele besparing van circa 605 miljoen euro. Met de invoering komt er minder passend aanbod voor leerlingen die zonder voornoemde middelen niet (voldoende) ondersteund worden. Daarnaast zal mogelijk een deel van de lwoo-doelgroep zonder extra ondersteuning geen vmbo-diploma halen. Daardoor kan er extra werkdruk bij onderwijs(ondersteunend) personeel ontstaan en het beroep op praktijkonderwijs of voortgezet speciaal onderwijs toenemen of kunnen leerlingen uit het onderwijs verdwijnen.

23. Afschaffen gratis schoolboeken en ander lesmateriaal
Deze maatregel betreft het afschaffen van de wettelijke regeling voor het gratis verstrekken van lesmateriaal (schoolboeken e.d.) en compenseert eventueel gelijktijdig lagere inkomens. Op dit moment ontvangen alle leerlingen gratis schoolboeken, ongeacht het inkomen van de ouders. Het bedrag voor lesmateriaal zit verwerkt in de bekostiging en dus het bedrag per leerling. Voor deze maatregel is een wetswijziging (WVO 2020) nodig en deze kan vanaf kalenderjaar 2029 worden ingevoerd.

23a. Afschaffen gratis schoolboeken, inclusief een compensatie voor lage inkomens
Deze maatregel levert in 2029 94 miljoen euro en vanaf 2030 structureel 225 miljoen euro op. Bij deze maatregel wordt er van uitgegaan dat een derde van het totale budget voor leerboeken ingezet wordt om ouders met lage inkomens te compenseren voor de extra kosten. Deze maatregel is door de inkomenscompensatie uitvoeringstechnisch complex.

23b. Afschaffen gratis schoolboeken, zonder een compensatie voor lage inkomens
Deze maatregel levert in 2029 141 miljoen euro en vanaf 2030 structureel 338 miljoen euro op. Het risico van de maatregel zonder compensatie is dat er, vanwege de financiële thuissituatie, geen schoolboeken en andere lesmaterialen voor een leerling gekocht kunnen worden, waardoor deze niet goed onderwijs kan volgen.

24. Minder lestijd in het voortgezet onderwijs
Met deze maatregel wordt de gemiddelde verplichte onderwijstijd (voor leerlingen) in het voortgezet onderwijs verlaagd van 938 naar 800, waarmee het aantal lesuren dichter bij het OESO-gemiddelde komt te liggen. Leraren blijven gemiddeld evenveel lesgeven, maar hun roosters worden anders ingericht, bijvoorbeeld door les te geven aan meer groepen of klassen. De maatregel vergt dat de eindtermen of de omvang van het curriculum naar beneden bijgesteld worden, of leerlingen moeten met minder les hetzelfde curriculum en dezelfde eindtermen halen. In Nederland bestaat, in internationaal perspectief, een hoog aantal verplichte lesuren, terwijl veel andere (OESO/EU) landen met minder lesuren goede onderwijsresultaten behalen. Voor invoering van deze maatregel is een wijziging in de Wet voortgezet onderwijs noodzakelijk. Daardoor kan deze maatregel per 2029 ingevoerd worden. Een ingroeipad van drie jaar is nodig om scholen de mogelijkheid te geven hun personeelsbestand en -inzet hierop aan te passen. Deze maatregel levert een besparing van 340 miljoen euro in 2029 op, die oploopt tot circa 1,4 miljard euro structureel per 2032. Deze maatregel is schaalbaar, omdat er ook een vermindering van bijvoorbeeld 50 of 100 lesuren kan worden gekozen. De raming van de besparing gaat er van uit dat het aantal benodigde docenten naar rato afneemt met de afname aan lesuren (circa 15 procent). De aanname is dat dit niet gepaard gaat met meer lesvoorbereiding en nakijkwerk per docent en dat niet-lesgebonden taken gelijk blijven. Het risico is dat deze aanname zich in de praktijk niet voordoet. De maatregel kan bijdragen aan het oplossen van het lerarentekort. Tegelijkertijd geldt als hetzelfde curriculum in minder uren moet worden gedaan, dit tot extra werkdruk voor docenten kan leiden en een risico meebrengt dat de onderwijsresultaten verslechteren.

25. Afschaffen aanvullende bekostiging geïsoleerde vestigingen
Met deze maatregel wordt de aanvullende bekostiging voor geïsoleerde vestigingen in het voortgezet onderwijs afgeschaft. Deze aanvullende bekostiging is voor scholen, met name in dunbevolkte gebieden, die dusdanig geïsoleerd liggen dat verdere samenwerking (bijvoorbeeld fusie) niet mogelijk is. Voor het afschaffen van de toeslag moet de Regeling aanvullende bekostiging geïsoleerde vestigingen vo afgeschaft worden, waardoor de maatregel in kan gaan per 2029 met een ingroeipad van drie jaar. Dit levert 44 miljoen euro structureel op vanaf 2032. Risico van deze maatregel is dat scholen in dunbevolkte gebieden moeten sluiten.

26. Afschaffen subsidie brugfunctionaris in primair en voortgezet onderwijs
Deze maatregel schaft de bijdrage voor de brugfunctionaris af in het primair en voortgezet onderwijs. De regeling vergoedt de kosten voor een brugfunctionaris die in dienst is van de school en die een schakel vormt tussen de school, het gezin en de zorg. Een brugfunctionaris is zelf geen zorgverlener, maar ondersteunt ouders, bijvoorbeeld bij armoedeproblematiek, en ontlast leraren. De subsidie gaat naar scholen met kwetsbare leerlingen en wordt in overleg met gemeenten en samenwerkingsverbanden ingezet. De huidige subsidieregeling loopt tot en met kalenderjaar 2028, waardoor het afschaffen van de maatregel in kan gaan per kalenderjaar 2029. Vanaf 2029 worden de beschikbare middelen voor de brugfunctionaris (samen met Schoolmaaltijden en School en Omgeving) onderdeel van de aanvullende bekostiging voor scholen. De maatregel levert per 2029 55 miljoen euro structureel op. De maatregel zal de werkdruk van leraren doen toenemen en kan leiden tot hogere druk op en kosten voor Jeugdzorg.

27. Afschaffen subsidie brede brugklas
Met deze maatregel worden de middelen voor het stimuleren van de brede brugklas omgebogen. Een subsidieregeling brede brugklas was eerder afgeschaft door kabinet Schoof en wordt hervormd door kabinet Jetten. Het doel van de middelen is om een deel van de scholen te stimuleren leerlingen langer gezamenlijk onderwijs te bieden, voordat ze definitief naar een niveau uitstromen, om zo leerprestaties en kansengelijkheid te bevorderen. Uit een

evaluatie in 2024[29] bleek dat scholen de subsidieregeling als positief ervaarden en dat deze bijdraagt aan betere plaatsing van leerlingen. Er kon nog niets gezegd worden over de effecten op leerprestaties en kansengelijkheid. De ombuiging kan per 2028 worden ingezet en levert per 2029 een structurele besparing van 58 miljoen euro op.

28. Afschaffen maatschappelijke diensttijd
Deze maatregel beëindigt de subsidie voor de Maatschappelijke Diensttijd (MDT). De MDT bestaat uit verschillende meerjarige projecten met als doel de maatschappelijke betrokkenheid van jongeren te versterken. Het beëindigen van de MDT bespaart structureel 125 miljoen euro vanaf 2031. Deze maatregel kan ingaan per 2029 door vanaf dat jaar geen nieuwe subsidietranches meer open te stellen. De getoonde besparing gaat uit van de huidige subsidieregeling. Dit verandert als er een nieuwe regeling wordt opengesteld. Uit evaluaties blijkt dat jongeren de regeling goed waarderen en dat positieve effecten waarneembaar zijn voor zelfvertrouwen, burgerschapsvaardigheden en loopbaanoriëntatie. Het afschaffen van de regeling zou kunnen leiden tot minder maatschappelijke betrokkenheid van jongeren en negatieve gevolgen kunnen hebben voor de kansengelijkheid.

29. Afschaffen schoolmaaltijden in het voortgezet onderwijs
Deze maatregel schaft de projectsubsidie schoolmaaltijden af in het voortgezet onderwijs. Het Jeugdeducatiefonds en het Nederlandse Rode Kruis organiseren het programma Schoolmaaltijden in opdracht van OCW. Scholen waarvan minstens 30% van hun leerlingen uit een huishouden komt met een laag inkomen kunnen zich aanmelden. Per jaar is circa 135 miljoen euro beschikbaar voor maaltijden op school in het po en het vo, waarvan 53 miljoen euro voor het vo. De projectsubsidie is verplicht tot en met 2028. Vanaf 2029 worden de beschikbare middelen voor Schoolmaaltijden (samen met Brugfunctionaris en School en Omgeving) onderdeel van de aanvullende bekostiging voor scholen. Het stopzetten van de subsidie voor schoolmaaltijd kan per kalenderjaar 2029 en levert structureel 53 miljoen euro op. De maatregel kan de kansenongelijkheid vergroten en effect hebben op de onderwijsresultaten.

30. Alleen directe financiering via lumpsum voortgezet onderwijs
Deze maatregel beoogt de gehele bekostiging van het voortgezet onderwijs via de lumpsum te laten lopen. Scholen in het voortgezet onderwijs kunnen aanspraak maken op diverse subsidies van het Rijk. Het aanvragen en verantwoorden van subsidie kost scholen tijd en zorgt voor onzekerheid in de financiering. Deze maatregel hevelt alle subsidiebudgetten die gereserveerd zijn voor scholen in het voortgezet onderwijs over naar de lumpsumbekostiging. Het gaat hierbij om de regelingen School en Omgeving, Schoolmaaltijden, Brugfunctionaris, Praktijkgerichte programma's en een aantal kleine subsidieregelingen. Wanneer de budgetten onderdeel zijn van de lumpsumbekostiging, dan kunnen scholen deze naar eigen inzicht besteden en hoeven daar geen aparte verantwoording over af te leggen. Deze maatregel veroorzaakt een herverdeling in budget tussen scholen. Er wordt een taakstellende doelmatigheidskorting toegepast van 10%, waarvan circa 9,5% neerslaat bij scholen en circa 0,5% bij subsidieverstrekkers (bijv. DUO, DUS-I). Deze maatregel kan in gaan per kalenderjaar 2028 en bespaart vanaf 2029 structureel 28 miljoen euro. Deze maatregel overlapt met maatregelen 19, 20, 26 en 29.

Lerarenbeleid

31. Korten middelen voor strategisch personeelsbeleid
Deze maatregel kort de middelen voor professionalisering en begeleiding van starters en schoolleiders (in het primair onderwijs) en strategisch personeelsbeleid (in het voortgezet onderwijs). Voor invoering van deze maatregel is een wijziging noodzakelijk in de bekostigingsregelingen voor het primair onderwijs (Regeling bekostiging WPO en WEC) en het voortgezet onderwijs (Regeling bekostiging vo-scholen en samenwerkingsverbanden vo). De middelen zijn sinds 2026 integraal onderdeel van de basisbekostiging. Deze maatregel betekent dus een generieke verlaging van de basisbekostiging en kan daardoor per kalenderjaar 2028 stapsgewijs ingevoerd worden (ingroeipad van drie jaar). Per 2031 wordt er structureel 118 miljoen euro per jaar bezuinigd. Het risico van deze maatregel is dat starters minder begeleid kunnen worden en leraren zich minder kunnen professionaliseren. Hierdoor zullen docenten mogelijk eerder uitvallen of uit het onderwijs vertrekken, wat zorgt voor een toename van het lerarentekort.

32. Lerarenbeurs: volledig afschaffen en deels toevoegen aan bekostiging
Deze maatregel betreft het afschaffen van de subsidieregeling Lerarenbeurs. Deze beurs is bedoeld voor leraren die een hbo- of universitaire opleiding willen gaan volgen. Onderwijsinstellingen ontvangen bovendien via de

[29] M. van Veen, B. L. Rouwhorst, en S. van den Berg, *Meer(waarde) heterogene brugklassen en capaciteitstesten? Monitor subsidieregelingen heterogene brugklassen en capaciteitstesten,* SEO Economisch Onderzoek, 2024

bekostiging middelen voor de scholing van leraren. Deze maatregel houdt rekening met leraren die al een opleiding zijn gestart met een lerarenbeurs, zodat zij deze kunnen afmaken. De maatregel vergt het herzien van bestuurlijke afspraken met de onderwijssector en kan ingaan vanaf 2028 voor nieuwe instroom. Risico van deze maatregelen is dat docenten zich niet verder kunnen professionaliseren en daardoor uit het onderwijs vertrekken. Dat zou het lerarentekort kunnen vergroten en de kwaliteit van het onderwijs verminderen.

32a. Volledig afschaffen lerarenbeurs
Deze maatregel schaft de lerarenbeurs volledig af. In verband met het meerjarige karakter van de beurs levert dit vanaf 2030 structureel 61 miljoen euro op.

32b. Afschaffen lerarenbeurs en deel toevoegen aan bekostiging
Deze maatregel schaft de lerarenbeurs gefaseerd af en voegt de middelen met een korting van 20 procent toe aan de bekostiging. In verband met het meerjarige karakter van de beurs levert deze maatregel vanaf 2030 de volledige besparing van structureel 12 miljoen euro op.

33. Terugdraaien intensivering zij-instroom
Vanaf 2027 wordt door kabinet-Jetten de subsidieregeling zij-instroom geïntensiveerd, van 79 miljoen in 2027 oplopend tot 88 miljoen in 2028. Een deel van de middelen wordt waarschijnlijk ingezet om meer plekken mogelijk te maken. Daarnaast wordt het subsidiebedrag per zij-instromer verhoogd, onder andere om bovenformatieve inzet van zij-instromers aan het begin van hun traject mogelijk te maken. Een korting kan doorgevoerd worden per schooljaar 2028-2029 en levert vanaf 2031 structureel 88 miljoen euro op. Deze maatregel kan de instroom van nieuwe leraren negatief beïnvloeden, doordat het zij-instroomtraject minder aantrekkelijk wordt en de kans toeneemt dat zij-instromers tijdens het traject uitvallen door hoge werkdruk.

Mbo en volwasseneneducatie

Voor het mbo en volwasseneneducatie is in 2027 6,3 miljard euro beschikbaar, waarvan bijna 6 miljard euro via bekostiging rechtstreeks naar instellingen gaat. Dit is bestedingsvrij. De overige middelen bedragen voornamelijk subsidies. Bij maatregelen die raken aan middelen waarover afspraken in de Werkagenda mbo (2024 t/m 2027) zijn gemaakt, is gerekend met een ingangsdatum na afloop van de Werkagenda (per 2028).

34. Lesgeld voor niveau 3 en 4 gelijkstellen aan collegegeld
Met deze maatregel wordt de hoogte van het lesgeld voor studenten op niveau 3 en 4 gelijkgesteld aan de hoogte van het collegegeld in het hoger onderwijs (ho). Studenten in de entreeopleiding en op niveau 2 worden uitgezonderd. Studenten die 18 jaar of ouder zijn en een voltijd bol-opleiding volgen, betalen lesgeld. Studenten in het ho betalen collegegeld. Studenten jonger dan 18 jaar betalen geen les- of cursusgeld. Om deze maatregel door te voeren, is een wetswijziging nodig, waardoor de maatregel per studiejaar 2029/2030 in kan gaan. De opbrengst van deze maatregelen betreft het verschil tussen de meerontvangsten op de OCW-begroting en de (wettelijke) hogere kosten voor de aanvullende beurs. Structureel bedraagt deze besparing 148 miljoen euro. Bol-studenten van 18 jaar en ouder gaan hierdoor 1.260 euro meer lesgeld betalen, dit is een verhoging van 83 procent. De hogere kosten kunnen er mogelijk toe leiden dat potentiële bol-studenten kiezen voor een bbl-studie of uitstromen uit het onderwijs, zonder dat zij een diploma hebben behaald. Naar verwachting zal deze maatregel ertoe leiden dat deurwaarders vaker lesgeldachterstanden moeten innen. In de berekening is geen rekening gehouden met uitvoeringskosten. De uitvoeringskosten zullen stijgen door de deurwaarderskosten en doordat meer studenten mogelijk contact zullen opnemen met DUO, om bijvoorbeeld een betalingsregeling te treffen.

35. Besparing op de lumpsum in verband met samenhang kwaliteitsafspraken
Met deze maatregelen worden de middelen voor de kwaliteitsafspraken in het mbo gekort. De middelen van de kwaliteitsafspraken zijn bedoeld om een impuls te geven aan bepaalde beleidsprioriteiten. In bepaalde gevallen komt het voor dat een activiteit zowel via de lumpsum (basis op orde) als via de kwaliteitsgelden (extra impuls) wordt gefinancierd. Deze maatregel heeft als doel om een scherper onderscheid te maken tussen wat gefinancierd wordt vanuit de lumpsum en wat vanuit de regeling kwaliteitsafspraken, wat deze overlap tegengaat. In verband met de herziening bekostiging en structurele herschikkingen vanaf 2029 van verschillende mbo-middelen is het budget voor de kwaliteitsafspraken neerwaarts bijgesteld naar structureel 148 miljoen euro. De huidige regeling kwaliteitsafspraken mbo zal lopen tot en met 2028 en in het kader daarvan zijn samenhangende bestuurlijke afspraken gemaakt met het veld over de herziening van de mbo-bekostiging vanaf 2029. Daarom gaat de maatregel

uit van een ingroeipad vanaf 2029. In het najaar van 2026 wordt er een besluit genomen over de nadere invulling van de 148 miljoen euro ten behoeve van de kwaliteit van het mbo, begeleiding en ondersteuning van studenten en praktijkgericht onderzoek en innovatie.

35a. Een korting van 25 procent levert een structurele besparing op van 37 miljoen euro vanaf 2032.

35b. Een korting van 50 procent levert een structurele besparing op van 74 miljoen euro vanaf 2032.

36. Gelijktrekken bekostiging entree- en mbo 2-studenten
Met deze maatregel ontvangen mbo-instellingen evenveel bekostiging voor entreestudenten als voor studenten op niveau 2. Mbo-instellingen worden op een andere manier bekostigd voor entreestudenten dan voor mbo-studenten op niveau 2. Dit is omdat entreestudenten meer begeleiding krijgen. Door het aantal uren begeleide onderwijstijd (bot-uren) voor entreestudenten terug te brengen treedt een besparing op. Voor de invoering van deze maatregel is een wetswijziging nodig (Wet educatie en beroepsonderwijs) en een wijziging van het Uitvoeringsbesluit WEB. Invoering kan daarom per studiejaar 2029/2030. Deze maatregel levert structureel 65 miljoen euro op vanaf 2030. Kosten voor de eventuele langere verblijfsduur in het onderwijs of voor eventuele uitval zijn niet meegenomen. Het terugbrengen van het aantal bot-uren bij deze groep kwetsbare studenten leidt er mogelijk toe dat studenten langer over hun opleiding doen waardoor zij ook langer bekostigd in het onderwijs blijven, of uitvallen. Het is de verwachting dat de studieduur van studenten vanaf de entreeopleiding langer zal worden. Dit zal dan ook gevolgen hebben voor de uitgaven aan studiefinanciering. Dit is niet in de berekening meegenomen.

37. Meer praktijk in de bol voor niveau 3 en 4
Met deze maatregel[30]wordt het aantal uren voor de beroepsopleidende leerweg (bol)-opleiding naar beneden bijgesteld ten gunste van meer uren in de beroepspraktijk. Studenten die de entree- en niveau 2 opleiding volgen zijn buiten beschouwing gelaten, omdat dit een doelgroep is die bijzondere aandacht vraagt. Er wordt meer praktijk bewerkstelligd door de begeleide onderwijstijd (bot-uren) en de overige uren te verminderen ten gunste van beroepspraktijkvorming (bpv-uren). Een vereiste is dat er voldoende stageplekken beschikbaar zijn. Voor deze maatregel is een wijziging van de Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB)nodig. De besparing kan daardoor vanaf studiejaar 2029/2030 in gaan. Een overgangsregeling voor zittende studenten is nodig. Het terugbrengen van het aantal bot-uren heeft mogelijk gevolgen voor de duur van, dan wel de uitval uit het onderwijs door de bol-studenten. Tevens is er minder ruimte voor docententeams om hun onderwijsprogramma in te delen naargelang de behoefte van studenten en blijft er minder tijd voor theorie en zaken als basisvaardigheden en burgerschap. Dit kan nadelig uitpakken voor het niveau van taal en rekenen van de studenten. Er zijn drie varianten uitgewerkt. Het is ook mogelijk andere varianten uit te werken.

37a. – 100 overige uren.
Met deze maatregel wordt het aantal overige uren verminderd met 100 uur. Dit levert structureel 165 miljoen euro op vanaf 2031.

37b. – 75 bot-uren en – 125 overige uren.
Met deze maatregel wordt het aantal bot-uren verminderd met 75 uur en het aantal overige uren met 125 uur. Dit levert structureel 331 miljoen euro op vanaf 2031.

37c. – 180 bot-uren en – 150 overige uren.
Met deze maatregel wordt het aantal bot-uren verminderd met 180 uur en het aantal overige uren met 150 uur. Dit levert structureel 504 miljoen euro op vanaf 2031.

38. Geen bekostiging voor 27 of 30 jaar en ouder op niveau 3 en 4 met een startkwalificatie
Deze maatregel[31]houdt in dat mbo-instellingen voortaan geen bekostiging ontvangen voor oudere studenten op niveau 3 en 4. Deze groep volgt vaak een (bbl-)opleiding in het kader van om- en bijscholing en is veelal in dienst bij een werkgever, die meer verantwoordelijkheid voor de ontwikkeling van deze groep kan nemen. Er wordt een uitzondering gemaakt voor studenten die nog geen startkwalificatie hebben en studenten op entreeniveau en niveau 2, omdat hier een grotere groep kwetsbare studenten zit zonder startkwalificatie. Invoering van de maatregel

[30] Ministerie van Financiën, *Samen gericht opleiden voor wendbare vakmensen: IBO Toekomstbestendigheid van het mbo* (beleidsoptie 10), 2023.
[31] Ministerie van Financiën, *Samen gericht opleiden voor wendbare vakmensen: IBO Toekomstbestendigheid van het mbo* (beleidsoptie 18), 2023.

kan per 2029/2030. Daarnaast moeten de systemen van DUO worden aangepast. Eventuele gedragseffecten zijn niet meegenomen in de berekening. Wanneer voor deze maatregel gekozen wordt, zijn er juridische risico's in verband met leeftijdsdiscriminatie.

38a. Geen bekostiging voor studenten van 27 jaar en ouder op niveau 3 en 4 levert structureel 151 miljoen euro op vanaf 2031. Deze leeftijdsgrens sluit aan bij de leeftijdsgrens tot wanneer studenten gemeld moeten worden bij de Doorstroompunten van de Regionale Meld- en Coördinatiefunctie.

38b. Geen bekostiging voor studenten van 30 jaar en ouder op niveau 3 en 4 levert structureel 107 miljoen euro op vanaf 2031. Dit sluit aan bij de leeftijdsgrens tot wanneer studenten studiefinanciering kunnen ontvangen

39. Instellingstarief voor les- en cursusgeld voor een tweede studie voor niveau 3 en 4
Met deze maatregel moet in het mbo na het afronden van een eerste studie op mbo 3- of mbo 4-niveau voor een volgende studie het instellingstarief voor les- en cursusgeld betaald worden, net zoals in het hbo en wo het geval is. Met deze maatregel wordt alleen meer les- en cursusgeld aan studenten gevraagd die al een opleiding hebben afgerond. Switchen voordat een opleiding is afgerond blijft mogelijk. Deze besparingsoptie betreft alleen studenten die een tweede opleiding op hetzelfde niveau volgen, niet mbo 3-studenten die naar mbo 4 doorstromen. Op dit moment betalen mbo-studenten het wettelijke les- en cursusgeld ook wanneer ze al eerder een andere mbo-opleiding hebben afgerond. Alleen studenten van 18 jaar en ouder betalen les- en cursusgeld. Voor de invoering van de maatregel is een wijziging benodigd van de Les- en cursusgeldwet en het Uitvoeringsbesluit Les- en Cursusgeldwet 2000. Mogelijk is er ook een wetswijziging nodig van de Wet educatie en beroepsonderwijs. Invoering kan daarom per 2029/2030. Deze maatregel levert structureel 11 miljoen euro op vanaf 2030. In de berekening is geen rekening gehouden met uitvoeringskosten en effecten op de aanvullende beurs. Omscholen na de initiële opleiding wordt met deze maatregel duurder voor studenten, maar dit zou ook opgevangen kunnen worden door bijvoorbeeld de werkgever.

40. Aanpassen bbl-bekostiging naar daadwerkelijk aantal uren
Met deze maatregel wordt de bekostiging van een beroepsopleidende leerweg (bbl)-student per uur verlaagd. Aangezien de begeleide onder-wijstijd voor een bbl-student lager ligt dan voor een beroepsopleidende leerweg (bol)-student, wordt een bbl-student ook lager bekostigd (circa 50 procent) dan een bol-student. Een instelling biedt aan een bbl-student echter maar een derde van de hoeveelheid onderwijsuren die een bol-student krijgt. Per onderwijsuur is een bbl-student dus aanzienlijk duurder dan een bol-student. Rekening houdend met vaste kosten die een instelling per student maakt, is het niet logisch om de bol- en bbl-bekostiging per uur volledig gelijk te trekken, maar de bekostiging van een bbl-student kan wel verder verlaagd worden naar 40 procent van de bekostiging van een bol-student. Het aantal uren begeleide onderwijstijd voor de bbl-student blijft hetzelfde. Voor deze maatregel moet het Uitvoeringsbesluit Wet educatie en beroepsonderwijs worden aangepast. Invoering kan daarom per studiejaar 2029/2030. Deze besparing levert 104 miljoen euro structureel op vanaf 2031. Deze maatregel beïnvloedt mogelijk de begeleiding die de bbl-student buiten de reguliere onderwijsuren ontvangt, wat een effect kan hebben op studievoortgang, studieuitval en onderwijskwaliteit.

41. Afschaffen Subsidieregeling praktijkleren
Deze maatregel behelst het afschaffen van de Subsidieregeling praktijkleren. De Subsidieregeling praktijkleren stimuleert werkgevers om praktijkleerplaatsen aan te bieden. De huidige subsidieregeling loopt tot en met 2028. Het afschaffen van de subsidie levert vanaf 2031 structureel 221 miljoen euro op. Het belangrijkste argument voor het stoppen van deze regeling is dat werkgevers veel belang hebben bij instroom van afgestudeerden en aanvullende prikkels voor leerwerkplaatsen mogelijk ondoelmatig zijn. Het afschaffen van de subsidieregeling kan tot gevolg hebben dat er minder leerwerkplaatsen worden aangeboden door werkgevers en meer leerplichtige studenten een (duurdere) bol-opleiding zullen volgen. Dit zorgt voor extra uitgaven aan studiefinanciering die niet in deze berekening zijn meegenomen. Een alternatief voor het afschaffen van de regeling kan zijn om het budget van de regeling te verlagen.

42. Subsidieregeling praktijkleren alleen beschikbaar stellen voor specifieke doelgroepen
Met deze maatregelen[32] wordt de Subsidieregeling praktijkleren alleen nog aangeboden voor specifieke doelgroepen. Voor deze maatregel is een wijziging van de Subsidieregeling praktijkleren nodig, de huidige regeling

[32] Ministerie van Financiën, *Samen gericht opleiden voor wendbare vakmensen: IBO Toekomstbestendigheid van het mbo* (beleidsoptie 11b en 11d), 2023.

loopt tot en met 2028. Deze besparing kan vanaf 2028 worden gerealiseerd door de maximale tegemoetkoming voor praktijkleerplaatsen van 2.800 euro aan bedrijven geleidelijk te verlagen.

42a. Subsidieregeling praktijkleren alleen beschikbaar stellen voor het mkb
Grote bedrijven hebben meer (financiële en personele) ruimte om praktijkleerplaatsen voor beroepsbegeleide leerweg (bbl)-studenten aan te bieden dan mkb-bedrijven. Door de subsidieregeling alleen beschikbaar te stellen voor het mkb, komen de middelen niet meer terecht op de plek waar die minder nodig zijn. Dit levert een structurele besparing op van 77 miljoen euro per jaar vanaf 2031. Deze maatregel kan er toe leiden dat de regeling meer bekendheid in de mkb-sector krijgt, waardoor mkb-bedrijven meer praktijkleerplaatsen zullen aanbieden en er meer subsidie wordt aangevraagd. Dit kan gevolgen hebben voor het bedrag dat maximaal per student beschikbaar is. Ook is het mogelijk dat grote bedrijven (ook in tekortsectoren) door de maatregel geen of minder praktijkleerplaatsen aanbieden.

42b. Subsidieregeling praktijkleren alleen beschikbaar stellen voor arbeidsmarktrelevante sectoren
Op dit moment wordt circa 25 procent van het budget uitgekeerd aan opleidingsplekken in domeinen zonder goed arbeidsmarktperspectief en/of in niet-maatschappelijk relevante sectoren. Door de regeling alleen beschikbaar te stellen voor opleidingen met een goed arbeidsmarktperspectief, komen er meer praktijkleerplaatsen en studenten in kansrijke opleidingen terecht. Dit levert een structurele besparing op van 48 miljoen euro per jaar vanaf 2031. Wel bestaat het risico dat door een veranderende arbeidsmarkt de subsidie niet snel genoeg beschikbaar wordt gesteld voor de juiste sectoren. Ook bestaat het risico dat studenten alsnog kiezen voor een opleiding in een minder kansrijke sector, maar dan voor de (duurdere) beroepsopleidende leerweg (bol)-variant. Dit zou ook kunnen zorgen voor extra uitgaven aan studiefinanciering die niet in deze berekening zijn meegenomen.

43. Afschaffen praktijkgericht onderzoek in het mbo
Met deze maatregel wordt het gehele structurele budget voor praktijkgericht onderzoek in het mbo afgeschaft. Praktijkgericht onderzoek heeft als doel om relevante toepasbare kennis of kennisproducten op te leveren die gebaseerd zijn op vragen uit de beroepspraktijk en vindt dus plaats op mbo-instellingen. Met praktijkgericht onderzoek wordt geïnvesteerd in kennis die benut wordt door de beroepspraktijk, bijvoorbeeld in het regionale bedrijfsleven. Deze maatregel kan worden ingevoerd per studiejaar 2028/2029 en levert een besparing op van 17 miljoen euro structureel vanaf 2032.

44. Afschaffen subsidie Regionaal Investeringsfonds (RIF)
Deze maatregel betreft het uitfaseren van de regeling Regionaal Investeringsfonds mbo (RIF). Met het Regionaal Investeringsfonds mbo (RIF) wordt geld beschikbaar gesteld voor duurzame publiek-private samenwerking van beroepsonderwijs, bedrijfsleven en regionale overheden. Mbo-instellingen kunnen een aanvraag doen voor bekostiging van een samenwerkingstraject dat leidt tot verbetering van de aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt. De huidige regeling RIF loopt tot en met 2027, waarbij de laatste projecten doorlopen tot en met 2032. Vanwege de nieuwe financiële impuls uit kabinet-Jetten wordt de regeling binnenkort verlengd naar 2028. Deze maatregel houdt in dat, na afloop van deze periode, de regeling wordt beëindigd en dat er geen nieuwe aanvragen worden opengesteld. Reeds aangegane verplichtingen voor goedgekeurde aanvragen lopen nog enkele jaren door, waardoor de budgettaire besparing geleidelijk oploopt tot structureel 28 miljoen vanaf 2032. De maatregel leidt tot een structurele verlaging van de uitgaven aan samenwerkingsprojecten tussen het bedrijfsleven en mbo-instellingen. De bereidheid van private partijen om te investeren zal afnemen doordat de cofinanciering van het Rijk vervalt. Deze besparing zal een negatief effect hebben op de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt in het mbo.

Hbo, wo, onderzoek- en wetenschapsbeleid

Voor het hbo en wo is in 2027 ongeveer 12,3 miljard euro beschikbaar. Hiervan is ongeveer 4,7 miljard euro bestemd voor het hbo en ongeveer 7,6 miljard euro voor het wo. Van het totale budget voor het ho gaat ongeveer 12 miljard euro rechtstreeks via de bekostiging naar instellingen voor onderwijs en onderzoek. Daarnaast bekostigt OCW onderzoek- en wetenschapsbeleid met circa 2 miljard euro. Het grootste deel van deze middelen wordt via de bekostiging aan instellingen toegekend (zoals de Nederlandse organisatie voor Wetenschappelijk Onderwijs NWO) en door deze instellingen verder verdeeld voor onderzoek- en wetenschapsdoeleinden.

45. Nominale bekostiging + 1 jaar
In de macrobekostigingssystematiek telt iedere student – ongeacht de studieduur – mee voor het totaal te verdelen budget over de instellingen. Dit vanuit de logica dat de instelling ook voor iedere student kosten maakt. De maatregel[33]stelt voor om alleen studenten mee te tellen voor de bepaling van het macrokader die binnen de nominale studieduur plus 1 extra jaar studeren. Het huidige verdeelmodel blijft gehandhaafd, maar het totale macrokader daalt, waardoor instellingen minder bekostiging ontvangen. In het verdeelmodel wordt overigens al op een vergelijkbare manier gestuurd op studieduur: studenten die langer dan nominaal studeren worden in deze verdeling namelijk niet meegerekend. Voor deze maatregel is een wijziging van de Regeling financiën hoger onderwijs noodzakelijk waardoor de maatregel per collegejaar 2028/2029 kan ingaan. Er is een ingroeipad van vier jaar vanaf 2028 (vijf jaargangen van instroom van nieuwe studenten) om uiteindelijk tot een volledige herziening te komen in 2032. De maatregel levert 485 miljoen euro structureel op vanaf 2032. Met deze maatregel krijgen de instellingen minder budget, maar geen nieuwe instrumenten om de studieduur terug te dringen. Deze maatregel kan ten koste gaan van de onderwijskwaliteit en mogelijk de werkdruk bij docenten verhogen. Ook kan deze leiden tot afname van het aanbod van kleine opleidingen en opleidingen in krimpregio's. De maatregel heeft naar verwachting incidentele uitvoeringskosten voor DUO. De structurele uitvoeringskosten zijn naar verwachting beperkt. In de berekening is geen rekening gehouden met deze uitvoeringskosten.

46. Verhoging collegegeld ho
Bij deze maatregelen[34]wordt het collegegeld verhoogd voor studenten in het wo (variant a en b) óf in het hbo en wo (variant c en d). De lumpsumbekostiging wordt vervolgens met het veronderstelde besparingsbedrag verlaagd. De verhoging geldt voor voltijdstudenten. Voor deeltijdstudenten is het bedrag gehalveerd (500 euro). Dit komt ruwweg overeen met de verhouding tussen het collegegeld voor voltijd en deeltijd studenten. Overweging voor een grotere bijdrage van studenten is dat het hoger onderwijs ook het eigenbelang van studenten dient (profijtbeginsel). In de reeks wordt rekening gehouden met dat deze maatregel alleen geldt voor studenten die aan een nieuwe opleiding beginnen. De toegankelijkheid van het onderwijs wordt door deze maatregel verminderd. De aanname (op basis van de CPB-studie Kansrijk onderwijsbeleid[35] is dat bij een verhoging van 1.000 euro er een afname is van 1,8 procent van de totale studenten in het onderwijs en bij een verhoging van 3.000 euro een afname van 6,6 procent. Dit gedragseffect is meegenomen in de berekeningen. Bij alle varianten zal de maximale leencapaciteit van studenten bij DUO aangepast worden. Dit leidt mogelijk tot hogere kwijtscheldingen, waarmee dit een effect kan hebben op de totale besparing. Dit effect is niet meegenomen in de opbrengsten van de maatregelen. Daarnaast wordt volgens het CPB sneller studeren gestimuleerd. Ook dit gedragseffect is niet meegenomen in de berekening.

46a. Verhoging collegegeld wo met 1.000 euro
Voor deze variant is een wetswijziging (WHW) nodig om de maatregel te implementeren, omdat deze maatregel een differentiatie vraagt tussen het wettelijk collegegeld in het hbo en wo. Daardoor kan deze ingaan per collegejaar 2029/2030 en deze variant levert structureel 320 miljoen euro op vanaf 2034.

46b. Verhoging collegegeld wo met 3.000 euro
Voor deze variant is een wetswijziging (WHW) nodig om de maatregel te implementeren, omdat deze maatregel een differentiatie vraagt tussen het wettelijk collegegeld in het hbo en wo. Daardoor kan deze ingaan per collegejaar 2029/2030 en deze variant levert structureel 951 miljoen euro op vanaf 2034.

46c. Verhoging collegegeld hbo en wo met 1.000 euro
Voor een generieke verhoging is een wijziging van een AMvB nodig, waardoor de maatregel kan worden ingevoerd per collegejaar 2028/2029 en deze variant levert structureel 768 miljoen euro op vanaf 2033.

46d. Verhoging collegegeld hbo en wo met 3.000 euro
Voor een generieke verhoging is een wijziging van een AMvB nodig, waardoor de maatregel kan worden ingevoerd per collegejaar 2028/2029 en deze variant levert structureel 2,3 miljard euro op vanaf 2033.

[33] Ministerie van Financiën, *Talent op de juiste plek: IBO doelmatig hoger onderwijs* (beleidsoptie 1.6), 2024.
[34] Ministerie van Financiën, *Talent op de juiste plek: IBO doelmatig hoger onderwijs* (beleidsoptie 1.10), 2024.
[35] CPB, *Kansrijk Onderwijsbeleid: update*, 2020.

47. Specifieke verhoging collegegeld ho
Deze maatregel houdt in dat de bekostiging wordt verlaagd en het collegegeld wordt verhoogd. Er zijn verschillende varianten hiervan mogelijk. Overweging voor een grotere bijdrage van studenten is dat het hoger onderwijs ook het eigenbelang van studenten dient (profijtbeginsel). De maatregel vraagt een wijziging van de Wet hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek en kan ingaan vanaf het collegejaar 2029/2030. Alle drie opties kunnen gevolgen hebben voor onderwijsdeelname en kunnen leiden tot minder studenten. Bij alle drie de maatregelen zal de maximale leencapaciteit van studenten bij DUO aangepast worden. Dit leidt mogelijk tot hogere kwijtscheldingen, waarmee dit een effect kan hebben op de totale besparing. Dit effect is niet meegenomen in de opbrengsten van de maatregelen. De toegankelijkheid van het onderwijs wordt door deze maatregelen verminderd, vooral onder (aspirant-)studenten vanuit een lagere inkomenspositie. De uitvoeringskosten zijn naar verwachting beperkt.

47a. Vervallen rijksbijdrage masterfase
Met deze maatregel wordt de masterfase niet meer door het Rijk bekostigd, maar volledig privaat zoals ook in sommige andere landen (bijvoorbeeld het Verenigd Koninkrijk). De instelling kan dit verlies in inkomsten compenseren door meer collegegeld te vragen. Deze besparing levert structureel 1,0 miljard euro op vanaf 2032. Bij deze maatregel wordt rekening gehouden met uitzonderingen voor driejarige masters (geneeskunde), omdat een bachelor hierbij geen toegang geeft tot de arbeidsmarkt. Vanwege verscheidenheid in de duur van de masteropleidingen is gerekend met een ingroeipad. Deze maatregel leidt tot een daling van het aantal studenten, wat gevolgen heeft voor de collegegeldinkomsten van de instellingen. Dit gedragseffect is niet meegenomen in de berekening. Daarnaast vermindert deze maatregel toegankelijkheid en daarmee kansengelijkheid. De uitvoeringskosten zijn naar verwachting beperkt. In Nederland wordt de bachelor, met name in het wo, vaak niet gezien als volwaardige arbeidsmarktkwalificatie, waardoor deze maatregel ook de aansluiting op de arbeidsmarkt kan beïnvloeden.

47b. Verhoging collegegeld wo masters met 3.000 euro
Deze maatregel[36] verhoogt het collegegeld voor masters naar 5.500 euro per jaar. Bij tweejarige masters wordt hierbij met een afwijkend tarief gerekend van 4.500 euro per jaar. Medische masters zijn uitgezonderd, omdat een bachelor hierbij geen toegang geeft tot de arbeidsmarkt. Deze besparing levert structureel 304 miljoen euro op vanaf 2032. In deze berekening is rekening gehouden met een gedragseffect, een daling van 6,6 procent van het aantal studenten. Dit is gebaseerd op het gedragseffect dat het CPB hanteert in Kansrijk onderwijsbeleid[37].

47c. Tweede master instellingstarief wo
Deze maatregel zorgt er in alle gevallen voor dat studenten voor een tweede master het instellingstarief betalen. De huidige wet- en regelgeving maakt mogelijk dat studenten een tweede master – voor zover de eerste master nog niet is afgerond – tegen het wettelijk collegegeld kunnen studeren. Deze maatregel levert structureel 42 miljoen euro op vanaf 2030. Deze maatregel zal ertoe leiden dat minder studenten een tweede master beginnen.

48. Korting bekostiging onderwijsdeel
Met deze maatregel wordt de rijksbijdrage die universiteiten en hogescholen ontvangen verlaagd. Deze verlaging betreft 10 procent per student. Voor deze maatregel is een wijziging van de Regeling financiën hoger onderwijs noodzakelijk waardoor de maatregel per 2028 kan ingaan met een ingroeipad van 3 jaar. Dit levert 736 miljoen euro structureel op vanaf 2031. Deze middelen zijn onderdeel van de lumpsum en bestedingsvrij. Deze maatregel kan ten koste gaan van de onderwijskwaliteit en mogelijk de werkdruk bij docenten verhogen. Ook kan deze leiden tot afname van het aanbod van kleine opleidingen en opleidingen in krimpregio's. De uitvoeringskosten zijn naar verwachting beperkt.

49. UMC werkplaatsfunctie integreren met facultaire bijdrage
De bekostiging van het onderwijs en onderzoek bij de acht academische ziekenhuizen (werkplaatsfunctie) loopt via de universiteiten. Hier kunnen geneeskundestudenten onderwijs volgen en praktijkervaring opdoen. Met deze maatregel wordt een korting van 5 procent op het budget voor de werkplaatsfunctie doorgevoerd in combinatie met het ruimte geven aan de universiteiten om eisen te stellen aan de werkzaamheden van het UMC, die ten dienste staan van het geneeskundig onderwijs en onderzoek.[38] Hiervoor is het nodig dat de bepaling uit de Wet op hoger onderwijs en wetenschap (WHW) wordt verwijderd dat universiteiten de bekostiging voor de werkplaatsfunctie «onverwijld» (een op een) door moeten geven aan de UMC's. Daarmee ligt er een prikkel voor het bestuur van

[36] Ministerie van Financiën, *Talent op de juiste plek: IBO doelmatig hoger onderwijs* (beleidsoptie 1.9), 2024.
[37] CPB, *Kansrijk Onderwijsbeleid: update*, 2020.
[38] Ministerie van Financiën, *IBO Universitair Medische Centra*, 2012.

een universiteit om de middelen doelmatiger in te zetten voor deze taken. Tevens houdt het werkplaatsbudget als zodanig op te bestaan, door deze te bundelen met de facultaire bijdrage. Op deze wijze worden de twee afzonderlijke geldstromen met dezelfde doelen gecombineerd tot één geldstroom. Aangezien een wijziging van de WHW nodig is, kan de maatregel ingaan per 2029 en levert deze structureel 46 miljoen euro op vanaf 2030. Deze maatregel zou kunnen leiden tot vermindering van het aantal opleidingsplekken. De maatregel heeft naar verwachting beperkte uitvoeringskosten voor DUO. In de berekening is geen rekening gehouden met deze uitvoeringskosten.

50. Taakstellende korting internationale studenten
Met deze maatregel wordt 200 miljoen omgebogen op de lumpsumfinanciering van het hbo en wo, met als inzet om dit zo veel mogelijk in te vullen met een vermindering van het aantal internationale (EER) studenten. Het is juridisch niet mogelijk om af te dwingen dat er minder EER-studenten worden toegelaten. Het is wel mogelijk om bestuursafspraken met de instellingen te maken over bijvoorbeeld internationale werving en de voertaal van het onderwijs. Deze afspraken kunnen invloed hebben op de internationale instroom, al zijn de effecten op de instroom ook afhankelijk van andere factoren. Als het aantal EER-studenten als gevolg van de bestuursafspraken niet voldoende daalt gaat deze maatregel ten koste van de prijs die instellingen per student ontvangen. 200 miljoen staat gelijk aan een krimp van circa 21.000 studenten. Om dit te bereiken is enige tijd nodig. Daarom gaat de maatregel in met een ingroeipad en wordt de structurele opbrengst in 2032 bereikt. Deze maatregel kan ten koste gaan van het internationale karakter en de aantrekkelijkheid van het Nederlandse hoger onderwijs voor studenten, docenten, onderzoekers en het bedrijfsleven. De maatregel houdt geen rekening met effecten op o.a. het verdienvermogen, onderwijskwaliteit, en de woningmarkt.[39]

51. Korting op het budget van onderzoeksfinanciering wo
Met deze maatregel wordt het budget voor onderzoeksfinanciering taakstellend gekort met 100 miljoen euro per jaar. De korting kan worden doorgevoerd op de eerste of tweede geldstroom. De eerste geldstroom is een publieke lumpsumbijdrage aan hogeronderwijsinstellingen met bestedingsvrijheid, wat autonomie bevordert maar minder sturingsmogelijkheden biedt. Een korting betreft in dat geval dus een korting op de lumpsum. Bij de tweede geldstroom worden specifieke onderzoeksprojecten gesubsidieerd door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Deze route biedt meer sturing, maar kent hogere administratieve lasten en vergt veel capaciteit van de NWO zelf (toetsing projectvoorstellen) en wetenschappelijk personeel (schrijven voorstellen). Een bezuiniging op de eerste of tweede geldstroom voor onderzoek heeft potentieel een negatieve invloed op het concurrentievermogen. De korting kan ook gepaard gaan met het (deels) overhevelen van de financiering van of naar de eerste of tweede geldstroom. Voor deze maatregel zijn geen aanpassingen nodig van de bekostigingsregelingen en de besparing kan daarom per collegejaar 2028/2029 ingaan. Afhankelijk van de uitwerking is het mogelijk dat er wordt afgeweken van het Bestuursakkoord 2022 hoger onderwijs en wetenschap. Daarom is er rekening gehouden met een ingroeipad, met een structurele besparing van 100 miljoen euro vanaf 2031.

52. Minder praktijkgericht onderzoek in het hbo
Met deze maatregel wordt 100 miljoen euro gekort op het structurele budget voor praktijkgericht onderzoek in het hbo. Praktijkgericht onderzoek heeft als doel om relevante toepasbare kennis of kennisproducten op te leveren die gebaseerd zijn op vragen uit de beroepspraktijk en vindt dus plaats op hbo-instellingen. Onderzoek wordt uitgevoerd in samenwerking met bedrijven en andere praktijkpartners, waardoor ook de aansluiting van het onderwijs op de arbeidsmarkt wordt versterkt. De korting kan worden doorgevoerd op het budget dat direct naar de instellingen gaat (budget voor ontwikkeling en ontwerp) of op de middelen die via het de Stichting Innovatie Alliantie (regieorgaan SIA, onderdeel van NWO) worden verstrekt. Deze maatregel kan worden ingevoerd per studiejaar 2028/2029 en levert een structurele besparing op van 100 miljoen euro vanaf 2031.

53. Sectorplannen afschaffen
Met deze maatregel worden de huidige sectorplannen (Sectorplannen II 2022) beperkt tot twee domeinen (variant a) of afgeschaft (variant b). Daarnaast beschrijft deze maatregel ook een bezuiniging op de nieuwe Sectorplannen III (2026) (variant c). Het doel van de sectorplannen is om de kwaliteit van wetenschappelijk onderwijs en de wetenschap te verhogen, de samenwerking tussen universiteiten te verbeteren en keuzes in het profiel (profilering) van universiteiten te maken. Voor varianten a en b van deze maatregel geldt dat het Bestuursakkoord 2022 hoger onderwijs en wetenschap moet worden opgebroken. Het is niet geheel zeker of maatregel a en b juridisch

[39] CPB, *Economische effecten van inkomende internationale studenten*, 2026.

haalbaar zijn. Op basis van afspraken over de sectorplannen in het bestuursakkoord zijn instellingen meerjarige juridische verplichtingen aangegaan in de vorm van vaste aanstellingen van personeel. Daarom geldt voor alle varianten dat een invoeringstermijn van drie jaar wordt gehanteerd. Op dit moment is er een rechtszaak tegen de overheid aangekondigd door universiteiten over het afwijken van het bestuursakkoord inzake de bezuinigingen op Sectorplannen II.

53a.Sectorplannen II (2022) alleen nog voor techniek en bètawetenschappen
Met het Bestuursakkoord 2022 hoger onderwijs en wetenschap heeft het kabinet-Rutte IV middels een tweede impuls geïnvesteerd in Sectorplannen met een focus op vier primaire wetenschapsdomeinen: domein techniek, domein bètawetenschappen, domein medische & gezondheidswetenschappen en domein sociale & geesteswetenschappen. Met deze maatregel blijven alleen de eerste twee domeinen behouden. Hierdoor worden de middelen voor sectorplannen II taakstellend verlaagd, oplopend tot structureel 100 miljoen euro vanaf 2031.

53b. Sectorplannen II (2022) afschaffen
Met deze maatregel worden de Sectorplannen II in zijn geheel (over de 4 geschetste domeinen) afgeschaft. Hiermee gaan ca. 1860 vaste aanstellingen verloren. Dit levert structureel 232 miljoen euro op vanaf 2031.

53c. Sectorplannen III (2026) afschaffen
De sectorplannen van het kabinet-Jetten (Sectorplannen III) zijn toegespitst op de strategische domeinen uit het advies van Rapport Wennink gericht op toekomstige welvaart en stimulering van R&D-investeringen.[40][41]Die domeinen zijn digitalisering en AI, veiligheid en weerbaarheid, energie- en klimaattechnologie en life sciences en biotechnologie. Met deze maatregel wordt dus de investering in de hiervoor geschetste domeinen afgeschaft. Het schrappen van deze nieuwe ronde sectorplannen heeft mogelijk een negatief effect op de toekomstige welvaart en het verdienvermogen. Hiermee worden ca. 680 vaste aanstellingen minder gerealiseerd. Dit levert structureel 132 miljoen euro op vanaf 2032.

54. Korting op Grootschalige Onderzoeksinfrastructuur
Deze maatregel betreft het terugdraaien van de investering van het kabinet-Jetten in wetenschappelijke onderzoeksinfrastructuur via de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO). Het gaat om een besparing van structureel 35 miljoen euro vanaf 2032. Deze maatregel kan vanaf 2028 gefaseerd worden ingevoerd vanwege lopende juridische verplichtingen aan lidmaatschappen aan wetenschappelijke organisaties. Deze korting gaat met name ten koste van het internationale lidmaatschappenportfolio en digitale onderzoeksinfrastructuur. Het gaat dan bijvoorbeeld om het lidmaatschap van EHRI (Holocaustonderzoek), ACTRIS (klimaatonderzoek) en EATRIS (ontwikkeling en testen van nieuwe medicijnen). Hierdoor neemt de toegang van Nederlandse onderzoekers tot internationale onderzoeksinfrastructuren en -programma's af, zoals o.a. de Einstein Telescope. Daarnaast is er mogelijk een negatieve impact op de concurrentiepositie en (digitale) autonomie van de Nederlandse wetenschap, het behouden en aantrekken van talent en het vestigingsklimaat voor internationaal onderzoek.

55. Korting op Europese Onderzoekssamenwerking
Met deze maatregel wordt de subsidieregeling Matching Horizon Europe en de steun aan Europese partnerschappen stopgezet. Hiervoor moeten geen nieuwe tijdvakken voor de subsidieregeling worden opengezet en geen nieuwe financiering aan partnerschappen worden toegekend,. Hierdoor kan de maatregel per 2028 ingaan. Horizon Europe is het Europese kaderprogramma voor onderzoek en innovatie met als uitgangspunten excellent onderzoek en maatschappelijke impact. Om publiek gefinancierde kennisinstellingen te stimuleren om deel te nemen aan Horizon Europe, is een subsidie opgezet als tegemoetkoming voor de kosten om succesvol deel te blijven nemen aan dit programma. Wanneer dit subsidieprogramma en de onderzoekspartnerschappen die via de OCW-begroting worden gesubsidieerd worden stopgezet, levert deze maatregel structureel 93 miljoen euro op vanaf 2031. Deze maatregel vermindert de nationale ondersteuning voor deelname aan Europese onderzoeks- en innovatieprogramma's. Hierdoor nemen de kosten voor Nederlandse kennisinstellingen om deel te nemen aan Horizon Europe toe en nemen de mogelijkheden voor deelname aan Europese partnerschappen af. Dit kan resulteren in minder Nederlandse deelname aan Europese onderzoeksconsortia en een afname van de verwerving van Europese onderzoeksmiddelen.

[40] Zie hiervoor ook de Kamerbrief Nadere uitwerking investeringen onderzoek en wetenschap (Kamerstukken II 2025/26, 31 288, nr. 1265).
[41] Rapport Wennink, *De route naar een toekomstige welvaart: Een sterk Nederland in een relevant Europa*, 2025.

Studiefinanciering

Voor studiefinanciering is in 2027 ruim 5 miljard euro begroot. Studenten in het mbo, hbo en wo hebben recht op studiefinanciering. De studiefinancieringsuitgaven zijn voornamelijk verdeeld over de basisbeurs, aanvullende beurs en het studentenreisproduct. Ook staat er voor de komende jaren budget gereserveerd voor de tegemoetkoming aan studenten die hebben gestudeerd onder het sociaal leenstelsel. Alle maatregelen bij studiefinanciering worden structureel in 2076. Dit komt doordat de structurele opbrengsten afhankelijk zijn van het aandeel kwijtgescholden leningen. Pas na de aflosfase van de lening (35 jaar na het afronden van de studie) wordt duidelijk hoeveel leningen zijn kwijtgescholden.

Door de wijze waarop de prestatiebeurzen bij studiefinanciering in de begroting worden verwerkt, kennen deze verschillende uitwerkingen op enerzijds het uitgavenkader en anderzijds het EMU-saldo. In de hoofdtabel aan het begin van deze lijst zijn de effecten op het uitgavenkader opgenomen. Onderstaande tabel toont de effecten van de maatregelen op het EMU-saldo. De besparing in de hoofdtabel loopt geleidelijk op, omdat de prestatiebeurs eerst als lening en pas later als uitgave wordt geboekt op de OCW-begroting. Bij de berekening van het EMU-saldo wordt de prestatiebeurs direct als uitgave geboekt, daardoor leiden de maatregelen sneller tot een verbetering van het EMU-saldo.

Tabel 22 Effecten op het EMU-saldo maatregelen studiefinanciering

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
	Studiefinanciering							
56	Gelijktrekken voorwaarden studiefinanciering mbo/ho	0	0	– 2	– 25	– 85	– 160	2076
57a	Studentenreisproduct: ov voor nominale studieduur hoger onderwijs	0	0	0	0	0	– 93	2076
57b	Studentenreisproduct: ov voor nominale studieduur mbo	0	0	0	0	0	– 54	2076
57c	Studentenreisproduct: eigen bijdrage voor reisproduct van 20 euro per maand	0	0	– 11	– 46	– 81	– 150	2076
58a	Basisbeurs: afschaffen basisbeurs ho voor studenten met ouders met verzamelinkomen boven 113.000 euro	0	– 9	– 40	– 100	– 150	– 255	2076
58b	Basisbeurs: basisbeurs uitwonende studenten (mbo en ho) afschaffen en gelijkstellen aan thuiswonendenbeurs	0	– 40	– 160	– 280	– 380	– 485	2076
58c	Basisbeurs: volledige beurs ho afschaffen	0	– 35	– 175	– 380	– 590	– 930	2076

56. Gelijktrekken normbedrag studiefinanciering mbo/ho
Deze maatregel trekt het normbedrag van de basisbeurs en de maximale aanvullende beurs gelijk tussen mbo en hbo/wo, waarbij telkens wordt gekozen voor de laagste variant. Hierdoor verdwijnt ook het onderscheid in de aanvullende beurs voor het mbo tussen uit- en thuiswonend. De andere verschillen in voorwaarden tussen het mbo en het hbo/wo worden in deze maatregel niet gelijkgetrokken. Enerzijds vergroot deze maatregel de eenvoud en transparantie van het stelsel, anderzijds beïnvloedt dit de koopkracht van specifieke groepen studenten. Zo wordt de thuiswonendenbeurs ho gelijk aan die van het mbo en de uitwonendenbeurs mbo aan die van het ho. Het verschil in (verlaagd) bedrag wordt toegevoegd aan de maximale hoogte van de rentedragende lening. De maatregel kan ingaan vanaf studiejaar 2029/2030 voor een nieuwe lichting studenten en leidt tot een structurele besparing van 160 miljoen euro vanaf 2076 op de OCW-begroting. Het EMU-saldo-effect treedt eerder op (zie toelichting boven Tabel 11). Omdat studentenrechten worden gewijzigd, is een aanpassing van de Wet studiefinanciering 2000 vereist. Bovendien is overgangsrecht noodzakelijk. Hiermee is in de berekening rekening gehouden. Vanwege de cohortgarantie moet DUO ongeveer de eerste tien jaren twee verschillende systemen in de stand houden, wat de uitvoering complex maakt. In de berekening is geen rekening gehouden met uitvoeringskosten. Het gaat hier naar verwachting om hogere incidentele uitvoeringskosten. De structurele uitvoeringskosten zijn naar verwachting beperkt.

57. Maatregelen studentenreisproduct
Deze maatregel betreft verschillende varianten om besparingen op het studentenreisproduct te realiseren. Met het studentenreisproduct kan een student vrij of met korting reizen met de trein, tram, bus en metro in heel Nederland. Een studentenreisproduct is gekoppeld aan het recht op studiefinanciering. Onderstaand zijn varianten uitgewerkt om besparingen op het studentenreisproduct te realiseren. Alle maatregelen vergen een wijziging van

de Wet studiefinanciering 2000 en van de privaatrechtelijke overeenkomst tussen de Staat en de ov-bedrijven. Omdat studentenrechten worden gewijzigd, kan de maatregel ingaan vanaf studiejaar 2029/2030 voor een nieuwe lichting studenten.

De cijfers in de hoofdtabel tonen het effect op de uitgaven op de OCW-begroting. Het EMU-saldo-effect treedt eerder op (zie toelichting boven Tabel 11). Een besparing op het reisproduct leidt daardoor tot een verbetering van het EMU-saldo, ook in eerdere jaren is overgangsrecht noodzakelijk en hiermee is in de berekening rekening gehouden. Vanwege de cohortgarantie moet DUO ongeveer de eerste tien jaren twee verschillende systemen in de stand houden, wat de uitvoering complex maakt. De overeenkomst met de NS (2025-2033) met betrekking tot de concessie voor het hoofdrailnet kent een garantievolume voor het aantal studenten met reisrecht en een artikel waarin de NS financieel tegemoet wordt gekomen bij wijzigingen op het gebied van (onder meer) het studentenreisproduct. De daadwerkelijk besparing voor het Rijk is hierdoor meer dan 50 procent lager dan het bedrag opgenomen in de tabel. Ook kunnen er bij vervoersbedrijven met publieke aandeelhouders (lokale overheden) besparingsverliezen door verminderde dividenduitkeringen optreden. In de berekeningen is geen rekening gehouden met uitvoeringskosten. Voor maatregel 57a en b gaat het naar verwachting om hogere incidentele en beperkte structurele uitvoeringskosten. Voor maatregel 57c zijn er naar verwachting hoge (structurele) uitvoeringskosten. Er moet een geheel nieuw systeem worden ingericht om de eigen bijdrage voor studenten te innen.

57a. Ov voor nominale studieduur hoger onderwijs
Deze maatregel stelt voor het recht op het studentenreisproduct voor hoger onderwijs in te korten tot de nominale studieduur. Op dit moment hebben studenten in het hoger onderwijs recht op een ov-studentenkaart gedurende de nominale studieduur plus één jaar. Het inkorten van het recht op het studentenreisproduct levert een besparing op oplopend tot structureel 93 miljoen euro vanaf 2076.

57b. Ov voor nominale studieduur middelbaar beroepsonderwijs
Deze maatregel stelt voor het recht op het studentenreisproduct voor middelbaar beroepsonderwijs in te korten tot de nominale studieduur. Op dit moment hebben studenten in het middelbaar beroepsonderwijs recht op een ov-studentenkaart gedurende de nominale studieduur plus drie jaar. Het inkorten van het recht op het studentenreisproduct levert een besparing op oplopend tot structureel 54 miljoen euro vanaf 2076.

57c. Eigen bijdrage voor reisproduct van 20 euro per maand
Deze maatregel stelt voor om voor het studentenreisproduct een maandelijkse eigen bijdrage van 20 euro te vragen, wat minder is dan 25% van de maandelijkste kosten voor de reisvoorziening (111 euro). De verwachting is dat als gevolg van deze maatregel minder studenten een studentenreisproduct zullen activeren, wat op zichzelf leidt tot een besparing. Daartegenover staat dat het gemiddeld aantal gereisde kilometers van de overgebleven reisrechthouders stijgt, wat op basis van het ov-contract leidt tot hogere kosten per gebruiker. Per saldo komt de totale besparing voor de overheid uit op 150 miljoen euro structureel vanaf 2076.

58. Maatregelen basisbeurs
Deze maatregel betreft verschillende varianten om te besparen op de basisbeurs. Alle studenten in het mbo en ho krijgen een basisbeurs, ongeacht het inkomen van de ouders van studenten. CPB-onderzoek[42] toont aan dat de toegankelijkheid van het hoger onderwijs niet minder werd na de invoering van het leenstelsel in 2015. Het is dus mogelijk de basisbeurs aan te passen zonder de toegankelijkheid van het onderwijs te beïnvloeden. Voor alle onderstaande varianten geldt dat de aanvullende beurs blijft bestaan en het maximale leenbedrag voor studenten zonder beurs wordt verhoogd, zodat het beschikbare bedrag gelijk blijft voor alle studenten.

In de berekeningen is geen rekening gehouden met mogelijke uitvoeringskosten. In de toelichting wordt het effect op de OCW-begroting omschreven. Het EMU-saldo-effect treedt eerder op (zie toelichting boven Tabel 11). Omdat studentenrechten worden gewijzigd, is een aanpassing van de Wet studiefinanciering 2000 vereist. In alle berekeningen wordt ervan uitgegaan dat overgangsrecht nodig is. Vanwege de cohortgarantie moet DUO ongeveer de eerste tien jaren twee verschillende systemen in de stand houden, wat de uitvoering complex maakt en de incidentele uitvoeringskosten hoger. De maatregel kan ingaan vanaf stuiedjaar 2029/2030. De maatregel kent drie varianten, die niet bij elkaar op te tellen zijn:

[42] CPB, *Hoger onderwijs niet minder toegankelijk door leenstelsel*, 2023.

58a. Studenten in het hoger onderwijs met ouders met een verzamelinkomen boven de 113.000 euro ontvangen geen basisbeurs.
Deze maatregel schaf de basisbeurs af voor studenten met ouders met een verzamelinkomen boven de 113.000 euro. Dit vermindert overheidsuitgaven zonder de toegankelijkheid voor studenten met ouders uit lagere inkomensgroepen te beperken. Dit leidt tot een besparing van 255 miljoen euro structureel vanaf 2076. Er kunnen gedragseffecten ontstaan doordat er een harde grens wordt gehanteerd voor het wel of niet in aanmerking komen voor de basisbeurs. Hier is geen rekening mee gehouden in de berekening.

58b. De basisbeurs voor uitwonende studenten (mbo en ho) wordt afgeschaft.
Deze maatregel schrapt de basisbeurs voor uitwonenden studenten, waarbij alle beursgerechtigde studenten een thuiswonenden beurs ontvangen. Dit vereenvoudigt het stelsel en vermindert de hoeveelheid controles. Mogelijk gevolg is dat studenten meer gaan lenen en sommige studenten langer thuis blijven wonen. Deze variant leidt tot een besparing oplopend tot structureel 485 miljoen euro vanaf 2076.

58c. De volledige basisbeurs voor studenten in het hoger onderwijs wordt afgeschaft.
Deze maatregel schaft de volledige basisbeurs voor studenten in het hoger onderwijs af. Hierdoor zullen die meer lenen om maandelijks voldoende inkomsten te genereren. Deze maatregel levert een besparing van structureel 970 miljoen euro op, maar kent een groot effect op studieschulden. Doordat studenten meer gaan lenen zullen de kwijtscheldingen van leningen gaan toenemen. Dit kost jaarlijks 40 miljoen euro. Per saldo (exclusief uitvoeringskosten door DUO) resulteert deze maatregel daarom in een structurele besparing van 930 miljoen euro vanaf 2076.

Cultuur & Media

Voor cultuur is op de OCW-begroting jaarlijks circa 1,5 miljard euro beschikbaar. Hiervan gaat 641 miljoen euro naar de culturele basisinfrastructuur (BIS), 295 miljoen euro naar rijksmusea, 175 miljoen euro naar monumentenzorg, 132 miljoen euro naar bibliotheekvoorzieningen en 110 miljoen euro naar archieven. Cultuur wordt mede ondersteund vanuit medeoverheden en private bijdragen. In 2023 gaven gemeenten en provincies samen in totaal 2,6 miljard euro uit aan cultuur.

Voor media is op de begroting jaarlijks 1,2 miljard euro beschikbaar. Dat is inclusief de inkomsten via reclame die de landelijke publieke omroep genereert. Momenteel zijn die geraamd op 165 miljoen euro. 887 miljoen euro is bestemd voor de landelijke publieke omroep. Verder zijn er middelen bestemd voor de regionale publieke omroep en voor enkele andere omroepgerelateerde instellingen. Lokale publieke omroepen worden op dit moment gefinancierd vanuit het Gemeentefonds.

Cultuur

59. Afschaffen museaal aankoopfonds
Met deze maatregel wordt het museaal aankoopfonds afgeschaft. Het museaal aankoopfonds is ingericht met als doel een bijdrage te kunnen leveren aan het in Nederland behouden en door musea verwerven van belangrijke kunstwerken. Dit gebeurt in de regel hooguit enkele keren per jaar. De bijdrage vanuit het fonds is altijd maximaal 40 procent van de aankoopwaarde. De maatregel heeft geen invloed op wat er naast het museaal aankoopfonds nog extra vanuit de staatskas wordt bijgelegd, wat in het verleden is gebeurd bij zeer grote aankopen zoals De vaandeldrager. De maatregel vergt geen wetswijziging, waardoor het fonds in 2027 al kan worden opgeheven. Dit levert incidenteel 25 miljoen euro in 2027 op, onder voorbehoud van eventueel in de tussentijd uitgevoerde aankopen. In de reserve die wordt aangehouden voor het aankoopfonds is ook 15 miljoen euro beschikbaar als dekking voor garantstellingen in het kader van de indemniteitsregeling, die blijft behouden. Het Rijk staat via deze indemniteitsregeling garant voor de verzekeringspremies van tentoonstellingen van musea tot de eerste 30 procent van de verzekerde waarde.

60. Korting budget cultuureducatie
Deze maatregel betreft een generieke korting van 25 procent op het budget voor subsidieregelingen voor cultuureducatie. Het budget voor cultuureducatie bestaat uit een relatief groot aantal subsidieregelingen en een niet-geoormerkt cultuuronderwijsbudget dat via de lumpsumbekostiging aan basisscholen wordt uitgekeerd. Er kan ook voor een ander percentage worden gekozen. Deze maatregel levert een besparing op in 2029 van 7 miljoen euro en vanaf 2030 structureel 10 miljoen euro per jaar.

61. Korting op budget voor culturele basisinfrastructuur
Deze maatregel kort 25 procent op het budget voor de culturele basisinfrastructuur (BIS). Jaarlijks wordt via de BIS 635 miljoen euro beschikbaar gesteld voor culturele instellingen en fondsen in de podiumkunsten, film, cultuureducatie en -participatie, beeldende kunst, ontwerp, letteren, ontwikkelinstellingen en regionale musea. Deze bekostiging loopt via een subsidieregeling die reeds juridisch verplicht is voor de periode 2025-2028. Om deze reden kan de korting ingaan per 2029, met de start van de nieuwe bis-periode vanaf 2029. Bij deze maatregel is uitgegaan van een korting van 25 procent en dat levert per 2029 106 miljoen euro op en vanaf 2030 159 miljoen euro per jaar. Het kortingspercentage is schaalbaar. Bij invoering van deze maatregel moeten de uitgangspunten van de BIS worden herzien, omdat minder culturele instellingen door het hele land kunnen worden ondersteund. Deze maatregel zal gevolgen hebben voor (de kwaliteit van) het aanbod, de toegankelijkheid en spreiding van cultuur, en zal druk veroorzaken op arbeidsvoorwaarden in de culturele sector. Ten slotte zullen de bestuurlijke afspraken en cultuurconvenanten met de gemeenten en provincies onder druk komen te staan door een lagere financiële bijdrage vanuit het Rijk.

62. Korting op subsidie publieksactiviteiten museale instellingen met een wettelijke taak
Met deze maatregel wordt 25 procent gekort op het budget voor publieksactiviteiten door rijksmusea met een wettelijke taak. Dit levert vanaf 2029 18 miljoen euro op en structureel vanaf 2030 27 miljoen euro per jaar. Op dit moment worden 29 rijksmusea met een wettelijke taak op grond van de Erfgoedwet gesubsidieerd voor publieksactiviteiten voor een bedrag van circa 108 miljoen euro. Hiermee kan de Rijkscollectie aan het publiek worden getoond. Korten op de publieksactiviteiten belemmert vertoning van collecties aan het publiek en vermindert het verdienvermogen van de rijksmusea. Dit heeft gevolgen voor de toegankelijkheid en betaalbaarheid. De gratis toegang voor jongeren tot 18 jaar komt hiermee in de knel. Daarnaast zal door het verlies aan verdienvermogen minder geïnvesteerd kunnen worden in beheer en behoud van de collectie. Bij een korting van 25 procent zal een aantal rijksmusea de deuren moeten sluiten en zijn deze collecties niet meer toegankelijk. Omdat de subsidie voor publieksactiviteiten juridisch verplicht is tot en met 2028 kan de maatregel niet eerder ingaan dan 2029. De maatregel vereist wijziging van de Regeling beheer rijkscollectie.

63. Verhogen eigen bijdrage monumentenzorg
Deze maatregelen verlagen de bijdragen van het Rijk aan de onderhoudskosten van rijksmonumenten. Uit de evaluatie van de Woonhuisregeling[43] blijkt dat de doelmatigheid er op lange termijn bij gebaat is als eigenaren meer worden geprikkeld om in alternatieve bekostiging te voorzien. Er zijn momenteel twee subsidies voor monumenteigenaren van in totaal circa 151 miljoen euro waarbij eigenaren achteraf een deel van hun onderhouds- of restauratiekosten kunnen declareren. Dit betreft de subsidieregeling instandhouding monumenten (SIM) voor regulier onderhoud aan niet-woonhuis rijksmonumenten en de woonhuisregeling voor regulier onderhoud en restauraties aan woonhuis rijksmonumenten. Het subsidiepercentage in de SIM is onlangs verlaagd naar 50 procent. Het huidige subsidiepercentage van de woonhuisregeling is maximaal 38 procent. Deze maatregelen vergen een wijziging van de Woonhuisregeling en de SIM. Voor de Woonhuisregeling kunnen de besparing ingaat vanaf 2028. Voor de SIM kan pas vanaf 2033 worden bespaard, omdat de beschikbare middelen van OCW tot en met 2032 reeds verplicht zijn.

63a. Verlaging subsidiepercentage SIM naar 45 en woonhuisregeling naar 30 procent.
De subsidiepercentages worden met deze maatregel verlaagd naar 45 procent (SIM) en 30 procent (woonhuisregeling). Keuze voor een ander percentage is mogelijk (zie maatregel 63b). Samen leveren de maatregelen vanaf 2028 10 miljoen euro en vanaf 2033 20 miljoen euro per jaar op. Risico is dat onderhouds- en restauratiewerkzaamheden worden uitgesteld door verhoging van de eigen bijdrage. Als regulier onderhoud niet wordt uitgevoerd, zal de restauratieachterstand oplopen. Dit effect is niet meegenomen in deze berekening.

63b. Verlaging subsidiepercentage SIM naar 20 en woonhuisregeling naar 15 procent
Met deze variant op het verhogen van de eigen bijdrage worden de percentages verlaagd naar 20 procent (SIM) en 15 procent (woonhuisregeling). Samen leveren de maatregelen in 2028 29 miljoen euro en vanaf 2033 90 miljoen euro per jaar op. Met deze maatregel wordt het voor een groter deel van de eigenaren niet langer mogelijk om het noodzakelijke onderhoud aan hun monument uit te voeren. Dit zal leiden tot een toename van de restauratieachterstanden.

[43] Hylkema Erfgoed en Fenicks, *Evaluatie doeltreffendheid en doelmatigheid van de Woonhuissubsidie voor rijksmonumenten*, 2024.

64.Terugdraaien zorgplicht van gemeenten voor bibliotheekvestigingen
Met deze maatregel wordt de 'bevorderingstaak' van gemeenten ten aanzien van bibliotheekvoorzieningen niet langer omgezet in een zorgplicht. Als gevolg van deze maatregel ontvangen alle gemeenten een lagere rijksbijdrage voor bibliotheekvoorzieningen. De wettelijke zorgplicht voor bibliotheken treedt nu, afhankelijk van parlementaire behandeling, per 1 januari 2027 in werking. De maatregel levert een besparing op van 62 miljoen euro structureel vanaf 2029. Er bestaat een risico dat gemeenten die eerder met aanvullende SPUK-gelden (specifieke uitkering) uit 2023 en 2024 nieuwe locaties hebben geopend deze locaties weer moeten afschalen of sluiten en personeel moeten ontslaan.

Media

65. Korting op budget voor de landelijke publieke omroep
Deze maatregel betreft een generieke korting van 10 procent op het budget van de landelijke publieke omroep. Dit betekent een extra bezuiniging bovenop een bestaande bezuiniging vanaf 2027 op de landelijke publieke omroep. Hierdoor komt de publieke taakopdracht onder druk te staan. Het ministerie van OCW bekostigt geen platforms als zenders of websites, maar de bekostiging loopt via de NPO naar de omroepen. De NPO en de omroepen bepalen vervolgens samen met welke content en op welk platform de publieke taakopdracht wordt uitgevoerd en hoe een eventuele korting op het budget van de landelijke publieke omroep wordt geïmplementeerd. De kaders daarvan liggen vast in de Mediawet en zijn verder uitgewerkt in onder andere het concessiebeleidsplan en bindende regelingen van de NPO. De maatregel gaat gepaard met frictiekosten. Een inschatting van de frictiekosten is meegenomen bij de uitwerking van deze maatregel. Er is geen rekening gehouden met impact op de Ster-inkomsten of distributievergoeding. Voor een bijstelling van de rijksmediabijdrage is een wijziging van de Mediawet vereist, waardoor de maatregel per 2029 kan ingaan. Deze maatregel levert een besparing op van 48 miljoen euro in 2029 en vanaf 2033 structureel 77 miljoen euro. Wanneer de NPO in het kader van de bezuinigingen kiest voor maatregelen zoals kanaalbeperking of minder radiozenders, starten die wanneer het goedkeuringsproces voor een dergelijk besluit is doorlopen. Dat duurt doorgaans een jaar.

66. Afschaffen bekostiging regionale omroepen
Met deze maatregel wordt de bekostiging aan de regionale omroep afgeschaft. Hierdoor verdwijnen de 13 regionale omroepen of moeten deze omroepen alternatief gefinancierd worden. Er kan voor worden gekozen om binnen de NPO extra aandacht te besteden aan regionaal nieuws, ten koste van andere NPO-programma's. De maatregel gaat gepaard met frictiekosten. Een inschatting van de frictiekosten is meegenomen bij de uitwerking van deze maatregel. Het afschaffen van de regionale omroep vraagt een aanpassing van de Mediawet waardoor deze per kalenderjaar 2029 kan worden ingevoerd. Deze maatregel levert een besparing van 132 miljoen euro in 2029 op en vanaf 2033 levert deze maatregel structureel 208 miljoen euro op. Het afschaffen van de regionale publieke omroep zal in alle gevallen leiden tot een aanzienlijke afname in het aanbod van de voorziening van regionaal nieuws, informatie, cultuur en educatie, waaronder aanbod in het Fries als tweede Rijkstaal.

67. Afschaffen subsidie onderzoeksjournalistiek
Met deze maatregel wordt de subsidie voor onderzoeksjournalistiek geschrapt. Met deze middelen worden door het Stimuleringsfonds voor de Journalistiek en het Fonds Bijzondere Journalistieke Projecten subsidieregelingen en programma's uitgevoerd die de onderzoeksjournalistiek in Nederland stimuleren. De huidige financiële toezeggingen lopen tot en met 2027. De maatregel zou daarom kunnen worden ingevoerd vanaf 2028 en levert 12 miljoen euro structureel op in 2030. Risico van deze maatregel is dat er mogelijk minder kwalitatief goede onderzoeksjournalistiek plaatsvindt en dat burgers daardoor minder goed worden geïnformeerd.

68. Terugdraaien extra investering lokale publieke omroepen
Met deze maatregel worden de extra intensiveringen van kabinet-Rutte-IV en kabinet-Jetten in de lokale omroepen teruggedraaid. In 2022 is ervoor gekozen om de lokale omroepen meer te centraliseren door de bekostiging via het Rijk te laten lopen, maar ook door het aantal lokale omroepen te beperken en te investeren in kwaliteit. Daarbij is gekozen om het budget van de lokale omroepen te verhogen met 17 miljoen euro. De eerste intensivering (Rutte IV) betrof 17 miljoen euro, en is door indexering inmiddels opgelopen naar 19 miljoen euro. Aanvullend is er 3 miljoen toegevoegd vanuit kabinet-Jetten. Samen is dit meer dan een verdubbeling van het budget. Het terugdraaien van deze investeringen zal ertoe leiden dat de huidige versterking van de voorziening in lokaal nieuws en lokale informatie, cultuur en educatie – waaronder aanbod in streektalen – teniet wordt gedaan. De maatregel kan door de benodigde wetswijzing ingaan per 2029 en levert structureel 22 miljoen euro op.

69. Afschaffen wettelijke media-archief taken en NIBG
Het Nederlands Instituut voor Beeld & Geluid (NIBG) is door het Ministerie van OCW aangewezen voor het in stand houden en exploiteren van een media-archief en het onderhouden, registreren en beschrijven van cultuurgoederen. Deze taken volgen uit respectievelijk de Mediawet en de Erfgoedwet. Deze maatregel vereist een wijziging van beide wetten waarin genoemde taken uit de wet worden geschrapt. Ook houdt het NIBG hoogstwaarschijnlijk op te bestaan. Wanneer het NIBG wordt afgeschaft, is er geen (wettelijke) instelling die een media-archief in stand houdt. Naast de wettelijke taken voert het NIBG ook verscheidene andere activiteiten uit. Zo is het NIBG gefuseerd met Muziekweb en is het een knooppunt binnen de Nationale Strategie Digitaal Erfgoed. De maatregel gaat gepaard met frictiekosten. Een inschatting van de frictiekosten is meegenomen bij de opbrengst van deze maatregel. De maatregel kan door deze benodigde wetswijzigingen ingaan per 2029. Deze maatregel levert een besparing op van 20 miljoen euro in 2029 en structureel 31 miljoen euro vanaf 2033.

Emancipatie

70. Beëindigen subsidiëring emancipatiebeleid
Deze maatregel betreft het volledig afschaffen van de Subsidieregeling gender- en LHBTI+-gelijkheid vanaf 1 januari 2028. De besparing kan ingaan vanaf 2028 en levert vanaf 2031 structureel 19 miljoen euro op. Voor de jaren 2023 tot en met 2027 zijn de alliantiesubsidies al toegekend en zijn de middelen dus juridisch verplicht, maar vanaf 2028 kan ervoor gekozen worden om de subsidie niet te verlengen. Het afschaffen van de subsidieregeling heeft mogelijk gevolgen voor de implementatie van de Europese richtlijn ‘Geweld tegen vrouwen’.

3.13 Sociale Zaken en Werkgelegenheid

De begroting van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) bedraagt in 2027 128 miljard euro en loopt in 2031 op naar 136 miljard euro. De begroting bestaat voor het grootste deel uit wettelijk vastgelegde inkomensregelingen en sociale verzekeringen. De ombuigingen zijn berekend op begrotingsstand Voorjaarsnota 2026, prijspeil 2026 (inclusief nota's van wijzigingen).

De grootste uitgavenposten op de SZW-begroting zijn de ouderdomsvoorziening (AOW), de arbeidsongeschiktheidsregelingen (WIA, WAO, WAZ en Wajong), de werkloosheidsregelingen en de verschillende kindregelingen. Daarnaast worden vanuit de begroting middelen verstrekt voor onder andere re-integratie, armoede- en schuldenbeleid, en arbeidsmarktbeleid. In 2026 is de post Inburgering herverkaveld naar de SZW-begroting, hier zijn ombuigingen 77 tot en met 80 mee gemoeid.

Een belangrijk deel van het SZW-beleid wordt uitgevoerd door uitvoeringsorganisaties zoals het Uitvoeringsinstituut Werknemersverzekeringen (UWV), de Sociale Verzekeringsbank (SVB) en Dienst Toeslagen. Ook gemeenten spelen een belangrijke rol bij de uitvoering van regelingen op het terrein van werk en inkomen, waaronder de Participatiewet en diverse minimaregelingen.

Ombuigingen richten zich onder andere op het verminderen van uitgaven aan bepaalde inkomensondersteuningsregelingen en het vereenvoudigen van het sociale zekerheidsstelsel. In de ramingen zijn de directe uitgaveneffecten van de maatregelen meegenomen. Effecten op belasting- en premieontvangsten en gedrags- en werkgelegenheidseffecten zijn niet meegenomen. Bij maatregelen die geleidelijk ingroeien, kan het structurele budgettaire effect pas ver na 2031 worden bereikt. Dit hangt bijvoorbeeld samen met de geleidelijke in- en uitstroom van bestaande en nieuwe gevallen.

Een deel van de maatregelen in dit hoofdstuk leidt tot lagere uitgaven uit premiegefinancierde regelingen. Een verlaging van deze uitgaven leidt niet automatisch tot een verlaging van de premiepercentages. In de onderstaande maatregelen op SZW-terrein worden dus ook geen wijzigingen in de premiehoogtes verondersteld. Hierdoor kunnen inkomsten en uitgaven van de sociale fondsen uit de pas gaan lopen. Andere keuzes t.a.v. de premiehoogtes zorgen voor andere per saldo opbrengsten van de ombuigingsmaatregelen.

Tabel 23 Ombuigingen Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
	Werkloosheid en minimaregelingen							
1	Verlagen uitkeringshoogte WW*							
1a	Verlagen uitkeringshoogte WW naar 65%*	0	0	2	– 331	– 433	– 445	2032
1b	Uitkeringshoogte WW/WGA eerste twee maanden naar 70 procent*	0	0	2	– 145	– 159	– 162	2032
2	Getrapte uitkeringshoogte WW*	0	0	2	– 66	– 87	– 92	2032
3	Afschaffen Toeslagenwet	0	0	0	2	– 33	– 250	2083
4	Afschaffen Kindregeling in Toeslagenwet	0	0	2	– 2	– 4	– 25	2041
5	Versneld afbouwen dubbele algemene heffingskorting (AHK) in de bijstand en gerelateerde uitkeringen	0	0	– 853	– 784	– 695	0	2040
6	Afschaffen Besluit bijstandverlening zelfstandigen (Bbz)	0	0	– 22	– 23	– 30	– 25	2038
7	Verlagen bijstandsnorm met 1 procent	0	0	– 131	– 134	– 136	– 151	2048
8	Geen vakantietoeslag in de bijstand en in de aanvullende inkomensvoorziening ouderen (AIO)	0	0	– 52	– 173	– 299	– 675	2048
9	Afschaffen alle vrijlatingen van arbeidsinkomsten in de bijstand	0	0	– 31	– 66	– 70	– 124	2048
10	Afschaffen individuele inkomenstoeslag (IIT)	0	0	– 30	– 60	– 60	– 60	2030
11	Stopzetten impuls kinderarmoedebestrijding uit het Gemeentefonds	0	– 121	– 121	– 121	– 121	– 121	2028

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)								
12	Korten middelen Nationaal Programma Armoede en Schulden	0	– 18	– 18	– 18	– 18	– 18	2028
13	Uniformeren normen gemeentelijke zorgverzekering	0	– 10	– 11	– 11	– 12	– 12	2031

	Arbeidsmarkt en re-integratie	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
14	Verlagen bedragen loonkostenvoordelen (LKV) met 10 procent	0	0	0	– 20	– 22	– 22	2031
15	Harmoniseren LKV op 2000 euro	0	0	0	– 27	– 29	– 29	2031
16	Afschaffen LKV arbeidsgehandicapten (en herplaatsing arbeidsgehandicapten)	0	0	0	– 40	– 44	– 44	2031
17	Korten re-integratiebudget gemeenten							
17a	Stopzetten financiering re-integratie door gemeenten	0	0	– 845	– 855	– 865	– 1.035	2048
17b	Korten re-integratiebudget met 50 procent	0	0	– 423	– 428	– 432	– 518	2048
17c	Korten re-integratiebudget met 10 procent	0	– 83	– 85	– 86	– 86	– 104	2048
18	Afschaffen transformatiebudget sociaal ontwikkelbedrijven	0	– 33	– 33	– 33	– 30	0	2035
19	Afschaffen subsidieregeling leren en ontwikkelen in het mkb (SLIM)	– 17	– 25	– 39	– 41	– 40	– 40	2031
20	Halveren SLIM-budget, verhogen cofinanciering en geen subsidie voor middelgrote ondernemingen	– 8	– 12	– 19	– 20	– 20	– 20	2030
21	Afschaffen meerjarig investeringsprogramma duurzame inzetbaarheid & leven lang ontwikkelen	– 5	– 8	– 4	0	– 9	– 12	2032
22	Stopzetten subsidieregeling voor scholing en re-integratie van personen met arbeidsbeperkingen en ernstig scholingsbelemmerden (ESB-regeling)	– 1	– 10	– 10	– 10	– 16	– 16	2031
23	Doorbelasten toezichtskosten uitzendsector	1	1	1	– 19	– 19	– 19	2030
24	Stopzetten Duurzame Inzetbaarheidsagenda	– 23	– 31	– 41	– 37	– 46	0	2033

	Arbeidsongeschiktheid, Ziektewet en verlofregelingen	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
25	Niet-indexeren van maximum dagloon tot 8,05% verhoging a.g.v. beleidsmatige WML-verhoging is teruggedraaid	0	10	– 107	– 206	– 259	– 287	2060
26	Niet-indexeren van maximum dagloon tot 20% verlaging is bereikt	0	10	– 107	– 206	– 304	– 817	2060
27	Maximeren maatmanloon**	0	0	0	2	– 9	– 201	2083
28	Aanpassen 3x3 criterium in de WIA**	0	0	0	5	– 11	– 283	2083
29	Deeltijdfictie bij beoordeling mate van arbeidsongeschiktheid**	0	0	0	0	0	– 927	2082
30	Aanpassen arbeidsongeschiktheidsklassen WGA 35-99**	0	5	5	2	– 10	– 143	2083
31	Basisverzekering bij arbeidsongeschiktheid op Wml-niveau**	0	0	0	0	0	– 6.265	2085
32	Verlagen alle AO-uitkeringen en ZW-uitkeringen met 5 procentpunt**							
	Wv. IVA	0	0	– 90	– 159	– 159	0	2060
	Wv. WGA	0	0	– 216	– 449	– 449	– 2.211	2060
	Wv. WAZ	0	0	– 24	– 42	– 42	0	2060
	Wv. WAO	0	0	0	– 1	– 1	0	2060
	Wv. ZW	0	0	– 38	– 89	– 89	– 102	2032
	Wv. Wajong	0	0	– 47	– 85	– 85	– 215	2034
	Wv. TW	0	0	21	42	42	99	2060
	Wv. Uitvoeringskosten	0	10	– 17	– 23	– 23	– 102	2060

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)								
33	Werkhervatting drie jaar voorop, daarna basisverzekering bij arbeidsongeschiktheid**	0	0	0	0	0	– 5.211	2085
34	Verkorten uitlooptermijn WGA 80-100 > 35-80 naar 2 maanden**	0	0	0	0	0	– 33	2081
35	Afschaffen hogere uitkering hulpbehoevenden bij arbeidsongeschiktheidsregelingen**	0	0	2	– 68	– 70	– 94	2060
36	Terugdraaien wetsvoorstel versoepeling re-integratieverplichtingen in het tweede ziektejaar voor kleine en middelgrote werkgevers**	0	0	– 2	– 12	– 32	– 154	2067
37	Verlagen Ziektewet-uitkering naar 70 procent van het wettelijk minimumloon (Wml)**	0	2	– 80	– 187	– 187	– 214	2032
38	Werkgevers verplicht eigenrisicodrager voor vangnetters in de Ziektewet**	0	0		5	– 270	– 769	2060
39	Anticumulatie Ziektewet/Werkloosheidswet**	0	0	2	0	– 5	– 33	2060
40	Verruiming aantal wachtdagen Ziektewet**	0	0	2	– 3	– 3	– 3	2030
41	Geen toegang tot de Ziektewet voor vangnetters met werkgever**	0	0	2	– 692	– 1.484	– 1.676	2032
42	Verlagen Wajong-uitkering naar 70 procent van het Wml	0	2	– 47	– 85	– 85	– 215	2033
43	Verlagen Wajong-uitkering conform bijstand tot 21 jaar	0	0	2	– 14	– 44	– 95	2033
44	Niet doorvoeren hervorming loonkostensubsidie in de Wajong	0	– 3	– 19	– 17	– 16	0	2062
45	Maximeren Wazo-uitkering voor uitkeringsgerechtigden**	0	2	– 22	– 26	– 27	– 27	2031
46	Verkorten zwangerschaps- en bevallingsverlof naar 14 weken en geboorteverlof van zes naar twee weken**	0	2	– 266	– 306	– 313	– 313	2031
47	Verlagen betaald ouderschapsverlof naar 50% dagloon**	0	2	– 389	– 429	– 438	– 438	2031

	AOW	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
48	Adres als uitgangspunt nemen in de AOW	0	0	0	– 6	– 18	– 301	2050
49	AOW: dubbele algemene heffingskorting uit referentieminimumloon	0	0	– 283	– 703	– 1.119	– 8.234	2049
50	AOW eenmalig niet indexeren	0	0	– 1.351	0	0	0	
51	Individualisering AOW tot 50 procent referentieminimumloon	0	0	5	– 225	– 708	– 11.805	2050
52	Verhogen AOW- en pensioensleeftijd met 1 jaar	0	2	0	0	0	– 2.448	2034
53	Verlagen AOW-uitkering met 10%	0	0	5	– 1.239	– 2.543	– 6.653	2034
54	Afschaffen vakantietoeslag in de AOW	0	0	2	– 382	– 780	– 4.365	2039
55	Vakantietoeslag AOW bij overlijden afschaffen	0	2	– 19	– 85	– 86	– 86	2031
56	Afschaffen overlijdensuitkering AOW	0	5	– 101	– 118	– 120	– 120	2031
57	Verhogen leeftijd Algemene Ouderdomsverzekering (AOV, Caribisch Nederland)							
57a	Verhogen AOV-leeftijd naar 66 jaar	0	0	0	1	– 5	– 7	2050
57b	Verhogen AOV-leeftijd naar 67 jaar	0	0	0	1	– 5	– 15	2050
58	Afschaffen keuze duurzaam gescheiden leven	0	0	– 4	– 11	– 12	– 14	2044
59	AOW-indexatie koppelen aan de consumentenprijsindex	0	2	– 273	– 728	– 1.190	– 1.190	2031

	Kindregelingen	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
60	Kinderbijslag verlagen 0-11-jarigen***	0	2	– 400	– 400	– 400	– 400	2029

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)								
61	Kinderbijslag 1 jaar niet indexeren***	0	0	– 78	– 96	– 96	– 96	2030
62	Kinderbijslag voor maximaal 3 kinderen***	0	0	0	5	– 69	– 137	2032
63	Afschaffen aanvullende kinderbijslag (AKW+)***	0	0	0	0	– 4	– 63	2032
64	Afschaffen dubbele kinderbijslag intensieve zorg***	0	0	0	– 49	– 92	– 101	2032
65	Afschaffen opslag kindgebonden budget 12-15 jarigen***	0	– 22	– 259	– 256	– 252	– 252	2031
66	Verlagen kindgebonden budget vanaf tweede kind***	0	– 29	– 342	– 338	– 334	– 334	2031
67	Halveren alleenstaande ouderkop kindgebonden budget***	0	– 24	– 315	– 581	– 581	– 581	2030
68	Niet-indexeren kindgebonden budget***	0	– 11	– 127	– 126	– 125	– 125	2031
69	Verlagen vermogensgrens kindgebonden budget naar niveau huurtoeslag***	0	– 31	– 367	– 369	– 370	– 370	2031
70	Volledig inkomensafhankelijke tegemoetkoming ouders: afschaffen kinderbijslag en verhogen kindgebonden budget***	0	0	– 1.000	– 1.000	– 1.000	– 1.000	2029
71	Kindgebonden budget: verhogen afbouwpercentage vanaf tweede knikpunt***	0	– 5	– 57	– 58	– 59	– 59	2031
72	Verlagen vergoedingspercentages kinderopvang met 1%-punt	0	– 9	– 112	– 139	– 152	– 152	2031
73	Beperken vergoeding kinderopvang tot het kind 2 jaar is	0	0	– 40	– 493	– 502	– 502	2031
74	Niet invoeren nieuwe financieringsstelsel kinderopvang	0	– 50	– 693	– 1.643	– 1.586	– 1.735	2032

	Anw	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
75	Verrekenen inkomsten uit tweede pijler partnerpensioen in de Anw	0	5	– 1	– 7	– 12	– 29	2046
76	Afschaffen Anw-tegemoetkoming	0	0	– 5	– 5	– 5	– 5	2029

	Integratie	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
77	Aanpassen inburgeringsplichtige leeftijd van 67 naar 60 jaar	0	0	– 2	– 3	– 5	– 5	2031
78	Verlagen taalniveau leerroute van B1 naar A2	0	0	– 9	– 15	– 22	– 22	2031
79	Afschaffen voorinburgering COA	0	0	– 46	– 46	– 46	– 46	2029
80	Afschaffen meedoenbalies	0	– 5	– 9	– 9	– 9	– 4	2036

	Overig	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
81	Niet-indexeren wettelijk minimumloon (incl. doorwerking uitkeringen)	0	– 1	– 1.300	– 1.285	– 1.275	– 1.290	2060
82	Verlagen wettelijk minimumloon met 5 procent (incl. doorwerking uitkeringen)	0	– 3	– 3.878	– 3.845	– 3.880	– 4.065	2060
83	Afschaffen netto-nettokoppeling tussen wettelijk minimumloon en minimumuitkeringen							
83a	Afschaffen netto-nettokoppeling tussen wettelijk minimumloon en minimumuitkeringen incl. AOW	0	2	– 845	– 1.790	– 2.795	– 2.795	2031
83b	Afschaffen netto-nettokoppeling wettelijk minimumloon en minimumuitkeringen excl. AOW	0	2	– 60	– 130	– 200	– 200	2031
84	Uitkeringen aan inflatie koppelen (m.u.v. AOW)	0	5	– 181	– 432	– 699	– 699	2031

*Bij deze maatregel wijkt de geschatte opbrengst in beperkte mate af van de actualiteit. In de raming is geen rekening gehouden met het uitstel van de duurverkorting van de WW van 2028 naar 2029 en met het schrappen van de 20% verlaging van het maximum dagloon, zoals weergegeven in de Miljoenennota.

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

**Bij deze maatregel wijkt de geschatte opbrengst in meer of mindere mate af van de actualiteit. In de raming is geen rekening gehouden met het schrappen van de 20% verlaging van het maximum dagloon, zoals weergegeven in de Miljoenennota.

***Bij deze maatregel wijkt de geschatte opbrengst in beperkte mate af van de actualiteit. In de raming is geen rekening gehouden met de halvering van de eerste tranche van de envelop 'versterking gezinnen', zoals weergegeven in de Miljoenennota.

Werkloosheid en minimaregelingen

De maatregelen in deze sectie hebben betrekking op de Werkloosheidswet (WW), Toeslagenwet (TW), Participatiewet en armoedebeleid. De invoertermijnen van de WW-maatregelen (maatregel 1 en 2) sluiten aan op de reeds geplande wetswijzigingen van de WW die ingaan per 2030. Iedere WW-maatregel vergt een wijziging van de Werkloosheidswet en de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA). De maatregelen gelden alleen voor nieuwe uitkeringen vanaf de invoeringsdatum. Alle maatregelen gaan uit van het basispad met een maximale WW-duur van 12 maanden per 2028, een verhoging van de WW-uitkering in de eerste twee maanden naar 80% van het oude loon, een verscherping van de referte-eis naar 42 uit 52 weken en verlaging van de opbouw van WW-rechten naar een halve maand per jaar arbeidsverleden (de laatste drie per 2030), zoals volgt uit de Voorjaarsnota 2026 en het coalitieakkoord-Jetten. Maatregelen die de WW wijzigen, werken door in de loongerelateerde Werkhervatting Gedeeltelijk Arbeidsgeschikten (WGA)-uitkering, in de bijstand en in de Toeslagenwet (TW). Dit is onderdeel van de raming. Effecten op belastinginkomsten en het recht op toeslagen is niet opgenomen in de ramingen.

Door het uitstel van de verkorting van de WW-duur en het schrappen van de verlaging van het maximumdagloon, zoals weergegeven in de Miljoenennota, wijkt de geschatte opbrengst van enkele maatregelen af van de actualiteit. De relevante maatregelen zijn in de tabel aan het begin van dit hoofdstuk met een sterretje gemarkeerd.

1. Verlagen uitkeringshoogte WW
Deze maatregel beoogt een verlaging van de werkloosheidsuitkering (WW-uitkering). De WW-uitkering bedraagt momenteel 75 procent van het oude loon in de eerste twee maanden en 70 procent daarna. Het kabinet-Jetten is voornemens dit per 2030 te verhogen naar 80 procent in de eerste twee maanden. Door deze maatregel verdwijnt de getrapte uitkeringsstructuur, wat een vereenvoudiging oplevert voor zowel uitkeringsgerechtigden als de uitvoerder. Deze maatregel vergt een wijziging van de Werkloosheidswet (WW) en de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA). De maatregel kan vanaf 2030 ingaan. Een lagere uitkering verhoogt de prikkel voor WW-gerechtigden om werk te zoeken en heeft daarmee een positief effect op de werkgelegenheid. De maatregel leidt wel tot een iets grotere inkomensterugval bij werkloosheid. Doordat de inkomensbescherming wordt verminderd, kan een groter deel van de werklozen onder het sociaal minimum terechtkomen en een aanvulling vanuit de Toeslagenwet of de bijstand nodig hebben. Een verlaging van de loongerelateerde WGA-uitkering leidt ertoe dat deze groep een stijging van het inkomen ziet wanneer zij later doorstromen naar de WGA-loonaanvullingsuitkering.

1a. Verlagen uitkeringshoogte WW naar 65 procent
Deze maatregel verlaagt de uitkeringshoogte vanaf het begin van de uitkeringsperiode naar 65 procent van het oude loon. De structurele besparing bedraagt 445 miljoen euro vanaf 2032 tegenover het basispad dat de uitkeringshoogte per 2030 naar 80% verhoogt in de eerste twee maanden.

1b. Verlagen uitkeringshoogte WW/WGA eerste twee maanden naar 70 procent
Deze maatregel verlaagt de WW-uitkering in de eerste twee maanden van de uitkeringsperiode naar 70 procent van het oude loon. De structurele besparing bedraagt 162 miljoen euro vanaf 2032 tegenover het basispad dat de uitkeringshoogte per 2030 naar 80% verhoogt in de eerste twee maanden.

2. Getrapte uitkeringshoogte WW
Deze maatregel verlaagt de WW-uitkeringshoogte na zes maanden van 70 naar 65 procent van het oude loon. De eerste zes maanden blijft de systematiek ongewijzigd: 75 procent in de eerste twee maanden (80 procent vanaf 2030) en 70 procent daarna. Dit vergt een wijziging van de Werkloosheidswet (WW) en de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA). De maatregel kan vanaf 2030 ingaan. De structurele besparing bedraagt 92 miljoen euro per 2032. Het doel van de extra trede is werklozen te activeren sneller nieuw werk te zoeken. Deze maatregel brengt wel complexiteit met zich mee voor zowel het UWV als uitkeringsgerechtigden, omdat een uitkering die meerdere malen verandert het moeilijker maakt het uitgavenpatroon daarop aan te passen. Daarnaast komt een groter deel

van de WW-gerechtigden onder het sociaal minimum terecht en heeft een aanvulling vanuit de Toeslagenwet of de bijstand nodig. Een verlaging van de loongerelateerde WGA-uitkering leidt ertoe dat deze groep een stijging van het inkomen ziet wanneer zij later doorstromen naar de WGA-loonaanvullingsuitkering.

3. Afschaffen Toeslagenwet
Via de Toeslagenwet (TW) vult het UWV loondervingsuitkeringen aan tot het sociaal minimum. Deze maatregel stelt voor om de Toeslagenwet af te schaffen, waardoor het niet meer mogelijk is om via het UWV een aanvulling tot het sociaal minimum te krijgen. Deze maatregel vergt een wetswijziging en kan worden ingevoerd vanaf 2031. De structurele besparing van deze maatregel bedraagt 250 miljoen euro per 2083. De maatregel geldt alleen voor nieuwe instroom. Een deel van de uitkeringsgerechtigden zal echter, doordat de bijstandsvoorwaarden strenger zijn, geen of een lagere aanvulling ontvangen dan nu via de Toeslagenwet. Uitkeringsgerechtigden kunnen voor zo'n aanvulling voortaan alleen nog terecht bij de gemeente, waar de criteria van de Participatiewet gelden, waaronder de vermogenstoets. Gemeenten verstrekken nu al aanvullende bijstand aan beperkte gevallen die met loondervingsuitkering en Toeslagenwet nog steeds onder het sociaal minimum uitkomen. Voor gemeenten betekent deze maatregel extra complexiteit omdat gemeenten voor een grotere groep een aanvulling moeten verstrekken op een loondervingsuitkering. Er zal bij deze maatregel aan randvoorwaarden moeten worden voldaan. Dit betreft onder andere dat een betrouwbare maand-op-maand gegevensdeling tussen het UWV en gemeenten moet worden opgezet en dat gemeenten extra expertise en capaciteit opbouwen.

4. Afschaffen Kindregeling in Toeslagenwet
Deze maatregel schaft de Kindregeling binnen de Toeslagenwet (TW) af. De kindregeling houdt in dat een uitkeringsgerechtigde en echtgenoot die is geboren na 31 december 1971 en met een kind jonger dan 12 jaar, recht heeft op een TW-aanvulling bij een inkomen onder het sociaal minimum. Indien deze kindregeling in de TW wordt afgeschaft, heeft de uitkeringsgerechtigde – indien de partner na 31 december 1971 geboren is – geen recht meer op een TW-aanvulling. De structurele besparing van deze maatregel bedraagt 25 miljoen euro per 2041. Deze maatregel vergt een wijziging van de TW en kan ingaan per 1 januari 2030. Over de jaren heen nemen vrouwen meer deel aan de arbeidsmarkt, onder andere door de uitbreiding van de kinderopvangvoorzieningen. Omdat er voor gevallen een TW-aanvulling wegvalt, zullen er inkomenseffecten optreden en zal de instroom naar bijstand - met andere (vermogens)eisen - stijgen. Dit is opgenomen in de raming.

5. Versneld afbouwen dubbele algemene heffingskorting (AHK) in de bijstand en gerelateerde uitkeringen
Deze maatregel bouwt de dubbele algemene heffingskorting (AHK) in de berekening van het netto-referentieminimumloon in de bijstand en gerelateerde uitkeringen in één keer af, naar één keer de AHK per 1 januari 2029. Momenteel wordt stapsgewijs afgebouwd naar één keer de AHK in 2039.[44] Deze afbouw komt voort uit het feit dat de overdraagbaarheid van de AHK voor werkende alleenverdieners is afgeschaft. De maatregel heeft als gevolg dat de bijstandsuitkering (en bijbehorend sociaal minimum) in één stap fors wordt verlaagd. Deze maatregel vergt een wijziging van de Participatiewet. De besparing door deze maatregel is in 2031 695 miljoen euro. De besparing van deze maatregel is tijdelijk en loopt af naar nul in 2040. Deze maatregel zorgt er namelijk alleen voor dat de afbouw eerder wordt afgerond dan in het basispad. In het basispad is de bevriezing van de afbouw, zoals afgesproken in het hoofdlijnenakkoord 2024-2028, meegenomen. Dit betekent dat bij de halfjaarlijkse berekening t/m juli 2027 rekening wordt gehouden met 157,5% van de van toepassing zijnde AHK. De dubbele AHK ligt ten grondslag aan de alleenverdienersproblematiek (problemen door samenloop van fiscaliteit, uitkering en toeslagen).[45] Door het volledig afbouwen van de dubbele AHK zijn de tijdelijke en structurele oplossingen voor deze problematiek niet langer nodig. In de raming zijn de effecten meegenomen van het versneld afbouwen van de dubbele AHK, het gedragseffect in de bijstand en de kosten van de tijdelijke oplossing van de alleenverdienersproblematiek.

6. Afschaffen Besluit bijstandverlening zelfstandigen (Bbz)
Met deze maatregel wordt het Besluit bijstandverlening zelfstandigen (Bbz) afgeschaft en wordt het sociale zekerheidsstelsel vereenvoudigd. Het Bbz is beschikbaar voor zelfstandige ondernemers (natuurlijke personen) die tijdelijk financiële ondersteuning nodig hebben. Dit kan zowel om een uitkering voor levensonderhoud als een bedrijfskrediet gaan. Deze maatregel vergt een wijziging van de Participatiewet het intrekken van de Algemene maatregel van bestuur voor het Bbz. Het Bbz kan per 1 januari 2029 worden afgesloten voor nieuwe instroom. Structureel bespaart deze maatregel 25 miljoen euro per 2038. Wanneer het Bbz wordt afgeschaft zijn ondernemers aangewezen op de bijstand, waarbij ze hun (mogelijk levensvatbare) bedrijf moeten opzeggen.

[44] Van 1-1-2025 t/m 1-7-2027 is de AHK bevroren op 157,5%.
[45] Kamerstukken II 2024/25, 26 448, nr. 773.

7. Verlagen bijstandsnorm met 1 procent
Met deze maatregel dalen alle bijstandsnormen met 1 procent. Ook de daaraan gekoppelde Aanvullende Inkomensvoorziening Ouderen (AIO) daalt met 1 procent. De maatregel vereist een wijziging van de Participatiewet en kan ingaan per 1 januari 2029. Structureel bespaart deze maatregel 151 miljoen euro per 2048. Deze maatregel verslechtert de inkomenspositie van bijstandsgerechtigden, maar versterkt de prikkel om te werken. Er is gerekend met de effecten voor de bruto-uitgaven (inclusief vakantietoeslag); het effect op de belastinginkomsten is niet meegenomen. In het geraamde budgettaire effect is geen rekening gehouden met gedragseffecten. De doorwerking op gemeentelijk armoedebeleid en andere uitkeringsregelingen rond het sociaal minimum, zoals de Anw en Toeslagenwet, is niet in kaart gebracht.

8. Geen vakantietoeslag in de bijstand en in de aanvullende inkomensvoorziening ouderen (AIO)
Deze maatregel beoogt afschaffing van de vakantietoeslag in de bijstand en de AIO. Bijstandsgerechtigden bouwen op dit moment maandelijks 5 procent vakantietoeslag op, die in juni wordt uitgekeerd. Bij afschaffing wordt de bijstandsnorm verlaagd tot 95 procent van het referentieminimumloon voor een (echt)paar en per gevolg 66,5 procent voor alleenstaanden. De vakantietoeslag is namelijk onderdeel van de bijstandsnorm. De maatregel vereist een wijziging van de Participatiewet en kan ingaan per 1 januari 2029. Structureel bespaart deze maatregel 675 miljoen euro per 2048. In de budgettaire raming is gerekend met een ingroeipad van 1 procentpunt per jaar. Na vijf jaar is de volledige vakantietoeslag afgeschaft. Er is geen rekening gehouden met gedragseffecten. Er is gerekend met de effecten voor de bruto-uitgaven; het effect op de belastinginkomsten is niet meegenomen in de budgettaire reeks. De doorwerking op gemeentelijk armoedebeleid en andere uitkeringsregelingen rond het sociaal minimum, zoals de Algemene nabestaandenwet (Anw) en Toeslagenwet, is niet in kaart gebracht. Deze maatregel verslechtert de inkomenspositie van bijstandsgerechtigden, maar versterkt de prikkel om te werken.

9. Afschaffen alle vrijlatingen van arbeidsinkomsten in de bijstand
Deze maatregel beoogt het afschaffen van alle vrijlatingen van arbeidsinkomsten in de bijstand. De maatregel heeft geen betrekking op de AIO. De maatregel vereist een wijziging van de Participatiewet en kan ingaan per 1 januari 2029. Structureel bespaart deze maatregel 124 miljoen euro per 2048. Op dit moment kent de bijstand vier verschillende vrijlatingen van arbeidsinkomsten, waarbij bijstandsgerechtigden die werken onder bepaalde voorwaarden hun inkomsten niet hoeven te verrekenen met de uitkering. Het doel van een vrijlating is om bijstandsgerechtigden te stimuleren om arbeid te aanvaarden. Anderzijds zorgt het er ook voor dat mensen die gaan werken langer een bijstandsuitkering behouden. Met de wet Participatiewet in balans komt er per 1 januari 2027 één geharmoniseerde vrijlating, waarbij 15% van de arbeidsinkomsten voor de duur van 1 jaar wordt vrijgelaten. Met deze maatregel worden alle (voorziene) vrijlatingen van inkomsten in de bijstand afgeschaft.

10. Afschaffen individuele inkomenstoeslag (IIT)
Deze maatregel beoogt het afschaffen van de individuele inkomenstoeslag (IIT). De IIT is een toeslag voor personen tussen 21 jaar en de AOW-leeftijd die langere tijd een laag inkomen hebben en geen uitzicht hebben op inkomensverbetering. Deze jaarlijkse toeslag wordt toegekend via gemeenten. Het afschaffen van de IIT kan de prikkel voor mensen in de bijstand om te zoeken naar betaald werk versterken. Daarnaast betekent afschaffing een vereenvoudiging van de inkomensondersteuning. Daar tegenover staat dat huishoudens met een langdurige laag inkomen er op achteruit gaan in inkomen. Afschaffing van de IIT vergt een wetswijziging van de Participatiewet. De maatregel kan ingaan per 1 januari 2029. Structureel bespaart deze maatregel 60 miljoen euro per 2030 op het Gemeentefonds. Dit bedrag is berekend door de oorspronkelijke toevoeging aan het gemeentefonds uit 2015 te indexeren met de jaarlijkse accrespercentages. Er geldt overgangsrecht voor personen die voor de afschaffing ingaat al een aanvraag hebben ingediend waarop nog niet is beslist. Zij behouden maximaal een jaar het recht op IIT. Vanwege hun autonomie kunnen gemeenten ervoor kiezen een vorm van IIT te behouden en om deze ombuiging op een andere manier in te vullen.

11. Stopzetten impuls kinderarmoedebestrijding uit het Gemeentefonds
Met deze maatregel worden de middelen voor 'kansrijk opgroeien alle kinderen in Nederland' uit het Gemeentefonds stopgezet. De maatregel vergt geen wetswijziging en kan ingaan per 1 januari 2028. Structureel bespaart deze maatregel 121 miljoen euro per 2028. Dit bedrag is berekend door de oorspronkelijke toevoeging aan het gemeentefonds uit 2017 te indexeren met de jaarlijkse accrespercentages. Deze middelen dienen als extra impuls voor het gemeentelijke kinderarmoedebeleid. Er zijn de afgelopen jaren maatregelen genomen waardoor het kinderarmoedecijfer in Nederland is gedaald, zoals intensiveringen in het kindgebonden budget. Dit kan aanleiding

zijn om deze impulsmiddelen tegen het licht te houden. Deze maatregel kan leiden tot minder inzet op het gebied van kinderarmoederegelingen door gemeenten en het maatwerk dat zij kunnen leveren. Vanwege hun autonomie kunnen gemeenten ervoor kiezen om deze ombuiging op een andere manier in te vullen.

12. Korten middelen Nationaal Programma Armoede en Schulden
Deze maatregel kort het Nationaal Programma Armoede en Schulden met 20%. Dit verlaagt de bijdrage aan gemeenten en maatschappelijke organisaties die zich op verschillende manieren inzetten voor mensen in armoede. Deze maatregel vergt geen wetswijziging. Structureel bespaart deze maatregel 18 miljoen euro vanaf 2028. In 2022 is Kabinet Rutte IV gestart met de meerjarige aanpak geldzorgen, armoede en schulden, waarmee het kabinet de bestaans- en inkomenszekerheid beter wil borgen. Hiermee zijn middelen beschikbaar gesteld waarmee via o.a. gemeenten en maatschappelijke partijen gezinnen en kinderen in armoede beter ondersteund worden. De middelen zijn inmiddels onderdeel van het Nationaal Programma Armoede en Schulden. De specifieke invulling van de voorgestelde ombuiging moet nader worden bezien. In de raming is uitgegaan van een korting van 20 procent.

13. Uniformeren normen gemeentelijke zorgverzekering
Met deze maatregel worden de doelgroep en de hoogte (tegemoetkoming in de premie) van de gemeentelijke collectieve zorgverzekering geüniformeerd. De maatregel kan ingaan per 1 januari 2029 en bespaart structureel 12 miljoen euro per 2031. Dit is een besparing op het Gemeentefonds. Deze maatregel vergt bestuurlijke afspraken met gemeenten en een wijziging van de Participatiewet. In de Participatiewet wordt een maximale inkomensgrens van 120% van het sociaal minimum opgenomen voor het recht op de tegemoetkoming voor de zorgverzekering. Deze maatregel draagt bij aan de uniformering van het gemeentelijk armoedebeleid en kan de verschillen tussen gemeenten verkleinen. Het zal er echter ook voor zorgen dat een deel van de mensen dat nu recht heeft op deze armoederegeling hier geen gebruik meer van kan maken. In de raming zijn de mogelijke doorwerking op de individuele bijzondere bijstand en extra zorgkosten niet opgenomen.

Arbeidsmarkt en re-integratie

De overheid stimuleert op verschillende manieren het functioneren van de arbeidsmarkt. Dit gebeurt onder andere met subsidies, re-integratiebudgetten en loonkostenvoordelen. De loonkostenvoordelen (LKV's) zijn financiële tegemoetkomingen voor werkgevers die mensen met minder kansen op de arbeidsmarkt in dienst nemen. De LKV's hebben tot doel de kansen op werk voor deze specifieke doelgroepen te vergroten. Er zijn drie LKV-doelgroepen, namelijk: 1) arbeidsgehandicapten, 2) herplaatsing van arbeidsgehandicapten bij dezelfde werkgever, en 3) de doelgroep van de banenafspraak. Ombuigingen op de LKV's kunnen een negatief werkgelegenheidseffect hebben voor deze specifieke doelgroepen, aangezien het minder aantrekkelijk wordt voor werkgevers om de doelgroepen in dienst te nemen. Aanpassingen van de LKV's (maatregelen 14-16) vergen een wijziging van de Wet tegemoetkomingen loondomein. Deze maatregelen kunnen ingaan per 1 januari 2029. Vanwege de systematiek van nabetaling vinden de eerste budgettaire gevolgen vanaf 2030 plaats. Bij de ramingen van alle LKV-maatregelen is rekening gehouden met een overgangsrecht van 1 jaar.

14. Verlagen bedragen loonkostenvoordelen (LKV) met 10 procent
Met deze maatregel wordt de tegemoetkoming voor alle LKV-doelgroepen verlaagd met 10 procent. De maximale hoogte van de tegemoetkoming is op dit moment voor de eerste twee doelgroepen 6.000 euro per werknemer per jaar en voor de laatste 2.000 euro per werknemer per jaar. Structureel bespaart deze maatregel 22 miljoen euro per 2031.

15. Harmoniseren LKV op 2000 euro
Deze maatregel verlaagt de tegemoetkomingen die werkgevers ontvangen als zij iemand uit de doelgroep LKV arbeidsgehandicapten aannemen. Dit geldt ook voor de tegemoetkomingen voor herplaatste arbeidsgehandicapte werknemers. Het maximale bedrag per persoon per jaar wordt geharmoniseerd van 6.000 naar 2.000 euro, zoals nu al geldt voor de LKV doelgroep banenafspraak. Ook de bedragen per uur worden geharmoniseerd, om de prikkelwerking om meer uren aan te bieden in stand te houden. Een dergelijke maatregel verbetert het gelijke speelveld voor de verschillende LKV doelgroepen, waarmee het stelsel wordt vereenvoudigd. Structureel bespaart deze maatregel 29 miljoen euro per 2031.

16. Afschaffen LKV arbeidsgehandicapten (en herplaatsing arbeidsgehandicapten)
Met deze maatregel worden de LKV's voor de doelgroep arbeidsgehandicapten en herplaatsing arbeidsgehandicapten afgeschaft. Structureel bespaart deze maatregel 44 miljoen euro per 2031. Dit kan tot negatieve werkgelegenheidseffecten leiden voor de doelgroep, met name als het gaat om de duurzaamheid van banen.

17. Korten re-integratiebudget gemeenten
Met deze maategel wordt het algemene re-integratiebudget dat gemeenten ontvangen gekort of stopgezet. Gemeenten ontvangen re-integratiemiddelen voor o.a. de doelgroep van de Participatiewet via de algemene uitkering binnen het Gemeentefonds. Deze middelen zijn vrij besteedbaar, maar gemeenten hebben op grond van de Participatiewet de wettelijke taak om re-integratiebeleid uit te voeren. De maatregelen hebben verschillende juridische implicaties voor de wettelijke re-integratietaak van gemeenten: deze kan moeten worden afgeschaft, aangepast of ongewijzigd blijven. De precieze gevolgen voor de wettelijke taak en de verschillende doelgroepen vergen nader onderzoek. Zo kan er bijvoorbeeld gedacht worden aan het beperken van de gemeentelijk re-integratietaak tot mensen met een bijstandsduur van maximaal 2 jaar. Het is ook mogelijk de re-integratie juist te richten op mensen met een grotere afstand tot de arbeidsmarkt, omdat de kans kleiner is dat zij zonder ondersteuning aan het werk komen. De voorgestelde maatregelen kunnen leiden tot minder uitstroom uit de bijstand. Dit effect is niet meegenomen in de besparingsreeks. De besparingen zijn berekend door de oorspronkelijke toevoegingen aan het gemeentefonds te indexeren met de jaarlijkse accrespercentages. Vanwege hun autonomie kunnen gemeenten ervoor kiezen om deze ombuiging op een andere manier in te vullen.

17a. Stopzetten financiering re-integratie door gemeenten
De maatregel stopt het algemene re-integratiebudget en kan ingaan per 1 januari 2029. Structureel bespaart deze maatregel 1 miljard euro per 2048. Deze maatregel vereist de afschaffing van de wettelijke taak die gemeenten op grond van de Participatiewet hebben om re-integratiebeleid te voeren.

17b. Korten re-integratiebudget met 50 procent
Met deze maatregel wordt het re-integratiebudget dat gemeenten ontvangen met 50 procent gekort. Hierdoor moet de wettelijke taak van gemeenten om re-integratiebeleid te voeren worden herzien. De maatregel kan ingaan per 1 januari 2029. Structureel bespaart deze maategel 518 miljoen euro per 2048.

17c. Korten re-integratiebudget met 10 procent
Met deze maatregel wordt het re-integratiebudget dat gemeenten ontvangen met 10 procent verminderd. De maatregel kan ingaan per 1 januari 2028. Structureel bespaart deze maatregel 104 miljoen euro per 2048.

18. Afschaffen transformatiebudget sociaal ontwikkelbedrijven
Met deze maatregel wordt het transformatiebudget voor sociaal ontwikkelbedrijven vanaf 2028 geschrapt. Het transformatiebudget is een tijdelijke meerjarige impuls (t/m 2034) om sociaal ontwikkelbedrijven en de samenwerkingsinfrastructuur rondom de sociaal ontwikkelbedrijven toekomstbestendig te maken. De maatregel vergt geen wetswijziging en kan per 1 januari 2028 ingaan. Deze maatregel levert t/m 2034 een cumulatieve besparing op van 201 miljoen euro. Deze maatregel raakt aan een bestuurlijk afspraak tussen SZW, VNG, gemeenten en branches, waarin deze partijen samen optrekken voor het toekomstbestendig maken van sociaal ontwikkelbedrijven. Vanwege hun autonomie kunnen gemeenten ervoor kiezen de transformatie uit andere middelen te bekostigen.

19. Afschaffen subsidieregeling leren en ontwikkelen in het mkb (SLIM)
De subsidieregeling leren en ontwikkelen in het mkb (SLIM) is een structureel budget voor leren en ontwikkelen in het mkb. Met deze maatregel wordt SLIM afgeschaft. Het afschaffen van SLIM kan per 1 januari 2027, er is geen wetswijziging nodig. Structureel bespaart deze maatregel 40 miljoen euro per 2031. Door de afschaffing van SLIM wordt leven lang ontwikkelen (LLO) minder toegankelijk voor werknemers in het mkb, maar een deel van de mkb-ondernemingen zal in LLO blijven investeren.

20. Halveren SLIM-budget, verhogen cofinanciering en geen subsidie voor middelgrote ondernemingen
Deze maatregel verlaagt het subsidiepercentage binnen de SLIM-regeling voor kleine ondernemingen en samenwerkingsverbanden naar 50 procent en schrapt middelgrote ondernemingen als doelgroep. Als gevolg hiervan halveert het totale budget van de regeling. Op dit moment bedraagt de subsidie 60 procent van de subsidiabele kosten, wat neerkomt op 40 procent cofinanciering. Door deze maatregel stijgt de cofinanciering voor kleine ondernemingen en samenwerkingsverbanden, en vervalt de subsidie voor middelgrote ondernemingen volledig. De maatregel kan worden doorgevoerd per 1 januari 2027 en er is geen wetswijziging nodig. Structureel bespaart

deze maatregel 20 miljoen euro per 2030. Middelgrote ondernemingen ervaren doorgaans immers minder barrières bij het aanbieden van leven lang ontwikkelen (LLO) dan kleine ondernemingen. Voor een deel van de kleinbedrijven zal de subsidie niet meer opwegen tegen de hoge administratie- en verantwoordingslasten.

21. Afschaffen meerjarig investeringsprogramma duurzame inzetbaarheid & leven lang ontwikkelen
Deze maatregel houdt in dat het meerjarig investeringsprogramma duurzame inzetbaarheid en leven lang ontwikkelen (MIP DI&LLO) wordt stopgezet. Onder het MIP valt de subsidieregeling Expeditie-regeling, deze loopt tot en met mei 2028. Vóór die tijd moet besloten worden hoe dit geld per 2028 besteed wordt. Deze maatregel kan per 1 januari 2027 in werking treden, er is geen wetswijziging nodig. Structureel bespaart deze maatregel 12 miljoen euro per 2032. Door de afschaffing van dit programma en deze subsidieregeling wordt duurzame inzetbaarheid (DI) en leven lang ontwikkelen (LLO) minder gestimuleerd, maar zal een deel van deze private partijen in DI en LLO blijven investeren. De MIP DI&LLO-gelden zijn onderdeel van het pensioenakkoord dat is gesloten met sociale partners. Het stopzetten van de regeling betekent daarmee dat een afspraak uit dit akkoord niet wordt nagekomen.

22. Stopzetten subsidieregeling voor scholing en re-integratie van personen met arbeidsbeperkingen en ernstig scholingsbelemmerden (ESB-regeling)
Deze maatregel zet de subsidieregeling voor scholing en re-integratie van personen met arbeidsbeperkingen en ernstig scholingsbelemmerden (ESB-regeling) per 2028 stop voor nieuwe instroom. De ESB-regeling maakt onderdeel uit van het re-integratiebudget van de Wajong. De regeling zorgt ervoor dat ernstig scholingsbelemmerde jongeren naar aangepaste scholingsinstituten kunnen met als doel arbeidstoeleiding. Op dit moment zijn er drie private ESB-instellingen die gebruik maken van de subsidie, daarmee is de regeling niet landelijk dekkend. Structureel bespaart deze maatregel 16 miljoen euro vanaf 2031. De volledige besparing wordt vanaf 2031 gerealiseerd, als gevolg van de nabetalingssystematiek waarbij het UWV de kosten van de trajecten grotendeels pas na afronding vergoedt.

23. Doorbelasten toezichtskosten uitzendsector
Met deze maatregel wordt de capaciteit die de Nederlandse Arbeidsinspectie (NLA) inzet op de uitzendsector bij de sector zelf in rekening gebracht. De uitzendsector vraagt veel toezichtscapaciteit van de NLA en deze kosten worden nu volledig via de Rijksbegroting gefinancierd. De Nationale Autoriteit Uitleenmarkt (NAU) kan potentieel de praktische administratie en inning verzorgen. De maatregel vergt een wetswijziging op de Wet allocatie arbeidskrachten door intermediairs en een implementatiejaar en zou daarmee in kunnen gaan per 1 januari 2030. Deze maatregel bespaart structureel 19 miljoen euro per 2030. Bij nadere uitwerking van deze maatregel dient te worden gekeken naar waarborgen voor de onafhankelijkheid van de NLA, het beginsel van vrij verkeer binnen de EU en de weging van maatschappelijke en andere lasten.

24. Stopzetten Duurzame Inzetbaarheidsagenda
Deze maatregel kort het budget van de Duurzame Inzetbaarheidsagenda (DI). De DI-agenda is gericht op het verminderen van blootstelling aan zwaar werk, zodat werknemers langer en gezonder door kunnen werken. Het pakket bestaat onder andere uit een subsidieregeling voor werkgevers die in duurzame inzetbaarheid op de werkvloer investeren, en middelen voor enkele andere subsidies. Deze maatregel houdt in dat de subsidieregeling en het overige beleid uit de DI-agenda worden stopgezet. Dit vergt geen wetswijziging en kan per 2027 ingaan. De DI-agenda is incidenteel, dus het stopzetten hiervan levert cumulatief t/m 2031 178 miljoen euro op. De DI-agenda is onderdeel van gemaakte afspraken met sociale partners in het akkoord «Gezond naar het pensioen» uit 2024. Het stopzetten van de DI-agenda betekent daarmee dat een afspraak uit dit akkoord niet wordt nagekomen.

Arbeidsongeschiktheid, Ziektewet en verlofregelingen

Werknemers zijn verplicht verzekerd tegen het risico op arbeidsongeschiktheid op grond van de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA). Indien een werknemer minder dan 65% van diens laastverdiende loon kan verdienen vanwege arbeidsongeschiktheid is het mogelijk een WIA-uitkering te ontvangen. De WIA omvat twee uitkeringsregimes: de Inkomensvoorziening Volledig Arbeidsongeschikten (IVA) en de Werkhervattingsregeling Gedeeltelijk Arbeidsgeschikten (WGA).

De WGA kent twee categorieën: de WGA 35-80 en de WGA 80-100. De Wet op de arbeidsongeschiktheidsverzekering (WAO) is de voorloper van de WIA en is bij de introductie van de WIA ingetrokken, maar geldt nog wel voor werknemers die vóór 1 januari 2004 door ziekte of gebrek arbeidsongeschikt zijn geworden. De Wet arbeidsongeschiktheidsverzekering zelfstandigen (WAZ) is per 1 augustus 2004 ingetrokken, maar geldt nog wel

voor zelfstandigen die op dat moment een uitkering ontvingen. Tevens geldt voor het Sociale Handvest van de Raad van Europa en het VN Verdrag Handicap het non-regressiebeginsel,[46] waarbij maatregelen die een (forse) achteruitgang betreffen voor de mensen die onder dit verdrag vallen onder zeer strenge voorwaarden gerechtvaardigd moeten worden.

Voor veel van de hieronder opgenomen maatregelen geldt dat uitvoeringsorganisatie UWV kampt met grote uitvoeringsproblematiek en beperkte capaciteit. Hierdoor kunnen maatregelen pas over meerdere jaren (geleidelijk) of na de begrotingshorizon ingevoerd worden. Bij deze maatregelen is alleen een structureel bedrag opgenomen en tekstueel geduid wanneer de maatregel in kan gaan indien dit bekend is. De komende jaren komt het UWV alleen toe aan herbeoordelingen voor schrijnende situaties. In de ramingen van maatregelen (28, 29 en 34) waarbij het zittend bestand door een herbeoordeling een andere uitkering zou krijgen, is verondersteld dat deze werkwijze ook in latere jaren wordt voortgezet. Bij de verdere uitwerking van opties zal nadrukkelijk gekeken moeten worden naar de uitvoerbaarheid, impact op bestaande processen en precieze implementatietermijnen. De invoeringstermijnen hieronder opgenomen zijn met de huidige stand van zaken het uitgangspunt. Bij grote wijzigingen in voorgenomen of bestaande (wets)trajecten, moet worden nagegaan of dit gevolgen heeft voor de invoeringsdata van de maatregelen uit deze ombuigingslijst.

Door het schrappen van de verlaging van het maximumdagloon, zoals weergegeven in de Miljoenennota, wijkt de geschatte opbrengst van een aantal maatregelen af van de actualiteit. De relevante maatregelen zijn in de tabel aan het begin van dit hoofdstuk met een sterretje gemarkeerd.

25. Niet-indexeren van maximum dagloon tot 8,05% verhoging a.g.v. beleidsmatige WML-verhoging is teruggedraaid
Met deze maatregel wordt het maximumdagloon (het maximale bedrag waarop een uitkering in de werknemersverzekeringen - WW, ZW, WAO, WIA en verlofregelingen - wordt gebaseerd) niet geïndexeerd totdat het effect van de beleidsmatige verhoging van het minimumloon (Wml) van 1 januari 2023 van 8,05% op het maximumdagloon weer is teruggedraaid. Dit betekent dat het maximumdagloon in 2029 en 2030 niet wordt geïndexeerd en in 2031 gedeeltelijk. Hiervoor is een tijdelijke loskoppeling van het maximumdagloon aan de ontwikkeling van het minimumloon nodig. Dit zal vooral uitkeringsgerechtigden met een relatief hoog inkomen raken. Deze maatregel vergroot de prikkel voor mensen om werk te zoeken. Tegelijkertijd vermindert deze maatregel de inkomensbescherming voor mensen die gebruik maken van (één van) de werknemersverzekeringen. Deze maatregel vergt een wetswijziging en kan naar verwachting ingaan per 1 januari 2029. De gepresenteerde budgettaire besparing gaat uit van een doorwerking op zowel bestaande als nieuwe gevallen. Indien de maatregel anders wordt vormgegeven, heeft dit gevolgen voor de besparing en voor de uitvoerbaarheid door het UWV. Aan de inkomstenkant geldt dat, om een daadwerkelijke budgettaire besparing te behalen, een permanente ontkoppeling van het maximumdagloon aan de hoogte van het maximumpremieloon noodzakelijk is, gelijktijdig met het nemen van deze maatregel. Zonder ontkoppeling wordt ook het maximumpremieloon niet geïndexeerd, wat resulteert in lagere premieopbrengsten. De structurele besparing van deze maatregel loopt uiteindelijk op tot 287 miljoen euro in 2060.

26. Niet-indexeren van maximum dagloon tot 20% verlaging is bereikt
Met deze maatregel wordt het maximumdagloon niet geïndexeerd totdat verlaging van 20% is bereikt. Dit betekent dat het maximumdagloon van 2029 tot en met 2035 niet wordt geïndexeerd en in 2036 gedeeltelijk. Hiervoor is een tijdelijke loskoppeling van het maximumdagloon aan de ontwikkeling van het minimumloon nodig. Dit zal vooral uitkeringsgerechtigden met een relatief hoog inkomen raken. Deze maatregel vergroot de prikkel voor mensen om werk te zoeken. Tegelijkertijd vermindert deze maatregel de inkomensbescherming voor mensen die gebruik maken van (één van) de werknemersverzekeringen. Deze maatregel vergt een wetswijziging en kan naar verwachting ingaan per 1 januari 2029. De gepresenteerde budgettaire besparing gaat uit van een doorwerking op zowel bestaande- als nieuwe gevallen. Indien de maatregel anders wordt vormgegeven, heeft dit gevolgen voor de besparing en voor de uitvoerbaarheid door het UWV. Aan de inkomstenkant geldt dat, om een daadwerkelijke budgettaire besparing te behalen, een permanente ontkoppeling van het maximumdagloon aan de hoogte van het maximumpremieloon noodzakelijk is, gelijktijdig met het nemen van deze maatregel. Zonder ontkoppeling wordt ook het maximumpremieloon niet geïndexeerd, wat resulteert in lagere premieopbrengsten. De structurele besparing van deze maatregel loopt uiteindelijk op tot 817 miljoen euro in 2060.

[46] Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, *Analyse naar ILO-verdragen en het Nederlandse arbeidsongeschiktheidsstelsel*, 1 juli 2025.

27. Maximeren maatmanloon
Deze maatregel wijzigt de berekening van het arbeidsongeschiktheidspercentage in de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA) voor mensen met een inkomen boven het maximum dagloon (64.000 euro per jaar vanaf 2029). Bij deze groep wordt het inkomensverlies bij ziekte niet langer op basis van het werkelijke loon berekend, maar gemaximeerd op het maximum dagloon. Dit vergroot de complexiteit voor de uitvoering en de burger. Gevolg is dat hogere inkomens een lager arbeidsongeschiktheidspercentage krijgen en daardoor minder vaak een volledige of zelfs helemaal geen WIA-uitkering meer ontvangen. De maatregel compenseert dat hogere inkomens bij dezelfde beperkingen een relatief hoog arbeidsongeschiktheidspercentage (en dus een hogere uitkering) krijgen toegekend. Voor deze maatregel moet de Wet WIA worden aangepast. De verwachting is dat invoering per 2031 mogelijk is. De structurele besparing van deze maatregel loopt op tot 201 miljoen euro per 2083.

28. Aanpassen 3x3 criterium in de WIA
Het arbeidsongeschiktheidspercentage wordt bepaald door het verschil tussen het laatstverdiende loon en het loon dat iemand nog kan verdienen in algemeen aanvaarde arbeid. Er moeten minstens drie functies zijn met elk minstens drie beschikbare arbeidsplaatsen (het '3x3 criterium') om (gedeeltelijk) arbeidsgeschikt verklaard te worden. Deze maatregel past dit criterium aan naar drie functies met in totaal negen beschikbare arbeidsplaatsen. Andere vormgevingen zijn denkbaar, ofwel door meer functies te eisen met minder arbeidsplaatsen of minder functies met méér arbeidsplaatsen. Door deze maatregel kunnen mensen minder arbeidsongeschikt worden verklaard, wat kan leiden tot een lagere uitkering of uitsluiting van de WIA-uitkering. Deze maatregel vereist een wetswijziging van de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA) en kan naar verwachting per 1 januari 2031 voor nieuwe gevallen ingaan. De structurele besparing van deze maatregel loopt op tot 238 miljoen euro per 2083. Bij uitsluiting treedt weglek naar de bijstand op en dit is meegenomen in de raming. Het theoretisch karakter van de beoordeling neemt toe door deze maatregel, wat kan leiden tot een juridische kwetsbaarheid.

29. Deeltijdfictie bij beoordeling mate van arbeidsongeschiktheid
Deze maatregel stelt voor om alle functies in het Claim Beoordelings- en Borgingssysteem (CBBS) voortaan als deeltijdfuncties te beschouwen. Het CBBS is een functiebestand met een overzicht van alle beschikbare functies van het UWV. Op dit moment wordt voor het vullen van dit functiebestand bij werkgevers nagevraagd of functies ook in deeltijd beschikbaar zijn, waarbij functies met verschillende werkuren in het functiebestand voorkomen. In de huidige arbeidsmarkt bestaan de meeste functies in principe ook in deeltijd. Deze maatregel kan leiden tot een lagere mate van arbeidsongeschiktheid voor mensen met een urenbeperking. De maatregel vereist een wetswijziging van de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogenen (WIA). De invoeringsdatum is voorzien na de begrotingshorizon. De structurele besparing van deze maatregel loopt uiteindelijk op tot 927 euro vanaf 2082. Het theoretisch karakter van de beoordeling neemt toe door deze maatregel, wat kan leiden tot een juridische kwetsbaarheid.

30. Aanpassen arbeidsongeschiktheidsklassen WGA 35-99
Met deze maatregel krijgen WGA 80-99 gerechtigden een grotere financiële prikkel om te werken. Het recht op loonaanvullingsuitkering (gebaseerd op het oude dagloon) wordt afhankelijk van de benutting van de restverdiencapaciteit. Indien uitkeringsgerechtigden minder dan 50 procent van de restverdiencapaciteit benutten, ontvangen zij de lagere vervolguitkering op basis van het minimumloon. Voor personen zonder vastgestelde restverdiencapaciteit verandert er niets. Het doel van deze maatregel is de arbeidsparticipatie van de groep WGA 80-99 te verhogen. De maatregel vereist een wetswijziging en kan naar verwachting per 1 januari 2030 ingaan voor nieuwe instroom. De besparing van deze maatregel loopt op tot structureel 143 miljoen euro vanaf 2083.

31. Basisverzekering bij arbeidsongeschiktheid op Wml-niveau
Met deze maatregel wordt de huidige Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA) vervangen door een basisverzekering arbeidsongeschiktheid die werknemers alleen inkomensbescherming biedt tot het wettelijk minimumloon (Wml). In dit stelsel geldt een gelijke basisbescherming tot het Wml, waardoor lage inkomens relatief beter beschermd zijn dan midden- en hoge inkomens. Werknemers met een hoger loon kunnen zich, desgewenst, aanvullend verzekeren via cao-afspraken of een particuliere verzekering. Omdat alleen personen die minder dan het Wml kunnen verdienen recht hebben op een uitkering, neemt het aantal gerechtigden af. De uitvoering wordt vereenvoudigd, doordat de claimbeoordeling zich beperkt tot de vraag of iemand in staat is het Wml te verdienen.[47] De maatregel betreft een stelselwijzigingen en vergt een wetswijziging van de wet WIA. De invoeringsdatum is

[47] Ministerie van Financiën, *IBO Werk aan de WIA – naar een stelsel dat weer werkt*, 2025.

voorzien na de begrotingshorizon. Bestaande WIA-uitkeringen blijven van kracht. De structurele besparing van deze maatregel loopt uiteindelijk op tot 6,3 miljard in 2085. In de raming is rekening gehouden met weglekeffecten naar (met name) de bijstand en de WW en kleine inverdieneffecten bij de Ziektewet en de Toeslagenwet.

32. Verlagen alle AO-uitkeringen en ZW-uitkeringen met 5 procentpunt
Deze maatregel verlaagt alle Arbeidsongeschiktheids (AO)-uitkeringen (WAO, WAZ, WIA, en Wajong) en de Ziektewet (ZW)-uitkeringen. De verlaging geldt voor zowel huidige ontvangers als nieuwe aanvragers, waarbij de uitkeringshoogte stapsgewijs wordt verlaagd in vijf stappen van 1 procentpunt. De maatregel betreft in een verlaging van de grondslag van bestaande IVA-uitkeringen van 75 procent naar 70 procent, en van de grondslag van de loongerelateerde uitkeringen (WGA, exclusief de vervolguitkering, de WAO en de ZW) van 70 naar 65 procent. Verder daalt de hoogte van de loongerelateerde WGA-uitkering in de eerste twee maanden van 80% naar 75%. Indien de hoogte van de loongerelateerde WGA-uitkering wordt aangepast, is het uitgangspunt dat deze wijziging ook doorgevoerd wordt in de Werkloosheidswet (WW)-uitkering. Het budgettaire effect op de WW is niet meegenomen in deze raming, maar wordt apart weergegeven bij maatregel 1. Voor de AO-uitkeringen die niet loongerelateerd zijn maar gekoppeld aan het wettelijk minimumloon (vervolguitkering in de WGA, de WAZ en de Wajong) geldt dat deze koppeling met 5 procentpunt wordt verlaagd. Hierdoor kunnen mensen (verder) onder het sociaal minimum zakken. De maatregel geldt niet voor mensen met een ZW-uitkering die ziek zijn door zwangerschap, orgaandonatie of mensen die een no-riskpolis hebben. Deze maatregel vereist een wetswijziging en kan per 1 januari 2029 in werking treden. De structurele besparing van deze maatregel loopt in totaal op tot 2,5 miljard euro in 2060. Het structurele effect op de ZW (102 miljoen) en de Wajong (235 miljoen) treedt al in 2032, respectievelijk 2034 op. De WAO en WAZ leveren structureel geen besparingen op, omdat dit aflopende regelingen zijn. Er treedt een weglek naar de Toeslagenwet op, dit is meegenomen in de raming. Dit weglekeffect is groter bij de AO-uitkeringen die gekoppeld zijn aan het minimumloon.

33. Werkhervatting drie jaar voorop, daarna basisverzekering bij arbeidsongeschiktheid
Met deze maatregel krijgt een zieke werknemer na twee jaar ziekte een re-integratieuitkering van het UWV. Deze uitkering vormt het voorportaal van de nieuwe WIA-einduitkering. Voor de re-integratieuitkering geldt een vereenvoudigde toegangstoets, gericht op het verrichten van dezelfde of vergelijkbare arbeid bij de eigen werkgever. Na drie jaar wordt beoordeeld of de werknemer in aanmerking komt voor de einduitkering. Er bestaat alleen recht op een einduitkering als de werknemer niet meer zelfstandig het wettelijk minimumloon (Wml) per maand kan verdienen. De maximale hoogte van de einduitkering is gelijk aan het Wml. Deze maatregel beoogt zieke werknemers eerst drie jaar financiële zekerheid te bieden, zodat zij zich kunnen richten op herstel en re-integratie. Door de lagere einduitkering en de strenge toelatingscriteria zullen er minder mensen in de einduitkering instromen.[48] De maatregel betreft een stelselwijzigingen en vergt een wetswijziging van de wet WIA. De invoeringsdatum is voorzien na de begrotingshorizon. De structurele besparing van deze maatregel loopt op tot 5,2 miljard euro in 2085. In de raming is onder andere rekening gehouden met weglekeffecten naar de bijstand en de Toeslagenwet en een klein inverdieneffect op de WW.

34. Verkorten uitlooptermijn WGA 80-100 > 35-80 naar 2 maanden
Deze maatregel verkort de uitlooptermijn van de WGA 80-99 en WGA 35-80 van 24 naar 22 maanden, gelijk aan de bestaande uitlooptermijn bij de overgang van de WGA naar 35-min. Door deze maatregel worden de uitlooptermijnen in de WGA geüniformeerd voor alle overgangen. Dit draagt bij aan het vereenvoudigen van het stelsel. Door verkorting van de uitlooptermijn daalt de uitkering van iemand die gedeeltelijk arbeidsongeschikt wordt sneller, waardoor de WIA-uitgaven dalen. De maatregel vereist een wetswijziging van de Wet werk en inkomen naar arbeidsvermogen (WIA), in de raming is alleen het structurele effect opgenomen. Voor het zittend bestand geldt overgangsrecht van 2 jaar. De structurele besparing van deze maatregel loopt uiteindelijk op tot 33 miljoen euro per 2081.

35. Afschaffen hogere uitkering hulpbehoevenden bij arbeidsongeschiktheidsregelingen
Met deze maatregel wordt de mogelijkheid voor een hogere uitkering bij langdurige hulp of verzorging voor mensen in de WIA, WAO, WAZ en Wajong afgeschaft. Momenteel kunnen mensen met één van deze uitkeringen onder bepaalde voorwaarden een verhoging krijgen van de uitkering naar 100% of 85% van de grondslag. Een verzekeringsarts dient te bepalen of de cliënt een hogere uitkering kan krijgen. Afschaffing van deze hogere uitkering levert een beperkte besparing van verzekeringsartsencapaciteit op bij het UWV. Ook betreft deze maatregel een

[48] Ministerie van Financiën, *IBO Werk aan de WIA – naar een stelsel dat weer werkt*, 2025.

vereenvoudiging. De verhoging van de uitkering bij hulpbehoevendheid vloeit voort uit internationale verdragen (ILO, VN Gehandicaptenverdrag, EVRM). Deze maatregel vergt juridische toetsing op uitvoerbaarheid. Deze maatregel vergt een wetswijziging van de WIA, WAO, WAZ en Wajong en kan ingaan per 1 januari 2030. De structurele besparing van deze maatregel loopt op tot 94 miljoen euro in 2060.

36. Terugdraaien wetsvoorstel versoepeling re-integratieverplichtingen in het tweede ziektejaar voor kleine en middelgrote werkgevers
Deze maatregel draait het wetsvoorstel terug dat de re-integratieverplichtingen in het tweede ziektejaar bij werknemers van kleine en middelgrote werkgevers verlicht. Dit wetsvoorstel regelt dat kleine en middelgrote werkgevers de mogelijkheid krijgen om vanaf het tweede ziektejaar zich alleen te richten op re-integratie in het tweede spoor (bij een andere werkgever) indien aan de voorwaarden voor het afsluiten van het eerste spoor (bij huidige werkgever) wordt voldaan. Het terugdraaien voorkomt een geraamde structurele toename van de WIA-populatie met 8000 mensen. Voor deze maatregel is geen wetswijziging nodig, omdat het wetsvoorstel nog niet door beide Kamers is aangenomen. Het wetsvoorstel maakt deel uit van het arbeidsmarktpakket dat in 2023 met sociale partners is afgesproken. De structurele besparing van deze maatregel loopt op tot circa 154 miljoen euro per 2067. In de raming zijn de weglekeffecten naar diverse andere sociale zekerheidsregelingen meegenomen.

37. Verlagen Ziektewet-uitkering naar 70 procent van het wettelijk minimumloon (Wml)
Met deze maatregel wordt de hoogte van de Ziektewetuitkering (ZW) gemaximeerd op 70% van het wettelijk minimumloon (sociaal minimum) voor personen zonder werkgever. Op dit moment bedraagt de hoogte van de uitkering 70% van het maximum dagloon. Deze maatregel raakt met name mensen met hogere inkomens. Deze maatregel vergt een wetswijziging van de Ziekewet (ZW) en het geraamde budgettaire effect gaat uit van de ingangsdatum 1 januari 2029. De structurele besparing van deze maatregel loopt op tot 214 miljoen euro per 2032.

38. Werkgevers verplicht eigenrisicodrager voor vangnetters in de Ziektewet
Deze maatregel stelt voor om het eigenrisicodragerschap voor zieke uitzendkrachten en eindedienstverbanders in de Ziektewet wettelijk verplicht te stellen voor werkgevers. Uitzonderingen gelden voor zieke zwangeren, personen met een no-risk polis, orgaandonoren en vrijwillig verzekerden. Momenteel kan een werkgever nog kiezen. Wanneer een vangnetter[49] uiteindelijk in de WIA stroomt, kan in de huidige situatie de werkgever weer zelf kiezen of hij publiek verzekerd wil zijn of eigenrisicodrager. Deze maatregel zorgt voor een verschuiving van collectieve lasten naar individuele werkgevers. Deze maatregel betekent ook een vereenvoudiging van het stelsel. Door werkgevers verantwoordelijk te houden voor de begeleiding en re-integratie van zieke (ex-)werknemers, wordt beoogd dat deze werknemers eerder terugkeren naar werk en de instroom in de WIA afneemt.[50] Deze maatregel vergt een wetswijziging van de Ziektewet (ZW) en kan ingaan per 1 januari 2031. De structurele besparing van deze maatregel loopt op tot 769 miljoen euro per 2060. Hierin zijn ook een structurele besparing op de WIA-uitkeringslasten en een besparing op de uitvoeringskosten meegenomen.

39. Anticumulatie Ziektewet/Werkloosheidswet
Deze maatregel zorgt ervoor dat de Werkloosheidswet (WW)-periode doorloopt voor zieke werklozen en werknemers wiens dienstverband eindigt bij ziekte, in plaats van dat deze wordt gepauzeerd. Hierdoor neemt het WW-recht met één maand af voor elke maand dat een persoon in de Ziektewet (ZW) zit. Dat betekent dat personen na het verlaten van de Ziektewet (ZW) minder WW-rechten overhouden. Wel behouden personen recht op minimaal 3 maanden WW-uitkering. Gezien een maximale WW-duur van 12 maanden en een gemiddelde ziekteduur van meer dan 9 maanden voor deze groep zal het aantal mensen die meer dan 3 maanden WW-recht overhouden beperkt zijn. Dit leidt tot lagere WW-uitgaven en een verschuiving van uitgaven naar de bijstand. Deze maatregel heeft ook gevolgen voor de mensen die de WIA instromen, doordat de loongerelateerde uitkering in de WGA korter wordt. Hierdoor stromen zij eerder door naar de lagere vervolguitkering indien ze er niet in slagen minstens 50 procent van hun restverdiencapaciteit te benutten. Deze effecten zijn meegenomen in de raming. Deze maatregel vergt een wetswijziging van de eerder genoemde wettelijke regelingen en kan ingevoerd worden per 1 januari 2030. De structurele besparing van deze maatregel loopt op tot 33 miljoen euro per 2060.

[49] Een vangnetter is een werknemer die ziek uit dienst is gegaan zonder dat er een werkgever verantwoordelijk is voor zijn of haar re-integratie, bijv. oproepkrachten of mensen met een tijdelijk- of nulurencontract.
[50] Ministerie van Financiën, *IBO Werk aan de WIA – naar een stelsel dat weer werkt*, 2025.

40. Verruiming aantal wachtdagen Ziektewet
Met deze maatregel begint de Ziektewet (ZW)-uitkering pas na drie ziektedagen in plaats van twee. Dit betekent dat zieke uitzendkrachten en werknemers met een aflopend dienstverband één dag later recht hebben op een ZW-uitkering. Een andere vormgeving is ook mogelijk. Deze maatregel vergt een wetswijziging van de Ziektewet (ZW) en kan ingevoerd worden per 1 januari 2030. De structurele besparing van deze maatregel is 3 miljoen euro per 2030. Doordat veel eerste ziektedagen in de periode vallen waarin nog loondoorbetaling plaatsvindt, is de besparing mogelijk kleiner dan de raming.

41. Geen toegang tot de Ziektewet voor vangnetters met werkgever
Sinds de invoering van de loondoorbetalingsverplichting voor de werkgever bij ziekte vervult de Ziektewet (ZW) een vangnetfunctie voor mensen met en zonder werkgever. Met deze maatregel wordt de doelgroep teruggebracht naar alleen werknemers zonder een werkgever. Dat betekent dat de doelgroepen met werkgever (zoals mensen met ziekte tijdens de zwangerschap, of mensen met een no-riskpolis) voortaan geen toegang meer hebben tot de ZW. De werkgever is verplicht om voor deze personen het loon bij ziekte door te betalen. Werkgevers worden niet meer gecompenseerd voor het financiële risico van de loondoorbetaling bij ziekte met als risico dat zij terughoudender worden met het aannemen van bepaalde groepen die een hoger (gepercipieerd) risico op uitval hebben. Dit kan leiden tot een lagere arbeidsparticipatie van deze groepen. Deze maatregel vergt een wetswijziging van de Ziektewet (ZW) en kan ingevoerd worden per 1 januari 2030. De structurele besparing van deze maatregel loopt op tot circa 1,7 miljard euro per 2032.

42. Verlagen Wajong-uitkering naar 70 procent van het Wml
Met deze maatregel wordt de grondslag van de Wajong-uitkering verlaagd van 75 naar 70 procent van het wettelijk minimumloon (WML) voor personen die geen duurzaam arbeidsvermogen hebben. De verlaging geldt voor zowel huidige ontvangers als nieuwe aanvragers, waarbij er een ingroeipad geldt voor huidige ontvangers. Hiermee wordt de hoogte van de uitkering gelijk getrokken binnen de Wajong en met personen binnen de Participatiewet. Het is daarmee een vereenvoudiging van het sociale zekerheidsstelsel. De maatregel vergt een wijziging van de Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten. Inwerkingtreding kan per 1 januari 2029. De structurele besparing van deze maatregel loopt uiteindelijk op tot 215 miljoen euro per 2033. Er is in de raming rekening gehouden met hogere uitgaven op grond van de Toeslagenwet. Deze maatregel treft de inkomenspositie van een kwetsbare groep met geen of zeer beperkte mogelijkheden op de arbeidsmarkt.

43. Verlagen Wajong-uitkering conform bijstand tot 21 jaar
Met deze maatregel wordt een verlaging van de hoogte van de uitkering in de Wajong tot 21 jaar voor nieuwe instroom gerealiseerd. Redenering achter de maatregel is dat tot 21 jaar ouders een onderhoudsplicht voor levensonderhoud en studie hebben voor hun kinderen, zoals dit ook al geldt voor jongeren tot 21 in de bijstand. Deze maatregel leidt tot hogere uitgaven aan aanvullende bijzondere bijstand indien de ouders niet aan hun onderhoudsplicht (kunnen) voldoen. Deze maatregel vergt een wijziging van de Wet arbeidsongeschiktheidsvoorziening jonggehandicapten en kan ingaan per 1 januari 2030. De structurele besparing van deze maatregel loopt op tot 95 miljoen euro per 2033. Er is rekening gehouden met hogere uitgaven op grond van de Toeslagenwet en met hogere uitgaven voor aanvullende bijzondere bijstand.

44. Niet doorvoeren hervorming loonkostensubsidie in de Wajong
Met deze maatregel wordt het voornemen om loondispensatie (LD) te vervangen door loonkostensubsidie (LKS) in de Wajong teruggedraaid. Invoering van LKS in de Wajong zorgt voor verdere harmonisatie van instrumenten op het gebied van compensatie van loonwaarden neemt belemmeringen voor werkgevers weg. Daarnaast krijgen Wajongers die gebruik zullen maken van LKS de mogelijkheid om pensioen op te bouwen en worden problemen rondom het verzilveren van arbeidskorting weggenomen. Door de loondispensatie in stand te houden betaalt de werkgever minder loon uit aan de werknemer en vult het WV het loon aan. Het niet doorvoeren van de hervorming vergt geen wetswijziging en kan dus in 2028 worden ingevoerd. De besparing van deze maatregel loopt af tot 1 miljoen euro in 2061, vanaf 2062 treedt er geen besparing meer op.

45. Maximeren Wazo-uitkering voor uitkeringsgerechtigden
Deze maatregel zorgt ervoor dat uitkeringsgerechtigden tijdens zwangerschaps- en bevallingsverlof geen hogere uitkering ontvangen dan hun reguliere uitkering. De Wet arbeid en zorg (Wazo) kent momenteel een hogere uitkering toe aan vrouwen die tijdens een WW-, WIA- of Ziektewetuitkering met zwangerschaps- en bevallingsverlof gaan. De uitkering bedraagt dan 100% van het dagloon (tot het maximumdagloon), terwijl de onderliggende uitkering veelal lager ligt, namelijk rond de 70 of 75% van het dagloon. De Wazo-uitkering wordt in deze gevallen

gemaximeerd op het niveau van de onderliggende uitkering. Deze maatregel vergt een wetswijziging van de Wet arbeid en zorg en kan naar verwachting ingaan per 1 januari 2029. De structurele besparing bedraagt 27 miljoen euro in 2031.

46. Verkorten zwangerschaps- en bevallingsverlof naar 14 weken en geboorteverlof van zes naar twee weken
Deze maatregel stelt voor om de wettelijke zwangerschapsverloftermijn te verlagen van 16 naar 14 weken. Volgens de Europese zwangerschapsrichtlijn moeten werknemers ten minste 14 weken verlof hebben, in Nederland is dat nu ruimer. Daarnaast kan het geboorteverlof worden verkort binnen het Europese kader. Werknemers hebben momenteel recht op één week geboorteverlof met volledige loondoorbetaling door de werkgever en vijf weken aanvullend geboorteverlof met een UWV-uitkering van 70% van het dagloon. Voorgesteld wordt het totale geboorteverlof terug te brengen van zes naar twee weken, waarbij de eerste week met volledige loondoorbetaling behouden blijft en het aanvullend geboorteverlof wordt beperkt tot één week. Deze maatregelen vergen een wijziging op de Wet arbeid en zorg en kunnen naar verwachting ingaan per 1 januari 2029. De structurele besparingen bedragen 313 miljoen euro in 2031.

47. Verlagen betaald ouderschapsverlof naar 50% dagloon
Werknemers hebben momenteel recht op negen weken betaald ouderschapsverlof tegen een uitkering van 70% van het dagloon. Deze maatregel verlaagt het uitkeringspercentage naar 50% van het dagloon, terwijl de duur van het verlof ongewijzigd blijft. Deze maatregel vergt een wetswijziging van de Wet arbeid en zorg en kan naar verwachting per 1 januari 2029 ingaan. De structurele besparing van deze maatregel loopt uiteindelijk op tot 438 miljoen euro in 2031. Bij raming van deze maatregel is in de reeks rekening gehouden met een overgangsrecht. Volgens Richtlijn (EU) 2019/1158 zijn lidstaten verplicht om vier maanden ouderschapsverlof te bieden, waarvan er ten minste twee maanden betaald zijn. Hier wordt aan voldaan door 9 weken betaald verlof te bieden, en 17 weken onbetaald verlof. De richtlijn schrijft geen concreet uitkeringspercentage voor, maar vereist wel dat de vergoeding op een passend niveau wordt vastgesteld.

AOW

De Algemene Ouderdomswet (AOW) is de basisspensioen van de overheid en wordt uitgevoerd door de Sociale Verzekeringsbank (SVB). De Aanvullende Inkomensvoorziening Ouderen (AIO) vult het inkomen van mensen boven de AOW-leeftijd onder bepaalde voorwaarden aan tot het sociaal minimum. Voor veel maatregelen geldt dat besparingen op de hoogte van de AOW-uitkering tegelijkertijd zorgen voor hogere uitgaven aan de AIO. De uitvoeringskosten en de hogere uitgaven aan de AIO zijn, indien van toepassing, meegenomen in de ramingen. Indien een maatregel opgebouwde AOW-uitkeringen verlaagt, is sprake van inbreuk op het eigendomsrecht die gerechtvaardigd moet worden. Met het oog op dit eigendomsrecht is bij het ramen van sommige maatregelen overgangsrecht toegepast.

48. Adres als uitgangspunt nemen in de AOW
Met deze maatregel wordt het aantal woonachtigen op één adres het vertrekpunt voor het vaststellen van de hoogte van Algemene Ouderdomswet (AOW)-uitkering. Woont iemand alleen, dan bedraagt de AOW 70% van het wettelijk minimumloon; woont iemand samen met anderen op hetzelfde adres, dan geldt 50%. De onderlinge relatie tussen bewoners doet daarmee niet meer ter zake, en ook eerstegraads bloedverwanten worden niet langer uitgezonderd. De complexiteit in het stelsel neemt hierdoor af. Deze maatregel vergt een wetswijziging en een implementatietermijn van één jaar. Hiermee kan de maatregel in werking treden per 1 januari 2030 en groeit dan stapsgewijs in voor de nieuwe instroom. De structurele besparing van deze maatregel loopt op tot 301 miljoen euro in 2050. Het effect van de eigen bijdragen volgens de Wet langdurige zorg en de Wet maatschappelijke ondersteuning (2015) is niet meegenomen in de raming.

49. AOW: dubbele algemene heffingskorting uit referentieminimumloon
Met deze maatregel wordt de dubbele algemene heffingskorting (AHK) in de berekening van het netto-referentie-minimumloon van de Algemene Ouderdomswet (AOW) in twintig jaar teruggebracht naar éénmaal de AHK. De hoogte van de minimumuitkeringen is gekoppeld aan het referentieminimumloon. Voor de AOW geldt momenteel dat in de berekening van het netto-referentieminimumloon rekening wordt gehouden met een dubbele AHK. Bij andere minimumuitkeringen, zoals de bijstand, wordt de dubbele algemene heffingskorting geleidelijk afgebouwd. Hierdoor ligt het netto-referentieminimumloon voor de AOW, en daarmee de netto-uitkering, hoger dan bij andere minimumuitkeringen. Deze maatregel vergt een wetswijziging van de AOW en kan ingaan per 1 januari 2029. De structurele besparing van deze maatregel loopt op tot 8,2 miljard euro in 2049. De hoogte van de netto AOW neemt

hierdoor af en komt dichterbij het bedrag voor de minimaal noodzakelijke uitgaven van deze groep volgens het Nibud. De uitgaven aan de Aanvullende Inkomensvoorziening Ouderen (AIO) nemen toe, doordat een groter deel van de AOW-gerechtigden met onvolledige opbouw (verder) onder het sociaal minimum komt.

50. AOW eenmalig niet indexeren
De Algemene Ouderdomswet (AOW) kent een vaste indexatiekoppeling met de stijging van het wettelijk minimumloon (Wml). Met deze maatregel wordt de AOW één kalenderjaar (2029) niet geïndexeerd door de AOW eenmalig te ontkoppelen van het Wml. Vanaf 1 januari 2030 treedt de oorspronkelijke koppeling weer in werking en wordt het originele uitgavenpad hervat. Deze maatregel vergt een wetswijziging en kan ingaan per 1 januari 2029. De incidentele besparing van deze maatregel is 1,4 miljard euro in 2029. Deze maatregel heeft een negatief effect op het reële inkomen van alle AOW-gerechtigden, waardoor de instroom in de Aanvullende Inkomensondersteuning Ouderen (AIO) toeneemt.

51. Individualisering AOW tot 50 procent referentieminimumloon
Met deze maatregel wordt de Algemene Ouderdomswet (AOW)-uitkering geïndividualiseerd. Dit wordt vormgegeven door de netto AOW-uitkering van alleenstaanden in twintig jaar terug te brengen van 70 procent van het referentieminimumloon naar 50 procent. Deze maatregel voorziet in een gelijke behandeling van individuen binnen de AOW, ongeacht hun leefvorm. Samenwonen wordt hierdoor niet meer financieel ontmoedigd. Alleenstaande AOW-gerechtigden zullen negatieve inkomenseffecten ervaren door deze maatregel. Deze maatregel vereist een wetswijziging en implementatietermijn van één jaar. Hiermee kan de maatregel in werking treden per 1 januari 2030. De structurele besparing van deze maatregel loopt op tot 11,8 miljard euro in 2050. De instroom in de Aanvullende Inkomensvoorziening Ouderen (AIO) neemt toe, omdat meer AOW'ers onder het sociaal minimum terecht komen.

52. Verhogen AOW- en pensioensleeftijd met 1 jaar
Deze maatregel verhoogt de Algemene Ouderdomswet (AOW)- en pensioenleeftijd met één jaar, bovenop de bestaande twee-derde-koppeling aan de levensverwachting. De twee-derde-koppeling is onderdeel van het pensioenakkoord. In 2034 komt de AOW-leeftijd dan naar verwachting uit op 68 jaar en 6 maanden. De structurele besparing betreft 2,4 miljard euro in 2034. Tegenover lagere AOW-uitgaven staan hogere uitgaven aan overige socialezekerheidregelingen, waarop mensen recht hebben tot de AOW-leeftijd. Per saldo levert dit een besparing op. De maatregel leidt ook tot hogere arbeidsparticipatie en daarmee tot meer belasting- en premie-inkomsten. De hogere premie-inkomsten zijn niet meegenomen in de raming, maar bedragen circa 30% van de besparingsreeks. De AOW-leeftijd wordt vijf jaar van tevoren vastgesteld en is nu bepaald tot en met 2031, daarom is inwerkingtreding – inclusief wetswijziging – voorzien per 1 januari 2034.

53. Verlagen AOW-uitkering met 10%
Deze maatregel verlaagt de Algemene Ouderdomswet (AOW) structureel met 10% ten opzichte van het niveau dat uit de netto-netto-koppeling volgt. Het verlagen van de AOW leidt tot een toename van de Aanvullende Inkomensvoorziening Ouderen (AIO)-uitgaven doordat een groter deel van de AOW-gerechtigden (verder) onder het sociaal minimum komt. Deze maatregel vereist een wetswijziging en implementatietermijn van één jaar. Hiermee kan de maatregel in werking treden per 1 januari 2030 en groeit vanaf dan stapsgewijs in vijf jaar in. De structurele besparing loopt op tot 6,7 miljard euro in 2034.

54. Afschaffen vakantietoeslag in de AOW
Algemene Ouderdomswet (AOW)-gerechtigden ontvangen jaarlijks in mei een vakantietoeslag: een vast bedrag gebaseerd op het vakantiegeld bij het minimumloon. Met deze maatregel wordt deze vakantietoeslag afgeschaft. Het verlagen van de AOW leidt tot een toename van de Aanvullende Inkomensvoorziening Ouderen (AIO)-uitgaven doordat een groter deel van de AOW-gerechtigden (verder) onder het sociaal minimum komt. Deze maatregel vereist een wetswijziging en implementatietermijn van één jaar. Hiermee kan de maatregel in werking treden per 1 januari 2030 en groeit vanaf dan stapsgewijs in tien jaar in. De structurele besparing loopt op tot 4,4 miljard euro in 2039.

55. Vakantietoeslag AOW bij overlijden afschaffen
Alle Algemene Ouderdomswet (AOW)-gerechtigden krijgen nu een vakantietoeslag, die bij overlijden vóór mei eenmalig wordt uitgekeerd aan achterblijvende partners. Als er geen achterblijvende partner is, maar wel een minderjarig kind of een huisgenoot, ontvangen zij de vakantietoeslag. Met deze maatregel wordt deze uitkering van de vakantietoeslag aan deze nabestaanden afgeschaft. Deze maatregel vergt een wetswijziging en kan ingaan per 1 januari 2029. De structurele besparing van deze maatregel loopt op tot 86 miljoen euro in 2031.

56. Afschaffen overlijdensuitkering AOW
De achterblijvende partners van overleden Algemene Ouderdomswet (AOW)-gerechtigden krijgen nu een maand lang de AOW van de overledene doorbetaald. Als er geen achterblijvende partner is, maar wel een minderjarig kind of een huisgenoot, ontvangen zij de overlijdensuitkering. Met deze maatregel wordt deze overlijdensuitkering aan deze nabestaanden in de AOW afgeschaft. Afschaffing verhoogt de kans dat de te veel betaalde AOW-uitkering bij nabestaanden moet worden teruggevorderd in verband met vertraging van de administratieve verwerking van overlijden. Deze maatregel vergt een wetswijziging en kan ingaan per 1 januari 2029. De structurele besparing van deze maatregel loopt op tot 120 miljoen euro in 2031.

57. Verhogen leeftijd Algemene Ouderdomsverzekering (AOV, Caribisch Nederland)
Deze maatregel stelt voor om de leeftijd waarop de Algemene Ouderdomsverzekering (AOV) ingaat te verhogen. De AOV is een basispensioen voor mensen die de pensioengerechtigde leeftijd bereiken op Caribisch Nederland. Momenteel is de AOV-leeftijd 65 jaar. Deze maatregel beoogt de AOV-leeftijd meer in lijn te brengen met de Europees Nederlandse AOW-leeftijd (momenteel 67 jaar). Daarnaast kan verhoging van de AOV-leeftijd de arbeidsparticipatie van ouderen stimuleren. Dit vereist een wijziging van de Wet algemene ouderdomsverzekering BES. Inwerkingtreding kan per 1 januari 2031.

57a. Verhogen AOV-leeftijd naar 66 jaar
Deze maatregel stelt voor om AOV te verhogen van 65 naar 66 jaar met ingang van 1 januari 2031. De besparing van deze maatregel is 6 miljoen euro per 2033 en loopt daarna langzaam op tot structureel 7 miljoen euro per 2050. Verhoging van de AOV-leeftijd naar 66 jaar betekent harmonisatie met rijksambtenaren in Caribisch Nederland, voor wie de pensioenleeftijd per 2030 wordt verhoogd naar 66 jaar.

57b. Verhogen AOV-leeftijd naar 67 jaar
Deze maatregel stelt voor om AOV te verhogen van 65 naar 67 jaar. De structurele besparing van deze maatregel is 15 miljoen euro per 2050. Verhoging van de AOV-leeftijd naar 67 jaar betekent een gelijktrekking naar de huidige AOW-leeftijd in Europees Nederland. Deze verhoging wordt stapsgewijs ingevoerd, met een verhoging naar 66 jaar per 2031 en verhoging naar 67 jaar per 2033. In Caribisch Nederland is een lagere verwachting van het aantal gezonde levensjaren. In combinatie met het ontbreken van arbeidsongeschiktheidsuitkeringen zoals de WIA en de Wajong is er geen vangnet voor arbeidsongeschikte ouderen bij de verhoging van de AOV-leeftijd (los van de onderstand).

58. Afschaffen keuze duurzaam gescheiden leven
Deze maatregel beoogt het afschaffen van het begrip ongewild «duurzaam gescheiden leven» af binnen de Algemene Ouderdomswet (AOW). Er is sprake van ongewild «duurzaam gescheiden leven» wanneer de huwelijkse samenleving feitelijk is verbroken door omstandigheden buiten de wil van de partners, bijvoorbeeld bij opname in een verpleeginstelling. In dat geval kunnen gehuwden er nu voor kiezen om ieder de alleenstaanden- AOW van 70% te ontvangen in plaats van de gehuwden-AOW van ieder 50%. Die keuze werkt door in de eigen bijdrage (Wet langdurige zorg (Wlz)/Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo)), toeslagen en inkomstenbelasting. De opgenomen partner betaalt dan wel een hogere eigen bijdrage. Als gevolg van deze maatregel vervalt deze keuze. Gehuwden met een partner in het verpleeghuis ontvangen voortaan standaard de gehuwden-AOW van ieder 50% en betalen de daarbij horende lagere eigen Wlz-Wmo-bijdrage. Lagere AOW-uitkeringslasten worden deels gecompenseerd door deze inkomstenderving. Deze maatregel vergt een wetswijziging en kan ingaan per 1 januari 2029. In de berekening is rekening gehouden met de hogere Wlz-Wmo-uitgaven, waardoor de besparing lager uitvalt. De structurele besparing loopt op tot 14 miljoen euro in 2044. De maatregel geldt voor nieuwe gevallen.

59. AOW-indexatie koppelen aan de consumentenprijsindex
De indexatie van de Algene Ouderdomswet (AOW) is nu gekoppeld aan het wettelijk minimumloon, wat vervolgens weer gekoppeld is aan de contractloonontwikkeling. Met deze maatregel wordt deze koppeling vervangen door een koppeling met de consumentenprijsindex (CPI). Omdat de contractlonen sneller stijgen dan de CPI, levert

dit een lagere AOW-uitkering op. De AOW-uitkeringen worden met deze maatregel waardevast in plaats van welvaartsvast. Deze maatregel vergt een wetswijziging en kan ingaan per 1 januari 2029. Dit levert een besparing oplopend tot 1,2 miljard euro in 2031. Door de lagere AOW-uitkering onstaat meer instroom in de Aanvullende Inkomensvoorziening Ouderen (AIO). In de vormgeving van deze maatregel dient rekening te worden gehouden dat de AOW op langere termijn niet lager wordt dan normen uit internationale verdragen.

Kindregelingen

De maatregelen in deze sectie hebben betrekking op de volgende drie hoofdregelingen: de kinderbijslag, het kindgebonden budget en de kinderopvang. Hoewel deze maatregelen gevolgen hebben voor huishoudens met kinderen, verschillen zij in de mate waarin en de specifieke groepen ouders die worden geraakt. Bij de verdere uitwerking van opties zal gekeken moeten worden naar de noodzaak van eventueel overgangsrecht. Dit is afhankelijk van de uitwerking van de maatregelen en de mate waarin groepen zonder overgangsrecht geraakt zouden worden. Per maatregel is aangegeven in welke mate er nu in de raming rekening is gehouden met overgangsrecht.

Door de halvering van de eerste tranche van de envelop 'Versterking gezinnen', zoals weergegeven in de Miljoenennota, wijkt de geschatte opbrengst van een aantal maatregelen af van de actualiteit. De relevante maatregelen zijn in de tabel aan het begin van dit hoofdstuk met een sterretje gemarkeerd.

60. Kinderbijslag verlagen 0-11-jarigen
Deze maatregel verlaagt de kinderbijslag voor 0-11-jarigen met 47 euro per kwartaal.[51] Invoering van deze maatregel zorgt ervoor dat de kinderbijslag beter aansluit bij de kosten van deze leeftijdscategorie. Deze maatregel vereist een wetswijziging van de de Algemene Kinderbijslagwet (AKW) en kan per 2029 intreden. Structureel bespaart deze maatregel vanaf 2029 400 miljoen euro. De inkomenseffecten zijn groter naarmate het gezin meer kinderen heeft in deze leeftijdscategorie.

61. Kinderbijslag 1 jaar niet indexeren
Deze maatregel stelt voor om de kinderbijslag in 2029 eenmalig niet te indexeren. Hierdoor blijft het basisbedrag van de kinderbijslag in 2029, evenals de extra tegemoetkoming voor alleenstaande of alleenverdienende ouders van een thuiswonend gehandicapt kind, op het niveau van 2028. Het niet indexeren van de kinderbijslag vergt een wetswijziging van de Algemene Kinderbijslagwet (AKW). Structureel bespaart deze maatregel 96 miljoen euro per 2030.

62. Kinderbijslag voor maximaal 3 kinderen
Met deze maatregel krijgen gezinnen met meer dan drie kinderen vanaf het vierde kind geen recht meer op kinderbijslag. In het eerste half jaar geldt nog overgangsrecht, daarna geldt de maatregel voor alle ouders. Rationale is dat een gezin momenteel voor elk volgend kind een even groot bedrag krijgt als voor het eerste kind, terwijl de kosten afnemen door schaalvoordelen. Daar staat echter tegenover dat de Commissie sociaal minimum[52] constateert dat minima met grotere gezinnen juist moeilijker rondkomen. Deze maatregel vergt een wetswijziging van de de Algemene Kinderbijslagwet (AKW) en gaat in per 2031. De besparing is structureel 137 miljoen euro per 2032.

63. Afschaffen aanvullende kinderbijslag (AKW+)
Deze maatregel schaft de Algemene Kinderbijslagwet (AKW+) per 2030 af. De AKW+ compenseert ouders die voor hun kind zorgen voor het mislopen van de inkomensafhankelijke combinatiekorting (IACK). Nu de IACK wordt afgeschaft, kan overwogen worden om ook de AKW+ af te schaffen. Deze maatregel vergt een wetswijziging van de de Algemene Kinderbijslagwet (AKW) en gaat in per 2030. Dit levert vanaf 2032 een structurele besparing op van 63 miljoen euro. Omdat de AKW+ wordt uitgekeerd op basis van het recht in het voorgaande jaar, leidt de afschaffing pas in 2031 tot een besparing. In het eerste jaar geldt dit vanwege overgangsrecht alleen voor de nieuwe gevallen. Hierna zal dit voor iedereen gelden. Deze maatregel leidt tot negatieve inkomenseffecten voor alleenstaande of eenverdienende ouders van kinderen met een intensieve zorgbehoefte. Het afschaffen van deze regeling zou een vereenvoudiging betekenen van de kinderbijslag.

---

[51] Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, *Beleidsdoorlichting Artikel 10 Tegemoetkoming ouders*, december 2018.
[52] Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), *Advies Commissie sociaal minimum: landelijke aanpak bestaanszekerheid*, 2023.

64. Afschaffen dubbele kinderbijslag intensieve zorg
Met deze maatregel wordt de dubbele kinderbijslag intensieve zorg (DKIZ) afgeschaft. DKIZ biedt een tegemoetkoming voor de extra kosten die gemoeid zijn met de verzorging van een kind met een intensieve zorgbehoefte. Wanneer de DKIZ wordt afgeschaft, zullen de huidige rechthebbenden alleen recht hebben op reguliere (i.e. enkele) kinderbijslag. Zorgkosten die ouders maken worden deels vergoed onder de zorgwetten (Zorgverzekeringswet, Wet langdurige zorg, Jeugdwet, en Wet maatschappelijke ondersteuning). Deze maatregel vergt een wetswijziging van de de Algemene Kinderbijslagwet (AKW) en kan op zijn vroegst per 2030 ingaan. De structurele opbrengst is 101 miljoen euro per 2032. In het eerste half jaar geldt dit vanwege overgangsrecht alleen voor de nieuwe gevallen. Hierna zal dit voor iedereen gelden. Het afschaffen van deze regeling zou een vereenvoudiging betekenen van de kinderbijslag.

65. Afschaffen opslag kindgebonden budget 12-15 jarigen
Met deze maatregel wordt de opslag op het kindgebonden budget voor 12-15-jarigen afgeschaft. Deze opslag bedraagt in 2026 724 euro per kind per jaar. De maatregel vereenvoudigt het kindgebonden budget. Echter blijkt uit de periodieke rapportage tegemoetkoming kinderen 2018-2023 dat het verhogingsbedrag voor kinderen vanaf 12 jaar kan worden verhoogd om meer tegemoet te komen aan hogere kosten voor oudere kinderen. Daarnaast constateert Commissie sociaal minimum dat minima met meer oudere kinderen moeilijker rondkomen. Deze maatregel vergt een wetswijziging van de Wet op het kindgebonden budget (Wkb) en kan per 2029 ingaan. De structurele besparing is 252 miljoen euro per 2031. De maatregel raakt ouders met oudere kinderen (met name lagere en middeninkomens). De maatregel vereenvoudigt het kindgebonden budget.

66. Verlagen kindgebonden budget vanaf tweede kind
Deze maatregel verlaagt het kindbedrag van het tweede kind en verder met 20 procent, wat neerkomt op ongeveer 500 euro. Uit eerder onderzoek blijkt dat de kosten van een extra kind relatief afnemen omdat er schaalvoordelen optreden. Daar staat echter tegenover dat de Commissie sociaal minimum constateert dat minima met meer kinderen juist moeilijker rondkomen. Deze maatregel vergt een wetswijziging van de Wet op het kindgebonden budget (Wkb) en gaat in per 2029. De structurele besparing bedraagt 334 miljoen euro per 2031.

67. Halveren alleenstaande ouderkop kindgebonden budget
Met deze maatregel wordt de alleenstaande ouderkop (ALO-kop) in twee stappen gehalveerd. Hierdoor daalt het kindgebonden budget voor alleenstaande ouders met (maximaal) 841 euro in 2028 en 1.815 euro in 2029. De ALO-kop is extra inkomensondersteuning voor alleenstaande ouders en onderdeel van het kindgebonden budget. Op minimumniveau maakt de ALO-kop onderdeel uit van het bestaansminimum. Door forse verhogingen van de kindbedragen van afgelopen jaren is de ALO-kop daarvoor in steeds mindere mate nodig. Uit de periodieke rapportage tegemoetkoming ouders 2018 – 2023 blijkt dat de kostendekkendheid van de tegemoetkomingen voor alleenstaanden hoger zijn dan voor paren. Naar aanleiding van deze bevindingen is de ALO-kop in 2024 al verlaagd met 627 euro. De maatregel vergt een wetswijziging van de Wet op het kindgebonden budget (Wkb) en gaat in per 2029. Structureel bespaart deze maatregel 581 miljoen euro per 2031.

68. Niet-indexeren kindgebonden budget
Deze maatregel stelt voor om de bedragen van het kindgebonden budget in 2029 niet te indexeren. De vermogensgrens en de inkomensafbouwgrens worden wel geïndexeerd. Het maximale recht op kindgebonden budget in 2029 voor een huishouden met twee jonge kinderen is 5.510 euro voor een paar en 9.144 euro voor een alleenstaande. Bij niet-indexeren in 2029 komen de bedragen naar verwachting 142 euro en 206 euro lager uit dan met indexatie het geval was geweest (op basis van de huidige inflatieverwachtingen). Het niet-indexeren van het kindgebonden budget vergt een wetswijziging van de Wet op het kindgebonden budget (Wkb) en gaat in per 2029. Structureel bespaart deze maatregel 125 miljoen euro per 2031.

69. Verlagen vermogensgrens kindgebonden budget naar niveau huurtoeslag
Deze maatregel verlaagt de vermogensgrens van het kindgebonden budget naar het niveau van de huurtoeslag. Per 2028 geldt voor het kindgebonden budget een vermogensgrens van circa 121.000 voor alleenstaanden en circa 162.000 euro voor paren (prijspeil ’28). Voor de huurtoeslag is deze grens circa 40.000 euro voor alleenstaanden en circa 80.000 euro voor paren. Deze maatregel vergt een wetswijziging van de Wet op het kindgebonden budget (Wkb) en gaat in per 1 januari 2029. De maatregel levert structureel een besparing op van 370 miljoen euro per 2031. De inschatting is dat met deze maatregel structureel circa 87.000 huishoudens het recht op kindgebonden budget zullen verliezen. Daarnaast vergroot de maatregel de kans op hoge terugvorderingen.

70. Volledig inkomensafhankelijke tegemoetkoming ouders: afschaffen kinderbijslag en verhogen kindgebonden budget
Met deze maatregel wordt de kinderbijslag afgeschaft en worden de middelen deels teruggesluisd via het kindgebonden budget. Hierdoor wordt de steun meer gericht op lagere- en middeninkomens. Deze maatregel vergt een wetswijziging van de Algemene Kinderbijslagwet (AKW) en is per 2029 uitvoerbaar. De structurele opbrengst is 1 miljard euro per 2029. De totale tegemoetkoming aan ouders neemt dus af, maar wordt vanwege de inkomenseisen gericht op een kleinere groep ouders. Deze maatregel vergroot de kans op terugvorderingen en zorgt voor een lagere tegemoetkoming in de kosten van kinderen voor midden- en hoge inkomens.

71. Kindgebonden budget: verhogen afbouwpercentage vanaf tweede knikpunt
Deze maatregel stelt voor om het afbouwpercentage vanaf het tweede knikpunt van 12,80% naar 15% te verhogen. Het kabinet-Jetten is voornemens om per 1 januari 2027 een tweede knikpunt in het kindgebonden budget te introduceren, deze maatregel verhoogt het percentage verder naar 15%. Vanaf een inkomen van €57.950 (prijspeil 2024) wordt het afbouwpercentage in twee stappen verhoogd naar 9,95% in 2027 en 12,80% in 2028. Deze maatregel vergt een wetswijziging van de Wet op het kindgebonden budget (Wkb) en gaat in per 2029. De structurele besparing bedraagt 59 miljoen euro in 2031. Gezinnen met inkomens vanaf het tweede knikpunt ontvangen een lager bedrag of verliezen het recht op kindgebonden budget.

72. Verlagen vergoedingspercentages kinderopvang met 1%-punt
Met deze maatregel wordt het vergoedingspercentage per 2029 met 1 procentpunt verlaagt van 96% naar 95%. Dat komt per uur neer op een 11 cent lagere bijdrage. In het nieuwe kinderopvangstelsel, waarvan de invoering is beoogd in 2029, krijgen alle werkende ouders een hoge inkomensonafhankelijke vergoeding. In de beoogde vormgeving is het vergoedingspercentage 96% van het maximaal vergoede uurtarief. In aanloop naar het nieuwe stelsel wordt het vergoedingspercentage geleidelijk verhoogd per Algemene maatregel van bestuur. De maatregel gaat in per 2029. De structurele besparing wordt geraamd op 152 miljoen euro per jaar in 2031. Voor ouders die reeds recht hebben op een vergoeding van 96 procent, nemen de kosten van kinderopvang door deze maatregel toe. Dit heeft met name gevolgen voor (alleenstaande) ouders met een laag inkomen of een hoge behoefte aan kinderopvang.

Ook een grotere verlaging is mogelijk. Een verlaging met 2%-punt verlaagt de uitgaven met 306 miljoen euro per jaar structureel. Een verlaging met 4%-punt verlaagt de uitgaven met 606 miljoen euro per jaar structureel. Een verlaging met 6%-punt naar 90% verlaagt de uitgaven met 900 miljoen.

73. Beperken vergoeding kinderopvang tot het kind 2 jaar is
Met deze maatregel wordt de publiek gefinancierde kinderopvang voor kinderen tot 2 jaar beperkt tot twee dagen per week. Uit de periodieke evaluatie kinderopvang[53] blijkt dat kinderopvang voor kinderen tot en met 2 jaar slechts beperkt bijdraagt aan de ontwikkeling van kinderen. Deze maatregel stelt voorwaarden aan het gebruik voor kinderen onder de 2 jaar, verder blijft het stelsel ongewijzigd. Deze maatregel vergt een wetswijziging van de Wet kinderopvang (Wko) en gaat in per 2029. De structurele besparing is 502 miljoen euro per 2031. Het beperken van de financiële toegankelijkheid van kinderopvang voor ouders van kinderen tot 2 jaar heeft mogelijk negatieve effecten op de arbeidsparticipatie van de ouders. Dit gedragseffect is niet meegenomen in de raming. Daarnaast maakt de maatregel de uitvoering ingewikkelder omdat er getoetst moet worden op aantal dagen en leeftijd.

74. Niet invoeren nieuwe financieringsstelsel kinderopvang
Met deze maatregel worden zowel de nieuwe wijze van directe financiering als de hoge inkomensafhankelijke vergoeding van 96% niet ingevoerd. Dit betekent dat er geen directe financiering komt voor kinderopvanginstellingen en dat de kinderopvangtoeslag blijft bestaan. Met deze maatregel worden de vergoedingspercentages in de kinderopvangtoeslag na 2027 niet verder verhoogd richting de vergoeding van 96%. Deze maatregel gaat in per 2028. De structurele besparing bedraagt 1,7 miljard euro per 2032.

[53] Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, *Periodieke rapportage kinderopvangbeleid 2015–2022*, 2023.

Anw

De algemene nabestaandenwet (Anw) is een volksverzekering en regelt, onder voorwaarden, bij overlijden een nabestaandenuitkering voor de overblijvende partner en een wezenuitkering voor kinderen die beide ouders hebben verloren. Daarnaast ontvangt iedere Anw-gerechtigde maandelijks de Anw-tegemoetkoming. De geraamde uitgaven aan de Anw bedragen in constante prijzen 346 miljoen euro in 2026, aflopend naar 311 miljoen euro in 2031. De Anw wordt door de Sociale Verzekeringsbank (SVB) uitgevoerd.

75. Verrekenen inkomsten uit tweede pijler partnerpensioen in de Anw
Deze maatregel stelt voor het tweede pijler partnerpensioen te betrekken bij de inkomensverrekening in de Anw, zodat de uitkering zich nog meer richt op nabestaanden die deze nodig hebben om over een minimuminkomen te beschikken. Momenteel worden inkomsten *uit* arbeid gedeeltelijk verrekend met de Anw-uitkering en worden inkomsten *in verband met* arbeid (bijvoorbeeld een WIA- of WW-uitkering) geheel gekort op de Anw-uitkering. Inkomsten uit vermogen, particuliere of collectief gefinancierde aanvullende nabestaandenpensioenen of (periodieke) uitkeringen worden momenteel niet gekort op de uitkering. Deze maatregel houdt in dat het tweede pijler partnerpensioen verrekend wordt met de Anw-uitkering volgens de systematiek die gevolgd wordt bij de inkomsten uit arbeid. Dit houdt in dat twee derde van het inkomen boven 50 procent van het wettelijk minimumloon in mindering wordt gebracht op de Anw-uitkering. Voor invoering is een wijziging van de Algemene nabestaandenwet nodig. De maatregel kan naar verwachting per 1 januari 2029 worden ingevoerd en geldt voor nieuwe instroom. Structureel levert de maatregel 29 miljoen euro op per 2046.

76. Afschaffen Anw-tegemoetkoming
Met deze maatregel wordt de Anw-tegemoetkoming volledig afgeschaft. De Anw-tegemoetkoming is een toelage die alle Anw-gerechtigden sinds 2006 maandelijks naast hun uitkering ontvangen. De tegemoetkoming bedraagt momenteel 21,77 euro per maand en wordt uitgekeerd ongeacht de hoogte van het inkomen of de Anw-uitkering. Voor deze maatregel is een wijziging van de Algemene nabestaandenwet nodig. De maatregel kan naar verwachting per 1 januari 2029 worden ingevoerd en geldt alleen voor nieuwe instroom. Structureel levert de maatregel 5 miljoen euro op per 2029.

Integratie

Inburgering is het verplichte traject waarin asielstatushouders en gezins- en overige migranten tussen de 18 jaar en de pensioengerechtigde leeftijd de Nederlandse taal leren en kennis opdoen van de Nederlandse samenleving. Sinds de invoering van de Wet inburgering 2021 (Wi2021) zijn gemeenten verantwoordelijk voor het aanbieden van inburgeringstrajecten aan asielstatushouders. Zodra een asielstatushouder of gezins- of overige migrant in een gemeente is gehuisvest, geldt de inburgeringsplicht en volgen inburgeraars een van de drie leerroutes: de Zelfredzaamheidsroute (Z-route), de B1-route of de onderwijsroute. Gemeenten ontvangen hiervoor financiële middelen via de Specifieke Uitkering Inburgeringsvoorzieningen en via de algemene uitkering in het Gemeentefonds. Naast het reguliere inburgeringstraject bestaat voor asielstatushouders die in COA-opvang verblijven het programma voorinburgering: een voorbereiding op inburgering die wordt uitgevoerd door het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA). Daarnaast worden meedoenbalies in de COA-opvang gefinancierd vanuit de subsidie Vroege Integratie en Participatie (VriP).

77. Aanpassen inburgeringsplichtige leeftijd van 67 naar 60 jaar
De huidige inburgeringsplichtige leeftijd loopt van 18 tot en met de AOW gerechtigde leeftijd. Deze maatregel verlaagt de maximum inburgeringsplichtige leeftijd van 67 naar 60 jaar. Op basis van informatie van CBS is geraamd dat ongeveer 1,5 procent van de asielstatushouders en 1,8 procent van de gezins- en overige migranten in de groep tussen 60 en 67 jaar valt.[54] Een doel van de inburgeringsplicht is het bevorderen van aansluiting tot de Nederlandse samenleving en arbeidsmarkt. Met deze maatregel worden de ambities voor deze groep (60-67 jaar) losgelaten. Dit heeft waarschijnlijk negatieve gevolgen voor de zelfredzaamheid. De opbrengst van deze maatregel is structureel 5 miljoen euro vanaf 2031. Eventuele overige effecten die samenhangen met een verminderde zelfredzaamheid zijn niet meegenomen in de raming. Deze maatregel vereist wijziging van de Wet Inburgering 2021 en kan per 1 januari 2029 inwerkingtreden. In de raming is rekening gehouden met een ingroeipad, omdat reeds gestarte trajecten vanuit juridisch oogpunt niet zomaar kunnen worden beëindigd. Tot slot is er juridische onderbouwing nodig met

[54] Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), *Statistiek Wet inburgering (SWI) 2023*, 2024.

het oog op zowel het gelijkheidsbeginsel als het discriminatieverbod, wanneer beoogd wordt de leeftijdsgrens te verlagen: er moet objectieve rechtvaardiging zijn om een leeftijdsgroep uit te zonderen van de inburgeringsplicht. Nog verdere verlaging van de inburgeringsplichtige leeftijd zal die onderbouwing bemoeilijken.

78. Verlagen taalniveau leerroute van B1 naar A2
Deze maatregel stelt voor om de taaleis voor inburgeringsplichtigen die de B1-route volgen te verlagen naar A2 en dus de eerdere verhoging van de taaleis naar B1-niveau terug te draaien. Deze verhoging naar B1-niveau brengt hogere kosten met zich mee voor gemeenten, die verantwoordelijk zijn voor het aanbieden van taalonderwijs. Tegelijktertijd blijkt op basis van ervaringen de afgelopen jaren dat 50% van de inburgeringsplichtingen het B1-niveau niet haalt. De maatregel levert structureel 22 miljoen euro op vanaf 2031. Een kortere inburgeringsduur kan leiden tot een snellere toetreding tot de arbeidsmarkt, maar mogelijk ook tot minder doorgroeimogelijkheden naar een passende of betere baan op langere termijn. Voor deze maatregel is een wijziging van de Wi2021 en de Regeling inburgering 2021 nodig, waardoor inwerkingtreding waarschijnlijk per 1 januari 2029 mogelijk is. In de raming is rekening gehouden met een ingroeipad, omdat reeds gestarte trajecten vanuit juridisch oogpunt niet zomaar kunnen worden aangepast. Daarnaast is het ook mogelijk de taaleis voor naturalisatie aan te passen naar A2; zie maatregel 32 in het Justitie en Veiligheid hoofdstuk voor een nadere toelichting.

79. Afschaffen voorinburgering COA
Deze maatregel stelt voor om voorinburgering af te schaffen. Voorinburgering is bedoeld als voorbereiding op het inburgeringstraject voor asielstatushouders die nog verblijven op een opvanglocatie. Daarbij ontvangen zij taallessen en praktische informatie over zelfstandig wonen en deelnemen aan de Nederlandse samenleving. Voorinburgering maakt echter geen onderdeel uit van het verplichte wettelijke traject van inburgering, waardoor ervoor gekozen kan worden om dit programma te beëindigen. De maatregel levert vanaf 2029 een structurele besparing van 46 miljoen euro op. Naar verwachting heeft het afschaffen van voorinburgering ook budgettaire gevolgen voor de reguliere inburgeringstrajecten, dit effect is niet meegenomen in de raming. Voor deze maatregel is een wijziging van het Besluit inburgering 2021 nodig en zijn mogelijk al verplichtingen aangegaan, waardoor inwerkingtreding kan plaatsvinden per 1 januari 2029.

80. Afschaffen meedoenbalies
Met deze maatregel worden meedoenbalies op COA-locaties afgeschaft. Via deze balies kunnen bewoners van het COA deelnemen aan participatie-activiteiten. Het programma ondersteunt onder meer bij het vinden van vrijwilligerswerk en biedt in sommige gevallen begeleiding naar betaald werk. In het coalitieakkoord-Jetten is besloten om het aantal meedoenbalies uit te breiden naar alle grote opvanglocaties en meer te richten op arbeidstoeleiding. Voor dit doel is met het coalitieakkoord 5 miljoen euro extra per jaar voor 2027 t/m 2035 beschikbaar gesteld. In de raming is rekening gehouden met een afbouwperiode voor de reeds opgebouwde capaciteit en verwachtingen. Hierdoor is een besparing vanaf 2028 realistisch, waarbij de besparing in 2028 circa 4,5 miljoen bedraagt. De volledige besparing wordt vanaf 2029 gerealiseerd, wanneer de meedoenbalies volledig zijn afgeschaft. De maatregel levert van 2029 t/m 2035 jaarlijks 9 miljoen euro op en vanaf 2036 structureel 4 miljoen. Voor deze maatregel is geen wetswijziging vereist.

Overig

81. Niet-indexeren wettelijk minimumloon (incl. doorwerking uitkeringen)
Het wettelijk minimumloon (Wml) wordt tweemaal per jaar (per 1 januari en 1 juli) aangepast aan de ontwikkeling van de contractlonen. Met deze maatregel wordt het Wml in de eerste jaarhelft van 2029 eenmalig niet geïndexeerd. Hierdoor worden de uitkeringen die aan het Wml zijn gekoppeld, automatisch ook niet geïndexeerd. Dit betreft onder andere de AOW, bijstand en de Wajong. Het niet-indexeren van het minimumloon vereist een wijziging van de Wet minimumloon en minimumvakantiebijslag (Wml). Dit betekent dat de eenmalige niet-indexering pas per 1 januari 2029 mogelijk is. De budgettaire opbrengst is in grote mate afhankelijk van de verwachte contractloonontwikkeling en is daarmee onzeker. De structurele besparing van deze maatregel loopt uiteindelijk op tot circa 1,3 miljard euro in 2060. In deze raming zijn alleen de gevolgen voor de SZW-begroting meegenomen; eventuele werkgelegenheidseffecten of bijvoorbeeld het effect op de huur-en zorgtoeslag zijn niet meegenomen in de raming. Om de maatregel juridisch houdbaar te maken, kan overgangsrecht noodzakelijk zijn. Bij de raming van de maatregel is geen rekening gehouden met mogelijk overgangsrecht.

82. Verlagen wettelijk minimumloon met 5 procent (incl. doorwerking uitkeringen)
Met deze maatregel wordt het wettelijk minimumloon (Wml) met 5 procent verlaagd per 1 januari 2029. Hierdoor worden de uitkeringen die aan het Wml gekoppeld zijn automatisch ook verlaagd. Dit betreft onder andere de AOW, bijstand en de Wajong. Ontkoppeling van het minimumloon met de ontwikkeling van contractlonen, noodzakelijk voor de verlaging van het minimumloon, vergt een wijziging van de Wet minimumloon en minimumvakantiebijslag. Dit betekent dat invoering per 1 januari 2029 mogelijk is. De budgettaire opbrengst is afhankelijk van de verwachte contractloonontwikkeling en is daarmee onzeker. De structurele besparing van deze maatregel loopt uiteindelijk op tot circa 4 miljard euro in 2060. In deze raming zijn alleen de gevolgen voor de SZW-begroting meegenomen; eventuele werkgelegenheidseffecten of bijvoorbeeld het effect op de huur- en zorgtoeslag zijn niet meegenomen in de raming. Om de maatregel juridisch houdbaar te maken, kan overgangsrecht noodzakelijk zijn. Bij de raming van de maatregel is geen rekening gehouden met mogelijk overgangsrecht.

83. Afschaffen netto-nettokoppeling tussen wettelijk minimumloon en minimumuitkeringen
Met deze maatregel wordt de netto-nettokoppeling vervangen door een 50-procent koppeling aan de ontwikkeling van het brutominimumloon (uitkeringen stijgen met de helft van de ontwikkeling van het bruto minimumloon). De netto-nettokoppeling houdt in dat de nettobedragen in de Anw, AOW, bijstand en AIO meebewegen met de nettobedragen van het minimumloon (en dit werkt weer door in de brutobedragen). De budgettaire opbrengst is in grote mate afhankelijk van de verwachte contractloonontwikkeling en is daarmee onzeker. Het is niet mogelijk om een structurele besparing te bepalen, omdat de betreffende uitkeringen elk jaar minder worden geïndexeerd dan in het basispad. De besparing blijft dus jaar-op-jaar cumuleren en kent daardoor geen vast structureel niveau. De daadwerkelijke besparing van de maatregel kan lager uitvallen, omdat in de raming geen rekening wordt gehouden met bijvoorbeeld hogere uitgaven aan toeslagen of lagere belastinginkomsten. Om de maatregel juridisch houdbaar te maken, kan overgangsrecht noodzakelijk zijn. Bij de raming van de maatregel is geen rekening gehouden met mogelijk overgangsrecht.

83a. Afschaffen netto-nettokoppeling tussen wettelijk minimumloon en minimumuitkeringen incl. AOW

Bij deze variant wordt de netto-nettokoppeling in de Anw, AOW, bijstand en AIO vervangen door een 50-procent koppeling aan de ontwikkeling van het brutominimumloon (uitkeringen stijgen met de helft van de ontwikkeling van het bruto minimumloon). Deze maatregel vergt wetswijzigingen van de Algemene Ouderdomswet, de Algemene nabestaandenwet en de Participatiewet en is op zijn vroegst mogelijk per januari 2029. De verwachte besparing is circa 2,8 miljard euro in 2031.

83b. Afschaffen netto-nettokoppeling wettelijk minimumloon en minimumuitkeringen excl. AOW

Bij deze variant wordt de netto-nettokoppeling in de Anw, bijstand en AIO vervangen door een 50-procent koppeling aan de ontwikkeling van het brutominimumloon (uitkeringen stijgen met de helft van de ontwikkeling van het bruto minimumloon). Bij deze variant wordt de AOW buiten beschouwing gelaten, en blijft de netto-nettokoppeling bij de AOW dus in stand. Deze maatregel vergt wetswijzigingen van de Algemene nabestaandenwet en de Participatiewet en is op zijn vroegst mogelijk per januari 2029. De besparing door deze maatregel is in 2031 circa 200 miljoen euro.

84. Uitkeringen aan inflatie koppelen (m.u.v. AOW)
Deze maatregel betreft het loskoppelen van sociale zekerheidsuitkeringen van het wettelijk minimumloon (Wml) en deze in plaats daarvan te indexeren op basis van inflatie. Deze maatregel vergt o.a. wetswijzigingen van de Participatiewet, de Werkloosheidswet en de Wet op het kindgebonden budget en zou in kunnen gaan per 1 januari 2029. De verwachte besparing is 699 miljoen euro in 2031. Het is niet mogelijk een structurele besparing te bepalen, omdat deze jaar-op-jaar blijft cumuleren zolang de inflatie en de contractloonontwikkeling structureel van elkaar afwijken. Met deze maatregel blijft de koopkracht van uitkeringsgerechtigden in lijn met de ontwikkeling van de kosten van levensonderhoud, maar kunnen er verschillen ontstaan tussen de koopkrachtontwikkeling voor uitkeringsgerechtigden en werkenden. Om de maatregel juridisch houdbaar te maken, kan overgangsrecht noodzakelijk zijn. Bij de raming van de maatregel is geen rekening gehouden met mogelijk overgangsrecht.

3.14 Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Inleiding

De netto premiegefinancierde zorguitgaven stijgen bij ongewijzigd beleid in de periode 2027-2031 met ongeveer 4,7 miljard euro. Deze stijging is in prijspeil 2026. De netto uitgaven aan de Wet langdurige zorg (Wlz) stijgen reëel met ongeveer 4,5 miljard euro. De netto uitgaven aan de Zorgverzekeringswet (Zvw) stijgen reëel met ongeveer 0,2 miljard euro. In dit basispad zijn alle maatregelen van het kabinet-Jetten verwerkt. Het kabinet bespaart netto 3,6 miljard euro in 2027, oplopend tot 8,4 miljard euro in 2031 en 9,4 miljard euro structureel.[55] Van de structurele netto besparing heeft 0,3 miljard euro betrekking op de Wlz en 7,6 miljard euro op de Zvw.[56]

De netto kaderrelevante begrotingsgefinancierde uitgaven van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) dalen in deze periode met 2,1 miljard euro, vanwege de afloop van tijdelijke regelingen.

Tabel 24 Basispad netto-uitgaven Wlz, Zvw en VWS-begroting

bedragen in miljoenen euro's	2027	2028	2029	2030	2031
Basispad Wlz	39.444.243	40.329.082	41.802.368	42.796.838	43.913.022
Basispad Zvw	65.523.449	65.557.711	65.143.756	65.371.010	65.773.375
Wv. Structurele uitgaven	64.963.023	65.004.395	64.843.756	65.371.010	65.773.375
Wv. Incidentele transformatie- en doorbraakmiddelen	560.426	553.316	300.000		
Basispad VWS-begroting	7.527.626	6.494.114	5.840.921	5.491.855	5.365.537

Na 2031 blijven de premiegefinancierde zorguitgaven bij ongewijzigd beleid verder stijgen, ook binnen de Zvw. Het CPB raamt de jaarlijkse reële groei van zorguitgaven in 2030 tot en met 2033 in de Zvw op 1,9 procent en in de Wlz op 4,1 procent.[57] De aanspraak op zorg is open geformuleerd. De zorguitgaven groeien daardoor automatisch, in tegenstelling tot andere sectoren. Deze autonome groei wordt bepaald door onder andere demografische ontwikkeling, toenemende behandelmogelijkheden en het arbeidsintensieve karakter van de zorg. Beleidsmaatregelen kunnen deze groei afremmen.

Ter illustratie zijn twee alternatieve paden in beeld gebracht. Deze paden zijn berekend op basis van de begrotingsstand uit de Voorjaarsnota, aangevuld met de loon- en prijsontwikkeling 2026 en de doorverdeling van de groeiruimte 2027, en de CPB-zorgramingen uit het CEP 2026. Beleidswijzigingen en nieuwe CPB-zorgramingen leiden tot andere ramingen.

1. Demografiepad: Dit pad sluit de groei van de zorguitgaven aan op de groei van de demografie en veranderingen in de leeftijdsopbouw. In dit pad wordt geen rekening gehouden met de reële prijsontwikkeling in de zorg, wat mogelijk leidt tot niet-gelijkblijvende voorzieningen. Door de vergrijzende bevolking zullen de uitgaven in dit pad een steeds groter beslag leggen op ons (nationaal) inkomen. Dit verdringt andere collectieve uitgaven tenzij de belastingen en/of de staatsschuld worden verhoogd.
2. bbp-pad: Dit pad sluit de groei van de zorguitgaven aan op de groei van het bruto binnenlands product (bbp) zodat het aandeel zorguitgaven in ons nationaal inkomen gelijk blijft. Doordat geen rekening wordt gehouden met de toenemende vergrijzing en de reële prijsontwikkeling in de zorg, zal geen sprake meer zijn van gelijkblijvende voorzieningen.

Wlz

Om uitgaven in de Wlz niet sterker te laten stijgen dan de demografie of het bbp zijn aanvullende maatregelen nodig. Voor het demografiepad loopt dit op tot ongeveer 1,6 miljard euro in 2031. Om op het bbp-pad te komen zijn meer maatregelen nodig. Dit loopt op tot ongeveer 3,9 miljard euro in 2031.

[55] Dit zijn alle in- en extensiveringen uit het coalitieakkoord die betrekking hebben op de zorg. Dit betreft ook maatregelen in de zorg die van invloed zijn op het gemeentefonds. Dit is inclusief het niet verlagen van het eigen risico.
[56] De structurele netto besparing in de Wlz komt uit op 0,3 miljard euro. Het bestuurlijk akkoord levert een besparing op van structureel 1,0 miljard euro. De maatregel Huishoudelijke hulp uit de Wmo leidt tot 0,7 miljard euro hogere Wlz-uitgaven.
[57] CPB, *Middellangetermijnraming zorg 2027–2033*.

Tabel 25 Verschil tussen huidig Wlz basispad en het demografie- of BBP-pad				
bedragen in miljoenen euro's, min betekent basispad ligt hoger	2028	2029	2030	2031
Pad 1: Demografie	– 224.431	– 1.017.563	– 1.256.137	– 1.609.140
Pad 2: bbp	– 681.574	– 1.992.889	– 2.803.837	– 3.948.885

Zvw
Deze berekening is ook gemaakt voor de Zvw. Als gevolg van de coalitieakkoordmaatregelen ligt in de Zvw het demografie- en bbp-pad tot en met 2031 boven het huidige pad van de begroting. Er zijn in deze jaren geen aanvullende maatregelen nodig om op deze paden te komen.

Er zijn verschillende typen maatregelen mogelijk om de groei van de zorguitgaven af te remmen. Allereerst is het mogelijk om de zorg doelmatiger te organiseren. Dit kan worden bereikt met overheidsmaatregelen en/of door akkoorden te sluiten met veldpartijen, waarin concrete afspraken worden gemaakt om de groei te remmen. Ten tweede kan de overheid het verzekerde pakket verkleinen of nauwer afbakenen. Ten derde kan de overheid eigen betalingen invoeren of verhogen. Tot slot zijn er besparingen mogelijk op de begrotingsgefinancierde uitgaven, zoals opdrachten en subsidies.

Deze verschillende typen maatregelen zijn in deze ombuigingslijst nader uitgewerkt. De lijst toont onder andere maatregelen uit het IBO mentale gezondheid en ggz (2025), de Technische werkgroep macrobeheersing zorguitgaven (2023, TWMZ), het Interdepartementaal beleidsonderzoek ouderenzorg (2023), de Brede maatschappelijke heroverweging 2. Naar en toekomstbestendig zorgstelsel (2020, BMH) en Zorgkeuzes in Kaart (2020, ZiK).

In de ombuigingslijst hanteren we bij alle maatregelen in de Zvw als uitgangspunt dat de hieruit resulterende lastenverlichting door lagere premies gepaard gaat met een compenserende lastenverzwaring. De collectieve zorguitgaven in de Zvw worden grotendeels betaald door burgers en bedrijven via de nominale premie en inkomensafhankelijke bijdrage (IAB). Lagere zorguitgaven leiden daarmee automatisch tot een lastenverlichting via de lagere nominale premie en IAB. De lagere zorguitgaven hebben alleen een positief effect op het begrotingssaldo als deze lastenverlichting wordt gecompenseerd met een lastenverzwaring.

De maatregelen zijn berekend op basis van de begrotingsstand uit de Voorjaarsnota, aangevuld met de loon- en prijsontwikkeling 2026 en de doorverdeling van de groeiruimte 2027.

Overzicht maatregelen

Tabel 26 Ombuigingen Volksgezondheid, Welzijn en Sport								
Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)								
Nr.	**Maatregel**	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
	Verbeteren doelmatigheid van het stelsel							
	Curatieve zorg							
1	Allocatieve normstelling via tarieven (BMH 17)	0	0	– 35	– 70	– 105	– 140	2032
2	Normatieve elementen in tariefstelling (BMH 18)	0	0	0	– 70	– 145	– 220	2032
3	Normeren inkomens medisch specialisten	0	0	0	0	0	– 205	2036
4	Afsluiten zorgakkoorden: groei akkoordsectoren naar nominale bbp-ontwikkeling	0	0	0	0	– 90	– 90	2031
5	Aanpassen referentielanden Wet geneesmiddelenprijzen (ZiK 92)	0	0	– 110	– 110	– 110	– 110	2029
6	Nieuwe beschikbaarheidsnorm spoedeisende hulp	0	0	4	4	– 9	– 25	2034
7	Sluiting deel afdelingen spoedeisende hulp in de nacht	0	0	0	0	– 20	– 20	2031
8	Verlagen betalingsbereidheid bij toelating dure geneesmiddelen	0	– 5	– 10	– 15	– 20	– 50	2037
9	Meer groepszittingen in fysiotherapie bij lange behandeltrajecten binnen de basisverzekering	0	0	– 7	– 15	– 20	– 30	2032
10	Herzien beheersingsmodel tertiaire medisch-specialistische zorg (TWMZ 20b)	0	0	0	0	– 90	– 185	2032
11	Korting beschikbaarheidbijdrage academische ziekenhuizen (TWMZ 20b)	0	0	– 35	– 75	– 110	– 110	2031
12	Groepsbehandeling voorliggend maken in de ggz (IBO mg ggz 19)	0	– 35	– 70	– 105	– 145	– 145	2031
13	Hybride zorg voorliggend maken in de ggz (IBO mg ggz 20)	0	– 15	– 35	– 50	– 70	– 70	2031

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)								
	Langdurige zorg en ondersteuning							
14	Schrappen toegang tot de Wlz voor lichte zorgzwaartes - VG3 (TWMZ 5)	23	23	23	17	12	– 85	2035
15	Zorgkantoren benchmarken op ingekochte leveringsvorm in de gehandicaptenzorg i.c.m. beperken keuzevrijheid leveringsvorm	40	40	40	17	– 5	– 160	2035
16	Afschaffen bovenbudgettaire vergoeding mondzorg en hulpmiddelen	0	0	– 16	– 32	– 32	– 32	2030
17	Schrappen toegang tot de Wlz voor lichte zorgzwaartes - GGZW1 (TWMZ 5)	5	5	5	– 5	– 15	– 50	2033
18	Terugdraaien toegang tot de Wlz voor ggz-cliënten	40	40	40	– 70	– 180	– 450	2033

	Pakketmaatregelen	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
	Curatieve zorg							
19	Verzoek aan het Zorginstituut om pakketcriteria anders in te vullen (TWMZ 13a)	0	0	0	– 13	– 25	– 55	2032
20	Kosteneffectiviteit als knock-out criterium en norm verlagen naar 70.000 euro (TWMZ 13b, voorbeeld 2)	0	0	0	0	– 25	– 365	2044
21	Hulpmiddelen uit basispakket (BMH 37)	0	0	– 600	– 600	– 600	– 600	2029
22	Schrappen huishoudelijke taken kraamzorg uit basispakket	0	0	– 55	– 55	– 55	– 55	2029
23	Kraamzorg volledig uit basispakket (ZiK 116b)	0	0	– 455	– 455	– 455	– 455	2029
24	Verkleinen basispakket op basis van ziektelast	210	210	210	140	70	– 695	2042
25	Aanspraak basis-ggz als fysiotherapie (IBO mg ggz 11)	0	0	– 200	– 200	– 200	– 200	2029
26	Verscherpen van de aanspraak in de curatieve ggz (IBO mg ggz 12)	0	0	0	– 50	– 90	– 90	2031
27	Afschaffen POH-ggz	0	0	– 425	– 425	– 425	– 425	2029
	Langdurige zorg en ondersteuning							
28	Schrappen aanspraak Wlz mondzorg (TWMZ 6)	0	0	– 41	– 41	– 41	– 41	2029
29	Schrappen aanspraak dagbesteding in de Wlz (TWMZ 4)	0	0	0	– 250	– 250	– 250	2030
30	Overhevelen hulpmiddelen vanuit het verzekerde Wlz-pakket naar de Wmo 2015	0	0	– 32	– 32	– 32	– 32	2029
31	Beperken toegang tot Wmo 2015-voorziening op basis van inkomen	0	0	0	– 5	– 20	– 130	2040

	Eigen betalingen	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
	Curatieve zorg							
32	Uitbreiden eigen betalingen hulpmiddelen (ZiK 66)	0	0	– 290	– 290	– 290	– 290	2029
33a	Invoeren eigen betalingen extramurale geneesmiddelen (ZiK 65): 3 euro per receptregel	0	– 185	– 185	– 185	– 185	– 185	2028
33b	Invoeren eigen betalingen extramurale geneesmiddelen (ZiK 65): 4 euro per receptregel	0	– 265	– 265	– 265	– 265	– 265	2028
33c	Invoeren eigen betalingen extramurale geneesmiddelen (ZiK 65): 5 euro per receptregel	0	– 325	– 325	– 325	– 325	– 325	2028
33d	Invoeren eigen betalingen extramurale geneesmiddelen (ZiK 65): 25 procent per receptregel	0	– 320	– 320	– 320	– 320	– 320	2028
34	Verhogen maximale eigen bijdrage Geneesmiddelenvergoedingssysteem	0	– 21	– 21	– 21	– 21	– 21	2028
35	Eenmalige verhoging eigen risico met 50 euro per 2028	0	– 875	– 885	– 890	– 925	– 925	2031
36	Huisartsenzorg onder eigen risico (ZiK 63)	0	– 1225	– 1255	– 1290	– 1330	– 1330	2031
37	Invoeren eigen bijdrage voor bezoek aan de huisartsenpost (ZiK 64)	0	– 150	– 150	– 150	– 150	– 150	2028
38	Invoeren eigen bijdrage bij verblijf in het ziekenhuis (ZiK 67)	0	– 40	– 40	– 40	– 40	– 40	2028
39a	Invoeren eigen bijdrage in de ggz: eigen bijdrage van 100 euro in de curatieve basis-ggz (IBO mg ggz 10a)	0	0	– 165	– 165	– 165	– 165	2029
39b	Invoeren eigen bijdrage in de ggz: eigen bijdrage van 350 euro in de curatieve ggz (IBO mg ggz 10b)	0	0	– 210	– 210	– 210	– 210	2029
	Langdurige zorg en ondersteuning							
40	Verhogen vermogensinkomensbijstelling (VIB) naar 8 procent (TWMZ 2, variant 1a)	0	– 125	– 130	– 130	– 135	– 135	2031
41	Marginaal tarief niet meetellen over grondslag VIB (TWMZ 2, variant 1b)	0	0	– 130	– 140	– 150	– 150	2031
42	Vermogen in eigen woning en box 3-vermogen gelijk behandelen, alleen bij hoge eigen bijdrage (TWMZ 2, variant 2a)	0	0	0	0	– 260	– 260	2031

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)								
43	Vermogen in eigen woning en box 3-vermogen gelijk behandelen, bij alle leveringsvormen (TWMZ 2, variant 2b)	0	0	0	0	– 305	– 305	2031
44	Box 2- en box 3-vermogen gelijk behandelen (TWMZ 2, variant 2c)	0	0	0	0	– 15	– 15	2031
45	Afschaffen aftrekpost bijdrageplichtig inkomen mpt/pgb (TWMZ 2, variant 3a)	0	0	– 20	– 25	– 25	– 25	2030
46	Verhogen inkomensafhankelijke eigen bijdrage Wmo 2015	0	0	– 60	– 60	– 60	– 60	2029
	Overige besparingsmaatregelen	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
	Langdurige zorg en ondersteuning							
47	Afschaffen financiële blijk van waardering voor mantelzorgers	0	0	– 140	– 140	– 140	– 140	2029
48	Beëindigen meerkostenregeling chronisch zieken en gehandicapten	0	0	– 380	– 380	– 380	– 380	2029
49	Korten budget aanpak daklоosheid	0	– 75	– 75	– 75	– 75	– 75	2028
50	Terugdraaien CA-envelop Versterken wijken en buurten	– 40	– 40	– 40	0	0	0	2030
51	Terugdraaien CA-envelop Tegemoetkoming zorgkosten chronisch zieken	0	– 350	– 350	– 350	– 350	– 350	2028
52	Terugdraaien intensivering Continueren budget 2026 palliatieve zorg en hospices	– 12	– 12	– 18	– 18	– 18	– 18	2029
53	Terugdraaien intensivering Vrouwenopvang en Centrum Seksueel Geweld	– 12	– 12	– 12	0	0	0	2030
	Jeugd							
54	Beëindigen subsidieregeling Opvang kinderen van ouders met trekkend/varend bestaan	0	– 1	– 3	– 8	– 12	– 15	2032
55	Minder standaard consulten 0-jarigen bij het consultatiebureau	0	0	– 21	– 21	– 21	– 21	2029
	Arbeidsmarkt, arbeidsvoorwaarden en opleidingen							
56a	Afboeken middelen strategisch opleiden medisch specialistische zorg (SO-MSZ)	0	0	– 247	– 247	– 247	– 247	2029
56b	Afboeken middelen strategisch opleiden medisch specialistische zorg (SO-MSZ) met 75% afslag voor uitzonderingen	0	0	– 62	– 62	– 62	– 62	2029
57	Verlagen subsidie publieke gezondheidszorgopleidingen met 50 procent	0	– 12	– 23	– 23	– 23	– 23	2029
58	Verlagen subsidie opleiding tot advanced nurse practitioner en physicial assistant met 50 procent	– 6	– 14	– 21	– 21	– 21	– 21	2029
59	Opheffen subsidie Samenwerken en Innoveren in de Regio (regionaal arbeidsmarktbeleid)	0	0	0	– 9	– 9	– 9	2030
60	Introduceren eigen betaling 20 procent specialistische vervolgopleidingen	0	0	0	– 45	– 90	– 280	2035
61	Afboeken middelen werkgeverskosten opleiden in de wijkverpleging	0	0	– 60	– 60	– 60	– 60	2029
	Sport							
62	Geen rijksbijdrage aan grote topsportevenementen	0	– 2	– 7	– 10	– 10	– 10	2030
63	Verlagen bijdragen duurzame en toegankelijke sportaccommodaties met 25 procent	0	– 24	– 48	– 49	– 49	– 49	2030
64	Verlagen subsidie topsport met 20 procent	0	– 15	– 15	– 15	– 13	– 13	2031
65	Korten budget sportstimulering	0	– 9	– 9	– 9	– 9	– 9	2028
66	Terugdraaien CA-envelop Sport	– 25	– 42	– 41	– 40	– 41	– 44	2032
	Volksgezondheid							
67	Invoeren volledige eigen betaling griepprik risicogroepen en 65-plussers	0	– 80	– 80	– 80	– 80	– 80	2028
68	Terugdraaien CA-envelop Jeugd en school	– 22	– 75	– 73	– 72	– 72	– 80	2032
69	Terugdraaien CA-envelop Medische preventie	– 18	– 29	– 28	– 28	– 28	– 30	2032
70	Terugdraaien intensivering Inhaalcampagne gordelroos vaccinatie	0	– 100	– 100	– 100	– 100	0	2032
71	Terugdraaien intensivering Kansrijke start	– 25	– 60	– 60	– 60	– 61	– 62	2032
	Overig							
72a	Gedeeltelijk terugdraaien AZWA-intensiveringen: B3 versterken van de lerende omgeving	0	0	– 185	– 185	– 185	– 185	2029

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)								
72b	Gedeeltelijk terugdraaien AZWA-intensiveringen: sociaal domein	0	0	0	– 164	– 197	– 197	2031
72c	Gedeeltelijk terugdraaien AZWA-intensiveringen: fraudebeleid	0	0	– 20	– 50	– 50	– 50	2030
72d	Gedeeltelijk terugdraaien AZWA-intensiveringen: gordelroosvaccinatie	0	0	– 53	– 53	– 53	– 39	2040
73	Korting van 50 procent op kwaliteitsgelden	0	0	0	– 12	– 14	– 14	2031
74	Korten bijdrage aan patiëntenorganisaties	0	– 4	– 22	– 25	– 25	– 25	2030
75a	Aanpassen VWS-bijdrage aan het strategisch programma van RIVM: variant 1 afschaffen	0	0	– 17	– 17	– 17	– 17	2029
75b	Aanpassen VWS-bijdrage aan het strategisch programma van RIVM: variant 2 halveren	0	– 8	– 8	– 8	– 8	– 8	2028
76	Taakstellende korting van 20 procent op programma's ZonMw	0	0	0	0	– 25	– 25	2031
77	Terugdraaien intensivering schrappen opslag bestuursrechtelijke premie (BAZ-regeling)	0	– 6	– 12	– 12	– 12	– 12	2029

Verbeteren doelmatigheid van het stelsel

Curatieve zorg

1. Allocatieve normstelling via tarieven (BMH 17)
De maatregel beoogt dat de Nederlandse Zorgautoriteit (NZa) normerende elementen in de beleidsregels opneemt, zodat alleen aanbieders van eerstelijnszorg deze zorg kunnen aanbieden. Bepaalde zorgproducten mogen daardoor enkel gedeclareerd worden als ze door een aanbieder van eerstelijnszorg zijn uitgevoerd. Dit gaat ervan uit dat een deel van de zorg die nu tegen relatief hoge tarieven in de tweede lijn plaatsvindt doelmatiger in de eerste lijn kan worden geleverd. De maatregel vergt een wijziging van de Wet marktordening gezondheidszorg. Deze maatregel levert structureel een besparing op van 140 miljoen euro vanaf 2032. De raming is afkomstig uit de Brede Maatschappelijke Heroverwegingen (2020) en de opbrengst is geïndexeerd. De zorgakkoorden en de maatregel passende zorg uit het coalitieakkoord-Jetten hebben ook het doel om zorg naar de eerste lijn te verplaatsen. Als deze doelstelling wordt bereikt kan dit invloed hebben op de opbrengst.

2. Normatieve elementen in tariefstelling (BMH 18)
De maatregel beoogt meer normatieve elementen toe te voegen aan de tariefstelling in Zvw-sectoren. Zo stimuleert de overheid via de tarieven doelmatige zorg. De Nederlandse Zorgautoriteit (NZa) heeft in januari 2024 advies uitgebracht over de inzet van normerende tariefelementen. Volgens het advies is dit op basis van de huidige wetgeving juridisch kwetsbaar, omdat de overheid een hoge bewijslast heeft om aan te tonen dat sprake is van redelijkerwijs kostendekkende tarieven. Deze maatregel gaat daarom uit van een wijziging van de Wet marktordening gezondheidszorg, waarbij de wetgever nader invult wat hij beschouwt als redelijkerwijs kostendekkende tarieven. Dit kan bijvoorbeeld inhouden dat tarieven mogen worden gebaseerd op de gemiddelde kosten van de best presterende zorgaanbieders. De raming van de maatregel is gebaseerd op de Brede Maatschappelijke Heroverwegingen (2020) en de opbrengst is geïndexeerd. Er is uitgegaan van één procent doelmatigheidswinst voor sectoren waar maximum- of vaste tarieven gelden. Deze maatregel levert structureel een besparing op van 220 miljoen euro in 2032. Het financiële effect is afhankelijk van de verdere invulling van mogelijke normerende elementen en kan worden bijgesteld op basis van nader onderzoek door de NZa.

3. Normeren inkomens medisch specialisten
Deze maatregel brengt de inkomens van medisch specialisten onder dezelfde maximumnorm als de Wet normering topinkomens (WNT). De redenatie is dat de zorg ook een semipublieke sector is, waarvoor bovenmatige bezoldigingen voorkomen dienen te worden. Begrenzing op WNT-niveau (op dit moment 262 duizend euro per jaar) levert meer op dan de taakstelling van 150 miljoen euro per jaar op de bezoldiging van medisch specialisten vanuit het amendement-Bontenbal c.s. die al in het basispad zit.[58]Voor de invulling van die taakstelling is het kabinet gestart met een wetgevingstraject om de transparantie van inkomens van medisch specialisten te vergroten, waarna kan worden overgaan op het normeren van de inkomens.
In de raming zijn aannames gedaan over de inkomens van medisch-specialisten op dit moment, gebaseerd op de op dit moment beschikbare informatie. De informatie uit het wetgevingstraject om de transparantie van inkomens te vergroten kan tot nieuwe inzichten leiden. Er is uitgegaan van beleid om een weglekeffect naar winstuitkeringen te voorkomen en van een verminderde productieprikkel waardoor er minder zorg wordt geleverd. De maatregel

[58] Kamerstukken II 2024–2025, 36 600-VIII, nr. 141.

houdt rekening met een jaar voor het afronden van het wetgevingstraject voor het transparant maken van de inkomens en 2 jaar voor wetgeving voor het normeren van inkomens. Daarna zal de maatregel in 7 jaar ingroeien. Allereerst doordat inkomens vanaf moment van inwerkingtreding niet mogen worden verhoogd boven de WNT. Voor inkomens die al boven de WNT liggen, geldt een overgangstermijn van 4 jaar, waarna de inkomens in drie stappen worden teruggebracht naar WNT. Hierdoor wordt de structurele opbrengst van 205 miljoen euro bereikt in 2036.

4. Afsluiten zorgakkoorden: groei akkoordsectoren naar nominale bbp ontwikkeling
Met deze maatregel worden akkoorden voor 2029, 2030 en 2031 afgesloten met de medisch-specialistische zorg, de huisartsenzorg en multidisciplinaire zorgverlening, de geestelijke gezondheidszorg en de wijkverpleging. Het is mogelijk andere sectoren en partijen te betrekken bij de akkoorden. In de akkoorden maken overheid en veldpartijen afspraken over de beoogde demping van de Zvw-groei ten opzichte van het basispad van het CPB en de acties die zij zullen ondernemen om deze demping te realiseren. Het macrobeheersinstrument dient als stok achter de deur. Het vergt concrete afspraken en inspanningen van alle betrokken partijen om de inhoudelijke beweging die wordt afgesproken in een zorgakkoord daadwerkelijk te realiseren. Hierbij kan wet- en regelgeving nodig zijn. De besparingen en afspraken van voorgaande akkoorden zijn reeds onderdeel van het basispad. Het huidig Aanvullend Zorg- en Welzijnsakkoord (AZWA) loopt tot en met 2028.[59]De afweging welke besparing wenselijk is en welke veranderopgave reëel wordt geacht is aan de politiek. Hogere besparingsreeksen vergen meer inhoudelijke afspraken dan lagere reeksen. De reeks in deze ombuigingslijst gaat ervan uit dat de totale groei voor de akkoordsectoren wordt beperkt tot de nominale bbp-ontwikkeling. Dit levert structureel 90 miljoen euro op vanaf 2031. De raming is gebaseerd op het beleid in het basispad ten tijde van de Voorjaarsnota 2026, aangevuld met de loon- en prijsontwikkeling 2026 en de doorverdeling van de groeiruimte 2027, en de CPB-ramingen van het Centraal Economisch Plan 2026. Beleidswijzigingen of nieuwe CPB-ramingen leiden tot wijzigingen in de geraamde opbrengsten. In eerdere ombuigingslijsten waren ook varianten opgenomen waar de groei beperkt werd tot de demografische groei of de groeipercentages uit eerdere zorgakkoorden. Vanwege de ombuigingen uit het coalitieakkoord-Jetten leveren deze varianten tot en met 2031 geen opbrengst meer op.

5. Aanpassen referentielanden Wet geneesmiddelenprijzen (ZiK 92)
Met deze maatregel wordt de maximumprijs van merkgeneesmiddelen in Nederland gebaseerd op het gemiddelde van de drie laagste prijzen in tien landen (Frankrijk, Verenigd Koninkrijk, Denemarken, Finland, Ierland, Noorwegen, Oostenrijk, Zweden, België, Duitsland). Momenteel wordt de maximumprijs gebaseerd op het gemiddelde van de prijzen in België, Verenigd Koninkrijk, Noorwegen en Frankrijk. Met deze aanpassing dalen de Nederlandse maximumprijzen naar verwachting onder het Europees gemiddelde, wat een besparing oplevert van 110 miljoen euro vanaf 2029. Deze maatregel vergt een aanpassing van de Wet geneesmiddelenprijzen en een implementatieproces van twee à drie jaar. In de raming wordt uitgegaan van twee jaar. Invoering is mede afhankelijk van de beschikbaarheid van openbare en betrouwbare prijsinformatie in de zes aanvullende referentielanden. De geraamde opbrengst slaat deels neer bij de apotheekzorg en deels bij de medisch-specialistische zorg. Lagere maximumprijzen kunnen leiden tot minder beschikbaarheid van geneesmiddelen.

6. Nieuwe beschikbaarheidsnorm spoedeisende hulp
Met deze maatregel wordt een nieuwe beschikbaarheidsnorm voor acute zorg geïntroduceerd, waardoor er minder afdelingen spoedeisende hulp (SEH) nodig zijn. Locaties die voldoen aan de nieuwe norm worden op basis van beschikbaarheid bekostigd. De overige SEH's worden gesloten. Deze maatregel vraagt aanpassing van wetgeving en vaststelling van normen en kaders voor de kwaliteit en toegangelijkheid van zorg. Deze maatregel kan ingaan vanaf 2029 en levert een beoogde besparing op van structureel 25 miljoen euro vanaf 2034. Hierbij is rekening gehouden met de sluiting van 10 procent van de SEH's en kosten voor extra ambulanceritten. Daarnaast zijn er in de eerste jaren transitiekosten, bijvoorbeeld voor afbouwregelingen voor ziekenhuizen. De raming is gebaseerd op de maatregel Concentratie en sluiting SEH's uit Zorgkeuzes in kaart 2020, maar in de berekening is uitgegaan van een lager percentage SEH's dat sluit en het ingroeipad is aangepast. De maatregel vermindert de toegankelijkheid tot zorg.

[59] Rijksoverheid, *Aanvullend Zorg- en Welzijnsakkoord (AZWA)*, 2025.

7. Sluiting deel afdelingen spoedeisende hulp in de nacht
Met deze maatregel wordt de capaciteit van afdelingen spoedeisende hulp (SEH) beperkt door 20 procent van de locaties in de avonduren te sluiten. Voor het landelijk aanwijzen (en sluiten) van SEH-locaties is een wetswijziging en mogelijk nieuwe wetgeving nodig. De verwachte implementatietijd is circa drie jaar. In deze tijd moet o.a. een continuïteitsplan worden opgesteld, zodat duidelijk is waar patiënten in de avonduren acute zorg kunnen ontvangen. Deze maatregel levert naar verwachting structureel 20 miljoen euro op vanaf 2031. De raming is gebaseerd op de gelijknamige maatregel uit Zorgkeuzes in Kaart 2020, maar in de berekening is uitgegaan van een lager percentage SEH's dat sluit.

8. Verlagen betalingsbereidheid bij toelating dure geneesmiddelen
Met deze maatregel wordt de onderhandeling over beprijzing en pakkettoelating van dure geneesmiddelen geïntensiveerd door uit te gaan van een lagere betalingsbereidheid. De Nederlandse overheid kiest ervoor om in te zetten op hogere kortingen in de onderhandeling met producenten van dure geneesmiddelen. De aangepaste inzet kan worden ondersteund door het Zorginstituut te verzoeken de grens voor kosteneffectiviteit aan te passen bij adviezen over dure geneesmiddelen. De maatregel kan ingaan vanaf 2028 en heeft een structurele opbrengst van 50 miljoen euro vanaf 2037. Dit is een stelpost: een hogere taakstelling betekent dat de overheid scherper moet onderhandelen en dat de gevolgen voor beschikbaarheid groter zijn. De maatregel kan gevolgen hebben voor de beschikbaarheid van dure geneesmiddelen en zorgt ervoor dat zorg via geneesmiddelen anders wordt behandeld dan andere vormen van zorg.

9. Meer groepszittingen in fysiotherapie bij lange behandeltrajecten binnen de basisverzekering
Deze maatregel stuurt aan op inzet van groepszittingen in fysiotherapie binnen de basisverzekering bij lange behandeltrajecten. Bij trajecten van meer dan 18 zittingen wordt de vergoeding voortaan gebaseerd op de norm dat 30 procent van de behandelingen in groepsverband plaatsvindt. Als fysiotherapeuten meer individuele zittingen willen blijven doen is dat mogelijk, maar wordt het niet meer uit basispakket vergoed. Patiënten moeten het dan zelf betalen. Er is geen zorginhoudelijke basis voor het inzetten van groepsbehandelingen vanaf de 18e zitting. De maatregel levert structureel 30 miljoen euro op vanaf 2032. De besparing is gebaseerd op een rapport van Gupta Strategists, maar de opbrengst is geïndexeerd en de aanname voor de kosten van groepsbehandelingen t.a.v. reguliere behandelingen is bijgesteld op basis van declaratiedata.[60] Het is gebruikelijk om advies aan het Zorginstituut te vragen voor het nemen van een dergelijke pakketmaatregel. Op basis van het advies van het Zorginstituut wordt de groepsgrootte bepaald en kan de besparing anders uitvallen. In de reeks wordt uitgegaan van een jaar doorlooptijd voor het advies en een jaar voor de pakketwijziging.

10. Herzien beheersingsmodel tertiaire medisch-specialistische zorg (TWMZ 20b)
De maatregel beoogt herziening van het beheersingsmodel van de tertiaire medisch-specialistische zorg (MSZ). Dit is complexe ziekenhuiszorg die vaak in academische ziekenhuizen wordt aangeboden. De aanname is dat aanbieders van tertiaire MSZ relatief veel marktmacht hebben door hogere concentratie en intransparante prijsopbouw. Dit heeft minder doelmatigheid tot gevolg. De maatregel beoogt op verschillende manieren een sterker tegenwicht te bieden aan de onderhandelingspositie van tertiaire zorg aanbieders. Bij de herziening worden in ieder geval betrokken: vergroting van de mogelijkheden voor gezamenlijke inkoop door zorgverzekeraars, inzet van het aanmerkelijke marktmacht-instrumentarium bij de contractering van ziekenhuizen met grote marktmacht, sturing op doelmatigheid binnen de beschikbaarheidbijdrage academische zorg of aanpassing van de afbakening daarvan, capaciteitsregulering door specifieke zorgfuncties aan te wijzen die alleen mogen worden verricht door aangewezen zorgaanbieders en prijsregulering. De raming veronderstelt een voorbereidingsperiode van vier jaar, omdat de potentiële gevolgen voor de werking van het stelsel nadere analyse vragen en aanpassing van wet- en regelgeving nodig zal zijn. De maatregel bespaart structureel 185 miljoen euro vanaf 2032. De raming is gebaseerd op aannames over de omvang van de tertiaire zorg, de mate waarbij daarbij sprake is van prijsverschillen als gevolg van marktmacht en de mate waarin het met de maatregelen mogelijk is deze prijsverschillen te beperken. Deze raming kent een hoge mate van onzekerheid. Het is daarom raadzaam een meer precieze raming te maken van het verwachte financiële effect als onderdeel van het voorbereidingstraject, om te voorkomen dat de maatregel leidt tot continuïteitsproblemen of kwaliteitsverlies bij zorgaanbieders. In het coalitieakkoord-Jetten wordt er 100 miljoen euro gekort op de beschikbaarheidsbijdrage academische zorg (BBAZ). Deze maatregel ziet naast de BBAZ op doelmatigheidswinst voor de reguliere zorg en betreft dus ook andere budgetten.

---

[60] Gupta Strategists, *Kostenonderzoek paramedische zorg: Kostprijzen en betaalbaarheid van fysiotherapie, oefentherapie, logopedie, huidtherapie, ergotherapie en diëtetiek*, 2020.

11. Korting beschikbaarheidbijdrage academische ziekenhuizen (TWMZ 20b)
Met deze maatregel wordt de onderzoeks- en innovatiecomponent van de beschikbaarheidbijdrage academische zorg (BBAZ) met een derde gekort. De UMC's, het Antoni van Leeuwenhoek en het Prinses Maxima Centrum ontvangen momenteel een vergoeding voor de topreferente functie en de ontwikkeling van nieuwe vormen van diagnostiek en behandeling. Met deze maatregel wordt de laatstgenoemde component verlaagd, vanuit een keuze om minder te investeren in onderzoek en innovatie. De precieze invulling van de korting is aan de ziekenhuizen zelf. De maatregel vereist een wijziging binnen de Wet marktordening gezondheidszorg (Wmg). Dit levert structureel 110 miljoen euro op vanaf 2031. In het coalitieakkoord-Jetten wordt er reeds structureel 100 miljoen euro gekort op dezelfde component van de BBAZ en deze korting wordt momenteel uitgewerkt. Het is mogelijk om de korting te verhogen.

12. Groepsbehandeling voorliggend maken in de ggz (IBO mg ggz 19)
Deze maatregel houdt in dat groepsbehandeling binnen de curatieve ggz voorliggend wordt gemaakt op individuele behandeling. Het doel van de maatregel is het dwingend stimuleren van groepsbehandeling zodat het aandeel groepsbehandelingen in 2031 met 15 procent is toegenomen ten opzichte van het huidige totaalaanbod. Dit wordt bereikt via het inkoopbeleid van zorgverzekeraars en door voorliggendheid in richtlijnen en zorgstandaarden op te nemen. Om dit te realiseren zijn bestuurlijke afspraken nodig. De maatregel kent een invoertermijn van 1 jaar en een ingroeipad van vier jaar en bereikt de structurele opbrengst van 145 miljoen euro in 2031. Deze maatregel zorgt voor een efficiëntere inzet van de capaciteit binnen de curatieve ggz.

13. Hybride zorg voorliggend maken in de ggz (IBO mg ggz 20)
Deze maatregel maakt hybride zorg binnen de curatieve ggz voorliggend op zorg op locatie. Het doel van de maatregel is het dwingend stimuleren van hybride zorg zodat het aandeel hybride behandelingen in 2031 met 15 procent is toegenomen ten opzichte van het huidige totaalaanbod. Dit wordt bereikt via het inkoopbeleid van zorgverzekeraars en door voorliggendheid in richtlijnen en zorgstandaarden op te nemen. Om dit te realiseren zijn bestuurlijke afspraken nodig. De maatregel kent een invoertermijn van 1 jaar en een ingroeipad van vier jaar en bereikt de structurele opbrengst van 70 miljoen euro in 2031. Deze maatregel zorgt voor een efficiëntere inzet van de capaciteit binnen de curatieve ggz.

Langdurige zorg en ondersteuning

14. Schrappen toegang tot de Wlz voor lichte zorgzwaartes - VG3 (TWMZ 5)
Met deze maatregel vervalt de toegang tot zorg vanuit de Wet langdurige Zorg (Wlz) voor cliënten met een lichtere zorgzwaarte met een verstandelijke handicap (VG3). Alle cliënten met deze zorgbehoefte zijn dan voor hun verpleging, verzorging en behandeling voortaan aangewezen op de Zorgverzekeringswet (Zvw) . Voor hun begeleiding/dagbesteding, huishoudelijke hulp en cliëntondersteuning kunnen zij een beroep doen op de Wmo 2015, waar deze zorg goedkoper wordt geleverd dan in de Wlz. Door het nemen van deze maatregel zullen intramurale cliënten hun woonlasten zelf moeten betalen. Dit brengt voor deze VG3-cliënten hogere maandlasten met zich mee. De maatregel vergt wijziging van in ieder geval de Wlz en onderliggende regelgeving en mogelijk moeten de Zvw en Wmo ook worden aangepast. Het ingroeipad van de maatregel betreft minimaal 8 jaar, inclusief een wetgevingstraject van 3 jaar. Deze maatregel levert structureel 85 miljoen euro op vanaf 2035, waarbij er wordt uitgegaan van de bestaande populatie. Dit betekent dat hun Wlz-indicatie vervalt. Het ingroeipad is 14 jaar als de maatregel alleen geldt voor nieuwe cliënten.

15. Zorgkantoren benchmarken op ingekochte leveringsvorm in de gehandicaptenzorg i.c.m. beperken keuzevrijheid leveringsvorm
Momenteel wordt de regionale contracteerruimte van de zorgkantoren in de gehandicaptenzorg door de Nederlandse Zorgautoriteit (NZa) verdeeld zonder normerende elementen omtrent de ingekochte leveringsvormen (zorg thuis, zorg met verblijf en persoonsgebonden budget). Deze maatregel zorgt ervoor dat de contracteerruimte van de zorgkantoren voor de gehandicaptenzorg (ghz) binnen de Wet langdurige zorg (Wlz) voortaan zo wordt bepaald dat de ingekochte leveringsmix van de 50 procent meest efficiënte zorgkantoren de norm wordt. Gedeclareerde zorg en afgegeven indicaties spelen hierbij een belangrijke rol. Dit geeft een prikkel voor andere zorgkantoren om ook een meer doelmatige leveringsmix in te kopen. De beoogde opbrengst van deze maatregel is structureel 160 miljoen euro in 2035. In de Wlz hebben cliënten keuzevrijheid met betrekking tot de leveringsvorm. Een belangrijke randvoorwaarde om zorgkantoren in staat te stellen om te kunnen sturen op leveringsvorm, is het beperken van deze keuzevrijheid. Deze maatregel vergt wijziging van de Wlz. Het ingroeipad hangt af van of deze maatregel voor enkel nieuwe cliënten of ook voor de bestaande populatie wordt toegepast. Het bedrag is

gebaseerd op de methode die is gehanteerd in de ZiK M_096 berekening uit 2020, o.b.v CBS-cijfers over 2024. De onderliggende aannames zijn niet geüpdatet. Nader onderzoek is nodig om het besparingspotentieel, ingroeipad en uitvoerbaarheid van deze maatregel volledig vast te kunnen stellen.

16. Afschaffen bovenbudgettaire vergoeding mondzorg en hulpmiddelen
Deze maatregel budgetteert de kosten voor mondzorg en hulpmiddelen in de Wet langdurige zorg (Wlz) door deze onder te brengen in de contracteerruimte, in plaats van dat aanbieders deze rechtstreeks bij het zorgkantoor declareren. Voor mondzorg gebeurt dit door de kosten op te nemen in de integrale zzp-tarieven, waarvoor de Nederlandse Zorgautoriteit (NZa) al prestaties en tarieven vaststelt. Voor hulpmiddelen bestaan nog geen NZa-tarieven, dit vereist eerst een aanpassing van de Regeling langdurige zorg, waarna ook deze kosten in de integrale zzp-tarieven kunnen worden opgenomen. Deze zorg wordt daarmee onderdeel van het totaalpakket aan zorg waarvoor de zorgaanbieder productieafspraken maakt met het zorgkantoor. Dit geeft de zorgaanbieder een prikkel om deze zorg doelmatiger te leveren en in te kopen. Met deze maatregel wordt een besparing van 10 procent aan mondzorg en 5 procent aan hulpmiddelen gerealiseerd. Dit resulteert in een structurele besparing van 32 miljoen euro in 2030. Het vergt een aanpassing van de Regeling langdurige zorg om de kosten onder te brengen in de integrale zzp-tarieven. Deze wijziging vergt twee jaar. De extra prikkels voor doelmatige inkoop zullen geleidelijk effect sorteren.

17. Schrappen toegang tot de Wlz voor lichte zorgzwaartes - GGZW1 (TWMZ 5)
Met deze maatregel vervalt de toegang tot zorg vanuit de Wet langdurige zorg (Wlz) voor cliënten met de lichtere zorgzwaartes voor geestelijke gezondheidszorg (GGZ-W1). Een groot deel van de cliënten zal zorg voortaan via de Wet maatschappelijke ondersteuning 2015 (Wmo 2015) ontvangen, waarin zorg en ondersteuning voor lagere tarieven worden aangeboden. De verwachting is dat 75 procent van de huidige populatie overgaat naar de Wmo 2015. De maatregel vergt wijziging van in ieder geval de Wlz en onderliggende regelgeving, mogelijk moeten de Zorgverzekeringswet (Zvw) en Wmo 2015 ook worden aangepast. Het ingroeipad van de maatregel betreft minimaal zes jaar. Dit is inclusief een wetgevingstraject van drie jaar en een overgangsregeling van minimaal drie jaar voor de bestaande populatie. Het ingroeipad is afhankelijk van of de maatregel alleen geldt voor nieuwe cliënten of tevens voor de bestaande populatie. Indien de maatregel geldt voor de gehele populatie wordt de structurele opbrengst van 50 miljoen euro in 2033 bereikt. Indien de maatregel alleen geldt voor de nieuwe populatie is dat in 2043. In hoeverre de zorgprofielen voor ggz-wonen op zorginhoudelijke en/of cliëntkenmerken onderscheidend zijn en hoe dit onderscheid kan worden vertaald naar nieuwe toegangscriteria, vergt nader onderzoek.

18. Terugdraaien toegang tot de Wlz voor ggz-cliënten
Deze maatregel beoogt de openstelling van de Wet langdurige zorg (Wlz) voor mensen met een psychische stoornis terug te draaien. Deze openstelling is ingevoerd in 2021. Dit betekent dat deze cliënten weer aangewezen zijn op hoofdzakelijk beschermd wonen in de Wet maatschappelijke ondersteuning 2015 (Wmo 2015) en in mindere mate de Zorgverzekeringswet (Zvw). Het voortgezet verblijf (GGZ-B) blijft een toegangscriterium. Er treedt een besparing op omdat tarieven in de Wmo 2015 lager zijn dan in de Wlz. Tevens is er rekening gehouden met transitiekosten. De maatregel vergt een wijziging van de Wlz. De structurele opbrengst van de maatregel is 450 miljoen euro en het ingroeipad van de maatregel betreft minimaal 6 jaar. Dit is inclusief een wetgevingstraject van drie jaar en een overgangsregeling van minimaal drie jaar voor de bestaande populatie. Het ingroeipad is afhankelijk van of de maatregel alleen geldt voor nieuwe cliënten of tevens voor de bestaande populatie. Indien de maatregel geldt voor de gehele populatie wordt de structurele opbrengst bereikt in 2033. Indien de maatregel alleen geldt voor nieuwe cliënten is dat in 2043.

Pakketmaatregelen

Curatieve zorg

19. Verzoek aan het Zorginstituut om pakketcriteria anders in te vullen (TWMZ 13a)
Deze maatregel houdt in dat het kabinet het Zorginstituut verzoekt om één of meer pakketcriteria aan te passen conform bepaalde beleidsmatige uitgangspunten/normen, zoals het beperken van de uitgavengroei of verminderen van de druk op het zorgpersoneel. Vervolgens vraagt het kabinet het Zorginstituut om gefaseerd advies uit te brengen over zorg die mogelijk niet (meer) voldoet aan de aangepaste norm. Het verschil met de huidige situatie is dat het kabinet voortaan bepaalt hoe de norm van het pakketcriterium moet worden ingevuld, terwijl het Zorginstituut die norm op dit moment zelf invult. Het Zorginstituut behoudt de mogelijkheid om de pakketcriteria integraal te wegen, met de bestaande uitzondering van het criterium effectiviteit. Omdat het advies

afgewacht moet worden, begint de besparing in 2030. De randvoorwaarden en de uiteindelijke pakketkeuzes zijn politieke afwegingen. Voor deze maatregel is uitgegaan van een forfaitaire budgettaire opbrengst van 55 miljoen euro vanaf 2032. De budgettaire opbrengst en de invulling van de specifieke adviesvraag aan het Zorginstituut (bijvoorbeeld welke sector, welk doel en welke budgettaire opgave) zijn politieke keuzes.[61] Afhankelijk van de vormgeving van de maatregel, kan deze raken aan de maatregel passende zorg uit het coalitieakkoord-Jetten, die nog wordt uitgewerkt.

20. Kosteneffectiviteit als knock-out criterium en norm verlagen naar 70.000 euro (TWMZ 13b, voorbeeld 2)
Deze maatregel stelt de maximale bereidheid te betalen per Quality Adjusted Life Year (QALY) voor het verzekerde basispakket vast op 70.000 euro en maakt kosteneffectiviteit een knock-out criterium. Het Zorginstituut heeft het pakketcriterium 'kosteneffectiviteit' nader ingevuld met een verhouding van uitgaven ten opzichte van de levensjaren in goede gezondheid die de betreffende zorg oplevert (QALY's). De overheid kan een QALY-norm in de Zorgverzekeringswet vastleggen en aanpassen en daarmee vragen dat zorg in het basispakket een groter gezondheidseffect heeft ten opzichte van de kosten van de zorg. Vervolgens vraagt het kabinet het Zorginstituut om advies over zorgvormen die niet meer pakketwaardig zijn met de aangepaste norm. Het kabinet kan prioriteren welke zorg als eerste wordt beoordeeld. Kosteneffectiviteit als knock-out criterium betekent dat zorg die niet kosteneffectief is per definitie geen onderdeel meer is van het basispakket. De maatregel levert structureel 365 miljoen euro op vanaf 2044. Het ingroeipad is het gevolg van benodigd onderzoek naar kosteneffectiviteit van bestaande behandelingen en de vereiste Zorginstituutadviezen. Handhaving is noodzakelijk om het volledige besparingspotentieel te realiseren. De maatregel verlaagt de toegankelijkheid tot zorg en kan er voor zorgen dat een deel van bijvoorbeeld de sluisgeneesmiddelen niet meer vergoed worden. Een minder vergaand alternatief voor de maatregel is om geen knock-out criterium toe te voegen. In dat geval valt niet-kosteneffectieve zorg niet per definitie buiten het verzekerde pakket, maar wordt de lagere norm meegewogen bij de samenstelling van het verzekerde pakket. Dat zou een lagere opbrengst opleveren, maar deze is niet geraamd.

21. Hulpmiddelen uit basispakket (BMH 37)
Deze maatregel beoogt veelvoorkomende hulpmiddelen met lage kosten per gebruiker uit het basispakket te verwijderen. Deze zorg kwalificeert door de maatregel niet meer als noodzakelijk te verzekeren zorg. Voorbeelden zijn diabeteshulpmiddelen, orthesen en incontinentiemateriaal. Gebruikers gaan deze hulpmiddelen zelf betalen of aanvullend verzekeren. De maatregel vraagt aanpassing van de Regeling zorgverzekering. De opbrengst van structureel 600 miljoen euro vanaf 2029 is een stelpost die nader wordt ingevuld met specifieke hulpmiddelen. Deze stelpost kan waarschijnlijk worden ingevuld met hulpmiddelen met kosten van maximaal 900 euro per hulpmiddel per jaar. Het is gebruikelijk om advies te vragen aan het Zorginstituut voor het nemen van een pakketmaatregel. In de reeks wordt uitgegaan van een jaar doorlooptijd voor dit advies. De maatregel kan zorgen voor een stapeling van eigen betalingen, ook omdat patiënten vaak gebruik maken van meerdere hulpmiddelen. Dit zal voor mensen die dit niet zelf kunnen bekostigen de toegankelijkheid van de zorg verminderen en kan kwetsbare groepen zoals ouderen en chronisch zieken raken. Binnen het huidige stelsel, waarin een verschil bestaat binnen de Wet langdurige zorg (Wlz) tussen cliënten die verblijf met en zonder behandelingen afnemen, leidt deze maatregel tot een toename van de rechtsongelijkheid.

22. Schrappen huishoudelijke taken kraamzorg uit basispakket
De maatregel sluit huishoudelijke hulp uit van de basisverzekerde kraamzorg. De kraamzorg bestaat op dit moment deels uit huishoudelijke basistaken (ca. 8 van de 49 uur bij een reguliere indicatie). Ouders zullen meer huishoudelijke taken zelf moeten uitvoeren of privaat organiseren. De maatregel vergt een wijziging van het Besluit zorgverzekering. De maatregel levert structureel 55 miljoen euro op vanaf 2029. Het is gebruikelijk om advies te vragen aan het Zorginstituut voor het nemen van een pakketmaatregel. In de reeks wordt uitgegaan van een jaar doorlooptijd voor dit advies. Door personeelstekorten wordt in de praktijk mogelijk al minder huishoudelijke hulp geboden. Er is daarom een afslag van 20% genomen op de besparing.

---

[61] Een voorbeeld ter illustratie: *Het pakketcriterium noodzakelijkheid bevat onder andere het criterium 'noodzakelijk te verzekeren zorg'. Dit deelcriterium gaat kort gezegd over de vraag of een inwoner bepaalde zorgkosten zelf kan dragen of dat deze collectief verzekerd dienen te worden. Hiervoor wordt onder andere gekeken naar de vraag of uitgaven voorzienbaar zijn, of het kosten zijn die gebruikelijk zijn om privaat te dragen en de omvang van de kosten. Het kabinet kan als voorbeeld het Zorginstituut verzoeken om in het kader van het noodzakelijkheidscriterium een advies uit te brengen over een deel van de zorg, waarbij het kabinet politiek aangeeft hogere private zorgkosten (bijvoorbeeld €9 per patiënt per behandeling) te willen accepteren voordat zorg wordt gezien als noodzakelijk te verzekeren.*

23. Kraamzorg volledig uit basispakket (ZiK 116b)
De maatregel haalt kraamzorg volledig uit het basispakket. De maatregel vereist aanpassing van de Zorgverzekeringswet (Zvw). De maatregel levert structureel 455 miljoen euro op vanaf 2029. Het is gebruikelijk om advies aan het Zorginstituut te vragen voor het nemen van een pakketmaatregel. In de reeks wordt uitgegaan van een jaar doorlooptijd voor dit advies. De maatregel vermindert de toegankelijkheid tot zorg en kan kwetsbare groepen en mensen met een laag inkomen zwaarder treffen. Daarnaast zou deze maatregel kunnen leiden tot meer ziekenhuisopnames, maar hier is geen evidentie voor beschikbaar. In de raming is geen rekening gehouden met dit effect.

24. Verkleinen basispakket op basis van ziektelast
Deze maatregel haalt zorg voor aandoeningen met een lagere ziektelast dan een bepaald minimum uit het basispakket. Dit wordt bereikt door het criterium «noodzakelijkheid» te normeren en wettelijk te verankeren als knock-out criterium. Er wordt als grens gesteld dat maximaal 5 procent van de gezondheid verloren gaat als de aandoening onbehandeld blijft. Het kan onder andere gaan om behandelingen voor oorpijn, longontsteking en onvruchtbaarheid. De maatregel vereist een wijziging van de Zorgverzekeringswet. Het besparingspotentieel is gebaseerd op een rapport van het College voor Zorgverzekeringen uit 2013 en is geïndexeerd op basis van de groei van de uitgaven aan de Zorgverzekeringswet sindsdien.[62] De maatregel levert vanaf 2042 structureel een besparing op van 695 miljoen euro. Implementatie vereist meer informatie over de ziektelast van aandoeningen dan er op dit moment beschikbaar is. Daarom is er in de raming rekening gehouden met middelen voor onderzoek en een ingroeipad van 13 jaar. Het onbehandeld laten van aandoeningen met een lage ziektelast kan in sommige gevallen leiden tot zwaardere zorgvraag op een later moment. Dit effect is niet meegenomen in de raming.

25. Aanspraak basis-ggz als fysiotherapie (IBO mg ggz 11)
Deze maatregel betreft de generalistische basis-ggz op dezelfde wijze in te richten als de aanspraak op fysiotherapie. Dit betekent dat een patiënt die gebruik maakt van de generalistische basis-ggz de behandeling in principe zelf moet betalen. De maatregel kent een invoertermijn van 2 jaar en bereikt de structurele opbrengst van 200 miljoen euro in 2029. Voor deze maatregel moeten het Besluit en de Regeling zorgverzekering aangepast worden. In de raming van de opbrengst is ervan uitgegaan dat 40 procent van de totale mogelijke besparing terugvloeit door verergering van klachten, substitutie door overige zorg en ondersteuning en upcoding. Bij de uitwerking van de maatregel is het aan te raden om een impactanalyse uit te voeren.

26. Verscherpen van de aanspraak in de curatieve ggz (IBO mg ggz 12)
Deze maatregel betreft het verscherpen van de aanspraak in de curatieve ggz waarbij er bij de twee lichtste zorgvraagtypen geen aanspraak meer gemaakt kan worden op het basisverzekerd pakket. Deze maatregel vergt een wijziging van het Besluit en de Regeling zorgverzekering. De maatregel kent een invoertermijn van 3 jaar en een ingroeipad van 2 jaar. De structurele opbrengst van 90 miljoen euro wordt in 2031 bereikt. In de opbrengst is rekening gehouden met een substitutie effect van 40 procent voor mogelijke verergering van klachten, substitutie door overige zorg en ondersteuning en upcoding door deze maatregel. De zorgvraagtypering wordt op dit moment niet gebruikt voor de aanspraak en er zit enige spreiding in de daadwerkelijke ernst van de klachten. Daarom dienen de cijfers met enige voorzichtigheid te worden geïnterpreteerd. Bij het uitwerken van de maatregel is het aan te raden om een impactanalyse uit te voeren.

27. Afschaffen POH-ggz
Deze maatregel betreft het afschaffen van de Praktijkondersteuner Huisarts Geestelijke Gezondheidszorg (POH-ggz). Uit recent onderzoek[63] blijkt dat de invoering en toegenomen inzet van de POH-ggz niet leidt tot afname van gebruik van de basis- en gespecialiseerde ggz en ggz-gerelateerde huisartsenbezoeken. Daarnaast zijn de langetermijn gezondheids- en arbeidsmarktuitkomsten van patiënten niet verbeterd. Ook draagt de maatregel niet bij aan het verkleinen van ongelijkheid in zorggebruik. Voor de maatregel dient het Besluit zorgverzekering en de bekostiging van de huisartsenzorg aangepast te worden. Bij de uitwerking van de maatregel is het aan te raden om een impactanalyse uit te voeren. Het is niet uit te sluiten dat het afschaffen zal leiden tot een hogere druk op de huisartsenzorg of de tweedelijns ggz. Daarnaast is aanvullend onderzoek mogelijk naar nieuwe ontwikkelingen bij de inzet van de POH-ggz, zoals in het sociaal domein. De maatregel bereikt de structurele opbrengst van 425 miljoen euro in 2029.

---

[62] College voor Zorgverzekeringen (CVZ), *Technische rapportage ziektelast*, 2013.
[63] Roger Prudon, nog te verschijnen in *ESB*, 2026.

Langdurige zorg en ondersteuning

28. Schrappen aanspraak Wlz mondzorg (TWMZ 6)
Deze maatregel schrapt de aanspraak op mondzorg vanuit de Wet langdurige zorg (Wlz). Daarmee worden de pakketverschillen mondzorg binnen de Wlz opgeheven (tussen cliënten die een indicatie met behandeling hebben en een indicatie zonder behandeling). Cliënten die voldoen aan specifieke voorwaarden maken alsnog aanspraak op collectief gefinancierde mondzorg in de vorm van bijzondere tandheelkundige zorg vanuit de Zorgverzekeringswet (Zvw). Op basis van dit criterium komen verreweg de meeste Wlz-cliënten in aanmerking voor mondzorg. Enkel cliënten met zorgzwaarteprofiel VV4 en VV6 komen niet in aanmerking voor bijzondere tandheelkunde en zullen hiervoor een aanvullende verzekering moeten afsluiten of de kosten zelf moeten dragen. Het tweede besparende effect is een veronderstelde doelmatigheidswinst van 10 procent die voortkomt uit het overgaan van niet risicodragende Wlz-uitvoerders naar risicodragende zorgverzekeraars met meer inkoopmacht. De maatregel levert in totaal een structurele besparing op van 41 miljoen euro vanaf 2029. Om de maatregel in te voeren is een wijziging van de Wet langdurige zorg vereist. Wetswijziging en implementatie vergen twee jaar.

29. Schrappen aanspraak dagbesteding in de Wlz (TWMZ 4)
Met deze maatregel vervalt de aanspraak op collectief gefinancierde dagbesteding binnen de Wet langdurige zorg (Wlz), behalve voor de meest kwetsbare cliënten waarvoor de leveringsvorm verblijf in een instelling is. Dit betekent dat cliënten dagbesteding zelf moeten gaan bekostigen of een beroep moeten doen op mantelzorg. Voor de Wlz-cliënten waarvoor de aanspraak vervalt geldt dat zij mogelijk, indien de gemeente dat aanbiedt, een beroep kunnen doen op de algemene voorzieningen vanuit de Wet maatschappelijke ondersteuning 2015. Dit zal leiden tot aanvullende lasten voor de gemeenten. In de berekening is rekening gehouden met een netto-besparing van 35 procent, omdat ervan uit wordt gegaan dat gemeenten deze taken deels zullen overnemen. Vooralsnog is niet te bepalen of de maatregel uitvoerbaar is voor gemeenten en wat de impact van de maatregel is. De totale netto-collectieve zorguitgaven dalen naar verwachting met 250 miljoen euro vanaf 2030. Voor deze maatregel is een wijziging van de Wlz vereist waarvan de doorlooptijd ten minste 3 jaar is.

30. Overhevelen hulpmiddelen vanuit het verzekerde Wlz-pakket naar de Wmo 2015
Momenteel zijn hulpmiddelen onderdeel van het verzekerde Wlz-pakket. Deze maatregel schrapt de aanspraak op hulpmiddelen vanuit de Wet langdurige zorg (Wlz), waardoor hulpmiddelen enkel nog vanuit de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) 2015 worden geleverd. Het volledige budget wordt overgeheveld naar het Gemeentefonds met een doelmatigheidskorting van 10 procent, wat een structurele besparing van 32 miljoen euro oplevert vanaf 2029. Dit betreft een aanname die voortkomt uit het overgaan van niet risicodragende Wlz-uitvoerders naar risicodragende gemeenten. Het is niet onderzocht of deze doelmatigheidswinst behaald kan worden. Als gevolg van gederfde eigen betalingen in de Wlz en toename van de inkomsten uit eigen betalingen in de Wmo wijkt het budgettaire effect mogelijk af. Deze inkomsteneffecten zijn niet onderzocht. Voor deze maatregel is een wijziging van de Wlz en de Wmo 2015 vereist.

31. Beperken toegang tot Wmo 2015-voorziening op basis van inkomen
Door deze maatregel is de Wmo-voorziening «Hulpmiddelen & Diensten» niet meer toegankelijk voor inkomens boven de 50.000 euro. Er kan een andere inkomens- of vermogensgrens overwogen worden. Omdat er sprake is van een overgangstermijn van 10 jaar, kent de maatregel een geleidelijk oploop en gaat het structurele effect in vanaf 2040. Deze bedraagt 130 miljoen euro. In deze berekening is geen rekening gehouden met eventuele substitutie- of weglekeffecten, waardoor de besparing in de praktijk lager uit kan vallen. De invoeringstermijn is mede afhankelijk van een wijziging van de Wmo 2015 en een uitvoeringstoets bij het CAK en bedraagt minimaal 3 jaar. Deze maatregel is nog niet getoetst aan het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap.

Eigen betalingen

Curatieve zorg

32. Uitbreiden eigen betalingen hulpmiddelen (ZiK 66)
Deze maatregel betreft het uitbreiden van de eigen betalingen voor hulpmiddelen: alle extramurale hulpmiddelen in het basispakket worden voortaan door gebruikers betaald tot een jaarlijks maximum van 200 euro per persoon. Er wordt daarbij geen onderscheid gemaakt naar type hulpmiddel. Het reguliere eigen risico geldt niet meer voor hulpmiddelen. Ook de huidige eigen betalingen voor specifieke hulpmiddelen komen te vervallen. De maatregel vergt een aanpassing van het Besluit zorgverzekering. Dit leidt tot een besparing van structureel 290 miljoen

euro vanaf 2029. De maatregel geldt niet voor verzekerden jonger dan 18 jaar. Het doel van de maatregel is een extra remmende werking op het gebruik van hulpmiddelen en het stimuleren van het gebruik van goedkopere alternatieven. De maatregel vermindert de toegankelijkheid tot zorg en kan kwetsbare groepen zoals ouderen, chronisch zieken en mensen met een laag inkomen zwaarder treffen.

33a, 33b, 33c en 33d. Invoeren eigen betalingen extramurale geneesmiddelen (ZiK 65)
Deze maatregel betreft het invoeren van een eigen bijdrage voor apotheekgeneesmiddelen met een maximum van 200 euro per jaar. Als de patiënt geneesmiddelen gebruikt met een lagere prijs dan de eigen bijdrage, dan betaalt de patiënt slechts de (lagere) prijs van de geneesmiddelen. De eigen bijdrage is in aanvulling op eventuele bijbetalingen die volgen uit het Geneesmiddelenvergoedingssysteem (GVS). Het eigen risico op geneesmiddelen komt te vervallen. De maatregel vergt aanpassing van het Besluit zorgverzekering. De ramingen van de varianten zijn gebaseerd op een eigen risico van 460 euro. Bij een hoger eigen risico valt de besparing lager uit omdat er ook mensen zijn die in totaal minder hoeven te betalen voor geneesmiddelen (vanwege het maximum van 200 euro). De maatregel kan in 2028 ingaan. Variant a betreft een eigen bijdrage van 3 euro per receptregel met een opbrengst van 185 miljoen euro, variant b betreft 4 euro per receptregel met een opbrengst van 265 miljoen euro, variant c betreft 5 euro per receptregel met een opbrengst van 325 miljoen euro en variant d betreft een eigen betaling van 25 procent per receptregel met een opbrengst van 320 miljoen euro. De maatregel vermindert de toegankelijkheid tot zorg en kan kwetsbare groepen zoals ouderen, chronisch zieken en mensen met een laag inkomen zwaarder treffen.

34. Verhogen maximale eigen bijdrage Geneesmiddelenvergoedingssysteem
Deze maatregel verhoogt de maximale eigen bijdrage vanuit het Geneesmiddelenvergoedingssysteem (GVS) van 250 naar 500 euro per jaar. De eigen bijdrage is sinds 2019 gemaximeerd en niet geïndexeerd. Deze maximering was destijds bedoeld als flankerend beleid bij de voorgenomen modernisering van het GVS (om stapeling van eigen bijdragen tegen te gaan). De overheid heeft in 2023 besloten om de voorgenomen modernisering van het GVS niet uit te voeren, maar het flankerend beleid is in stand gebleven. De raming veronderstelt dat hogere eigen betalingen ontstaan voor ca. 106.000 geneesmiddelengebruikers. De maatregel leidt tot een besparing van 21 miljoen euro vanaf 2028, gebaseerd op gegevens van het Zorginstituut uit 2025. Het verhogen van de eigen bijdrage versterkt mogelijk de prikkel voor gebruikers om te kiezen voor een gelijkwaardig geneesmiddel zonder bijbetaling. Fabrikanten kunnen reageren op het risico van overstappen door prijzen te verlagen. Deze effecten zijn niet meegenomen in de raming. De maatregel vermindert de toegankelijkheid tot zorg en kan kwetsbare groepen zoals ouderen, chronisch zieken en mensen met een laag inkomen zwaarder treffen.

35. Eenmalige verhoging eigen risico met 50 euro per 2028
Deze maatregel verhoogt het verplicht eigen risico in 2028 eenmalig met 50 euro. In het basispad wordt het eigen risico vanaf 2027 geïndexeerd en in 2028 aanvullend verhoogd met 60 euro. Met deze maatregel wordt het eigen risico vanaf 2028 verder verhoogd met 50 euro, deze verhoging komt bovenop de verhoging in het basispad en de jaarlijkse indexatie. De verhoging leidt tot lagere collectieve zorguitgaven en hogere opbrengsten uit eigen bijdragen, maar kan de toegankelijkheid van zorg verminderen door een groter remgeldeffect. Voor invoering is een wetswijziging nodig, waarmee de maatregel per 1 januari 2028 in werking kan treden. Hierbij worden geen substantiële uitvoeringsrisico's verwacht, mits de aanpassing tijdig wordt doorgevoerd en gecommuniceerd naar zorgverzekeraars en verzekerden. De structurele besparing bedraagt ca. 925 miljoen euro vanaf 2031. De hoogte van de aanpassing is schaalbaar. Een verhoging of verlaging van 5 euro leidt in het ingangsjaar tot een verwacht budgettair effect van plus of min 85 miljoen euro. In latere jaren werkt dit effect anders door, aangezien de tussentijdse wijziging ook de toekomstige indexatie beïnvloed.

36. Huisartsenzorg onder eigen risico (ZiK 63)
Deze maatregel plaatst de aanspraak op huisartsenzorg onder het eigen risico. Dit geldt zowel voor algemene huisartsenzorg als huisartsenposten. Het inschrijftarief voor een huisarts wordt niet onder het eigen risico geplaatst. Hierdoor vindt er een verschuiving plaats van collectieve financiering van de huisartsenzorg naar financiering vanuit het eigen risico. De maatregel leidt ook tot een remgeldeffect. Naar verwachting zullen mensen minder vaak (of later) naar de huisarts gaan. Deze maatregel vergt een wijziging van het Besluit zorgverzekering en levert naar verwachting structureel 1,3 miljard euro op vanaf 2031. De maatregel vermindert de toegankelijkheid tot zorg en kan kwetsbare groepen zoals ouderen, chronisch zieken en mensen met een laag inkomen zwaarder treffen.

37. Invoeren eigen bijdrage voor bezoek aan de huisartsenpost (ZiK 64)
Deze maatregel houdt in dat iedere volwassene voor elk bezoek aan de huisartsenpost (HAP) een eigen bijdrage van 25 procent van de zorgkosten gaat betalen. Naast de hogere ontvangsten aan eigen betalingen dalen de zorgkosten als gevolg van het remgeldeffect door van deze maatregel. Deze maatregel levert naar schatting structureel 150 miljoen euro op vanaf 2028. Met de invoering van een eigen bijdrage voor bezoek aan de huisartsenpost wordt oneigenlijk gebruik van deze voorziening ontmoedigd. Een bezoek aan de HAP is voor de zorgverzekeraar (en premiebetaler) duurder dan een bezoek aan de eigen huisarts. In deze maatregel is uitgegaan van een tarief van 208 euro voor een consult en 312 euro voor een visite. Daarnaast is rekening gehouden met een toename van het aantal bezoeken aan reguliere huisartsen en directe doorverwijzingen naar de spoedeisende hulp (SEH). Deze maatregel vergt een wijziging van het Besluit zorgverzekering. Dit kost naar verwachting een jaar. De maatregel vermindert de toegankelijkheid tot zorg en kan kwetsbare groepen en mensen met een laag inkomen zwaarder treffen.

38. Invoeren eigen bijdrage bij verblijf in het ziekenhuis (ZiK 67)
Deze maatregel introduceert een eigen bijdrage van 10 euro per ligdag in het ziekenhuis, met een maximum van 100 euro per patiënt per jaar. De eigen bijdrage geldt niet voor verzekerden jonger dan 18 jaar. De besparing van structureel 40 miljoen euro vanaf 2028 is gebaseerd op declaratiedata van het Zorginstituut uit 2023 en is niet geïndexeerd. Deze maatregel vergt een wijziging van het Besluit zorgverzekering. Deze maatregel heeft mogelijk een remgeldeffect: mensen zullen geneigd zijn minder lang in het ziekenhuis te blijven. Dit kan negatieve gezondheidseffecten met zich meebrengen. In de raming is geen rekening gehouden met het remgeldeffect. De maatregel vermindert de toegankelijkheid tot zorg en kan kwetsbare groepen en mensen met een laag inkomen zwaarder treffen.

39. Invoeren eigen bijdrage in de ggz
Met deze maatregelen wordt er een eigen bijdrage ingevoerd in verschillende onderdelen van de ggz, aanvullend op het eigen risico. Er is een aanpassing van het Besluit zorgverzekering en de Regeling zorgverzekering nodig, wat zorgt voor een invoertermijn van twee jaar. De onderbouwing van de maatregelen is gedeeltelijk gebaseerd op de invoering van de eigen bijdrage in 2012. Omdat er sindsdien veel veranderd is in de ggz, is het aan te raden om bij de uitwerking van de maatregel een impactanalyse uit te voeren.

39a. Eigen bijdrage van 100 euro in de curatieve basis-ggz (IBO mg ggz 10a)
Een eigen bijdrage van maximaal100 euro in de curatieve basis-ggz levert structureel 165 miljoen euro op vanaf 2029. Deze opbrengst bestaat uit een financieringseffect van 16 miljoen euro (inkomsten door eigen bijdrage) en een gedragseffect van 151 miljoen euro. Ook is er uitgegaan van 2 miljoen euro derving aan eigen risico. Voor het gedragseffect wordt op basis van onderzoek naar de eigen bijdrage uit 2012 uitgegaan van een 35 procent daling van nieuwe behandeltrajecten in de basis-GGZ. Vervolgens is aangenomen dat 40 procent van de bespaarde kosten terugkomt door verergering van klachten, substitutie door overige zorg en ondersteuning en upcoding.

39b. Eigen bijdrage van 350 euro in de curatieve ggz (IBO mg ggz 10b)
Een eigen bijdrage in de curatieve ggz (inclusief specialistische ggz) van maximaal 350 euro per jaar levert structureel 210 miljoen euro op vanaf 2029. Deze opbrengst bestaat uit een financieringseffect (inkomsten door eigen bijdrage) van 186 miljoen euro en een gedragseffect van 29 miljoen euro. Ook is er uitgegaan van 2 miljoen euro derving aan eigen risico. Het gedragseffect is gebaseerd op het onderzoek naar de eigen bijdrage uit 2012. Naast een 35 procent daling van nieuwe behandeltrajecten is gerekend met de kosten uit 2012 voor extra noodgedwongen en acute opnames.

Langdurige zorg en ondersteuning

40. Verhogen vermogensinkomensbijstelling (VIB) naar 8 procent (TWMZ 2, variant 1a)
Deze maatregel verhoogt de vermogensinkomensbijtelling (VIB) van 4 procent naar 8 procent, waardoor vermogen zwaarder meeweegt bij de berekening van de eigen bijdragen voor de Wet langdurige zorg en Wet maatschappelijke ondersteuning beschermd wonen. Voor de berekening van de eigen bijdragen wordt, naast het verzamelinkomen, rekening gehouden met de hoogte van het vermogen via de VIB. In de huidige situatie wordt op basis van de VIB 4 procent van het vermogen boven een bepaalde vrijstelling opgeteld bij het verzamelinkomen. Deze maatregel verhoogt de VIB van 4 procent naar 8 procent, waarmee de verlaging van de VIB uit 2019 wordt teruggedraaid. Hiervoor is een aanpassing van het Besluit langdurige zorg en het Uitvoeringsbesluit Wmo 2015 nodig, met voorhang bij Eerste en Tweede Kamer. Invoering kan per 2028. De structurele opbrengst van 135 miljoen euro wordt bereikt in 2031. Uitvoeringskosten en gedragseffecten zijn niet gekwantificeerd.

41. Marginaal tarief niet meetellen over grondslag VIB (TWMZ 2, variant 1b)
Deze maatregel zorgt ervoor dat het marginaal tarief alleen nog wordt berekend over het verzamelinkomen en niet langer over de vermogensinkomensbijtelling (VIB). In de huidige situatie wordt voor de berekening van de lage eigen bijdrage in de Wet langdurige zorg (Wlz) en Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) beschermd wonen gerekend met 10 procent (het marginaal tarief) van de som van het verzamelinkomen en de VIB. Doordat het marginaal tarief ook doorwerkt op de VIB, betekent dit dat vermogen feitelijk voor 0,4 procent (10 procent * 4 procent) meetelt. Door deze maatregel wordt het marginaal tarief niet meegeteld in de grondslag VIB, waardoor het vermogen zwaarder meeweegt in de berekening van de lage eigen bijdrage in de Wlz en Wmo beschermd wonen. Deze maatregel betreft daarmee vooral zorggebruikers die zorg thuis ontvangen of zorggebruikers die intramuraal verblijven maar een thuiswonende partner hebben. Voor deze maatregel is een aanpassing van het Besluit langdurige zorg en het Uitvoeringsbesluit Wmo 2015 nodig, met voorhang bij Eerste en Tweede Kamer. Deze maatregel kan ingaan per 2029 en levert een structurele opbrengst van 150 miljoen euro in 2031. Uitvoeringskosten en gedragseffecten zijn niet gekwantificeerd.

42. Vermogen in eigen woning en box 3-vermogen gelijk behandelen, alleen bij hoge eigen bijdrage (TWMZ 2, variant 2a)
Met deze maatregel wordt de overwaarde van de eigen woning onderdeel van de grondslag voor de hoge eigen bijdrage in de Wet langdurige zorg (Wlz) en Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) beschermd wonen. In de huidige eigen bijdrage voor de Wlz en Wmo beschermd wonen worden verschillende soorten vermogen ongelijk behandeld; voor de grondslag voor de VIB wordt enkel gekeken naar vermogen in box 3. Om de maatregel uit te kunnen voeren zijn complexe wijzigingen nodig. Er is minimaal 4 jaar voorbereidingstijd nodig, uitgaande van voldoende verandercapaciteit bij de Belastingdienst en het CAK. De Belastingdienst krijgt een nieuwe taak erbij en het CAK dient specifieke gegevens over de overwaarde van de eigen woning te kunnen verwerken. Om de hoogte van de eigen bijdrage te bepalen moet er onderzocht worden hoe de overwaarde wordt vastgesteld, hoe om te gaan met een schommelende overwaarde en hoe om te gaan met de overwaarde als deze (deels) illiquide is. Hierdoor kunnen de Belastingdienst en het CAK te maken krijgen met meer burgervragen en bezwaar- en beroepszaken. Voor deze maatregel is een aanpassing van het Besluit langdurige zorg en het Uitvoeringsbesluit Wmo 2015 nodig, met voorhang bij Eerste en Tweede Kamer. Mogelijk is ook wijziging van de fiscale wet- en regelgeving nodig. De structurele opbrengst van 260 miljoen euro wordt bereikt in 2031. Uitvoeringskosten en gedragseffecten zijn niet gekwantificeerd. Vanwege de inkomenseffecten (die kunnen oplopen tot de maximale eigen bijdrage van 3160,80 euro per maand) kan ervoor gekozen worden om deze maatregel geleidelijk te laten ingroeien.

43. Vermogen in eigen woning en box 3-vermogen gelijk behandelen, bij alle leveringsvormen (TWMZ 2, variant 2b)
Deze maatregel maakt de overwaarde van de eigen woning onderdeel van de grondslag voor alle leveringsvormen in de Wet langdurige zorg (Wlz) en Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) beschermd wonen. In de huidige eigen bijdrage voor de Wlz en Wmo beschermd wonen worden verschillende soorten vermogen ongelijk behandeld; voor de grondslag voor de VIB wordt enkel gekeken naar vermogen in box 3. Er is minimaal 4 jaar voorbereidingstijd nodig om deze maatregel in te kunnen voeren. Zo dient het CAK specifieke gegevens over de overwaarde van de eigen woning te ontvangen om de maatregel uit te kunnen voeren. Hiervoor zijn wetswijzigingen nodig. Ook dient er nader onderzoek gedaan te worden, o.a. naar hoe de overwaarde als zodanig 'gelabeld' kan worden en naar de situatie waarin de overwaarde in de eigen woning daalt. Deze maatregel levert vanaf 2031 een structurele opbrengst van 305 miljoen euro. Uitvoeringskosten en gedragseffecten zijn niet gekwantificeerd. Vanwege de inkomenseffecten (die kunnen oplopen tot de maximale eigen bijdrage van 3160,80 euro per maand) kan ervoor gekozen worden om deze maatregel geleidelijk te laten ingroeien.

44. Box 2- en box 3-vermogen gelijk behandelen (TWMZ 2, variant 2c)
Deze maatregel voegt vermogen in box 2 toe aan de grondslag voor de VIB bij alle leveringsvormen in de Wet langdurige zorg (Wlz). Daarmee worden verschillende vormen van vermogen meer gelijk belast. In de huidige eigen bijdrage voor de Wlz en Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) beschermd wonen worden verschillende soorten vermogen ongelijk behandeld; voor de grondslag voor de VIB wordt enkel gekeken naar vermogen in box 3. Om de maatregel uit te kunnen voeren zijn complexe wijzigingen nodig. Er is minimaal 4 jaar voorbereidingstijd nodig om deze maatregel in te kunnen voeren, uitgaande van voldoende verandercapaciteit bij de Belastingdienst en het CAK. De uitvoerbaarheid van de maatregel hangt verder af van de registratie van box 2-vermogen. Hierdoor kunnen de Belastingdienst en het CAK te maken krijgen met meer burgervragen en bezwaar- en beroepszaken. Voor de maatregel is een aanpassing van het Besluit langdurige zorg en het Uitvoeringsbesluit Wmo 2015 nodig, met voorhang bij Eerste en Tweede Kamer. Mogelijk is ook wijziging van de fiscale wet- en regelgeving nodig. De

besparing levert vanaf 2031 een structurele opbrengst van 15 miljoen euro. Uitvoeringskosten en gedragseffecten zijn niet gekwantificeerd. Vanwege de inkomenseffecten (die kunnen oplopen tot de maximale eigen bijdrage van 3160,80 euro per maand) kan ervoor gekozen worden om deze maatregel geleidelijk te laten ingroeien.

45. Afschaffen aftrekpost bijdrageplichtig inkomen mpt/pgb (TWMZ 2, variant 3a)
De maatregel schaft de aftrekpost op het bijdrageplichtig inkomen bij een modulair pakket thuis (mpt) of een persoonsgebondenbudget (pgb) af. In de huidige berekening van de eigen bijdragen wordt rekening gehouden met een aftrekpost op het bijdrageplichtige inkomen, waardoor deze leveringsvormen nu relatief aantrekkelijk zijn ten opzichte van volledig pakket thuis (vpt), met name voor cliënten met een bovenmodaal inkomen. Hiervoor is een aanpassing van het Besluit langdurige zorg en het Uitvoeringsbesluit Wmo 2015 nodig, met voorhang bij Eerste en Tweede Kamer. Invoering kan per 2029. De structurele opbrengst van 25 miljoen euro wordt bereikt in 2030. Uitvoeringskosten en gedragseffecten zijn niet gekwantificeerd. De maatregel uit het Hoofdlijnenakkoord ouderenzorg (HLO) om de leveringsvormen vpt en mpt te vervangen door één nieuwe leveringsvorm thuis (naast het pgb) kan van invloed zijn op deze maatregel.

46. Verhogen inkomensafhankelijke eigen bijdrage Wmo 2015
Deze maatregel verhoogt de inkomens- en vermogensafhankelijke bijdrage (ivb) in de Wmo 2015. Dit levert een extra besparing op van structureel 60 miljoen euro vanaf 2029, aanvullend op de besparing die met het wetsvoorstel ivb wordt bereikt. De hoogte van de besparing kan naar boven of beneden worden bijgesteld. Uitgangpunt is dat het wetsvoorstel ivb per 1 januari 2028 wordt ingevoerd, waardoor deze maatregel via een AMvB per 1 januari 2029 in werking kan treden. Deze maatregel heeft inkomenseffecten voor cliënten die afhankelijk zijn van Wmo-ondersteuning.

Overige besparingsmaatregelen

Langdurige zorg en ondersteuning

47. Afschaffen financiële blijk van waardering voor mantelzorgers
In de wet is opgenomen dat gemeenten bij verordeningen bepalen op welke wijze het college zorg draagt voor een jaarlijkse blijk van waardering voor de mantelzorgers in de gemeente. Met deze maatregel wordt deze wettelijke taak in de Wet maatschappelijke ondersteuning 2015 geschrapt. De maatregel kan per 1 januari 2029 ingaan en levert structureel 140 miljoen op. Het bedrag is berekend door de oorspronkelijke toevoeging aan het gemeentefonds uit 2015 te indexeren met de jaarlijkse accrespercentages. Vanwege hun autonomie kunnen gemeenten ervoor kiezen om deze ombuiging op een andere manier in te vullen.

48. Beëindigen meerkostenregeling chronisch zieken en gehandicapten
Gemeenten ontvangen financiële middelen om chronisch zieken en gehandicapten een tegemoetkoming te kunnen verstrekken in hun meerkosten ter ondersteuning van de zelfredzaamheid en de participatie. Hiervoor is in 2017 structureel 268 miljoen euro beschikbaar gesteld in het gemeentefonds. De maatregel houdt in dat deze mogelijkheid in de Wmo 2015 wordt geschrapt. Dit vergt een wetswijziging. De besparing van uiteindelijk 380 miljoen euro is berekend door de oorspronkelijke toevoeging aan het gemeentefonds uit 2017 te indexeren met de jaarlijkse accrespercentages. De consequentie van deze maatregel kan zijn dat een deel van de financiële lasten verschuiven naar de gemeentelijke uitgaven aan bijzondere bijstand. Hier is geen rekening mee gehouden in de reeks. Deze maatregel is nog niet getoetst aan het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap. Vanwege hun autonomie kunnen gemeenten ervoor kiezen om deze ombuiging op een andere manier in te vullen.

49. Korten budget aanpak dakloosheid
Deze maatregel betreft het terugdraaien van de intensivering op de aanpak van dakloosheid in het gemeentefonds. Dit levert een besparing op van structureel 75 miljoen euro vanaf 2028. Het grootste deel van de middelen wordt door VWS structureel verstrekt via de Decentralisatie Uitkering Nationaal Actieplan Dakloosheid. Daarnaast gaat er 8 miljoen euro vanuit SZW en 5 miljoen euro vanuit VWS naar de opvang van EU-burgers. Het bedrag is berekend door deze bedragen te indexeren met de jaarlijkse accrespercentages. Over de inzet van deze middelen zijn bestuurlijke afspraken gemaakt met gemeenten, waarmee zij invulling geven aan het Nationaal Actieplan Dakloosheid en pilot EU-dakloze burgers. Het volledig terugdraaien van deze intensivering is technisch mogelijk, maar vergt aanpassing van deze bestuurlijke afspraken en gaat tegen de gezette doelstellingen rond dakloosheid in.

50. Terugdraaien CA-envelop Versterken wijken en buurten
Deze maatregel schrapt de reservering voor de versterking van wijken en buurten uit het coalitieakkoord-Jetten. Er is geen wet- of regelgeving nodig om deze besparing te realiseren. De maatregel levert een jaarlijkse besparing op van 40 miljoen euro vanaf 2027 tot en met 2029. Met het terugdraaien van deze intensivering zal deze ambitie uit het CA niet gerealiseerd kunnen worden.

51. Terugdraaien CA-envelop Tegemoetkoming zorgkosten chronisch zieken
Deze maatregel schrapt de reservering voor het tegemoetkomen van de zorgkosten van chronisch zieken uit het coalitieakkoord-Jetten. Er is geen wet- of regelgeving nodig om deze besparing te realiseren. De maatregel levert een structurele besparing op van 350 miljoen euro vanaf 2028.

52. Terugdraaien intensivering Continueren budget 2026 palliatieve zorg en hospices
Deze maatregel schrapt de intensivering van structureel 18 miljoen euro in de palliatieve zorg. Er is geen wet- of regelgeving nodig om deze besparing te realiseren.

53. Terugdraaien intensivering Vrouwenopvang en Centrum Seksueel Geweld
Deze maatregel schrapt de intensivering van 12 miljoen euro per jaar in 2027, 2028 en 2029 in vrouwenopvang en het Centrum Seksueel Geweld. Er is geen wet- of regelgeving nodig om deze besparing te realiseren.

Jeugd

54. Beëindigen subsidieregeling Opvang kinderen van ouders met trekkend/varend bestaan
Deze maatregel zet de subsidie aan internaten voor de opvang en verzorging van kinderen van binnenschippers, kermisexploitanten en circusartiesten stop vanuit het idee dat deze mogelijkheid geen collectieve verantwoordelijkheid hoeft te zijn. Daarmee wordt de verantwoordelijkheid voor opvang van kinderen van binnenschippers, kermisexploitanten en circusartiesten bij de ouders zelf belegd. Het beëindigen van de subsidie kan tot gevolg hebben dat deze kinderen hybride onderwijs gaan volgen of dat schippers mogelijk stoppen met varen om hun kinderen op te vangen. De maatregel voorziet in een tijdige aankondiging (per 1 januari 2027) en een instroomstop per september 2028. Dit levert structureel 15 miljoen euro op vanaf 2032. Aangezien het een langlopende subsidie betreft is rekening gehouden met een afbouwpad van vijf jaar. Er zijn mogelijk frictiekosten verbonden aan het beëindigen van deze subsidie. Deze zijn niet meegenomen in de berekening.

55. Minder standaard consulten 0-jarigen bij het consultatiebureau
Deze maatregel brengt het aantal contactmomenten bij het consultatiebureau in het eerste levensjaar terug naar negen. Gemeenten zijn krachtens de Wet publieke gezondheid verantwoordelijk voor het laten uitvoeren van het basispakket Jeugdgezondheidszorg. Onderdeel daarvan is de functie van het consultatiebureau: de jeugdgezondheidszorg voor ouders en hun kinderen van 0 tot 4 jaar. In het eerste levensjaar gaat het om 10 contactmomenten en in het tweede tot en met vierde jaar om nog eens 5 contactmomenten. Een deel van de bezoeken wordt gecombineerd met toediening van een vaccinatie uit het rijksvaccinatieprogramma. Afwijken van het huidige aantal contactmomenten heeft mogelijk negatieve gevolgen voor de kwaliteit van de geleverde zorg en de mogelijkheden voor vroegsignalering. In de Wet publieke gezondheid zijn het aantal contactmomenten niet vastgelegd. De uitvoerders van jeugdgezondheidszorg worden niet vanuit het Rijk aangestuurd, maar door gemeenten. Om één contactmoment minder af te dwingen is een wets- en stelselwijziging nodig om het basistakenpakket jeugdgezondheidszorg vast te leggen. Dit duurt twee jaar en de maatregel leidt tot een uitname uit het Gemeentefonds van structureel 21 miljoen euro vanaf 2029. De kosten van één consult zijn berekend door het bedrag van één consult uit ZIK2020 te indexeren met de jaarlijkse accrespercentages. Vanwege hun autonomie kunnen gemeenten ervoor kiezen om deze ombuiging op een andere manier in te vullen.

Arbeidsmarkt, arbeidsvoorwaarden en opleidingen

56a en 56b. Afboeken middelen strategisch opleiden medisch specialistische zorg (SO-MSZ)
De maatregel verlaagt het premiekader met (een deel van) het bedrag dat is overgeheveld vanaf de VWS-begroting om de bij- en nascholing van personeel (verpleegkundigen, medisch-specialisten en ander personeel) te betrekken bij de reguliere contractonderhandelingen. Het gaat om de middelen die eerst beschikbaar waren via de Subsidieregeling strategisch opleiden medisch specialistische zorg (SO-MSZ), waaruit zowel strategisch opleiden als standaard bij- en nascholing werd betaald. Deze maatregel levert structureel 247 miljoen euro op in 2029. De maatregel gaat pas in na de looptijd van het Aanvullend Zorg en Welzijnsakkoord (AZWA), maar staat wel op

gespannen voet met de bestuurlijke afspraken uit het AZWA over structurele borging van deze middelen. Voor de maatregel dienen zorgverzekeraars hun tariefafspraken aan te passen. Desgewenst kunnen bepaalde doelgroepen en/of opleidingssoorten zoals verpleegkundig personeel worden uitgezonderd van de maatregel. In variant b wordt daarvoor een afslag van 75% genomen op de besparing. Deze variant levert structureel 62 miljoen euro op in 2029.

57. Verlagen subsidie publieke gezondheidszorgopleidingen met 50 procent
De maatregel halveert de subsidie voor de (profiel)opleidingen tot arts infectieziektebestrijding, arts jeugdgezondheidszorg, arts medische milieukunde of arts tuberculosebestrijding. Zorgwerkgevers worden deels zelf verantwoordelijk voor (de kosten van) het aanbieden van voldoende opleidingen. De maatregel gaat in vanaf 2028 en bereikt het structurele effect van 23 miljoen euro in 2029. De maatregel zal effect hebben op het aanbod van en de instroom in deze opleidingen en daarmee op de opvolging van het Capaciteitsplan 2027-2030, waarin het Capaciteitsorgaan raamt hoeveel instroom er nodig is om de zorgvraag op te kunnen vangen.

58. Verlagen subsidie opleiding tot advanced nurse practitioner en physician assistant met 50 procent
De maatregel halveert de subsidie voor het opleiden van verpleegkundig specialisten en physician assistants. Zorgwerkgevers worden deels zelf verantwoordelijk voor (de kosten van) het aanbieden van voldoende opleidingen. De maatregel bereikt de structurele opbrengst van 21 miljoen euro in 2029. De maatregel kan tot mei voorafgaand aan het betreffende schooljaar worden ingevoerd en kent dan een ingroeipad van drie jaar. De maatregel zal effect hebben op het aanbod van en de instroom in deze opleidingen en daarmee op de opvolging van het Capaciteitsplan 2027-2030, waarin het Capaciteitsorgaan raamt hoeveel instroom er nodig is om de zorgvraag op te kunnen vangen.

59. Opheffen subsidie Samenwerken en Innoveren in de Regio (regionaal arbeidsmarktbeleid)
De maatregel stopt de subsidie voor een regionale arbeidsmarktinfrastructuur in de zorg. De subsidie stimuleert eenduidige informatievoorziening aan werkgevers en werknemers over ontwikkelingen op de regionale arbeidsmarkt, afstemming tussen onderwijs en arbeidsmarkt en instrumenten voor duurzame inzetbaarheid. Het afschaffen van de subsidie legt de verantwoordelijkheid voor regionale samenwerking bij partijen zelf. De projectsubsidie loopt tot en met 2029. De maatregel kan ingaan vanaf 2030 en levert structureel 9 miljoen euro op.

60. Introduceren eigen betaling 20 procent specialistische vervolgopleidingen
De maatregel introduceert een eigen bijdrage voor specialistische vervolgopleidingen van 20 procent van de opleidingskosten. Gelet op het hoge private rendement van de opleiding tot medisch specialist, schetst een interdepartementale werkgroep een substantieel hogere eigen bijdrage in de opleidingskosten als beleidsoptie.[64] De maatregel geldt voor alle medisch specialistische opleidingen inclusief psychiaters en huisartsen, maar niet voor medisch ondersteunende beroepen vanwege het lagere verwachte inkomensniveau. De maatregel vereist een wijziging van de Wet marktordening gezondheidszorg (Wmg), omdat deze op dit moment bepaalt dat de vergoeding kostendekkend moet zijn. Een eigen bijdrage van 20 procent levert structureel 280 miljoen euro op vanaf 2035, maar de eigen bijdrage kan ook hoger of lager worden vastgesteld. De besparing loopt geleidelijk op in 6 jaar vanwege opleidingen die al gestart zijn. De maatregel kan worden vormgegeven als een generieke korting op de beschikbaarheidsbijdrage vanaf 2030, waarbij het aan opleidingsinstellingen wordt gelaten in welke mate zij dit doorberekenen in eigen betalingen. Ook kan overwogen worden een leenstelsel in te richten voor medische specialisten in opleiding. In beide gevallen moeten juridische en uitvoeringsvraagstukken nader worden onderzocht. In het coalitieakkoord-Jetten is op hetzelfde budget de generieke maatregel «Verlagen vervolgopleidingen medisch-specialisten» opgenomen met een besparing van 110 miljoen euro structureel per 2029. Deze maatregel moet nog uitgewerkt worden en heeft mogelijk interactie-effecten met deze maatregel.

61. Afboeken middelen werkgeverskosten opleiden in de wijkverpleging
De maatregel verlaagt het premiekader met het bedrag dat is overgeheveld vanaf de VWS-begroting voor de werkgeverskosten van het opleiden van (zij-)instromers en doorstromers in de wijkverpleging. Voor meer uren begeleiding per leerling waren middelen toegevoegd, die met deze maatregel komen te vervallen. Het opleiden van leerlingen-werknemers was in 2024 rendabel voor werkgevers.[65] De maatregel gaat pas in na de looptijd

[64] Ministerie van Financiën, *IBO Universitair Medische Centra*, 2012.
[65] Remco van Eijkel, Joeri Athmer, Benjamin van Casteren en Koen van der Ven, *Zorg voor de leerling: Kosten en baten van opleiding in de wijkverpleging*, SEO Economisch Onderzoek, 2024.

van het Aanvullend Zorg en Welzijnsakkoord (AZWA), maar staat wel op gespannen voet met de bestuurlijke afspraken uit het AZWA over structurele borging van deze middelen. Voor de maatregel dienen zorgverzekeraars hun tariefafspraken aan te passen. De maatregel levert structureel 60 miljoen euro op vanaf 2029.

Sport

62. Geen rijksbijdrage aan grote topsportevenementen
Deze maatregel stopt de financiële bijdragen aan organisaties die topsportevenementen willen organiseren. Het Rijk gaat dan alleen een faciliterende rol vervullen als het gaat om regelgeving. Organisaties dienen zelf via sponsoring middelen binnen te halen. Het vergt een wijziging van de subsidieregeling topsportevenementen 2024-2028. Organisaties kunnen drie jaar voorafgaand aan het evenement een subsidieaanvraag indienen, waardoor de middelen tot en met 2029 al deels juridisch verplicht zijn. Hierdoor wordt de besparing in 2028 voor 25 procent gerealiseerd en in 2029 voor 75 procent. Vanaf 2030 levert de maatregel een structurele besparing op van 10 miljoen euro. Het effect van deze maatregel is dat het aantal topsportevenementen in Nederland zal dalen.

63. Verlagen bijdragen duurzame en toegankelijke sportaccommodaties met 25 procent
Deze maatregel verlaagt de bijdragen voor duurzame en toegankelijke sportaccomodaties. VWS geeft subsidies aan sportaanbieders (sportverenigingen, stichtingen en andere niet-winstbeogende investeerders in sportaccommodaties) voor de bouw of het onderhoud van sportaccommodaties of voor de aanschaf dan wel het onderhoud van sportmaterialen (BOSA-regeling). Daarnaast stelt VWS middelen beschikbaar voor de Regeling specifieke uitkering (SPUK) stimulering sport. In de berekening is gekozen voor een korting van 25 procent op de subsidies en de SPUK, maar er kan voor een hoger of lager percentage gekozen worden. Deze maatregel vergt een wijziging van de subsidieregeling BOSA en de SPUK stimulering sport. Vanwege de aanpassing van de specifieke uitkering gaat in 2028 de besparing voor de helft in. Vanaf 2030 levert de maatregel een stucturele opbrengst op van 49 miljoen euro. Mogelijk wordt de verduurzaming van de sportsector vertraagd door de invoering van deze maatregel.

64. Verlagen subsidie topsport met 20 procent
Deze maatregel verlaagt het budget voor landelijk topsportbeleid met 20 procent. Het landelijke topsportbeleid is gericht op het vergroten van de maatschappelijke waarde van topsport. Om deze doelstelling waar te kunnen maken, voeren NOC*NSF en de sportbonden topsport- en talentenprogramma's uit. VWS stelt hiervoor structureel 53,8 miljoen euro beschikbaar. In de berekening is uitgegaan van een verlaging van het budget met 20 procent, maar dit percentage kan hoger of lager zijn. Dit levert structureel 13 miljoen euro op vanaf 2031. Door deze maatregel zal het ambitieniveau voor topsport verlaagd moet worden, bijvoorbeeld minder topsportprogramma's.

65. Korten budget sportstimulering
In het coalitieakkoord Rutte IV zijn middelen toegevoegd aan de VWS-begroting voor sportstimulering. Deze intensivering kan gedeeltelijk worden teruggedraaid. Dit levert een besparing op van structureel 9 miljoen euro vanaf 2028. Dit zijn de middelen die nog niet juridisch verplicht zijn. De maatregel vergt geen wijziging van wet- of regelgeving. Deze maatregel zal effect hebben op diverse terreinen van sport en bewegen zoals armoedebeleid, inzet buurtsportcoaches, professionalisering sportsector, kennis en innovatie en monitoring.

66. Terugdraaien CA-envelop Sport
Deze maatregel draait de intensivering op sport uit het coalitieakkoord-Jetten terug. Er is geen wet- of regelgeving nodig om deze besparing te realiseren. De maatregel levert een structurele besparing op van 44 miljoen euro. De middelen zijn bedoeld voor onder andere een verhoging van het budget voor renovatie en verduurzaming van sportaccomodaties (BOSA-regeling). Met het terugdraaien van deze intensivering kunnen de afspraken uit het coalitieakkoord niet worden gerealiseerd.

Volksgezondheid

67. Invoeren volledige eigen betaling griepprik risicogroepen en 65-plussers
Met deze maatregel wordt de griepprik niet meer vergoed voor 60-plussers en andere risicogroepen. Er wordt per 2028 een volledige eigen betaling ingevoerd van circa 25 euro per prik, wat een structurele besparing van 80 miljoen euro oplevert. Er zal met de betrokken partijen in de zorg gekeken moeten worden naar een werkbare en efficiënte uitvoering van de eigen betaling. De invoering van een eigen betaling leidt tot een lagere vaccinatiegraad en mogelijk extra ziekte. Dit kan leiden tot een hogere druk op de zorg en hogere zorgkosten.

68. Terugdraaien CA-envelop Jeugd en school
Deze maatregel schrapt de reservering voor Jeugd & School uit het coalitieakkoord-Jetten. Er is geen wet- of regelgeving nodig om deze besparing te realiseren. De maatregel levert een structurele besparing op vanaf 2032 van 80 miljoen euro. Met de CA-middelen Jeugd en school is het onder andere de ambitie om gratis schoolfruit in het primair en voortgezet onderwijs te verstrekken. Met het terugdraaien van deze intensivering kunnen de afspraken uit het coalitieakkoord niet worden gerealiseerd. Met de middelen uit deze envelop is ook geïntensiveerd in het programma kansrijke start. Deze intensivering is afzonderlijk opgenomen in deze ombuigingslijst.

69. Terugdraaien CA-envelop Medische preventie
Deze maatregel schrapt de reservering voor medische preventie uit het coalitieakkoord-Jetten. Er is geen wet- of regelgeving nodig om deze besparing te realiseren. De maatregel levert een structurele besparing op vanaf 2032 van 30 miljoen euro. Er is geen wet- of regelgeving nodig om deze besparing te realiseren. Met de CA-middelen medische preventie is het de ambitie om met een wijkgerichte aanpak de vaccinatiegraad en de deelname aan bevolkingsonderzoeken te verhogen. Dit bouwt voort op de eerste, positieve resultaten die hiermee in de vier grote steden zijn geboekt. Met het terugdraaien van deze intensivering kunnen de afspraken uit het coalitieakkoord niet worden gerealiseerd.

70. Terugdraaien intensivering inhaalcampagne gordelroosvaccinatie (leeftijd 61-69 jaar)
Met deze maatregel wordt de vierjarige inhaalcampagne van de gordelroosvaccinatie voor 61- tot 69 jarigen teruggedraaid. Voor deze inhaalcampagne is van 2028 tot en met 2031 incidenteel cumulatief 400 miljoen euro gereserveerd. Er is geen wet- of regelgeving nodig om deze besparing te realiseren. Als gevolg van deze maatregel blijft de gordelroosvaccinatie voor deze doelgroep (61-69 jarigen) op eigen kosten. Deze ombuiging heeft als consequentie dat de kans op gordelroos en de langdurige medische gevolgen hiervan, voor deze doelgroep niet verlaagd wordt. Deze maatregel kan in samenhang worden bezien met maatregel 72d.

71. Terugdraaien intensivering Kansrijke start
Deze maatregel schrapt de intensivering van 25 miljoen euro in 2027 oplopend tot 62 miljoen euro structureel in de gemeentelijke en maatschappelijke ondersteuning van kwetsbare gezinnen middels een uitbreiding van het programma kansrijke start. Er is geen wet- of regelgeving nodig om deze besparing te realiseren.

Overig

72. Gedeeltelijk terugdraaien AZWA-intensiveringen
Deze maatregelen draaien een deel van het nieuw beleid uit het Aanvullend Zorg- en Welzijnsakkoord (AZWA) terug. De maatregelen gaan pas in na de looptijd van het AZWA, maar staan wel op gespannen voet met de bestuurlijke afspraken uit het AZWA over structurele borging van deze middelen. De maatregelen kunnen heronderhandeling van het AZWA vereisen. Dit kan betekenen dat andere akkoordafspraken, besparingen en doelen zoals het afwenden van het onbeheersbare arbeidsmarkttekort en gelijkwaardiger toegang tot passende zorg mogelijk niet gehaald worden. Dit kan leiden tot een besparingsverlies. In het coalitieakkoord-Jetten zijn tot en met 2035 middelen beschikbaar gesteld voor het uitvoeren van een deel van de AZWA-afspraken dat eerst met remgeld werd gefinancierd. Er is daardoor vanaf 2036 230 miljoen euro minder beschikbaar voor het totaal aan AZWA-afspraken. Als een van onderstaande maatregelen wordt genomen, zal deze 230 miljoen euro op andere AZWA-afspraken moeten worden ingevuld.

72a. B3 versterken van de lerende omgeving
Deze maatregel draait de intensivering voor het versterken van de lerende omgeving buiten het ziekenhuis uit het AZWA terug vanaf het eind van de akkoordperiode. Er zijn dan geen middelen meer beschikbaar op de VWS-begroting voor het versterken van de (zij-)instroom en doorstroom, het versterken van het aanbod van (verpleegkundige) vervolgopleidingen buiten het ziekenhuis, bij- en nascholing van medewerkers zorg en welzijn op thema's uit het AZWA en de loopbaaninstrumenten. Dit waren deels bestaande en deels nieuwe instrumenten. De maatregel levert structureel 185 miljoen euro op vanaf 2029. Er kan ook voor een lagere korting gekozen worden, zodat een deel van de activiteiten nog uitgevoerd kan worden.

72b. Sociaal domein
Op basis van de afspraken in het AZWA wordt de komende jaren geïntensiveerd in het sociaal domein. Deze maatregel draait een deel van deze intensiveringen vanaf het jaar 2030 terug, namelijk de basisfunctionaliteiten sociaal verwijzen en laagdrempelige steunpunten en de inloopvoorzieningen Sociaal&Gezond. Dit levert in 2030

164 miljoen op en vanaf 2031 197 miljoen euro. Een consequentie van deze ombuiging kan zijn dat de consulten bij de huisarts en de instroom in de specialistische ggz niet afnemen, zoals beoogd is met de intensiveringen. Er kan ook voor een lagere korting gekozen worden, zodat een deel van de activiteiten nog uitgevoerd kan worden.

72c. Fraudebeleid
Deze maatregel draait de AZWA-intensivering in de toezichts- en opsporingscapaciteit op het gebied van fraude in de zorg terug vanaf 2029. Deze maatregel levert 20 miljoen euro op in 2029 en structureel 50 miljoen euro vanaf 2030. Er kan ook voor een lagere korting gekozen worden, zodat een deel van de activiteiten nog uitgevoerd kan worden. Het terugdraaien van deze intensivering kan ertoe leiden dat de taakstellende besparingsopgave voor fraude in de zorg (25 miljoen euro in 2027 oplopend naar 50 miljoen euro structureel vanaf 2028) niet wordt gerealiseerd.

72d. Gordelroosvaccinatie
Als onderdeel van het AZWA zijn middelen vrijgemaakt om te beginnen met een vaccinatieprogramma tegen gordelroos per 2027. De gordelroosvaccinatie zal worden aangeboden aan volwassenen die de leeftijd van 60 bereiken. Deze maatregel draait deze intensivering vanaf 2029 terug. De gordelroosvaccinatie wordt dan niet meer aangeboden voor deze doelgroepen. Hiervoor is geen aanpassing van wet- en regelgeving nodig. Dit bespaart in 2029 47 miljoen euro, in 2030 t/m 2039 jaarlijks 53 miljoen euro en vanaf 2040 structureel 39 miljoen euro. Deze ombuiging heeft als consequentie dat de kans op gordelroos, en de langdurige medische gevolgen hiervan, bij 60-plussers niet verlaagd worden. Deze maatregel kan in samenhang worden bezien met maatregel 70.

73. Korting van 50 procent op kwaliteitsgelden
Met deze maatregel wordt een korting van 50 procent doorgevoerd op kwaliteitsgelden. Met de kwaliteitsgelden worden activiteiten gefinancierd die bijdragen aan het ontwikkelen van kwaliteitsstandaarden en richtlijnen in onder andere huisartsenzorg, integrale geboortezorg, medisch-specialistische zorg en ggz. In het Integraal Zorgakkoord (IZA) is afgesproken dat de kwaliteitsgelden in ieder geval beschikbaar blijven tot en met 2026. Deze maatregel levert vanaf 2030 een besparing op en leidt tot een structurele besparing van 14 miljoen euro vanaf 2031. Er heeft al een korting van 15 procent plaatsgevonden vanaf 2027 ter invulling van de subsidietaakstelling van kabinet-Schoof. Deze korting van 50 procent komt daar bovenop. De maatregel kan leiden tot een kwaliteitsvermindering van zorg en kan effect hebben op het beleid rond passende zorg.

74. Korten bijdrage aan patiëntenorganisaties
In het Integraal Zorgakkoord (IZA) is afgesproken dat de bijdrage aan patiëntenorganisaties wordt verdubbeld. Met deze maatregel wordt de intensivering in stappen teruggedraaid met ingang van 2028. Dit leidt tot een structurele besparing van 25 miljoen euro op het subsidiebudget vanaf 2030. Patiëntenorganisaties spelen een rol in de uitvoering van het beleid rond passende zorg. Vanaf 2027 heeft er al een korting van structureel 2,2 miljoen euro plaatsgevonden op deze middelen als invulling van de subsidietaakstelling uit coalitieakkoord-Jetten.

75. Aanpassen VWS-bijdrage aan het strategisch programma van RIVM
Het strategisch programma RIVM (SPR) is het programma waarmee het RIVM invulling geeft aan de in artikel 4 van de wet op het RIVM vastgelegde taak. Met het SPR investeert het RIVM in nieuwe onderzoeksmethoden, in innovatie en expertiseontwikkeling om haar overige (wettelijke) kerntaken uit te voeren en voorbereid te zijn op toekomstige ontwikkelingen. Het strategische programma is een belangrijk onderdeel voor de toekomstbestendigheid en continuïteit van het instituut. Deze maatregel beoogt een korting op of beëindiging van de VWS-bijdrage aan het SPR van het RIVM.

75a. Afschaffen VWS-bijdrage aan het strategisch programma van RIVM
Met variant a van de maatregel wordt de VWS-bijdrage aan het strategisch programma afgeschaft, waarmee structureel 17 miljoen euro wordt bezuinigd vanaf 2029. Hiervoor moet de Wet op het RIVM aangepast worden. De invoeringstermijn van deze maatregel is daardoor twee jaar. De impact van variant 1 is dat het RIVM zonder dit programma niet in staat is om de vragen van de toekomst te beantwoorden op het gebied van volksgezondheid, duurzaamheid en milieu, wat de paraatheid van het instituut vermindert.

75b Halveren VWS-bijdrage aan het strategische programma van RIVM
Met variant b van de maatregel wordt de VWS-bijdrage aan het strategisch programma gehalveerd, waarmee structureel 8 miljoen euro wordt bezuinigd vanaf 2028. In tegenstelling tot variant 1 is geen wetswijziging nodig en kan de maatregel eerder ingaan. Het huidige strategische programma is tot en met 2026 juridisch verplicht,

rekening houdend met een redelijke afbouwtermijn kan per 2028 een korting doorgevoerd worden. De impact van variant 2 is dat het RIVM minder capaciteit heeft om de vragen van de toekomst te beantwoorden op het gebied van volksgezondheid, duurzaamheid en milieu, wat de paraatheid van het instituut vermindert.

76. Taakstellende korting van 20 procent op programma's ZonMw
Met deze maatregel wordt het structurele budget voor ZonMw programma's met 20 procent gekort, waarmee per 2031 structureel 25 miljoen euro wordt bezuinigd. Dit betreft een taakstellende korting die op het moment van kiezen nader ingevuld moet worden. Het gevolg hiervan is dat er minder programma's van ZonMw kunnen worden gerealiseerd. Deze (actie)programma's hebben betrekking op innovatie en het stimuleren van samenwerking in de zorg, alsook het gebruik van ontwikkelde kennis met als doel bijdragen aan maatschappelijke opgaven en het verlagen van de zorgkosten. Deze maatregel kan op langere termijn negatieve gevolgen hebben op de kwaliteit en doelmatigheid (zorgkosten) van de gezondheidszorg. In verband met de subsidietaakstellingen uit de afgelopen kabinetten die nog worden verwerkt is het lastig uitvoerbaar om op kortere termijn de budgetten te verlagen. Deze maatregel vereist geen aanpassing van wet- of regelgeving.

77. Terugdraaien intensivering schrappen opslag bestuursrechtelijke premie (BAZ-regeling)
Deze maatregel draait de intensivering van het schrappen opslag bestuursrechtelijke premie (BAZ-regeling) terug. De maatregel levert een structurele besparing op van 12 miljoen euro structureel vanaf 2029. Er is geen wet- of regelgeving nodig om deze besparing te realiseren. Door het terugdraaien van de intensivering verandert de BAZ-regeling niet. Dit betekent dat verzekerden met een betalingsachterstand van zes of meer maanden een opslagpremie betalen over de geraamde gemiddelde premie.

3.15 Infrastructuur en Waterstaat

De totale begroting voor Infrastructuur en Waterstaat (inclusief Mobiliteitsfonds en Deltafonds) bedraagt in 2027 17,0 miljard euro en loopt iets op naar 17,1 miljard euro in 2031. Het Mobiliteitsfonds bedraagt 10,7 miljard euro in 2027, 11,4 miljard euro in 2031 en loopt af naar 9,4 miljard euro aan het einde van de fondsperiode in 2040. Het Deltafonds omvat 2,1 miljard euro in 2027, 2,1 miljard euro in 2031 en 2,0 miljard euro aan het einde van de fondsperiode in 2040. De beleidsbegroting van IenW (Hoofdstuk 12) bedraagt 4,1 miljard euro in 2027 aflopend naar 3,6 miljard euro in 2031. De uitgaven aan beleid en ondersteuning binnen de beleidsbegroting bedragen 2,9 miljard euro in 2027 aflopend naar 2,4 miljard euro in 2031. Hiervan is 1,3 miljard euro bestemd voor de Brede doeluitkering in 2027 aflopend naar 1,2 miljard in 2031.

In augustus zijn enkele middelen die gereserveerd stonden op de Aanvullende Post voor wonen en infrastructuur toegekend aan de begrotingen van Infrastructuur en Waterstaat. Hieronder valt onder andere 1,5 miljard euro voor prioritaire infrasturctuurprojecten. Daarnaast staat er in de jaren 2031-2035 jaarlijks 1,1 miljard euro op de Aanvullende post voor beheer en onderhoud van infrastructuur en ontsluiting woningbouw, waarvan 1,1 miljard euro in 2031 is overgeheveld naar het Mobiliteitsfonds en het Deltafonds. Op de Aanvullende Post resteert nog de overige 4,4 miljard euro en de 500 miljoen euro structureel vanaf 2036 voor beheer en onderhoud.

In 2027 is 4,7 miljard euro binnen het Mobiliteitsfonds bestemd voor het hoofdwegennet, 3,5 miljard euro voor het spoornetwerk, 1,7 miljard euro voor het hoofdvaarwegennetwerk, 0,4 miljard euro voor megaprojecten (o.a. European Rail Traffic Management System, afgekort: ERTMS, en Zuidasdok) en 0,4 miljard euro voor regionale infrastructuur. In 2027 zijn de grootste posten binnen het Deltafonds waterveiligheid (0,5 miljard euro), waterkwaliteit (0,5 miljard euro) en instandhouding (0,6 miljard euro).

Tabel 27 Ombuigingen Infrastructuur en Waterstaat

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
	Mobiliteit & infrastructuur							
1	Korting op projecten in verkennings-, plan- en studiefase van 10%*	– 53	– 48	– 74	– 96	– 103	0	2040
2	Ombuigen projecten in verkennings-, plan- en studiefase Hoofdwegennet*	– 297	– 180	– 257	– 395	– 483	0	2040
3	Ombuigen projecten in verkennings-, plan- en studiefase Hoofdvaarwegennet*	– 70	– 54	– 204	– 235	– 220	0	2040
4	Ombuigen projecten in verkennings-, plan- en studiefase spoornetwerk*	– 169	– 245	– 283	– 336	– 377	0	2040
5	Gereserveerd budget voor Lelylijn schrappen	– 6	– 10	– 17	– 27	– 114	0	2040
6	Versoberen op exploitatie, onderhoud en vernieuwing Hoofdwegennet & Hoofdvaarwegennet Rijkswaterstaat met 5%	0	0	– 143	– 134	– 133	– 140	2040
7	Bezuinigen op beheer, onderhoud, vervanging en renovatie ProRail met 5%	0	0	– 131	– 116	– 112	– 111	2040
8	Hogere gebruiksvergoeding spoor hanteren van 10%	0	0	– 39	– 39	– 38	– 38	2031
9	Halveren subsidies verkeersveiligheid	0	0	– 4	– 4	– 4	– 4	2029
10	Halveren subsidies voor innovatie en verduurzaming van de vrachtwagensector	0	0	– 232	– 295	– 403	0	2032
11	Ombuigen intensiveringen infrastructuur coalitieakkoord	0	– 750	– 750	0	– 1100	– 500	2036
12	Ombuigen intensiveringen infrastructuur instandhouding en regionale mobiliteit	0	– 100	– 300	– 500	– 500	– 300	2036

	Overige maatregelen voor openbaar vervoer en spoor	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
13	Bezuinigen Programma Hoogfrequent Spoor met 10%	0	0	– 2	– 4	– 5	0	2032
14	Bezuinigen Programma veiligheid overwegen met 10%	– 5	– 4	– 3	– 2	– 5	0	2032

	Waterveiligheid en Deltafonds	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
15	Eenmalige maximale afroming van de vrije investeringsruimte Deltafonds (cumulatief 200 miljoen euro)	0	0	0	0	0	0	2041
16	Bezuinigen beschikbare middelen voor studiekosten met 20%	– 12	– 10	– 8	– 6	– 5	– 2	2041
17	Korten op de rijksbijdragen Programmatische Aanpak Grote Wateren	0	0	0	0	– 51	– 73	2041
18	Stopzetten Rijksbijdrage Deltaplan Zoetwater	0	– 39	– 41	– 44	– 38	– 42	2041

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)								
19	Verlagen rijksbijdrage Hoogwaterbeschermingsprogramma door cofinanciering van waterschappen te verhogen	0	0	– 123	– 123	– 123	– 123	2029
20	Afschaffen verschillende subsidieregelingen voor bodem en water	0	– 32	– 32	– 32	– 32	0	2032
20a	*W.v Afschaffen subsidieregeling: haalbaarheidsstudies en pilotprojecten voor innovaties voor waterveiligheid en waterzekerheid in delta's*	0	– 4	– 4	– 4	– 4	0	2032
20b	*W.v Maximale budgetvermindering voor aanpak niet spoedlocaties bodemsanering*	0	– 28	– 28	– 28	– 28	0	2032
21	Bezuinigen verkenningen- en planuitwerkingsbudget van waterbeheerprojecten met 10%	0	– 2	– 2	– 5	– 12	– 8	2041

	Klimaat, circulaire economie en milieu	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
22	Stoppen met stimuleren van laadinfra wegvervoer (Klimaat- en energiefonds)	– 67	– 73	– 35	– 45	0	0	2031
23	Stoppen vergroening reisgedrag personenvervoer	– 4	– 7	– 4	– 39	– 26	– 16	2032
24	Korten op subsidie voor waterstof in wegvervoer (Klimaat- en energiefonds)	– 12	– 12	– 22	– 45	0	0	2031
25	Stoppen tijdelijke subsidieregelingen walstroom zeeschepen (Klimaat- en energiefonds)	0	– 8	– 23	– 8	0	0	2031
26	Schrappen verduurzaming zeevaartschepen (Klimaat- en energiefonds)	– 8	– 26	– 27	– 28	– 11	0	2032
27	Korten subsidie voor waterstof in binnenvaart (Klimaat- en energiefonds)	– 14	– 34	– 48	– 55	– 52	0	2032
28	Stoppen verduurzaming binnenvaartschepen (Klimaat- en energiefonds)	– 2	– 6	– 7	– 7	– 3	0	2032
29	Schrappen subsidies voor duurzamere vliegtuigbrandstoffen (Klimaat- en energiefonds)	– 30	– 115	– 83	– 29	– 30	0	2032
30	Korten budget Schoon en emissieloos bouwen	– 3	– 11	– 22	– 17	– 14	0	2032
31	Stopzetten opdrachten omgevingsveiligheid	0	– 6	– 13	– 15	– 14	– 10	2032
32	Stopzetten opdrachten VTH-stelsel	– 9	– 12	– 12	– 16	– 17	– 17	2031
33	Meebetalen sector toezicht Inspectie Leefomgeving en Transport (ILT)	0	0	0	0	– 23	– 19	2032

Mobiliteit en infrastructuur

De kosten voor het onderhoud en aanleg van de hoofdwegen, hoofdvaarwegen en de hoofdspoorweginfrastructuur liggen bij het ministerie van Infrastructuur en Waterstaat (IenW). Bekostiging hiervan komt uit het Mobiliteitsfonds. Specifiek bij het spoornetwerk wordt ook een deel bekostigd met gebruikersvergoedingen. Het beheer en de aanleg van overige wegen en vaarwegen ligt bij provincies, gemeenten en waterschappen.

Ombuigen op het Mobiliteitsfonds kan door minder infrastructuur aan te leggen (ingevuld met concrete projecten) of door lagere standaarden voor aanleg en onderhoud te hanteren. Voor de verschillende projecten en programma's die zich in de reservering, verkenning of planuitwerkingsfase bevinden (zie tabel 15, 16, en 17) geldt dat er geen sprake is van juridische contractuele verplichtingen. Onder verschillende van deze projecten liggen wel bestuurlijke afspraken die aanpassing vereisen als er op wordt omgebogen. Hierop ombuigen heeft (structurele) gevolgen voor de mobiliteit in Nederland. Daarnaast hebben verschillende weg- en spoorprojecten een relatie met het ontsluiten van nieuwe woningen. Dit is per project aangegeven in tabel 15 of 17. Nieuwe investeringen in infrastructuur concurreren met instandhoudingsprojecten. Indien nieuwe aanlegprojecten worden geschrapt, is meer capaciteit beschikbaar voor de groeiende instandhoudingsopgave.

In zijn algemeenheid geldt dat het schrappen van projecten of korten van budgetten negatieve effecten heeft op de bereikbaarheid. Daarnaast kan het schrappen van aanlegprojecten verzwarende gevolgen hebben voor het programma vernieuwing, omdat vervanging en renovatie dan niet daarmee gecombineerd kunnen worden. Als bijvoorbeeld een weg met daarin een brug wordt verbreed in een aanlegproject, dan wordt ook de brug gerenoveerd, vervangen of versterkt om de verbreding mogelijk te maken. Zonder aanlegproject moeten de vervangings- of renovatiewerkzaamheden via het programma vervanging/instandhouding worden uitgevoerd en gefinancierd. Daar is geen rekening mee gehouden in de ombuigingen.

1. Korting op projecten in verkennings-, plan- en studiefase van 10%
Deze maatregel buigt 10% om van alle projecten in de verkennings-, plan- en studiefase. De ombuiging is een 10% variant van het totaal aan beschikbaar budget bij ombuigingen 2, 3, en 4. Indien voor deze ombuiging wordt gekozen moet deze worden ingevuld met concrete projecten. In tabel 15 en 16, en 17 wordt een overzicht gegeven van de mogelijke projecten die omgebogen kunnen worden. Omdat dit projecten betreft die zich nog in de verkenning, reservering of planuitwerkingsfase bevinden zijn hier nog geen juridische afspraken aan verbonden. Het kan wel zijn dat hier al bestuurlijke afspraken over zijn gemaakt. De ombuiging kan per 2027 worden ingevoerd en levert cumulatief tot en met 2031 400 miljoen euro op. Het ombuigen van deze middelen leidt ertoe dat er minder infraprojecten – met name nieuwe aanlegprojecten - worden uitgevoerd. De om te buigen middelen kunnen wijzigen op basis van de uitkomsten van de herprioriteringsopgave.

2. Ombuigen projecten in verkennings-, plan- en studiefase Hoofdwegennet
Deze maatregel buigt de middelen voor projecten in de verkennings- en plan/studiefase voor het hoofdwegennet om. Projecten die zich al in de realisatiefase bevinden of richting realisatie gaan, zijn buiten beschouwing gelaten in verband met juridische verplichtingen. Daarnaast zijn de reserveringen voor apparaatsbijdragen voor onder andere de optimalisering van gebruik van het hoofdwegennet, invoering van de vrachtwagenheffing en de bijdrage aan agentschappen ook buiten beschouwing gelaten. Omdat deze ombuiging projecten betreft die zich nog in de verkenning, reservering of planuitwerkingsfase bevinden, zijn hier nog geen juridische afspraken aan verbonden, wel kan het zijn dat hier al bestuurlijke afspraken over zijn gemaakt. De ombuiging kan per 2027 worden ingevoerd en levert cumulatief tot en met 2031 maximaal 1,6 miljard euro op indien wordt gekozen om alle projecten in tabel 15 om te buigen. In totaal kan er tot en met 2040 5,7 miljard euro worden omgebogen. Een gevolg van deze ombuigingen is dat (toekomstige) fileknelpunten mogelijk niet worden aangepakt. De files kunnen daarom toenemen en de economische verlieskosten kunnen stijgen. De om te buigen middelen kunnen wijzigen op basis van de uitkomsten van de herprioriteringsopgave.

De volgende projecten kunnen worden omgebogen:

Tabel 28 Ombuigen concrete projecten hoofdwegennet Mobiliteitsfonds

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Hoofdwegen projecten	Reservering projecten	Relatie met ontsluiting woningbouw van 7,5 mld.	Fase
Fase verkenningen			
N35 Wijthmen – Nijverdal	– 115	Nee	Verkenningen
A2/N2 inclusief Brainportlijn	– 425	Nee	Verkenningen
A27 Zeewolde-Eemnes	– 204	Nee	Verkenningen
Vaarverbinding Ameland	– 251	Nee	Verkenningen
Fase reserveringen			
Onderhoud en exploitatie Infra Carabisch NL	– 130	Nee	Reservering
Schoon -en Emissieloos bouwen (rijksdiensten)	– 1	Nee	Reservering
Reservering stikstof	– 11	Nee	Reservering
Verbreding Rijnbrug	– 45	Ja	Reservering
N33 Noord (Appingedam - Eemshaven)	– 257	Nee	Reservering
Fase planning- en studies			
A27/A12 Ring Utrecht	– 1231	Nee	Planning -en studies
A7/A8 Amsterdam-Hoorn	– 4	Nee	Planning -en studies
A6 Almere Oostvaarders - Lelystad	– 157	Ja	Planning -en studies
A4 Haaglanden - N14	– 36	Nee	Planning -en studies
A4 Burgerveen - N14	– 2	Nee	Planning -en studies
InnovA58: Eindhoven – Tilburg	– 594	Ja	Planning -en studies
A67/A73 Knooppunt Zaanderheiken	– 5	Nee	Planning -en studies
N65 Vught - Haaren	– 173	Nee	Planning -en studies
Programma SmartwayZ.nl: A67 Leenderheide-Geldrop	– 21	Ja	Planning -en studies
Programma Smartwayz.nl: ITS en Smart Mobility	– 6	Ja	Planning -en studies

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)			
A1/A30 Barneveld	– 12	Nee	Planning -en studies
N33 Midden Zuidbroek Appingedam	– 203	Nee	Planning -en studies
Beter Benutten	– 72	Nee	Planning -en studies
Geluidssaneringsprogramma - weg	– 587	Nee	Planning -en studies
Impuls Strategisch Plan Verkeersveiligheid	– 422	Nee	Planning -en studies
Verkeersveiligheid Rijks N-wegen	– 296	Nee	Planning -en studies
N50 Kampen - Kampen Zuid	– 18	Nee	Planning -en studies
N35 Knooppunt Raalte	– 27	Nee	Planning -en studies
N35 Nijverdal - Wierden	– 131	Nee	Planning -en studies
A20 Nieuwerkerk a/d Ijssel - Knooppunt Gouwe	– 220	Nee	Planning -en studies
Studiekosten N33 Noord (Appingedam - Eemshaven)	– 2	Nee	Planning -en studies
Toegangsweg Groningen Airport Eelde	– 13	Nee	Planning -en studies
A28 Verkeersmaatregelen	– 35	Nee	Planning -en studies
Maatregelen Fietsveiligheid	– 7	Nee	Planning -en studies
Totaal	**– 5.713**		

3. Ombuigen projecten in verkennings-, plan- en studiefase Hoofdvaarwegennet
Deze maatregel buigt de middelen voor projecten in de verkennings- en plan/studiefase voor het hoofdvaarwegennet om. Projecten die zich al in de realisatiefase bevinden of richting realisatie gaan, zijn buiten beschouwing gelaten in verband met juridische verplichtingen. Daarnaast zijn enkele reserveringen voor apparaatsbijdragen buiten beschouwing gelaten, zoals de bijdrage aan het agentschap Rijkswaterstaat, bijdragen van andere partijen (bijvoorbeeld regionale partijen) en de reservering Life Cycle Costs (LCC). Omdat deze ombuiging projecten betreft die zich nog in de verkenning, reservering of planuitwerkingsfase bevinden, zijn hier nog geen juridische afspraken aan verbonden. Wel kan het zijn dat hier al bestuurlijke afspraken over zijn gemaakt. De ombuiging kan per 2027 worden ingevoerd en levert cumulatief tot en met 2031 maximaal 800 miljoen euro op indien wordt gekozen om alle projecten in tabel 16 om te buigen. In totaal kan er tot en met 2040 2 miljard euro worden omgebogen. Het stopzetten van investeringen kan negatieve effecten hebben op de betrouwbaarheid, bevaarbaarheid, beschikbaarheid en veiligheid van het hoofdvaarwegennet. De om te buigen middelen kunnen wijzigen op basis van de uitkomsten van de herprioriteringsopgave.

De volgende projecten kunnen worden omgebogen:

Tabel 29 Ombuigen concrete projecten hoofdvaarwegennet Mobiliteitsfonds

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)		
Hoofdvaarwegen projecten	**Reservering projecten**	**Fase**
Fase reserveringen		
Robuuste Hoofdvaarwegen	– 66	Reservering
Programma Bescherming Noordzee Infrastructuur (PBNI) - zie ook maatregel 24	– 237	Reservering
Aanpassing sluis Kornwerderzand	– 522	Reservering
Fase planning- en studies		
Bovenloop IJssel	– 43	Planning -en studies
Capaciteitsuitbreiding ligplaatsen IJssel	– 34	Planning -en studies
Capaciteitsuitbreiding Amsterdam Lemmer	– 7	Planning -en studies
Vaarweg Lemmer - Delfzijl fase 2	– 512	Planning -en studies/en deels al in aanleg
Overige projecten en reserveringen	– 530	Planning -en studies
Totaal	**– 1.951**	

4. Ombuigen projecten in verkennings-, plan- en studiefase spoornetwerk
Deze maatregel buigt de middelen voor projecten in de verkennings- en plan/studiefase voor het spoorwegennet om. Projecten die zich al in de realisatiefase bevinden of richting realisatie gaan, zijn buiten beschouwing gelaten in verband met juridische verplichtingen zoals European Rail Traffic Management System (ERTMS), Spoorcapaciteit

2030 en kleine projecten personenvervoer. Omdat het projecten betreft die zich nog in de verkenning, reservering of planuitwerkingsfase bevinden, zijn hier nog geen juridische afspraken aan verbonden, wel kan het zijn dat hier al bestuurlijke afspraken over zijn gemaakt. De ombuiging kan per 2027 worden ingevoerd en levert cumulatief tot en met 2031 maximaal 1,4 miljard euro op indien wordt gekozen om alle projecten in tabel 17 om te buigen. In totaal kan er tot en met 2040 11,1 miljard euro worden omgebogen. Het stopzetten van investeringen kan negatieve effecten hebben op de betrouwbaarheid, beschikbaarheid en veiligheid van het spoorwegennet. De om te buigen middelen kunnen wijzigen op basis van de uitkomsten van de herprioriteringsopgave.

Tabel 30 Ombuigen concrete projecten spoornetwerk Mobiliteitsfonds

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Spoorwegen projecten	Reservering projecten	Relatie met ontsluiting woningbouw van 7,5 mld.	Fase
Fase verkenningen			
OV en Wonen in en rond Utrecht	– 1506	Ja	Verkenningen
HUB Den Bosch	– 253	Ja	Verkenningen
Oude Lijn	– 1584	Ja	Verkenningen
OV-verbinding Amsterdam-Haarlemmermeer	– 1282	Nee	Verkenningen
Verkenning Station Groning Suiker	– 100	Ja	Verkenningen
Verkenning MerwedeLingeLijn	– 58	Ja	Verkenningen
Verkenning BRT Leiden Zoetermeer	– 38	Nee	Verkenningen
Verkenning Rail Gent Terneuzen*	– 115	Nee	Verkenningen
RegioExpress	– 91	Ja	Verkenningen
Eurregiorail	– 32	Ja	Verkenningen
Nedersaksenlijn	– 2039	Nee	Verkenningen
Veluwelijn	– 101	Ja	Verkenningen
Fase reserveringen			
Brainport Eindhoven: Woningbouwmiddelen BO MIRT 2022	– 718	Ja	Reservering
Lelylijn	– 4	Nee	Reservering
Spoorgoederenvervoer	– 7	Nee	Reservering
Pakket Zeeland	– 62	Nee	Reservering
Elektrificatie Friese Waddenveren	– 51	Nee	Reservering
Fase planning- en studies			
Spoorknoop Eindhoven	– 159	Nee	Planning -en studies
OV Knooppunt Nijmegen centrumzijde	– 63	Nee	Planning -en studies
Lelylijn	– 5	Nee	Planning -en studies
Randstadrail/Metronet Rotterdam	– 270	Nee	Planning -en studies
Stedelijk Openbaar Vervoer Den Haag	– 359	Nee	Planning -en studies
HRMK Spoorbrug	– 83	Nee	Planning -en studies
Programma 740 Treinen (goederenvervoer)	– 132	Nee	Planning -en studies
Grensoverschrijdend Spoorvervoer	– 211	Nee	Planning -en studies
Quickscan decentraal vervoer Gelderland	– 12	Nee	Planning -en studies
Multimodale Knoop Schiphol	– 148	Nee	Planning -en studies
Meppel: Spoor -en Perroncapaciteit	– 183	Nee	Planning -en studies
Studie -en innnovatiebudget	– 46	Nee	Planning -en studies
Stadionpark Rotterdam	– 143	Ja	Planning -en studies
Amsterdam Zuid 3e perron	– 437	Nee	Planning -en studies
Rotterdam HOV-verbinding	– 715	Ja	Planning -en studies
Reizigersfonds	– 3	nee	Planning -en studies
Verduurzaming Dieselspoorlijnen	– 111	nee	Planning -en studies
Totaal	**– 11.121**		

5. Gereserveerd budget voor Lelylijn schrappen
Deze maatregel buigt de gereserveerde middelen voor de Lelylijn om. Op de Aanvullende Post van het Ministerie van Financiën staat 668 miljoen euro gereserveerd voor de aanleg van de Lelylijn. Er is geen wetswijziging nodig en deze ombuiging kan direct gerealiseerd worden, wat een cumulatieve besparing van 668 miljoen euro oplevert vanaf 2027 tot en met 2039. De huidige reservering op de Aanvullende Post is, evenals de oorspronkelijke reservering, ruimschoots onvoldoende voor het realiseren van de Lelylijn (geschatte kosten voor aanleg zijn circa 14 tot 17 miljard euro).

6. Versoberen op exploitatie, onderhoud en vernieuwing Hoofdwegennet & Hoofdvaarwegennet Rijkswaterstaat met 5%
Deze maatregel buigt de middelen voor exploitatie, onderhoud en vernieuwing van het Hoofdwegennet en Hoofdvaarwegennet met 5% om. Deze besparingsvariant kan op verschillende wijzen worden ingevuld. Een besparing kan worden gerealiseerd door bijvoorbeeld kwaliteitseisen aan te passen waardoor minder onderhoud nodig blijkt. De hieronder beschreven maatregelen dienen ter illustratie en zijn niet uitputtend. Deze besparing komt bovenop eerdere besparingen die zijn gerealiseerd door de invoering van het basiskwaliteitsniveau bij Rijkswaterstaat.[66] Mogelijk moeten wettelijke eisen en juridische contracten worden aangepast om de besparingen door te kunnen voeren. Om die reden is de start van de besparing vanaf 2029 ingezet, zodat enkele jaren voorbereiding getroffen kan worden. De ombuiging levert cumulatief tot en met 2031 410 miljoen euro op en daarna 140 miljoen euro structureel. Ombuigen op de middelen voor beheer en onderhoud betekent dat de kwaliteit van het Nederlandse Infrastructuurnetwerk achteruitgaat. Dit kan op termijn effecten hebben op de veiligheid en doorstroom op het (vaar)wegennetwerk en daarmee de bereikbaarheid in Nederland.

Onder de versobering kan worden gedacht aan:
1. Meer keuze voor renovatie in plaats van vervanging zoals benoemd in het validatierapport van Rebel;[67]
2. Andere manieren van onderhoud uitvoeren, bijvoorbeeld nog meer onderhoud uitvoeren overdag en minder in avonden, nachten en weekenden.
3. Minder kiezen voor het *asfalttype tweelaags ZOAB*. Dit asfalttype is een veel gebruikt type op Nederlandse wegen. Dit asfalttype kent voordelen zoals snelle afwatering en is relatief geluidsvriendelijk, maar kent ook nadelen zoals relatief hoge onderhoudskosten. Het kan een keuze zijn om andere, goedkopere vormen van asfalt te gebruiken op Nederlandse wegen. Dit heeft wel als nadeel dat de wegen van mindere kwaliteit zijn, dat de geluidsoverlast (mogelijk tot boven wettelijke waarden) toeneemt en de verkeersveiligheid afneemt.[68]
4. *Uitfasering serviceborden, doelenborden en wegwijzers, en materiaalvermindering:* Er kan gekozen worden om serviceborden, doelenborden en wegwijzers verder uit te faseren. Eveneens kan circa 40% materiaal-vermindering plaatsvinden bij lengte -en vlakmarkering. Een nadere toelichting kan gevonden worden in het onderzoek van Sweco.[69]

7. Bezuinigen op beheer, onderhoud, vervanging en renovatie ProRail met 5%
Deze maatregel buigt de middelen voor exploitatie, onderhoud en vernieuwing voor het spoorwegennet (ProRail) om met 5%. Deze besparingsvariant kan op verschillende wijzen worden ingevuld, zie daarvoor de hieronder beschreven opties. Deze besparing komt bovenop de besparingsopties die 7 juni 2024 zijn aangekondigd om de beschikbare budgetten in lijn te brengen met de gevraagde onderhoudsopgave.[70] Mogelijk moeten wettelijke eisen en juridische contracten worden aangepast om de besparingen door te kunnen voeren. Om die reden is de start van de besparing vanaf 2029 ingezet, zodat enkele jaren voorbereiding getroffen kan worden. De ombuiging levert cumulatief tot en met 2031 359 miljoen euro op en daarna 111 miljoen euro structureel. Ombuigen op de middelen voor beheer en onderhoud betekent dat de kwaliteit van het Nederlandse openbaar vervoer en spoornetwerk achteruitgaat. Ook kunnen de maatregelen zorgen voor meer vertragingen op het spoor door onderhoud.

Hierbij kan ter illustratie worden gedacht aan de volgende maatregelen.
1. Nog meer onderhoudswerkzaamheden overdag plegen of langere aaneengesloten periodes van buitendienst-stellingen;

---

[66] Kamerstukken II 2022/23, 29 385, nr. 119.
[67] Rebel Infrastructure Assets & Operations bv, *Validatie budgetbehoefte RWS-Netwerken Analyserapport*, 2024.
[68] Rijkswaterstaat, *Zeer open asfaltbeton (ZOAB)*, z.d., geraadpleegd 9 juli 2026, https://www.rijkswaterstaat.nl/wegen/wegbeheer/aanleg-wegen/zoab
[69] Rijkswaterstaat, *Versobering wegmeubilair circulaire*, 2023, Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat.
[70] Kamerstukken II 2023/24, 29 984, nr. 1202.

2. Verdergaande versobering van stations, zoals het verwijderen van roltrappen. Hiervoor moet wel rekening gehouden worden met (internationale) wettelijke eisen;
3. Stoppen met doelstellingen op het gebied van een klimaatneutrale en circulaire infrastructuur en schoon en emissieloos bouwen.

8. Hogere gebruiksvergoeding spoor hanteren van 10%
Met deze maatregel wordt de gebruiksvergoeding voor spoor verhoogd om een deel van de kosten van het beheer en onderhoud van de spoorinfrastructuur te dekken. Met de gebruiksvergoeding betalen vervoerders en andere gebruikers van het spoor voor het gebruik van het spoor, waaronder de rails zelf, bovenleidingen, stations en opstelfaciliteiten voor treinen. Gebruikers betalen zo voor een deel mee aan de totale kosten. In deze ombuiging is een indicatieve verhoging van 10% opgenomen. Tot en met 2031 levert dit cumulatief 116 miljoen euro op daarna is sprake van een structurele besparing van 38 miljoen euro. De besparing kan ingaan vanaf 2029 aangezien in december 2024 de tarieven voor de periode 2026 – 2029 zijn vastgesteld conform Europese regelgeving. Voor een aanvullende verhoging van de gebruikersvergoeding is naar verwachting 1,5 tot 2 jaar nodig. Een hogere gebruiksvergoeding kan ertoe leiden dat vervoerders zoals de Nederlandse Spoorwegen (NS) of regionale treinvervoerders de verhoging doorbelasten aan hun gebruikers. Dit kan resulteren in hogere prijzen voor treintickets.

9. Halveren subsidies verkeersveiligheid
Deze maatregel kort de subsidiemiddelen voor verkeersveiligheid met 50%. Hiermee worden onder andere de subsidies voor Veilig Verkeer Nederland, de Stichting Wetenschappelijk onderzoek Verkeersveiligheid (SWOV) en het Landelijk Actieprogramma Verkeersveiligheid gekort. Omdat deze subsidies zowel juridisch als bestuurlijk verplicht zijn, kan de ombuiging niet direct worden geïmplementeerd. De verwachting is dat hier minsten 1,5-2 jaar voor nodig is, daarom start de ombuiging vanaf 2029. De ombuiging levert structureel 4 miljoen euro op vanaf 2029.Het ombuigen van de subsidiemiddelen voor verkeersveiligheid kan ervoor zorgen dat de verkeersveiligheid in Nederland achteruit gaat. Indien voor deze ombuiging wordt gekozen, kunnen alternatieve veiligheidsmaatregelen worden overwogen, zoals verlaging van de maximale snelheid en aanvullende regelgeving voor elektrische fietsers en fatbikes, zoals een helmplicht.

10. Halveren netto terugsluis van de vrachtwagenheffing
Deze maatregel buigt de netto terugsluis van de vrachtwagenheffing om met een indicatief percentage van 50%. In de Wet Vrachtwagenheffing en de Bestuursovereenkomst van de vrachtwagenheffing is opgenomen dat de structurele netto-opbrengsten van de vrachtwagenheffing direct ten goede komen aan subsidies voor innovatie en verduurzaming van het vrachtvervoer. Deze netto- opbrengsten zijn de resterende opbrengsten van de heffing na aftrek van onder andere de invoerings- en exploitatiekosten en fiscale derving. Voor deze ombuiging is een wijziging van de Wet vrachtwagenheffing nodig. Voor het wijzigen van de wet is rekening gehouden met een voorbereiding van twee jaar. Daarom gaat de ombuiging vanaf 2029 in. De ombuiging levert cumulatief tot en met 2031 930 miljoen euro op. Door verduurzaming van het wagenpark neemt de grondslag voor de vrachtwagenheffing, en daarmee de opbrengst van deze ombuiging, af. Op dit moment zijn hier nog geen ramingen voor beschikbaar, waardoor geen inschatting kan worden gegeven van de structurele opbrengst van deze ombuiging. Het ombuigen van deze middelen kan leiden tot bezwaar binnen de sector. Daarnaast zal de verduurzaming van de sector hierdoor waarschijnlijk vertragen.

11. Ombuigen intensiveringen infrastructuur coalitieakkoord
Dit betreft de middelen die zijn toegekend in het coalitieakkoord-Jetten. Het gaat om 750 miljoen euro in 2027 en 2028 die beschikbaar zijn gesteld voor lopende infrastructuurprojecten en infrastructuurprojecten die op korte termijn kunnen starten. Daarnaast is er van 2031 tot en met 2035 elk jaar 1,1 miljard euro en daarna vanaf 2036 500 miljoen structureel vrijgemaakt voor het beheer en onderhoud en aanleg van infrastructuur voor de ontsluiting van nieuwe woningbouwlocaties. Al deze middelen zijn nog niet bestuurlijk of juridisch verplicht. Het ombuigen van deze middelen leidt tot minder beschikbare middelen voor ontsluiting van nieuwe woningen en onderhouden van de infrastructuur.

12.Ombuigen intensiveringen infrastructuur instandhouding en regionale mobiliteit
Deze maatregel buigt incidenteel1,5 miljard euro om tot en met 2035 en structureel 300 miljoen euro vanaf 2030. Deze middelen zijn beschikbaar gesteld voor de herprioriteringsopgave van het Mobiliteitsfonds om de instandhoudingsopgave aan te pakken en om investeringen te doen in regionale mobiliteit en ontsluiting. Al deze middelen zijn nog niet bestuurlijk of juridisch verplicht. Het ombuigen van deze middelen leidt tot minder beschikbare middelen voor ontsluiting van nieuwe woningen en het onderhouden van de infrastructuur.

Overige maatregelen voor openbaar vervoer en spoor

13. Bezuinigen Programma Hoogfrequent Spoor met 10%
Deze maatregel bezuinigt op de planstudiebudgetten binnen het Programma Hoogfrequent Spoor (PHS) (tien-minutentreinen of treinen zonder dienstregeling). De ombuiging kan ingaan vanaf 2027 en levert tot en met 2031 cumulatief 11 miljoen euro op. Het grootste deel van PHS is al in realisatie, waardoor op dat deel van het programma niet omgebogen kan worden. Deze maatregel heeft als gevolg dat er op specifieke trajecten, waaronder Schiphol – Amsterdam – Almere – Lelystad (SAAL), minder treinen zullen rijden dan gepland om drukte op overwegen te mitigeren.

14. Bezuinigen Programma Veiligheid Overwegen met 10%
Deze maatregel bezuinigt 10% op het Programma Veiligheid Overwegen. In 2026 t/m 2031 staat hier in totaal 254 miljoen euro voor geraamd. De ombuiging kan ingaan vanaf 2027 en levert tot en met 2031 cumulatief 19 miljoen euro op. Dit vraagt om aanpassing van bestuurlijke afspraken en kan gevolgen hebben voor de verkeersveiligheid en daarmee het aantal doden en ongelukken op de weg.

Waterveiligheid en Deltafonds

15. Eenmalige maximale afroming van de vrije investeringsruimte Deltafonds (cumulatief 200 miljoen)
Deze maatregel buigt de vrije investeringsruimte van het Deltafonds tussen 2032 en 2040 eenmalig om (het gros van het bedrag staat in de laatste jaren van de fondsperiode). Dit levert incidenteel 235 miljoen euro op . De vrije investeringsruimte op het deltafonds is beschikbaar voor prioritaire beleidsopgaven binnen de scope van het Deltafonds. Het is technisch mogelijk om de volledige vrije investeringsruimte op het Deltafonds af te romen zonder dat hier direct juridische verplichtingen mee geschonden worden. Het eenmalig maximaal afromen van de vrije investeringsruimte verhoogt de prikkel binnen het Deltafonds om tot doelmatige besteding te komen. Het risico hiervan is dat dit op termijn ten koste gaat van investeringen in programma's zoals het Hoogwaterbeschermingsprogramma en 'Ruimte voor de Rivier', die zien op waterveiligheid.

16. Bezuinigen beschikbare middelen voor studiekosten met 20%
Deze maatregel beoogt de middelen voor studiekosten met 20% te korten. Deze middelen betreffen de studie- en onderzoekskosten voor het Deltaprogramma en de overige studiekosten op het gebied van waterveiligheid, zoals het programma Water4all en strategisch onderzoek van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) in uitvoering met andere overheden. Deze maatregel levert tot en met 2031 cumulatief 41 miljoen euro op en structureel 2 miljoen euro. Een effect van een bezuiniging op studiekosten kan zijn dat de kennisopbouw afneemt, wat de doeltreffendheid van het beleid kan verminderen.

17. Korten op de rijksbijdragen Programmatische Aanpak Grote Wateren
De Programmatische Aanpak Grote Wateren wordt momenteel mede door de Rijksoverheid bekostigd. Conform de systematiek bij het Hoogwaterbeschermingsprogramma kan gekozen worden voor (meer) cofinanciering van waterschappen. Dit vergt nieuwe bestuurlijke afspraken met de medeoverheden. De ombuiging gaat in vanaf 2031 omdat alle budgetten tot en met 2030 verplicht zijn. Het instellen van een verplichte bijdrage of hogere bijdrage van waterschappen betekent een lastenverhoging voor waterschappen (de waterschapsbelasting) of dwingt waterschappen te bezuinigen op andere uitgaven om de cofinanciering te kunnen bekostigen. Dit kan leiden tot een lastenverzwaring voor huishoudens in de vorm van verhoogde waterschapbelastingen. Waterschappen kunnen namelijk zelf de waterschapsbelasting verhogen. Deze ombuiging is een 50% korting op de rijksbijdrage en levert tot en met 2031 51 miljoen euro en structureel 73 miljoen euro.

18. Stopzetten Rijksbijdrage Deltaplan Zoetwater
Momenteel wordt fase 2 van het Deltaplan Zoetwater uitgevoerd. In 2027 wordt een definitief besluit genomen over fase 3 van het Deltaplan Zoetwater. Deze voorgestelde ombuigingsmaatregel zet de rijksbijdrage stop vanaf 2028. Alle budgetten vóór 2028 zijn al verplicht. Deze maatregel levert cumulatief tot en met 2031 162 miljoen euro op en structureel 42 miljoen euro per jaar. Het gevolg van deze maatregel kan zijn dat het programma eindigt of dat de verplichtebijdrage voor de zoetwaterpartners (onder andere provincies en waterschappen) wordt verhoogd. Dit kan betekenen dat de lokale lasten omhoog moeten of dat lokale overheden op andere uitgaven bezuinigen om de cofinanciering te bekostigen.

19. Verlagen rijksbijdrage Hoogwaterbeschermingsprogramma door cofinanciering van waterschappen te verhogen
De maatregel verlaagt de structurele bijdrage van het Rijk aan het Hoogwaterbeschermingsprogramma. Dit wordt mogelijk gemaakt door een verhoging van de bijdrage van waterschappen van 50% naar 75% cofinanciering aan het Hoogwaterbeschermingsprogramma. De rijksbijdrage kan in dit geval worden verlaagd, met netto hetzelfde beleidsresultaat. Verhoging van de kosten van de waterschappen kan doorwerken in een lastenverzwaring voor inwoners. Om deze maatregel door te voeren is het noodzakelijk om bestuurlijke afspraken en de Waterwet te wijzigen. De ombuiging kan daarom pas op zijn vroegst vanaf 2029 worden ingevoerd. Deze ombuiging levert vanaf 2029 structureel 123 miljoen euro. Het Deltaprogramma wordt de komende jaren herijkt. Het voorstel is om de ombuiging in samenhang met deze herijking te zien. De herijking van het Deltaprogramma is naar verwachting in 2027 afgerond.

20. Afschaffen verschillende subsidieregelingen voor bodem en water
Deze maatregel schaft subsidies af binnen het domein bodem en water. De maatregel beoogt een afschaffing van de subsidieregeling Partners voor Water - Innovaties voor Waterveiligheid en Waterzekerheid (PVW-IVWW) en een maximale budgetvermindering voor de aanpak niet spoedlocaties bodemsanering. Deze maatregel levert tot en met 2031 cumulatief 128 miljoen euro op. Door deze maatregel zullen bedrijven, medeoverheden of andere organisaties zelf de kosten moeten dragen. Zij kunnen dit eventueel doorbelasten aan de gebruikers.

20a. Afschaffen subsidieregeling: haalbaarheidsstudies en pilotprojecten voor innovaties voor waterveiligheid en waterzekerheid in delta's, deltasteden en in stroomgebieden in het buitenland
De subsidieregeling PVW-IVWW helpt ondernemingen, onderzoeksorganisaties en ngo's die een haalbaarheidsstudie of een pilotproject willen doen in het buitenland om waterveiligheid en waterzekerheid te vergroten/verhogen in het buitenland. Deze maatregel levert vanaf 2028 cumulatief tot en met 2031 16 miljoen euro op. Het afschaffen van deze subsidie heeft als gevolg dat andere landen dan zelf de kosten moeten dragen voor deze projecten.

20b. Maximale budgetvermindering voor aanpak niet spoedlocaties bodemsanering
Een maximale verlaging van dit budget betekent dat medeoverheden minder bodemsaneringen per jaar kunnen oppakken of dat zij de kosten zelf moeten gaan dragen. Dat de locaties in kwestie niet kwalificeren als spoedlocaties heeft te maken met de diffuse verspreiding van de verontreiniging, zoals bij lood, of de periode waarin de verontreiniging ontstaan is, zoals bij PFAS. Deze maatregel levert vanaf 2028 cumulatief 112 miljoen euro op tot en met 2031. Eind december 2022 heeft IenW met medeoverheden bestuurlijke afspraken gemaakt over de aanpak van bodemverontreiniging en de rijksbijdrage voor de periode 2023 tot en met 2030. Door een vermindering van het budget zouden deze afspraken niet meer worden nagekomen. Het risico van deze maatregel is dat de voortgang van noodzakelijke ruimtelijke ontwikkelingen onder druk komt te staan; de aanpak van niet-spoed locaties vindt veelal plaats op het moment dat er ruimtelijke ontwikkelingen (woningbouw, aanleg infrastructuur, etc.) plaats gaan vinden.

21. Bezuinigingen verkenningen- en planuitwerkingsbudget van waterbeheerprojecten met 10%
Deze maatregel bezuinigt 10% op het budget voor de verkenning, uitwerking en voorbereiding van waterbeheerprojecten. Een bezuiniging op dit budget kan een prikkel veroorzaken om het beleid doelmatiger en doeltreffender in te richten. De besparing treedt in vanaf 2028 en levert tot en met 2031 21 miljoen euro op. Vanaf 2032 levert deze maatregel structureel 8 miljoen euro op. Een korting van 10% is indicatief, er kan ook voor een hogere of lagere bezuiniging gekozen worden. Het risico bestaat dat door soberder invulling zaken niet aan het licht komen en tot verrassingen leiden in de uitvoeringsfase. Dit zou kunnen leiden tot vertragingen en extra kosten in het uitvoerende deel van het project.

Klimaat, circulaire economie en milieu

Dit betreft de middelen voor het tegengaan van geluidshinder, luchtkwaliteit, milieurisico's, emissies uit mobiliteit en bouw, en middelen voor nucleaire veiligheid, meteorologie en handhaving door de Inspectie Leefomgeving en Transport (ILT). In de periode vanaf 2027 staat er 2,2 miljard euro op de beleidsbegroting van IenW waarvan 507 miljoen euro in 2027 voor klimaat en milieu. Iets minder dan de helft daarvan gaat naar de handhaving door ILT (249 miljoen euro), dit zijn voornamelijk personeelskosten.

Voor de verduurzaming van mobiliteit bestaat een groot deel van de begroting uit subsidieregelingen (veelal met een oorsprong in het Klimaat- en Energiefonds) tot en met 2031; na die periode zijn geen middelen hiervoor begroot. Om het verlies aan resultaat op de klimaatdoelstellingen te mitigeren kan worden gekozen om kosten (gedeeltelijk) neer te leggen bij de sectoren of subsidies te vervangen door meer te normeren en/of beprijzen. Bij enkele van de maatregelen staan denkrichtingen hierover nader gespecifieerd.

Stopzetten vergroenen wegvervoer

Door geheel te korten op het niet juridisch verplichte gedeelte van het budget voor het vergroenen van wegvervoer wordt er tussen 2027 en 3031 cumulatief 391 miljoen euro bespaard en structureel 16 miljoen euro.

22. Stoppen met stimuleren van laadinfra wegvervoer (Klimaat- en Energiefonds)
Deze maatregel schrapt het nog niet juridische verplichte deel van de Klimaat- en Energiefondsmiddelen voor het aanleggen van laadinfrastructuur. Het totaalbedrag dat is gereserveerd binnen het Klimaat- en Energiefonds vanaf 2027 is circa 364 miljoen euro (laadinfra, wegvervoer en slimme laadinfra). Na 2030 zijn geen middelen uit het Klimaat- en Energiefonds meer beschikbaar. De besparing levert cumulatief 220 miljoen euro op tussen 2027 en 2030. Risico van het stoppen met het stimuleren van de aanleg van laadinfrastructuur is dat zonder overheidsondersteuning de uitrol van laadinfrastructuur voor wegvervoer niet voldoende tot stand komt, omdat de markt dit door aanloopverliezen niet doet. Om te blijven voldoen aan de Europese regelgeving (Alternative Fuel Infrastructure Regulation - specifiek voor vrachtvervoer) kan het dan nodig zijn om meer te normeren of te beprijzen (bv. via fiscale maatregelen, waardoor de markt sneller zelf gaat investeren in laadinfra).

23. Stoppen vergroening reisgedrag personenvervoer
Deze maatregel stopt de inzet op verduurzaming van reisgedrag, onder andere door het schrappen van een subsidie voor emissievrije touringcars, een stimuleringsprogramma voor het verduurzamen van recreatieve en werkgebonden mobiliteit en een stimuleringsprogramma voor deelmobiliteit. Met de ombuiging worden de nog niet juridisch verplichte middelen omgebogen, wat cumulatief 80 miljoen euro oplevert en structureel 16 miljoen euro. Aan deze subsidies is een CO2-reductie van 0,3 tot 0,5 Mton in 2030 gekoppeld. Het beoogde effect kan naar verwachting ook deels worden bereikt met normerende en beprijzende maatregelen, zoals zero-emissiezones uitbreiden, of het zwaarder belasten van niet-elektrische voertuigen.

24. Korten op subsidie voor waterstof in wegvervoer (Klimaat- en Energiefonds)
Deze maatregel schrapt het nog niet juridisch verplichte deel van de Klimaat- en Energiefondsmiddelen voor waterstof in wegvervoer, nu Subsidie Waterstof in Mobiliteit (SWIM). De subsidie is bedoeld om de ontwikkeling van waterstof in de vervoerssector te versnellen. Deze maatregel bespaart cumulatief 91 miljoen euro. Naarmate de subsidie verminderd wordt, wordt het stimulerende effect ook kleiner. Dit zou kunnen worden opgevangen door het stimuleren van het reduceren van de CO2-uitstoot door te beprijzen of te normeren. Hiermee is het aan de markt om te kiezen voor het type duurzame-energiedrager en stuurt de overheid niet op waterstof in het wegvervoer. Het ombuigen van de middelen voor SWIM heeft als gevolg dat de verplichting voortvloeiend uit de Europese Alternative Fuel Infrastructure Regulation (AFIR) onder druk komt te staan, met een risico op een ingebrekestelling. Ondernemers die al geïnvesteerd hebben in nieuwe waterstoftankinfra worden ook door deze ombuiging geraakt omdat waarschijnlijk minder vraag ontstaat naar waterstof.

Stopzetten verduurzaming van de scheepvaart en luchtvaart

Door geheel te korten op het niet juridisch verplichte gedeelte van het budget voor verduurzaming van de scheepvaart en luchtvaart wordt er tussen 2027 en 2031 cumulatief 654 miljoen euro bespaard.

25. Stoppen tijdelijke subsidieregelingen walstroom zeeschepen (Klimaat- en Energiefonds)
Deze maatregel schrapt het nog niet juridisch verplichte gedeelte van de Klimaat- en Energiefondsmiddelen voor walstroomvoorzieningen. Dit levert tussen 2027 en 3031 een cumulatieve besparing op van 39 miljoen euro. De tijdelijke subsidieregelingen walstroom zeeschepen zijn bedoeld om CO2- en stikstofuitstoot, en geluidsoverlast te verminderen en de luchtkwaliteit te verbeteren. De aanleg van walstroomvoorzieningen zou ook via normering kunnen worden afgedwongen. Zeehavens zouden bijvoorbeeld verplicht kunnen worden gesteld om walstroomvoorzieningen aan te leggen. Voor deze voorzieningen kunnen havens de kosten aan de gebruikers doorberekenen.

26. Schrappen verduurzaming zeevaartschepen (Klimaat- en Energiefonds)
Deze maatregel schrapt het nog niet juridisch verplichte gedeelte van de Klimaat- en Energiefondsmiddelen voor de verduurzaming van zeevaartschepen. Dit levert een cumulatieve besparing op van 100 miljoen euro. Met het korten of schrappen van de subsidie zullen zeevaartschepen minder snel verduurzamen. Vanwege de internationale aard van de zeevaart is het lastig om met normeren en beprijzen de zeevaart te vergroenen, daar zal internationaal beleid op moeten worden gevoerd.

27. Korten subsidie voor waterstof in binnenvaart (Klimaat- en Energiefonds)
Deze maatregel schrapt het nog niet juridisch verplichte deel van de Klimaat- en Energiefondsmiddelen voor waterstof in de binnenvaart. Dit levert een cumulatieve besparing op van 203 miljoen euro. De subsidie is bedoeld om de ontwikkeling van waterstof in de vervoerssector te versnellen. Naarmate de subsidie verminderd wordt, wordt het stimulerende effect ook kleiner. Dit zou kunnen worden opgevangen door het stimuleren van het reduceren van de CO2-uitstoot door te beprijzen of te normeren. Hiermee is het aan de markt om te kiezen voor het type duurzame-energiedrager en stuurt de overheid niet op waterstof in de binnenvaart.

28. Stoppen verduurzaming binnenvaartschepen (Klimaat- en Energiefonds)
Deze maatregel schrapt het nog niet juridisch verplichte deel van de Klimaat- en Energiefondsmiddelen voor de verduurzaming van binnenvaartschepen. Dit levert een cumulatieve besparing op van 25 miljoen euro. Het verduurzamen van binnenvaartschepen wordt nu gestimuleerd met subsidies. Dit zou ook kunnen worden bereikt door strenger te beprijzen of normeren (bv. door de verduurzaming te verplichten), waardoor de kosten voor een groter deel komen te liggen bij de ondernemers.

29. Schrappen subsidies voor duurzamere vliegtuigbrandstoffen (Klimaat- en Energiefonds)
Deze maatregel schrapt het nog niet juridisch verplichte deel van de Klimaat- en Energiefondsmiddelen die zijn toegekend voor twee maatregelen die specifiek bedoeld zijn om de luchtvaart te verduurzamen met duurzamere brandstoffen (alcohol to jet en e-fuels). Deze maatregelen richten zich op de ontwikkeling en productie van duurzame brandstoffen in Nederland. Deze maatregel levert een cumulatieve besparing van 287 miljoen euro op. Voor de Europees vastgestelde bijmengverplichting bestaat al normering. Het subsidiëren van de sector is daarom niet noodzakelijk. Het schrappen van deze maatregelen heeft naar verwachting wel een negatief effect op de productiecapaciteit die in Nederland wordt ontwikkeld. Voor een groot deel van deze subsidiemiddelen gaat de regeling eind 2026 open. Na toekenning hiervan worden deze middelen juridisch verplicht.

Subsidie voor vergroening van de bouw niet doorzetten

30. Korten budget Schoon en emissieloos bouwen
Het programma Schoon en emissieloos bouwen (SEB) is opgericht om de doelen en ambities te halen die gesteld zijn met betrekking tot de reductie van stikstof, CO2 en fijnstofemissies van mobiele werk-, vaar- en voertuigen in de bouw (ook wel aangeduid als bouwmaterieel). In samenspraak met de bouwsector, medeoverheden, aanbestedende rijksdiensten en verschillende ministeries wordt bepaald welke maatregelen hier het beste aan kunnen bijdragen. Deze maatregel kort het nog niet juridisch verplichte deel van de SEB-regeling. Wat betreft de rest van de middelen zijn in een convenant reeds juridisch bindende afspraken gemaakt. Deze maatregel levert een cumulatieve besparing van 67 miljoen euro op. Deze budgetkorting heeft (zonder additionele normering of beprijzing) mogelijk een negatief effect op het doelbereik (reductie van stikstof, CO2 en fijnstofemissie) en de voortgang van projecten voor energie, woningbouw en infrastructuur.

Overige ombuigingen klimaat, milieu en omgeving

31. Stopzetten opdrachten omgevingsveiligheid
Deze maatregel stopt opdrachten voor omgevingsveiligheid. Dit betreft met name uitkeringen aan decentrale overheden en opdrachten aan onder andere adviesbureaus voor taken van bedrijven op het gebied van omgevingsveiligheid, het register externe veiligheid, de meerjarenagenda versterking omgevingsveiligheid, veiligheid rondom buisleidingen, weerbaarheid en vitaal en veiligheid rondom vuurwerk. Deze maatregel levert tot en met 2031 48 miljoen euro op en 10 miljoen euro structureel vanaf 2032. Een van de risico's die hier aan verbonden is, is dat het eventueel kan leiden tot het minder goed uitvoeren van wettelijke taken door provincies en gemeenten, zoals het beheer en onderhoud van het register externe veiligheidsrisico's. Tevens betekent het een afname van het aantal adviezen en daarmee een vermindering van de kennisversterking omtrent omgevingsveiligheid, die bedrijven eventueel zelf moeten opvangen als zij deze noodzakelijk achten.

32. Stopzetten opdrachten VTH-stelsel
Deze maatregel stopt met de opdrachten die worden verstrekt in het kader van Vergunningverlening, toezicht en handhaving (VTH). Het VTH-stelsel is het geheel van taken en afspraken rondom vergunningverlening, toezicht en handhaving door gemeenten en provincies. Deze opdrachten worden verstrekt aan met name adviesbureaus voor VTH-beleid, milieucriminaliteit en de digitalisering van het VTH-stelsel. Deze maatregel levert tot en met 2031 66 miljoen euro op en 17 miljoen euro structureel vanaf 2032. De risico's hiervan zijn dat de sturende rol van het ministerie in het stelsel wordt ondermijnd, waardoor er aanzienlijk minder sturingsinstrumenten zoals wetten, regels, programma's en subsidieregelingen beschikbaar zijn, wat de inzet voor de digitalisering van het VTH-stelsel beperkt. Deze ombuiging gaat in tegen bestuurlijke afspraken die zijn gemaakt met de stelselpartners.

33. Meebetalen sector toezicht Inspectie Leefomgeving en Transport (ILT)
Deze maatregel laat de onder toezicht staande sectoren meebetalen aan het toezicht van de Inspectie Leefomgeving en Transport (ILT). De kosten voor toezicht door de ILT worden nu door het Rijk betaald. In de financiële sector is dat anders. Daar betalen de onder toezicht staande instanties voor het toezicht. Een dergelijke constructie zou ook geïntroduceerd kunnen worden voor de sectoren die onder toezicht van de ILT staan. Dat betekent een lastenverzwaring voor de sectoren die moeten gaan betalen voor het toezicht. Dit is een vorm van beprijzing, waarbij de kosten van toezicht uiteindelijk bij de consument belanden. De begroting van de ILT is rond de 250 miljoen euro per jaar en loopt af naar 230 miljoen euro in 2031. Een deel daarvan wordt al bekostigd uit de leges die door bedrijven worden betaald voor vergunningen. Er zal een verdeling gemaakt moeten worden tussen de verschillende sectoren waar de ILT toezicht houdt. Dit kan op basis van de toezichtscapaciteit binnen de ILT. Dit kan ook een kleine prikkel voor de sectoren zijn om zich aan de regels te houden om de kosten van het toezicht te verlagen. Deze onderverdeling is in deze ombuiging niet gemaakt. In deze ombuiging wordt er taakstellend van uitgegaan dat vanaf 2031 10% (circa 19 miljoen euro) van alle nog niet verplichte kosten van de ILT aan de sectoren wordt doorgerekend. Hiermee wordt een volgende stap gezet in het doorrekenen van de kosten aan de sectoren. Vanwege de tijd die het zal vergen om de uitvoering van deze maatregel voor te bereiden wordt uitgegaan van een termijn van vier jaar, voordat de maatregel besparingen oplevert.

3.16 Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur

De begroting van het ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur (LVVN) bedraagt voor het jaar 2027 4,3 miljard euro en in 2031 4,1 miljard euro. Een groot deel van deze middelen is bestemd voor de stikstofaanpak: het kabinet heeft 20 miljard euro gereserveerd voor de komende tien jaar. Vanaf 2032 dalen de middelen op de LVVN-begroting, voor een belangrijk deel omdat dan de middelen voor de stikstofaanpak afnemen.

Tabel 31 Ombuigingen Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
	Natuur en stikstof							
1	Vervangen extra beëindigingsregelingen door korten productierechten	– 150	– 300	– 300	0	– 350	0	2034
2	Zoneringsaanpak overal beperken tot 500 meter	– 10	– 15	– 45	– 45	– 90	0	2036
3	Maatregelen ten behoeve van voldoen aan doelsturingsnorm niet ondersteunen met subsidie	– 7	– 100	– 230	– 280	– 280	0	2036
4	Beperken verhoging budget agrarisch natuurbeheer	– 37	– 75	– 100	– 124	– 150	– 165	2036
5	Afzien van budget voor ondersteuning van convenant gewasbeschermingsmiddelen	– 24	– 23	– 23	– 28	– 28	0	2036
6	Ombuigen budgetten flankerend en overig landbouwbeleid	– 32	– 129	– 101	– 114	– 103	– 47	2037
6a	Afzien van middelen voor een sterk platteland	– 11	– 28	– 28	– 28	– 2	0	2032
6b	Niet continueren vestigingssteun jonge boeren	0	– 10	– 25	– 25	– 25	0	2036
6c	Schrappen extra stimulans voor biologische landbouw buiten zones rond natuurgebieden	– 7	– 8	– 8	– 3	– 3	0	2036
6d	Geen extra middelen naar het Investeringsfonds duurzame landbouw (IDL)	0	– 43	0	0	0	0	2029
6e	Schrappen nog niet definitief bestemde middelen flankerend en overig beleid	– 14	– 39	– 40	– 58	– 73	– 47	2037
	Overig landbouw- en visserijbeleid	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
7	Geen investering in RENURE	– 19	– 21	– 29	– 25	0	0	2031
8	Schrappen investering in robotisering en digitalisering	– 8	– 7	– 8	– 13	0	0	2031
9	Stopzetten saneringsregeling garnalenvisserij	– 15	0	0	0	0	0	2028
10	Geen extra investering in visserij	– 9	– 9	– 4	– 18	0	0	2031
	Subsidies verduurzaming klimaat	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
11a	Korten inpassingskosten wind op zee: Versterking Noordzee	– 21	– 26	– 15	– 10	0	0	2031
11b	Korten inpassingskosten wind op zee: Duurzame voedselvoorziening uit zee	– 17	– 25	– 22	– 22	0	0	2031
12a	Korten op Klimaatfondsbudget voor warmte-infrastructuur glastuinbouw	– 5	– 13	– 31	– 41	– 60	0	2032
12b	Korten op Klimaatfondsbudget voor EG-regeling glastuinbouw	– 2	– 7	– 28	– 25	0	0	2031
	Bijdragen aan agentschappen, zelfstandige bestuursorganen en kennisinstellingen	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
13	Verlagen onderzoeksbudgetten kennisinstituten	0	– 7	– 7	– 7	– 7	– 7	2028

Natuur en stikstof

Nederland staat voor een grote opgave om de natuur te herstellen, onder andere door het reduceren van de stikstofuitstoot. Om te voldoen aan de Europese richtlijnen en nationale doelen zijn extra maatregelen nodig. Daartoe is in het coalitieakkoord van het kabinet-Jetten een investering van 20 miljard euro tot en met 2035

gereserveerd. Deze paragraaf geeft een aantal mogelijkheden om deze investering te verkleinen. Het schrappen van maatregelen leidt tot minder natuurherstel en stikstofreductie, waardoor er een groter risico is dat de doelen niet gehaald worden. Dat vergroot het risico op rechtszaken en Europese procedures, en verkleint de kans dat er weer natuurvergunningen kunnen worden verleend. Bij schrappen van deze maatregelen is daarom een alternatieve aanpak nodig, bijvoorbeeld met normerend en beprijzend beleid. Aanvullende normerende en beprijzende maatregelen zijn opgenomen in het in 2023 gepubliceerde rapport 'Normeren en beprijzen van stikstofemissies'.[71] In sommige gevallen zijn normerende maatregelen reeds deel van de aanpak, maar worden in de opties in deze lijst ondersteunende subsidies omgebogen. In plaats van dat de overheid de kosten betaalt, komen de kosten dan (voor een groter deel) bij ondernemers te liggen. Dit zal gevolgen hebben voor het draagvlak binnen de sector voor de maatregelen. Voor invoering van onderstaande maatregelen is geen wetswijziging vereist.

1. Vervangen extra beëindigingsregelingen door korten productierechten
Deze maatregel schrapt het in het coalitieakkoord-Jetten gereserveerde budget voor vrijwillige beëindiging van veehouderijen. Dit levert vanaf 2027 een incidentele besparing op van cumulatief 2,75 miljard euro tot en met 2035. Een beëindigingsregeling reduceert de veestapel, en daarmee het mestoverschot en de stikstof- en broeikasgasuitstoot. Het gereserveerde budget is goed voor een reductie van de veestapel tot en met 2035 van naar schatting 10% in de drie grootste veehouderijsectoren (melkvee, varkens, pluimvee). Deze reductie kan ook bereikt worden door generiek te korten op de productierechten van veehouders. Bij een beperkte en geleidelijke (of ver vooraf aangekondigde) korting wordt voor de overheid geen juridische noodzaak tot nadeelcompensatie voorzien. Het korten van productierechten met de landelijke stikstofuitstoot als doel vereist een wettelijke grondslag. Deze wettelijke mogelijkheid wordt reeds voorbereid als onderdeel van de huidige stikstofaanpak, maar in de huidige aanpak wordt het daadwerkelijk inzetten van korten als maatregel niet beoogd (alleen als ultieme remedie bij niet-behalen van de wettelijke doelen van de stikstofaanpak). Het effect van een generieke korting op de landelijke veestapel en stikstofuitstoot is zekerder dan bij een vrijwillige beëindigingsregeling. Daartegenover staat dat een beëindigingsregeling gebiedsgericht ingezet kan worden daar waar de stikstofbelasting groot is of om invulling te geven aan regionale uitdagingen. Ook krijgen boeren dan een optie aangeboden om te stoppen met een vergoeding, wat een positief effect kan hebben op het draagvlak van de stikstofaanpak.

2. Zoneringsaanpak overal beperken tot 500 meter
Deze maatregel buigt vanaf 2027 tot en met 2035 cumulatief 565 miljoen euro om door het aangekondigde zoneringsbeleid te versoberen. In het door het kabinet voorgestelde beleid worden rond 85 natuurgebieden stikstofarme zones van 500 meter ingericht en rond 15 gebieden zones van 1000 meter. Met deze ombuiging worden ook deze laatste 15 zones beperkt tot 500 meter. Het totaal areaal aan zone daalt daarmee van ongeveer 150.000 ha naar ongeveer 130.000 ha (respectievelijk 9 en 7% van de totale landbouwgrond in Nederland). Dit heeft gevolgen voor de toekomstige staat van instandhouding van de betreffende 15 natuurgebieden, en zal daardoor ook het op gang brengen van de vergunningverlening verder vertragen. Om toch hetzelfde doelbereik te behalen voor de natuur moet de stikstofuitstoot breder in het land verder omlaag, bijvoorbeeld door het verkleinen van de veestapel middels een generieke korting (zie maatregel 1). Deze ombuiging heeft geen betrekking op de ambities en budgetten voor systeemherstelmaatregelen (onder andere hydrologie, ecologische verbindingen).

3. Maatregelen ten behoeve van voldoen aan doelsturingsnorm niet ondersteunen met subsidie
Deze maatregel buigt vanaf 2027 cumulatief 1,7 miljard euro om tot en met 2035 door het schrappen van het grootste deel van de in het coalitieakkoord gereserveerde middelen voor innovatie en managementmaatregelen. De stikstofaanpak verplicht veehouders om richting 2035 stikstofuitstoot te verminderen, door bijvoorbeeld het aanpassen van stallen of voer- en diermanagement. Daarvoor biedt het kabinet tot 2035 financiële ondersteuning. Daarna moeten meerkosten opgevangen worden binnen de eigen business case. Deze ombuiging haalt deze inpassingsopgave voor de sector naar voren door het schrappen van de incidentele steunmiddelen. Alleen voor het ontwikkelen van de normeringssystematiek wordt 300 miljoen euro cumulatief behouden. Door de maatregel zullen kleinere, minder rendabele veehouderijen sneller verdwijnen en grotere, rendabelere veehouderijen sneller doorgroeien om stijgende kosten op te vangen. Er zal dus sneller schaalvergroting plaatsvinden. Het totale aantal dieren neemt daarbij niet toe, maar naar verwachting juist sneller af door afroming bij verhandeling van productierechten tussen stoppers en doorgroeiers. Er is zonder dit budget minder mogelijkheid te sturen op het streefdoel in 2030, omdat er geen prikkel is voor ondernemers om hun bedrijfsvoering eerder dan 2035 aan te passen.

[71] Rijksoverheid, *Sturen op stikstof: Normeren en beprijzen van stikstofemissies*, 30 juni 2023.

4. Beperken verhoging budget agrarisch natuurbeheer
Deze maatregel buigt de intensivering uit coalitieakkoord-Jetten op agrarisch natuurbeheer (ANB) om en beperkt daarmee het beschikbare budget tot ongeveer 200 miljoen euro per jaar. Dit levert tot en met 2035 cumulatief 1,2 miljard euro op, gevolgd door een structurele besparing van 165 miljoen euro per jaar. Het ombuigen van deze middelen betekent dat de doelstelling van 280.000 hectare ANB niet wordt bereikt: er kan worden uitgebreid tot circa 195.000 hectare. ANB wordt onder andere ingezet om te kunnen voldoen aan de Vogelrichtlijn. Het schrappen van dit budget maakt het moeilijker om aan deze verplichtingen te voldoen.

5. Afzien van budget voor ondersteuning van convenant gewasbeschermingsmiddelen
Deze maatregel buigt vanaf 2027 tot en met 2035 cumulatief 250 miljoen euro om aan middelen die door het kabinet-Jetten voorzien zijn voor ondersteuning van het convenant gewasbeschermingsmiddelen. Deze middelen beogen onder andere om alternatieven te onderzoeken voor beschermingsmiddelen waarvan de Europese Commissie de toestemming niet verlengt. Daarnaast wordt in het convenant aangestuurd op afspraken met de sector over reducties in het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen. De kans van slagen van deze afspraken wordt door deze ombuiging aanzienlijk kleiner. Met deze maatregel moet de sector zelf voor financiering zorgen voor de ontwikkeling van nieuwe technieken voor alternatieve beschermingsmethoden. Omdat regelgeving primair op Europees niveau is belegd, zijn Nederlandse boeren niet de enigen met deze behoefte. Een aantal technieken is internationaal al beschikbaar, zoals het met lasers bestrijden van onkruid. Bescherming van natuurgebieden tegen de invloed van gewasbeschermingsmiddelen zou mee kunnen lopen in de nog vast te stellen zoneringsaanpak, deze ombuiging zou dan niet van invloed zijn op de problematiek rondom natuurvergunningen.

6. Ombuigen budgetten flankerend en overig landbouwbeleid
In het coalitieakkoord van het kabinet Jetten is circa 1,3 miljard euro gereserveerd voor flankerend en overig beleid. Deze middelen zijn onderdeel van de investering van cumulatief 20 miljard euro tot en met 2035. In de Kamerbrief van 26 juni 2026 is deze post indicatief doorverdeeld naar een aantal concrete beleidsvoornemens, waaronder: PAS-melders (350 miljoen euro), sterk platteland (100 miljoen euro), opvolging jonge boeren (170 miljoen euro), grondgebondenheid (215 miljoen euro), en het stimuleren van biologische landbouw (43 miljoen euro). Onderstaande ombuigingen zien op de budgetten die al voor specifieke regelingen op de begroting van LVVN staan. De overige middelen zijn nog niet specifiek bestemd en worden daarom samen in één ombuiging opgenomen. Vanwege de juridische verplichtingen rondom de PAS-melders worden deze niet meegenomen in onderstaande maatregelen. Ombuigingen op flankerend beleid hebben een negatief effect op het draagvlak voor de stikstofaanpak.

6a. Afzien van middelen voor een sterk platteland
Deze maatregel buigt cumulatief 100 miljoen euro om door het schrappen van de middelen voor een «sociaal en economisch sterk platteland» ter vergroting van het draagvlak voor de stikstofmaatregelen. Met deze middelen kunnen bijvoorbeeld kleinschalige initiatieven en evenementen, recreatieve voorzieningen, nieuwe economische activiteiten (voor boeren en andere ondernemers), korte ketens/streekproducten, landschaps- en natuurkwaliteit en maatschappelijke voorzieningen in kleine kernen worden ondersteund.

6b. Niet continueren vestigingssteun jonge boeren
Deze maatregel buigt cumulatief 170 miljoen euro om door vanaf 2028 jonge boeren niet meer financieel te ondersteunen bij een bedrijfsovername. De Europese Commissie beoogt generatievernieuwing binnen de landbouwsector te stimuleren. Binnen de looptijd van het huidige Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB; tot en met 2027) heeft Nederland de Europese subsidie van 25.000 euro per overname van een agrarisch bedrijf door een jonge ondernemer opgehoogd tot 80.000 euro. In het coalitieakkoord van het kabinet-Jetten is afgesproken deze ophoging te continueren tot en met 2035. Bij de hier voorgestelde maatregel vervalt de subsidieregeling volledig: bij het stopzetten van nationale cofinanciering stopt ook Europese steun. Pensionerende agrariërs zullen daardoor naar verwachting hun bedrijf minder vaak overdragen aan een jonge opvolger en vaker verkopen aan een concurrent met uitbreidingsambities of participeren in een beëindigingsregeling.

6c. Schrappen extra stimulans voor biologische landbouw buiten zones rond natuurgebieden
Deze maatregel buigt cumulatief 43 miljoen euro om door af te zien van de intensivering van het stimuleringsbeleid voor biologische voedselproductie. Dit programma probeert, onder andere, de vraag van biologische producten te stimuleren en vergoedt certificeringskosten deels. Dit moet bijdragen aan de doelstelling dat in 2030 15% van het landbouwareaal gebruikt wordt voor biologische productie. Nu is dat nog ongeveer 5%. Het is onwaarschijnlijk dat deze middelen in significante mate bepalend zijn voor de benodigde verdrievoudiging van dit areaal. In plaats daarvan zou ervoor kunnen worden gekozen om de in het kader van de stikstofaanpak beoogde bufferzones rondom

kwetsbare natuurgebieden gecertificeerde biologische landbouw verplicht te stellen. Gezamenlijk bestrijken deze gebieden bijna 10% van het landbouwareaal. Financiële ondersteuning voor boeren in deze zones wordt reeds gedekt uit de middelen voor de gebiedsgerichte inzet van de stikstofaanpak.

6d. Geen extra middelen naar het Investeringsfonds duurzame landbouw (IDL)
Deze maatregel buigt cumulatief 43 miljoen euro om op extra investeringen in het IDL. Vanuit het IDL kunnen boeren financiering onder gunstige voorwaarden krijgen voor investeringen die zij doen in de integrale omschakeling naar een duurzamere bedrijfsvoering. Ook na deze ombuiging zullen agrarische ondernemers moeten voldoen aan geldende en toekomstige duurzaamheidseisen, maar kan het zijn dat door de verminderde financiering uit het IDL minder agrariërs een extra stap zetten bovenop of in anticipatie op duurzaamheidsnormen.

6e. Schrappen nog niet definitief bestemde middelen flankerend en overig beleid
Deze maatregel buigt 462 miljoen euro incidenteel (cumulatief tot en met 2035) en 47 miljoen euro structureel om op de middelen die gereserveerd staan voor flankerend en overig beleid maar nog niet in de begroting aan specifieke maatregelen zijn gekoppeld. Deze middelen hebben meestal geen direct doelbereik voor de stikstofopgave maar dienen ter flankering van het gevoerde beleid. Bijvoorbeeld ter verlichting van de sociaal-maatschappelijke effecten van de stikstofopgave of voor ondersteuning van uitvoering en handhaving.

Overig landbouw- en visserijbeleid

Buiten de maatregelen die hierboven zijn benoemd met directe gevolgen voor de stikstofaanpak, is het ook mogelijk om regulier landbouw- en visserijbeleid om te buigen. Voor invoering van onderstaande maatregelen is geen wetswijziging vereist. Ombuigingsoptie 7 is een maatregel op het gebied van mestbeleid, optie 8 is een maatregel op het terrein van kennis en innovatie, opties 9 en 10 zijn maatregelen op het gebied van visserij.

7. Schrappen investering in RENURE
Deze maatregel buigt vanaf 2027 incidenteel 94 miljoen euro om door de aangekondigde stimuleringsregeling voor RENURE te schrappen. RENURE is een recent door de Europese Commissie toegestane techniek die het mogelijk maakt kunstmestvervangers te vervaardigen uit dierlijke mest (Recovered Nitrogen from manURE). Door de kabinetten Schoof en Jetten zijn middelen vrijgemaakt om het opzetten van productielocaties voor RENURE te stimuleren, met een geplande eerste openstelling eind 2026 of begin 2027. Het stimuleren van het opschalen van RENURE-productiecapaciteit draagt bij aan het verlichten van het mestoverschot in Nederland, en daarmee het verlagen van de mestafzetkosten voor veehouders. Het wel of niet stimuleren van RENURE als vervanging voor kunstmest heeft geen significante effecten op de landelijke stikstofuitstoot.

8. Schrappen investering in robotisering en digitalisering
Deze maatregel buigt vanaf 2027 cumulatief 36 miljoen euro om door publieke investeringen in het innovatieprogramma robotisering te schrappen. Het innovatieprogramma is gericht op het verkleinen van het arbeidstekort in de landbouwsector door inzet van robots en verhoging van de efficiëntie van voedselproductie (precisielandbouw). Bij Voorjaarsnota 2025 is hiervoor 75 miljoen euro beschikbaar gesteld, hiervan is 36 miljoen euro nog onverplicht. Het schrappen van de rest van deze middelen kan een vertragend effect hebben op verduurzaming en innovatie.

9. Stopzetten saneringsregeling garnalenvisserij
Deze maatregel buigt in 2027 incidenteel 15 miljoen euro om door geen saneringsregeling open te stellen voor de garnalenvisserij. Er is in totaal 49,5 miljoen euro gereserveerd voor deze regeling, waarvan circa 15 miljoen euro nog niet juridisch verplicht is. De regeling komt voort uit de verwachting dat vanuit natuurbelang visgronden, onder meer in de Waddenzee en in de Noordzeekustzone, gesloten gaan worden. Hierdoor zouden er te weinig visgronden overblijven voor het huidige aantal vissers. Deze ombuiging stelt voor om de garnalenvisserij niet verder te ondersteunen bij de sanering.

10. Schrappen investering in visserij
Deze maatregel stelt voor om geen extra investering te doen in de visserijsector. Voor ondersteuning aan de visserijsector is 40 miljoen euro nog niet juridisch verplicht (incidenteel tot en met 2030). De eerste besparing vindt per 1 januari 2027 plaats. Dit budget wordt momenteel ingezet voor onder meer het stimuleren van innovatie, investeren in verduurzaming, toekomstvisie garnalenvisserij, visakkers en een versterkte inzet internationaal.

Subsidies verduurzaming en klimaat

LVVN verstrekt een aantal subsidies met betrekking tot het tegengaan van klimaatverandering. Zo draagt LVVN bij aan de subsidiëring van wind op zee en heeft LVVN uit het Klimaat- en energiefonds middelen ontvangen om de glastuinbouw te ondersteunen. Er kan voor worden gekozen deze activiteiten minder te subsidiëren. Klimaatdoelen kunnen ook behaald worden door middel van normerende of beprijzende maatregelen.

11. Korten inpassingskosten Wind op zee
Deze maatregel buigt incidenteel 158 miljoen euro om op de middelen voor natuurversterking Noordzee (72 miljoen euro) en duurzame voedselvoorziening uit zeevisserij (86 miljoen euro). Bij het aanwijzen van windenergiegebieden is in het Programma Noordzee 2022-2027 besloten tot een maatregelenpakket. Daarvoor is 1,7 miljard euro gereserveerd uit het Klimaat- en energiefonds. Deze middelen zijn destijds overgeheveld naar de ministeries van EZK, IenW en LVVN. Voor LVVN is er in totaal 345 miljoen euro beschikbaar gesteld. Het korten op deze middelen betekent dat er minder natuurherstel op zee zal plaatsvinden en er geen middelen zijn voor de verdere transitie naar een duurzamere voedselwinning uit zee, wat zijn weerslag heeft op de invulling van de biodiversiteitsdoelen.

11a. Korten inpassingskosten wind op zee: Natuurversterking Noordzee
In de periode 2027 tot en met 2030 kan circa 72 miljoen euro omgebogen worden voor de versterking van de Noordzee ecosystemen. Deze middelen zijn nog niet juridisch verplicht. Voor de versterking Noordzee ecosystemen gaat het onder andere om experimenten natuurversterkingsplannen en soortbeschermingsplannen voor vissen, vogels, zeezoogdieren en bodemdieren. Ook het ontwikkelen en uitvoeren van concrete natuurversterkingsmaatregelen valt hieronder. Het programma Natuurversterking Noordzee is aanvullend op de al verplichte wettelijke maatregelen om schade aan de natuur te voorkomen.

11b. Korten inpassingskosten wind op zee: Duurzame voedselvoorziening uit zee
In de periode 2027 tot en met 2030 kan 86 miljoen euro worden omgebogen voor de transitie naar duurzame voedselvoorziening uit zee, die nog niet juridisch verplicht zijn. Deze middelen zijn onder andere bedoeld voor onderzoek, innovatie en verschillende lokale plannen die zich richten op het behoud en verduurzaming van de visserij en op het behoud van het sociaal-cultureel erfgoed.

12. Verlagen Klimaatfondsbudget glastuinbouw
Deze maatregel verlaagt de middelen uit het Klimaat- en energiefonds voor de glastuinbouw. Er zijn twee varianten om te korten op subsidiering van de glastuinbouw: 1. Korten op het budget voor warmte-infrastructuur (12a); en 2. korten op het budget voor de Energie-efficiëntieglastuinbouw (12b). Korten op deze budgetten kan betekenen dat er minder reductie van CO_2 plaatsvindt en het de sector niet lukt om onder haar plafond te komen. Haalt de glastuinbouw haar klimaatdoel in 2030 niet, dan zal er meer druk komen te liggen op andere sectoren om emissies te reduceren.

12a. Korten op Klimaatfondsbudget voor warmte-infrastructuur glastuinbouw
Vanuit het Klimaat- en energiefonds is cumulatief 300 miljoen euro beschikbaar gesteld voor de warmte-infrastructuur glastuinbouw (SWiG) voor de periode 2024-2030. In de periode 2027-2031 kan er cumulatief 150 miljoen euro omgebogen worden. Het PBL kent geen zelfstandig CO2-emissiereductie effect toe aan deze maatregel, om overlap met effecten van de productie van CO2-vrije energie te voorkomen. De maatregel heeft daarom geen effect voor de berekeningen van het doelbereik. Wel kan het feitelijk leiden tot minder CO2-emissiereductie. Korten op deze regeling verandert daarnaast de balans tussen beprijzen en subsidiëren en komt terug op de afspraken die zijn gemaakt in het Convenant Energietransitie Glastuinbouw.

12b. Korten op Klimaatfondsbudget voor EG-regeling glastuinbouw
Vanuit het Klimaat- en energiefonds is cumulatief 200 miljoen euro beschikbaar gesteld voor de glastuinbouw voor de periode 2024-2030 voor de regeling voor de Energie-efficiëntie Glastuinbouw (EG), waarvan 138 miljoen euro juridisch verplicht is. Voor de periode 2027-2030 betekent dit dat er 62 miljoen euro kan worden omgebogen. Volgens het PBL is met het totale budget een CO2 reductie van 0,53 tot 0,64 megaton in 2030 plausibel. Met deze ombuiging komt die reductie onder druk te staan. Korten op deze regeling verandert daarnaast de balans tussen beprijzen en subsidiëren en komt terug op de afspraken die zijn gemaakt in het Convenant Energietransitie Glastuinbouw.

Bijdragen aan agentschappen, zelfstandige bestuursorganen en kennisinstellingen

LVVN ondersteunt een aantal onderzoeksinstellingen zoals Wageningen Universiteit en het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM). De bijdragen aan deze instellingen kunnen worden teruggebracht. Dit heeft gevolgen voor de taken die deze instellingen voor LVVN kunnen uitvoeren.

13. Verlagen onderzoeksbudgetten kennisinstituten
Deze maatregel kort op de onderzoeksbudgetten die naar Wageningen Research en het RIVM gaan. Het doel van dit budget is om kennisonderbouwing voor beleid te faciliteren. Op de korte termijn is een korting lastig te realiseren omdat veel van de begrote uitgaven zijn vastgelegd in meerjarige financiële afspraken of wettelijk verplicht zijn. Het vroegtijdig korten van deze financiering brengt dus een financieel en juridisch risico met zich mee. Een generieke korting van 20% op het onderzoeksbudget (van niet-wettelijke taken) vanaf 2028 levert structureel 7 miljoen euro op. Het korten van onderzoeksbudgetten kan effect hebben op de kwaliteit van het gevoerde beleid.

3.17 Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening

De programmabegroting 'Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening' (VRO) van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) bedraagt in 2027 10,2 miljard euro en daalt naar 9,9 miljard euro in 2031. Het grootste gedeelte van het budget is voor volkshuisvesting (in 2027 8,4 miljard euro en loopt op tot 9 miljard euro in 2029, om vervolgens gestaag te dalen tot 8,8 miljard euro in 2031). Bijna dit gehele budget wordt aan de huurtoeslag uitgegeven. Een andere grote (incidentele) uitgavenpost zijn de instrumenten op het terrein van de energietransitie gebouwde omgeving (1,3 miljard euro in 2027, aflopend tot 0,5 miljard euro in 2031). Kleinere uitgavenposten betreffen de uitvoering van het Rijksvastgoedbedrijf (circa 0,3 miljard euro per jaar en 0,4 miljard euro in 2031) en ruimtelijke ordening en de Omgevingswet (circa 0,2 miljard euro per jaar).

Tabel 32 Ombuigingen Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
	Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening							
1	Ombuigen intensiveringen woningbouw	0	– 753	– 1.635	– 1.320	– 1.109	0	–
1a	*W.v. Realisatiestimulans*	0	– 425	– 434	– 460	– 380	0	2037
1b	*W.v. Woningbouwimpuls*	0	– 100	– 100	– 125	– 125	0	2036
1c	*W.v. Regeling Huisvesting Aandachtsgroepen (RHA)*	0	– 25	– 75	– 65	– 65	0	2036
1d	*W.v. Grootschalige woningbouwlocaties*	0	0	– 560	– 220	– 70	0	2034
1e	*W.v. Grondfaciliteit*	– 100	– 100	– 100	– 90	– 90	0	2032
1f	*W.v. Innovatie en Opschalen woningbouw (IOP)*	0	– 21	– 47	– 31	– 29	0	2036
1g	*W.v. Stimuleringsregeling Ontmoetingsruimten in Ouderenhuisvesting*	0	– 37	– 38	– 36	– 36	0	2043
1h	*W.v. Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid (NPLV)*	0	0	– 136	– 136	– 136	0	2036
1i	*W.v. Stimuleringsregeling Zorggeschikte woningen*	0	– 33	– 33	– 33	– 59	0	2043
1j	*W.v. Objectsubsidies middenhuur*	0	0	– 100	– 100	– 100	0	2034
1k	*W.v. Nationaal Fonds Betaalbare Koopwoningen*	0	– 13	– 13	– 25	– 20	0	2035
2	Beëindigen Stimuleringsregeling Flex- en Transformatiewoningen	0	– 89	– 66	0	0	0	2030
3	Korting op Nationale Geo-Informatie Infrastructuur (NGII) doorontwikkeling	0	– 3	– 3	– 3	– 3	– 3	2028
4	Korting op ruimtelijk instrumentarium	0	– 1	– 1	– 1	– 1	– 1	2028
5	Korting digitale voorzieningen omgevingswet (DSO-LV en IPLO)	0	– 9	– 8	– 8	– 7	– 7	2031
6	Stopzetten Ruimtelijke Omgeving subsidie RVB voor gebiedsverkenning	0	– 2	– 2	– 2	– 2	– 2	2028
	Uitvoering Rijksvastgoedbeleid	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
7	Beëindiging Programma Groene Innovatie (PGI)	0	– 3	– 3	– 3	– 3	– 3	2028
	Energietransitie gebouwde omgeving en bouwkwaliteit	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
8	Afschaffen Subsidie Verduurzaming en Onderhoud Huurwoningen (SVOH)	0	– 25	– 21	– 23	– 14	– 2	2032

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)								
9	Afschaffen Subsidie Verduurzaming voor Verenigingen van Eigenaars (SVVE)	0	– 28	– 11	– 19	0	0	2031
10	Afschaffen subsidies t.b.v. CO2-vrije gebouwde omgeving	0	– 12	– 8	– 9	– 16	– 12	2032
11	Afschalen subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed (DUMAVA)	0	– 93	– 58	– 45	– 59	0	2032
12	Afschaffen subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed (DUMAVA)	0	– 313	– 195	– 153	– 197	0	2032

	Huurtoeslag	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
13	Verlagen en harmoniseren aftoppingsgrens voor alle huishoudens	0	0	– 10	– 10	– 10	– 10	2029
14	Verhogen basishuur/eigenbijdrage met 10 euro per maand	0	– 15	– 190	– 190	– 190	– 190	2029
15	Verhogen basishuur/eigenbijdrage door verhoging afbouwpercentage 1 procentpunt	0	– 5	– 55	– 55	– 55	– 55	2029
16	Vermogensbijdrage van 10 procent (vrijstelling van 10.000 euro voor eenpersoonshuishoudens en 15.000 euro voor meerpersoonshuishoudens)	0	0	– 90	– 90	– 90	– 90	2029
17	Afschaffen Overgangsrecht onzelfstandige wooneenheden	0	0	– 8	– 12	– 16	– 16	2031
18	Verlagen van kwaliteitskortingspercentage met 5 procentpunt	0	0	– 160	– 165	– 175	– 175	2031
19	Bevriezen wettelijke indexaties huurgrenzen (2028)	0	0	– 120	– 125	– 130	– 130	2031
20	Terugdraaien Wet vereenvoudiging huurtoeslag	0	0	– 150	– 150	– 150	– 150	2029
21	Schrappen verhoging huurtoeslag	0	0	– 500	– 500	– 500	– 500	2029
22	Verlaging van de minimuminkomensgrens (1.000 euro eenpersoons, 2.000 euro meerpersoons)	0	0	– 245	– 255	– 260	– 260	2031
23	Korting Dienst voor de Huurcommissie	0	– 3	– 3	– 3	– 3	– 3	2028

Woningmarkt en Ruimtelijke Ordening

De programmabegroting VRO kent verscheidene stimuleringsinstrumenten, zoals de realisatiestimulans, de Woningbouwimpuls (WBI) en het Gebiedsbudget. Deze regelingen kennen allemaal een incidenteel karakter en lopen de komende jaren af.

1. Ombuigen intensiveringen woningbouw
Deze maatregel draait de beschikbare middelen op de VRO-begroting voor diverse woningbouwregelingen vanaf 2028 terug. Dit betreft middelen vanuit zowel het Hoofdlijnenakkoord Schoof als Coalitieakkoord Jetten. Over deze middelen zijn bestuurlijke afspraken gemaakt op de Woontop. Door om te buigen op deze middelen vanaf 2027 kan tot en met 2042 cumulatief incidenteel 9,9 miljard euro worden bespaard. Deze maatregel buigt vrijwel het gehele subsidiebudget om versnelling van de woningbouw te stimuleren om. Mogelijk worden hierdoor minder woningen gebouwd in Nederland. De ombuiging is hieronder ook opgesplitst per maatregel:

1a. Realisatiestimulans
De Realisatiestimulans (RS) is een regeling waarbij gemeenten een Rijksbijdrage van 7.000 euro per betaalbare woning krijgen waarvan de bouw is gestart. Door om te buigen op de RS kan in 2028 tot en met 2036 cumulatief incidenteel 3,6 miljard euro worden bespaard.

1b. Woningbouwimpuls
De Woningbouwimpuls (WBI) is een regeling die de onrendabele top van woningbouwprojecten subsidieert voor een gemiddelde Rijksbijdrage van 6.000 euro per woning. Door om te buigen op de WBI kan in 2028 tot en met 2036 cumulatief incidenteel 850 miljoen euro worden bespaard.

1c. Regeling Huisvesting Aandachtsgroepen
De Regeling Huisvesting Aandachtsgroepen (RHA) ziet toe op de bouw van onzelfstandige woningen voor doelgroepen zoals studenten. Door om te buigen op de RHA kan in 2028 tot en met 2036 cumulatief incidenteel 490 miljoen euro worden bespaard.

1d. Grootschalige woningbouwlocaties
Deze middelen worden gebruikt om een aantal problemen (o.a. publieke onrendabele top, netcongestie en bodem/water) op te lossen bij de 21 al aangewezen locaties en voor het aanwijzen van vijf nieuwe locaties op korte termijn en vijf nieuwe locaties op middellange termijn (totaal 31 locaties). Door om te buigen op grootschalige woningbouwlocaties kan in 2028 tot en met 2033 cumulatief incidenteel 940 miljoen euro worden bespaard.

1e. Grondfaciliteit
Er staan middelen gereserveerd op de VRO-begroting voor het uitwerken van een Grondfaciliteit. De Grondfaciliteit is bedoeld om gemeenten te ondersteunen bij het aankopen en inzetten van grond ten behoeve van woningbouw. Door om te buigen op de grondfaciliteit kan in de periode van 2027 tot en met 2031 cumulatief incidenteel 480 miljoen euro worden bespaard.

1f. Innovatie en Opschalen woningbouw (IOP)
Onder het opschalen van woningbouw valt onder andere het stimuleren van fabrieksmatig bouwen en het stimuleren van innovatie op het gebied van woningbouw. Door om te buigen op het IOP kan in 2028 tot en met 2035 cumulatief incidenteel 245 miljoen euro worden bespaard.

1g. Stimuleringsregeling Ontmoetingsruimten in Ouderenhuisvesting
De Stimuleringsregeling Ontmoetingsruimten in Ouderenhuisvesting (SOO) ondersteunt de bouw of verbouwing van nieuwe gemeenschappelijke ontmoetingsruimten in geclusterde woonvormen. Door om te buigen op de SOO kan in 2028 tot en met 2042 387 miljoen euro worden bespaard.

1h. Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid (NPLV)
Het NPLV is gericht op herstructurering en het verminderen van energiearmoede in kwetsbare wijken. Door om te buigen op het NPLV kan in 2029 tot en met 2035 cumulatief incidenteel 947 miljoen euro worden bespaard.

1i. Stimuleringsregeling Zorggeschikte woningen
De stimuleringsregeling Zorggeschikte woningen (SZGW) ondersteunt woningcorporaties en zorgaanbieders sociale huurwoningen voor ouderen te bouwen en transformeren. Door om te buigen op de SZGW kan in 2029 tot en met 2042 cumulatief incidenteel 551 miljoen euro worden bespaard.

1j. Objectsubsidies middenhuur
Een objectsubsidie voor middenhuur is een woninggebonden subsidie om de bouw van betaalbare (midden)huurwoningen voor private investeerders te stimuleren. Door om te buigen op de objectsubsidies middenhuur kan in 2029 tot en met 2033 cumulatief incidenteel 500 miljoen euro worden bespaard.

1k. Nationaal Fonds Betaalbare Koopwoningen
Het NFBK verstrekt startersleningen voor betaalbare nieuwbouw koopwoningen. Door om te buigen op het NFBK kan in 2028 tot en met 2034 cumulatief incidenteel 100 miljoen euro worden bespaard.

2. Beëindigen Stimuleringsregeling Flex- en Transformatiewoningen
Deze maatregel zet de Stimuleringsregeling Flex- en Transformatiewoningen (SFT) stop. Voorgaande jaren is er onderuitputting geweest op deze regeling. De regeling is sinds 2025 aangepast en verruimd. De maatregel vergt een ministeriële regeling. Het niet continueren levert in 2028 en 2029 incidenteel een besparing van cumulatief 155 miljoen euro op. Het stopzetten van deze regeling heeft mogelijk effect op de beschikbare huisvesting voor aandachtsgroepen en dat kan daarmee extra kosten voor de opvang van statushouders tot gevolg hebben.

3. Korting op Nationale Geo-Informatie Infrastructuur doorontwikkeling
Deze maatregel stelt een korting van 10% voor op het totaalbudget van de Nationale Geo-Informatie Infrastructuur (NGII), waarvoor in 2025 het budget is opgehoogd met circa 10 miljoen euro per jaar. Deze ombuiging heeft een budgettaire omvang van 3 miljoen euro per jaar structureel vanaf 2028. Verschillende overheden en overheidstaken maken gebruik van deze registraties. Deze maatregel kan gevolgen hebben voor de uitvoering.

4. Korting op ruimtelijk instrumentarium
Deze maatregel stelt voor om 10% te korten op het budget voor het ruimtelijk instrumentarium, waarvoor in 2025 circa 7 miljoen euro structureel aanvullend budget beschikbaar is gesteld. Dit betreft budget voor onder andere de totstandkoming van de (concept) Nota Ruimte, het inrichten van de evaluatiecommissie en financiële monitoring

voor de Omgevingswet, het programma Grondbeleid en diverse initiatieven die een bijdrage leveren aan de goede kwaliteit van de leefomgeving. Deze maatregel kan gevolgen hebben voor de uitvoering. Deze maatregel bespaart vanaf 2028 structureel 1 miljoen euro.

5. Korting digitale voorzieningen omgevingswet (DSO-LV en IPLO)
Deze maatregel beoogt een budgetkorting van 10% op de bijdragen aan Logius en Rijkswaterstaat voor de uitvoering van de omgevingswet. VRO verstrekt een bijdrage aan Logius voor het beheer en onderhoud van het Digitaal Stelsel Omgevingswet landelijke voorziening (DSO-LV). Verder wordt er een bijdrage gegeven aan Rijkswaterstaat voor het beheer van het Informatiepunt Leefomgeving (IPLO). Hiervoor is in 2025 40 miljoen euro incidenteel en 11 miljoen euro structureel toegevoegd aan de VRO begroting, bovenop de bestaande budgetten voor beheer en onderhoud van het DSO-LV en het IPLO. Deze ombuiging stelt een budgetkorting van 10% voor, wat een cumulatieve besparing van 32 miljoen euro oplevert tussen 2028 en 2031 en een structurele besparing van 7 miljoen euro vanaf 2031. De middelen voor beheer en doorontwikkeling van de DSO-LV zijn en worden interbestuurlijk (bij medeoverheden) opgehaald. Om deze ombuiging te realiseren moet onderhandeld worden met de medeoverheden over alternatieve financiering of het afschalen van dienstverlening.

6. Stopzetten Ruimtelijke Omgeving (RO) subsidie RVB voor gebiedsverkenning
Deze maatregel beëindigt de Ruimtelijke Omgeving (RO) bijdrage voor het Rijksvastgoedbedrijf (RVB). Deze middelen zijn bedoeld voor het (tijdelijke) regionaal ontwikkelprogramma, een structurele bijdrage aan het RVB voor gebiedsverkenningen, analyses en projecten met een maatschappelijke meerwaarde. Het stopzetten van de subsidie levert vanaf 2028 een structurele besparing op van circa 2 miljoen euro.

Uitvoering Rijksvastgoedbeleid

7. Beëindiging Programma Groene Innovatie (PGI)
Deze maatregel beoogt beëindiging van het Programma Groene Innovatie (PGI) in 2026. De bijdrage van de VRO-begroting aan het RVB voor rijkshuisvesting wordt dan met 3 miljoen euro verlaagd vanaf 2028. PGI zorgt ervoor dat groene innovaties ook binnen het Rijk verkend worden en er bij nieuwe projecten beter op duurzaamheid, circulariteit, energietransitie, klimaatadaptie en biodiversiteit ingezet kan worden. In deze ombuiging wordt alleen het structurele bedrag stopgezet. Vanaf 2028 levert de ombuiging structureel 3 miljoen euro op.

Energietransitie gebouwde omgeving en bouwkwaliteit

Het huidige klimaatbeleid in de sector gebouwde omgeving focust zich op energiebesparing en versnelling van de verduurzaming door middel van normeren, beprijzen en subsidiëren. Een keuze kan zijn om de verduurzaming van de gebouwde omgeving te bewerkstelligen met minder subsidiëring. Bij gelijkblijvende doelen komen de (niet EMU-saldo relevante) kosten meer bij de gebruiker of eigenaar, zoals woningeigenaren, vereniging van eigenaren, scholen en gemeenten in plaats van bij het Rijk te liggen.

Op de VRO-begroting staat 1,2 miljard euro in 2027 aflopend tot 0,5 miljard euro in 2031 voor de energietransitie in de gebouwde omgeving. In het Klimaat- en energiefonds staat aanvullend in totaal nog 25,4 miljoen euro gereserveerd voor de gebouwde omgeving van 2027 tot en met 2030. Ook staat er in het Klimaat- en energiefonds nog 16 miljoen euro gereserveerd voor biobased bouwen en 46 miljoen euro voor uitvoeringsmiddelen normering huur en utiliteitsbouw (perceel Vroege Fase Opschaling). Daarnaast staat er nog 1,7 miljard euro op de begroting van het ministerie van Klimaat en Groene Groei (KGG) voor de Investeringssubsidie duurzame energie en energiebesparing (ISDE) van 2027 tot en met 2031. Ombuigen op beleid dat gericht is op verduurzaming, zonder daarbij tegelijkertijd in te zetten op normeren of beprijzen, betekent dat het minder waarschijnlijk wordt dat Nederland de Europese doelen op het gebied van klimaat zal halen.

8. Afschaffen Subsidie Verduurzaming en Onderhoud Huurwoningen (SVOH)
Deze maatregel schaft de subsidieregeling Verduurzaming en Onderhoud Huurwoningen (SVOH) af. De SVOH biedt verhuurders (met uitzondering van woningcorporaties) de mogelijkheid om subsidie aan te vragen voor het nemen van energiebesparende maatregelen in bestaande huurwoningen. Met deze maatregel wordt de SVOH afgeschaft en worden private verhuurders alleen met normering (energielabels E, F en G moeten per 2029 uitgefaseerd zijn) verplicht om te verduurzamen. Regelgeving hierover wordt naar verwachting eind 2026 vastgelegd. Het gevolg van deze maatregel is dat verhuurders zelf meer kosten moeten maken voor het verduurzamen van hun huurwoningen. Het afschaffen van de SVOH vereist een wijziging in de subsidieregeling. Het afschaffen leidt in 2028 tot en met

2031 tot een besparing van cumulatief 83 miljoen euro. Daarnaast levert de ombuiging structureel 2 miljoen per jaar op vanaf 2032. Het deel uit de SVOH dat naar de inwoners uit Groningen en Noord-Drenthe gaat, is in mindering gebracht op de reeks. Deze inwoners maken gebruik van de SVOH voor de verduurzaming van hun woning. Door de maatregelen uit de kabinetsreactie op de parlementaire enquête aardgaswinning Groningen (PEGA) krijgen zij de kosten voor verduurzaming van hun woning deels of zelfs volledig vergoed, waarbij het eerste gedeelte gefinancierd wordt uit de SVOH en daarbovenop PEGA-middelen worden ingezet.

9. Afschaffen Subsidie Verduurzaming voor Verenigingen van Eigenaars (SVVE)
Deze maatregel schaft de Subsidieregeling Verduurzaming voor Verenigingen van Eigenaars (SVVE) af. De SVVE is specifiek bestemd voor VvE's, woonverenigingen of wooncoöperaties die hun gebouw(en) willen verduurzamen, en komt vooral ten gunste van huishoudens met een laag inkomen. Het gevolg van deze maatregel is dat VvE's, woonverenigingen of wooncoöperaties zelf meer kosten moeten maken voor het verduurzamen van hun gebouw(en). Het afschaffen van de SVVE vereist een wijziging in de subsidieregeling. Het afschaffen van deze subsidie leidt in 2028 tot en met 2030 tot een incidentele besparing van cumulatief 58 miljoen euro. Het deel uit de SVVE dat naar de inwoners uit Groningen en Noord-Drenthe gaat, is in mindering gebracht op de reeks. Deze inwoners maken gebruik van de SVVE voor de verduurzaming van hun woning. Door de maatregelen uit de kabinetsreactie op de parlementaire enquête aardgaswinning Groningen (PEGA) krijgen zij de kosten voor verduurzaming van hun woning deels of zelfs volledig vergoed, waarbij het eerste gedeelte gefinancierd wordt uit de SVVE en daarbovenop PEGA-middelen worden ingezet.

10. Afschaffen subsidies t.b.v. CO2-vrije gebouwde omgeving
Met deze maatregel worden subsidies voor meerdere innovatieprogramma's gericht op een CO2-vrije gebouwde omgeving afgeschaft. Het gaat om het Meerjarig Missiegedreven Innovatieprogramma (MMIP), de Demonstratie Energie- en Klimaatinnovatie (DEI), de MOOI-regeling (Missiegedreven Onderzoek, Ontwikkeling en Innovatie) en het Kennis en Innovatieplatform maatschappelijk vastgoed (KIP). Het afschaffen van deze subsidies vereist een wijziging in de desbetreffende regelingen. Het afschaffen van de subsidies ten behoeve van innovatie in de bouw leidt van 2028 tot en met 2031 tot een incidentele besparing van cumulatief 45 miljoen euro, waarvan 6 miljoen euro uit het Klimaat- en energiefonds beschikbaar is gesteld. De maatregel levert vanaf 2032 structureel 12 miljoen euro per jaar op.

11. Afschalen subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed (DUMAVA)
Deze maatregel beoogt een korting op de subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed (DUMAVA) door enkel in te zetten op integrale verduurzaming. De DUMAVA kan aangevraagd worden voor het verduurzamen van maatschappelijk vastgoed, zoals scholen, zorginstellingen en buurthuizen. In de regeling is een subsidieplafond opgenomen voor losse maatregelen (30% van het budget) en voor integrale verduurzaming (70% van het budget). Om ervoor te zorgen dat er in één keer grotere duurzaamheidstappen gezet worden, kan ervoor worden gekozen om de subsidieregeling enkel in te zetten voor grote integrale verduurzamingsaanpakken. Daarmee kan 30 procent van het budget bespaard worden op de DUMAVA-subsidie. De maatregel kan ertoe leiden dat maatschappelijk vastgoed minder wordt verduurzaamd en betekent tevens dat eigenaren van maatschappelijk vastgoed, waaronder gemeenten, meer eigen kosten maken voor verduurzamingsmaatregelen. Deze ombuiging levert van 2028 tot en met 2031 een incidentele besparing op van cumulatief 255 miljoen euro. Na 2031 is er geen budget meer voor de DUMAVA-subsidie. Het afschalen van de DUMAVA-subsidie vereist een wijziging in de subsidieregeling.

12. Afschaffen subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed (DUMAVA)
Deze maatregel beoogt het afschaffen van de subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed (DUMAVA). Dit levert van 2028 tot en met 2031 een cumulatieve besparing op van 858 miljoen euro. De maatregel kan ertoe leiden dat maatschappelijk vastgoed minder wordt verduurzaamd en betekent tevens dat eigenaren van maatschappelijk vastgoed, waaronder gemeenten, meer eigen kosten maken voor verduurzamingsmaatregelen. Het afschaffen van de DUMAVA-subsidie vereist een wijziging in de subsidieregeling.

Huurtoeslag

De huurtoeslag is een bijdrage in de huurkosten voor huurders met een laag inkomen. Voor 2027 is 6,7 miljard euro voor de huurtoeslag begroot, tot 7,6 miljard euro in 2031. De hoogte van de huurtoeslag voor de huurder is afhankelijk van het inkomen van de huurder, de huishoudsamenstelling en de betaalde huur. De huurtoeslag compenseert een deel van de (reken)huur voor de huurder. In de huurtoeslag wordt een onderscheid gemaakt tussen een- , twee- en meerpersoonshuishoudens. Huishoudens met een inkomen op of onder de

minimuminkomensgrens ontvangen de maximale huurtoeslag die past bij hun huur. Voor huishoudens met een hoger inkomen wordt de maximale huurtoeslag geleidelijk afgebouwd met een inkomensafhankelijke afbouw vanaf de minimuminkomensgrens. Tussen de minimale basishuur (inkomensafhankelijke eigen bijdrage) en de kwaliteitskortingsgrens wordt 100 procent van de betaalde huur vergoed. Tussen de kwaliteitskortingsgrens en aftoppingsgrenzen wordt 65 procent vergoed, en tussen de aftoppingsgrenzen en de maximale huurgrens 40 procent.

De maximale huurprijsstijging in het gereguleerde segment wordt jaarlijks vastgesteld. In beginsel is deze stijging gemaximeerd op de inflatie- of CAO loonontwikkeling plus een eventuele opslag. Door een lagere maximale huurprijsstijging vast te stellen, kunnen zowel de huren als de huurtoeslaguitgaven worden gedrukt. Deze maatregel is in het verleden vaker getroffen. Zo is in de Nationale Prestatieafspraken (NPA) van 2022 bijvoorbeeld voor het lagere gereguleerde segment - ten behoeve van de betaalbaarheid - de toegestane huurverhoging voor 2023 tot en met 2025 vastgesteld op de Cao-loonontwikkeling in plaats van inflatie. In de NPA van 2024 is afgesproken dat de huur stijgt met de gemiddelde inflatie van de afgelopen 3 jaar. Om de huren en huurtoeslag te drukken kan gekozen worden voor (beperkte) huurprijsmatiging. Maatregelen die toezien op lagere huren en lagere huurtoeslag hebben negatieve effecten op de inkomsten en daarmee de investeringscapaciteit van woningcorporaties en particuliere verhuurders. Maatregelen die de huurtoeslag verlagen hebben een negatief effect op de koopkracht van huurders. In de berekeningen van onderstaande maatregelen is geen rekening gehouden met eventuele uitvoeringskosten.

13. Verlagen en harmoniseren aftoppingsgrens voor alle huishoudens
Met deze maatregel vervalt de hoge aftoppingsgrens in de huurtoeslag. De huurtoeslag kent een onderscheid tussen de lage aftoppingsgrens voor een- of tweepersoonshuishoudens (713,02 euro in 2026) en de hoge aftoppingsgrens voor 3 of meer persoonshuishoudens (764,14 euro in 2026). Als de hoge aftoppingsgrens komt te vervallen wordt de berekening van de huurtoeslag eenvoudiger en wordt een besparing gerealiseerd. Deze maatregel vergt een wetswijziging en levert een structurele besparing op van circa 10 miljoen euro vanaf 2029. De aftoppingsgrenzen binnen de huurtoeslag worden gebruikt voor het passend toewijzen. Passend toewijzen - waartoe corporaties verplicht zijn - resulteert bij deze maatregel daardoor in lagere huurinkomsten voor woningcorporaties en heeft een negatief effect op de investeringscapaciteit. De maatregel heeft tevens een negatief effect op de koopkracht van drie- of meerpersoonshuishoudens die huurtoeslag ontvangen. De reeks loopt na 2031 verder op door prijsontwikkelingen.

Verkleinen huurtoeslaginstrument door verhogen basishuur/eigen bijdrage

Alle ontvangers betalen een basishuur, waarover zij geen huurtoeslag ontvangen. Daarnaast bouwt de huurtoeslag inkomensafhankelijk af. Er kan worden omgebogen op de huurtoeslag door deze eigen bijdrage te verhogen. In de berekeningen van onderstaande maatregelen is geen rekening gehouden met eventuele uitvoeringskosten.

14. Verhogen basishuur/eigen bijdrage met 10 euro per maand
Met deze maatregel wordt de basishuur in de huurtoeslag verhoogd met 10 euro per maand. De basishuur is het deel van de huur dat de huurder volledig zelf betaalt. In de afgelopen jaren is de basishuur juist stapsgewijs verlaagd met als doel om de koopkracht van lagere inkomens te verbeteren. Deze maatregel vergt een wetswijziging, de reeks gaat uit van invoering per 2029. Een verhoging van de basishuur met 10 euro levert een besparing op van circa 190 miljoen euro structureel. Een verhoging heeft een negatief effect op de koopkracht van huishoudens die huurtoeslag ontvangen. Verdere ophoging levert een grotere besparing op en grotere inkomenseffecten.

15. Verhogen basishuur/eigenbijdrage door verhoging van het afbouwpercentage met 1 procentpunt
Met deze maatregel wordt het afbouwpercentage van de huurtoeslag met 1 procentpunt verhoogd. In de huidige systematiek wordt de huurtoeslag geleidelijk afgebouwd met 27% (eenpersoonshuishoudens) of 22% (meerpersoonshuishoudens) zodra het huishoudinkomen boven de minimuminkomensgrens ligt. Met een hoger afbouwpercentage daalt de huurtoeslag sneller voor elke euro extra inkomen. Deze maatregel vergt een wetswijziging en de reeks gaat uit van invoering per 2029. De verhoging leidt tot een structurele besparing van circa 55 miljoen euro. De maatregel heeft een negatief effect op de koopkracht van huishoudens die huurtoeslag ontvangen, en verhoogt de marginale druk. De reeks loopt na 2031 verder op door prijsontwikkelingen.

16. Vermogensbijdrage van 10 procent (vrijstelling van 10.000 euro voor eenpersoonshuishoudens en 15.000 euro meerpersoonshuishoudens)
Deze maatregel introduceert een rekeninkomen voor vermogen bij de huurtoeslag. Dit rekeninkomen bestaat dan uit het inkomen, zoals in de huidige systematiek, plus 10 procent van het vermogen van een huishouden op jaarbasis. Hiervoor wordt het vastgestelde vermogen zoals bekend bij de Belastingdienst gebruikt. Dit leidt tot een hogere eigen bijdrage van vermogende huishoudens. De eerste 10.000 euro vermogen voor een eenpersoonshuishouden en 15.000 euro vermogen voor een meerpersoonshuishouden worden in deze maatregel vrijgesteld. De huidige huurtoeslagsystematiek kent een vermogenstoets waarbij het recht op huurtoeslag vervalt voor een eenpersoonshuishouden bij een vermogen van 38.479 euro (2026) en voor een meerpersoonshuishouden bij een vermogen van 76.958 euro (2026). Deze maatregel vergt een wetswijziging en de reeks gaat uit van invoering per 2029. Deze maatregel leidt tot een structurele besparing van circa 90 miljoen euro. Deze berekening is gemaakt met behulp van het WoonOnderzoek Nederland (WoON) uit 2024 en wijkt hiermee af van de overige reeksen die met de huurtoeslagraming zijn berekend (vanwege niet-beschikbare informatie). Deze maatregel heeft minder effect op de betaalbaarheid dan een inkomensafhankelijke verhoging van de eigen bijdrage en beïnvloedt de marginale druk niet. Wel leidt deze maatregel tot toenemende complexiteit, wordt de huurtoeslag minder begrijpelijk en nemen de uitvoeringlasten toe. Daarnaast betreft het een systeemwijziging die moet worden ingepast door Dienst Toeslagen. Uitvoeringslasten kunnen de daadwerkelijke besparing lager maken.

17. Afschaffen Overgangsrecht onzelfstandige wooneenheden
Met deze maatregel wordt de uitzondering op het niet ontvangen van huurtoeslag voor onzelfstandige huurwoningen afgeschaft. In de regel bestaat voor huurders van onzelfstandige wooneenheden geen recht op huurtoeslag. Een uitzondering hierop betreft de 'overgangsregeling voor huurtoeslag voor onzelfstandige wooneenheden'. Deze overgangsregeling dateert uit 1997. Huurders (veelal studenten) van onzelfstandige wooneenheden die deel uitmaken van woongebouwen die al zijn aangewezen, bleven onder de Huursubsidiewet en later onder de Wet op de huurtoeslag in aanmerking komen voor huurtoeslag. Een maatregel ter vereenvoudiging van de huurtoeslag is om dit overgangsrecht te laten vervallen. Het gaat om circa 16.000 wooneenheden. De maatregel behoeft een wetswijziging en de reeks gaat uit van invoering per 2029. Dit levert een structurele besparing van 16 miljoen euro vanaf 2031.

18. Verlagen kwaliteitskortingspercentages met 5 procentpunt
Met deze maatregel worden de kwaliteitskortingspercentages met 5 procentpunt verlaagd. Binnen de huurtoeslagsystematiek worden verschillende delen van de huurprijs op een andere manier vergoed via de huurtoeslag. Van de kwaliteitskortingsgrens tot aftoppingsgrenzen wordt 65 procent vergoed en tussen de aftoppingsgrens en de maximale huurgrens wordt 40 procent vergoed. Verlaging van deze percentages levert een besparing op. De maatregel vergt een wetswijziging en de reeks gaat uit van invoering per 2029. De maatregel resulteert in een besparing van circa 175 miljoen euro vanaf 2031. In theorie stimuleert de systematiek van de kwaliteitskortingspercentages huishoudens om een passende woning te kiezen. Met de huidige krapte op de woningmarkt is de keuzevrijheid van huishoudens voor een meer passende woning echter zeer beperkt. De reeks in de tabel is oplopend en loopt na 2031 verder op door prijsontwikkelingen.

19. Bevriezen wettelijke indexaties huurgrenzen (2028)
Met deze maatregel wordt een aantal indexaties van huurgrenzen bevroren. Binnen de huurtoeslagsystematiek vindt jaarlijks een aantal wettelijke indexaties plaats, waaronder de maximum huurgrens, de kwaliteitskortingsgrens en de aftoppingsgrenzen. Door de indexatiesystematiek bewegen deze grenzen mee met inflatie (maximumhuurgrens) en de gerealiseerde huurprijsstijging (kwaliteitskortingsgrens en aftoppingsgrenzen) en ontvangt de huurder bij een huurprijsstijging hetzelfde percentage huurtoeslag ten opzichte van de huur. Indien deze grenzen worden bevroren, ontvangen huurtoeslaghouders minder huurtoeslag bij stijgende huren en worden zo de huurtoeslaguitgaven gedrukt. Deze maatregel vergt een wetswijziging en de reeks gaat uit van invoering per 2029. Een bevriezing van de huurgrenzen in het jaar 2029 resulteert in een structurele besparing van circa 130 miljoen euro vanaf 2031. Door deze bevriezing is er bij inflatie sprake van een relatief lagere huurtoeslag voor huurders. Dit kan op termijn de huurprijsontwikkeling verlagen, wat een negatief effect heeft op de financiële positie van particuliere verhuurders en woningcorporaties. De reeks in de tabel is oplopend en loopt na 2031 verder op door prijsontwikkelingen.

Vernieuwing/hervorming huurtoeslag

In de berekeningen van onderstaande maatregelen is geen rekening gehouden met eventuele uitvoeringskosten.

20. Terugdraaien Wet vereenvoudiging huurtoeslag
Met deze maatregelen worden een aantal recente beleidswijzigingen uit de Wet vereenvoudiging huurtoeslag teruggedraaid. Met de Wet vereenvoudiging huurtoeslag vervalt de maximale huurtoeslaggrens, waardoor huurders in het ongereguleerde segment ook in aanmerking kunnen komen voor huurtoeslag. Daarnaast wordt de leeftijdsgrens verlaagd van 23 naar 21 jaar en vervallen de subsidiabele servicekosten. De eerste twee wijzigingen leveren extra kosten op en de laatste een besparing. Het terugdraaien van deze beleidswijzigingen uit de wet vereenvoudiging huurtoeslag vergt een wetswijziging en de reeks gaat uit van invoering per 2029. Deze maatregel levert structureel circa 150 miljoen euro op.

21. Schrappen verhoging huurtoeslag
Met deze maatregel wordt de intensivering op de huurtoeslag van het kabinet-Schoof geschrapt. Dit gaat om een generieke verlaging van de eigen bijdrage van 11,58 euro per maand, een harmonisering van 4 naar 2 huishoudtypen en de invoering van een lineaire inkomensafhankelijke afbouw. Er is structureel 500 miljoen euro per jaar beschikbaar gesteld voor deze intensivering. Deze maatregel vergt een wetswijziging en de reeks gaat uit van invoering per 2029. Dit bespaart 500 miljoen euro structureel.

22. Verlaging van de minimuminkomensgrens (1.000 euro eenpersoons, 2.000 euro meerpersoons)
De minimale basishuur geldt voor huishoudens met een inkomen tot het minimum-inkomensijkpunt. Vanaf dit ijkpunt neemt de basishuur lineair toe met het inkomen. Deze maatregel beoogt een verlaging van de minimum-inkomensijkpunten (1.000 euro eenpersoons, 2.000 euro meerpersoons). Hierdoor komen minder huishoudens in aanmerking voor de minimale basishuur. Dit levert een besparing op vanaf 2029 oplopend tot structureel 260 miljoen euro vanaf 2031. De reeks in de tabel is oplopend en loopt na 2031 verder op door prijsontwikkelingen.

23. Korting Dienst voor de Huurcommissie
Deze maatregel verlaagt het extra budget voor Dienst voor de Huurcommissie (DHC). De DHC biedt hulp aan huurders en verhuurders als zij het niet eens zijn over bijvoorbeeld de huurprijs, onderhoud of servicekosten. Bij Voorjaarsnota 2025 is structureel circa 10 miljoen euro aan het budget voor de DHC toegevoegd om het extra aantal zaken te kunnen accommoderen. DHC heeft 2025 afgesloten met een positief saldo van baten en lasten van 5,3 miljoen euro op een begroting van 40,6 miljoen euro. Met deze maatregel wordt de bijdrage aan de DHC vanaf 2028 structureel met 3 miljoen euro verlaagd. De maatregel betekent ook een aanvullende besparingsopgave voor DHC vanuit de verhuurdersbijdrage van circa 1,6 miljoen euro, aangezien DHC naast de Rijksbijdrage (65%) ook middelen vanuit de verhuurders (35%) ontvangt.

3.18 Arbeidsvoorwaarden

Op het hoofdstuk Arbeidsvoorwaarden worden middelen gereserveerd die nodig zijn om de loongevoelige uitgaven op de Rijksbegroting op het uitgavenpeil van het desbetreffende jaar te brengen. Deze reservering loopt op van circa 3,8 miljard euro in 2027 naar circa 16,7 miljard euro in 2031.

Tabel 33 Ombuigingen Arbeidsvoorwaarden

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
1a	Halveren percentage kabinetsbijdrage voor de incidentele loonruimte (ILO)	– 109	– 224	– 230	– 354	– 473	– 473	2031
	W.v. Onderwijspersoneel	*– 62*	*– 128*	*– 131*	*– 202*	*– 278*	*– 278*	*2031*
	W.v. Rijksambtenaren	*– 25*	*– 51*	*– 52*	*– 79*	*– 105*	*– 105*	*2031*
	W.v. Politie	*– 10*	*– 21*	*– 22*	*– 34*	*– 46*	*– 46*	*2031*
	W.v. Gepremieerde en gesubsidieerde sectoren[1]	*– 9*	*– 17*	*– 18*	*– 27*	*– 35*	*– 35*	*2031*
	W.v. Gemeenten en Provincies	*– 2*	*– 5*	*– 5*	*– 8*	*– 5*	*– 5*	*2031*
	W.v. Rechterlijke Macht	*– 1*	*– 2*	*– 2*	*– 3*	*– 5*	*– 5*	*2031*
1b	Inhouden kabinetsbijdrage voor de incidentele loonruimte (ILO)	– 219	– 448	– 460	– 706	– 945	– 945	2031
	W.v. Onderwijspersoneel	*– 124*	*– 255*	*– 262*	*– 404*	*– 554*	*– 554*	*2031*
	W.v. Rijksambtenaren	*– 50*	*– 101*	*– 104*	*– 158*	*– 210*	*– 210*	*2031*
	W.v. Politie	*– 21*	*– 43*	*– 44*	*– 67*	*– 93*	*– 93*	*2031*
	W.v. Gepremieerde en gesubsidieerde sectoren[1]	*– 18*	*– 35*	*– 35*	*– 53*	*– 69*	*– 69*	*2031*
	W.v. Gemeenten en Provincies	*– 5*	*– 10*	*– 11*	*– 16*	*– 10*	*– 10*	*2031*
	W.v. Rechterlijke Macht	*– 2*	*– 4*	*– 4*	*– 7*	*– 9*	*– 9*	*2031*

1) dit slaat hoofdzakelijk neer bij het Gemeentefonds, Provinciefonds en de begrotingen van SZW en OCW.

1. Het korten op de kabinetsbijdrage voor de incidentele loonruimte (ILO)
De loonontwikkeling wordt niet alleen bepaald door de stijging van het contractloon, zoals volgt uit de cao, maar ook door wijzigingen in de samenstelling van de werkgelegenheid, loondrift (zoals extra periodieken en vergoedingen) en statistische correcties. Dit verschil, de ILO, is daarmee het verschil tussen de brutoloonontwikkeling en de stijging van het contractloon. De werkgevers van overheids- en onderwijssectoren kunnen van het kabinet een bijdrage krijgen voor de dekking van de kosten van de ILO. Hiervoor reserveert het kabinet jaarlijks een bedrag. Sinds 2004 bedraag dit 0,3% van de loonsom. Het korten van de toekomstige kabinetsbijdragen voor de ILO kan leiden tot achterblijvende beloning in overheids- en onderwijssectoren ten opzichte van de markt en minder ruimte geven om verschuivingen in functies en personeelssamentelling op te vangen. De kabinetsbijdrage voor de ILO wordt tranchegewijs opgebouwd. De tranche 2029 is al volledig gekort. Hiermee is bij de opbrengst van onderstaande maatregelen rekening gehouden.

Het korten op de kabinetsbijdrage voor de ILO behoeft geen wetswijziging en is daarom al mogelijk per 2027. De zorg is uitgezonderd van de besparing vanwege de vastlegging in het OVA-convenant (Overheidsbijdrage in Arbeidskostenontwikkeling). De besparing op specifiek Defensie is opgenomen bij het hoofdstuk Defensie in deze ombuigingslijst.

1a. Het percentage van de kabinetsbijdrage voor de incidentele loonruimte (ILO) halveren
In deze variant worden de ILO-tranches tot en met tranche 2031 voor overheids- en onderwijssectoren gehalveerd tot 0,15%. Deze korting is gebaseerd op het gegeven dat de afgelopen jaren de ILO-bijdrage ongeveer de helft van de keren is ingehouden. Tussen 2010 en 2025 werd de reservering voor de ILO acht keer uitgekeerd. Door het percentage te verlagen naar 0,15% wordt structureel 473 miljoen euro bespaard.

1b. Inhouden kabinetsbijdrage voor de incidentele loonruimte (ILO)
In deze variant worden de ILO-tranches tot en met tranche 2031 voor overheids- en onderwijssectoren volledig ingehouden. Hiermee wordt structureel 945 miljoen euro bespaard. Het volledig inhouden van de kabinetsbijdrage voor de ILO kan ertoe leiden dat de beloning in overheids- en onderwijssectoren achter gaat lopen op de ontwikkeling in de markt (en de zorg).

4 FISCALITEIT

Voor deze ombuigingslijst zijn er twee overzichten van fiscale maatregelen opgenomen. Het eerste betreft een overzicht van budgettaire effecten van generieke belastingwijzigingen ('sleuteltabel'). Het tweede betreft een overzicht van negatief geëvalueerde regelingen, die aangepast of afgeschaft kunnen worden

Het eerste overzicht, de «fiscale sleuteltabel», is een overzicht van de budgettaire effecten van generieke belasting-maatregelen (parameters). Voor de sleuteltabel gelden de onderstaande punten:
- De sleutels gelden alleen voor 2027, structurele effecten kunnen hiervan afwijken.
- Het budgettaire effect betreft het verhogen van een tarief/korting, tenzij anders vermeld.
- Bij verlaging geldt hetzelfde budgettaire effect, maar met omgekeerd teken (+ = opbrengst; - = derving), tenzij anders vermeld.
- Waar relevant is in de geraamde budgettaire effecten rekening gehouden met eerste-ordegedragseffecten.

Tabel 34 Fiscale sleuteltabel

	Niveau 2027	per eenheid	Opbrengst per eenheid (€ mln)
Box 1			
Tarief			
Tarief eerste schijf (gecombineerd)	36,23%	1%-punt	3947
Tarief tweede schijf	38,16%	1%-punt	1086
Toptarief	49,50%	1%-punt	557
Aftrektarief tariefmaatregel (a)	38,16%	1%-punt	– 191
Schijflengtes (eindpunt hogere schijfgrenzen blijven hetzelfde)			
Verlengen grens premie volksverzekeringen (b)	€ 39.247 (€ 41.637)	€ 1.000	– 273
Verlengen schijf basistarief	€ 78.426	€ 1.000	– 354
Heffingskortingen			
Algemene heffingskorting	€ 3.154	€ 100	– 853
Afbouwpunt algemene heffingskorting	€ 30.910	€ 1.000	– 303
Arbeidskorting: maximum	€ 5.929	€ 100	– 503
Arbeidskorting: generiek	€ 1.182 / € 5.540 / € 5.929	€ 100	– 783
Afbouwpunt arbeidskorting	€ 47.834	€ 1.000	– 212
Afbouwpercentage arbeidskorting	6,51%	1%-punt	856
Ouderenkorting	€ 1.993	€ 100	– 196
Afbouwpunt ouderenkorting	€ 46.577	€ 1.000	– 46
Afbouwpercentage ouderenkorting	15%	1%-punt	17
Alleenstaande ouderenkorting	€ 547	€ 100	– 112
Inkomensafhankelijke combinatiekorting	€ 2.918	€ 100	– 44
Opbouw inkomensafhankelijke combinatiekorting	11,45%	1%-punt	– 7
Jonggehandicaptenkorting	€ 935	€ 100	– 29
Overig			
Eigenwoningforfait tot € 1.360.000	0,35%	0,05%-punt	419
Eigenwoningforfait vanaf € 1.360.000	2,35%	0,05%-punt	8
Ondernemers			
Zelfstandigenaftrek	€ 1.200	€ 100	– 25
MKB-winstvrijstelling	12,70%	1%-punt	– 184
Box 2			
Schijfgrens op € 69.607			
Tarief lage schijf	24,50%	1%-punt	139
Tarief hoge schijf	31,00%	1%-punt	149

	Niveau 2027	per eenheid	Opbrengst per eenheid (€ mln)
Box 3			
Tarief	36%	1%-punt	135
Heffingsvrij vermogen	€ 60.098	€ 1.000	– 16
Schenk- en erfbelasting			
tarief			
Schijfgrens op € 162.795			
Tariefgroep 1 (partners en kinderen)			
0 – € 162.795	10%	1%-punt	128
€ 162.795 en meer	20%	1%-punt	72
Tariefgroep 1a ((achter)kleinkinderen)			
0 – € 162.795	18%	1%-punt	4
€ 162.795 en meer	36%	1%-punt	1
Tariefgroep 2 (overige verkrijgers)			
0 – € 162.795	30%	1%-punt	29
€ 162.795 en meer	40%	1%-punt	17
Schijflengte			
Verlengen eerste schijf	€ 162.795	€ 10.000	– 36
VPB			
Schijfgrens op € 200.000			
Lage tarief	19%	1%-punt	586
Algemene tarief	25,8%	1%-punt	1.195
Innovatiebox	9%	1%-punt	134
WBSO			
Tarief eerste schijf niet-starters	36%	1%-punt	– 19
Tarief eerste schijf starters	50%	1%-punt	– 1
Schijfgrens verhogen	€ 391.020	€ 10.000	– 5
Tarief tweede schijf	16%	1%-punt	– 51
Kansspelbelasting			
Tarief verhogen	37,8%	1%-punt	25
Belastingen van rechtsverkeer			
Overdrachtsbelasting verlaagd tarief woningen	2%	0,5%-punt	417
Overdrachtsbelasting algemeen tarief	10,4%	0,5%-punt	21
Overdrachtsbelasting algemeen tarief woningen	7%	0,5%-punt	42
Assurantiebelasting tarief	21%	1%-punt	216
BTW tarief			
Algemeen tarief	21,0%	1%-punt	4.257
Lage tarief	9,0%	1%-punt	1.341
Belastingen op milieugrondslag	eurocent		
Belasting op leidingwater	55,10	1 cent	11
Vliegbelasting	divers	10%	91
Afvalstoffenbelasting	41,91	1 euro	6
Energiebelasting (EB)			
Aardgas in eurocenten per m3 (c)	eurocent		
0 – 1.000	60,07	1 cent	62
1.000 – 170.000	60,07	1 cent	26

	Niveau 2027	per eenheid	Opbrengst per eenheid (€ mln)
170.000 – 1 mln	33,09	1 cent	11
1 mln – 10 mln	21,40	1 cent	20
> 10 mln	5,31	1 cent	21
Elektriciteit in eurocenten per kWh (c)	eurocent		
0 – 2.900	9,16	1 cent	246
2.900 – 10.000	9,16	1 cent	58
10.000 – 50.000	6,67	1 cent	82
50.000 – 10 mln	3,74	1 cent	363
> 10 mln. (particulier gebruik)	0,38	1 cent	27
> 10 mln (zakelijk gebruik)	0,31	1 cent	185
Verhogen belastingvermindering EB per aansluiting	519,80	€ 10	– 102
Autobelastingen			
Motorrijtuigenbelasting personenauto en bestelauto particulier	divers	1%	50
Motorrijtuigenbelasting bestelauto ondernemer	divers	1%	7
Belasting van personenauto's en motorrijwielen voor personenauto's	divers	1%	8
Brandstofaccijnzen per liter	eurocent		
Benzineaccijns (ongelood)	0,851	1 cent	51
Dieselaccijns (zwavelvrij)	0,552	1 cent	43
LPG-accijns (d = 0,54 kg/l)	0,242	1 cent	3
Alcoholaccijns per liter	eurocent		
Gedistilleerd (per liter ad 100%)	divers	10%	36
Bier	divers	10%	41
Wijn	divers	10%	31
Tabaksaccijns (d)	euro		
Sigaretten (per pakje van 20 stuks)	7,81	€ 0,10 p/p	0
Shag (per pakje van 50 gram)	17,35	€ 0,10 p/p	0
Verbruiksbelasting alcoholvrije dranken	euro		
Sap, frisdrank en alcoholarme dranken (per hectoliter)	26,13	10%	56
Bankenbelasting			
Tarief langlopende schulden (e)	0,029%	0,001%-punt	21

(a) Sleutel geldt alleen voor verhoging aftrektarief, budgettaire gevolgen zijn niet symmetrisch.

(b) Tussen haakjes staat het bedrag dat geldt voor personen geboren vóór 1-1-1946

(c) Voor zowel de energiebelasting op gas als op elektriciteit geldt dat het tarief van de eerste en tweede schijf niet afzonderlijk van elkaar kunnen worden gewijzigd.

(d) De verwachting is dat bij de huidige hoogte van de tabaksaccijns, verhogingen tot sterke gedragseffecten zullen leiden waardoor uiteindelijk de extra opbrengst volledig teniet worden gedaan. Uiteindelijk kan hierdoor nog maximaal een budgettaire opbrengst behaald worden van € 9 miljoen. Voor een verlaging van de accijns van € 0,10 per pakje geldt een sleutel van € 6 miljoen voor sigaretten en € 1 miljoen voor shag.

(e) Het tarief voor kortlopende schulden is twee keer zo hoog als het tarief voor langlopende schulden. Bij een verhoging wordt aangenomen dat deze verhouding gelijk blijft.

Versie september 2026

Het tweede overzicht bevat opties om negatief geëvalueerde fiscale regelingen aan te passen of af te schaffen. Het belastingstelsel kent verschillende soorten fiscale regelingen die de belastinginkomsten verminderen, zoals aftrekposten, vrijstellingen, heffingskortingen en verlaagde tarieven. Uit verschillende rapporten blijkt dat de doeltreffendheid of doelmatigheid van een deel van deze regelingen niet goed is vast te stellen of onvoldoende

is aangetoond.[72,73] Ook dragen deze maatregelen bij aan de complexiteit van het belastingstelsel voor burgers, bedrijven en uitvoeringsorganisaties. Het aanpassen of afschaffen van (delen van) deze regelingen is een van de manieren waarop deze complexiteit kan worden verminderd. Het onderstaande overzicht is ingedeeld in vier clusters: ondernemerschap en ondernemingen, btw, eigenwoningregelingen en individuele regelingen.

Tabel 35 Beleidsopties negatief geëvalueerde fiscale regelingen

Bedragen in miljoenen euro's (+ = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
	Ondernemerschap en ondernemingen							
1	Afschaffen zelfstandigenaftrek inkomstenbelasting	0	0	212	207	202	188	2034
2	Stapsgewijs afschaffen verlaagde motorrijtuigenbelasting tarief bestelauto ondernemers	285	526	723	880	802	648	2035
3	Afschaffen verlaagde vennootschapsbelasting tarief	3322	3266	3210	3154	3098	3043	2032
	Btw	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
4	Afschaffen btw vrijstelling voor schrijvers, journalisten en componisten	0	8	8	8	8	8	2028
5	Afschaffen lage btw-tarief op kampeergelegenheid	0	227	227	227	227	227	2028
6	Afschaffen verlaagde btw-tarief op genees- en medische hulpmiddelen	0	1781	1781	1781	1781	1781	2028
7	Afschaffen verlaagde btw-tarief op arbeidsintensieve diensten	0	849	849	849	849	849	2028
	W.v. kappersdiensten (overige diensten)	0	258	258	258	258	258	2028
	W.v. herstelwerkzaamheden	0	50	50	50	50	50	2028
	W.v. schoonmaken woningen	0	74	74	74	74	74	2028
	W.v. schilderen, stukadoren en behangen woningen	0	428	428	428	428	428	2028
	W.v. isolatiewerkzaamheden	0	40	40	40	40	40	2028
8	Afschaffen verlaagde btw-tarief op voedingsmiddelen en water	0	11091	11091	11091	11091	11091	2028
	W.v. levering van voedingsmiddelen	0	8905	8905	8905	8905	8905	2028
	W.v. restaurant- en cateringdiensten	0	1913	1913	1913	1913	1913	2028
	W.v. leidingwater	0	273	273	273	273	273	2028
	Eigenwoningregelingen	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
9	Afbouwen hypotheekrenteaftrek in 30 jaar	0	0	518	1070	1647	13563	2060
	Individuele regelingen	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
10	Afschaffen overdrachtsbelasting cultuurgrondvrijstelling	0	169	169	169	169	169	2028
11	Afschaffen overdrachtsbelasting natuurgrondvrijstelling	0	2	2	2	2	2	2028
12	Afschaffen overdrachtsbelasting kavelruilvrijstelling	0	1	1	1	1	1	2028
13	Afschaffen landbouwvrijstelling met overgangsrecht	0	0	9	17	25	171	2068
14	Uniformeren giftenaftrek inkomstenbelasting	54	54	54	205	205	205	2030
15	Afschaffen reisaftrek openbaar vervoer	0	0	7	7	7	7	2029
16	Afschaffen uitzondering zuivel en sojadranken verbruiksbelasting alcoholvrije dranken	0	0	0	229	229	229	2030
17	Afschaffen eenmalig verhoogde vrijstellingen schenkbelasting voor kinderen	0	0	36	40	47	58	2033
18	Versoberen bedrijfsopvolgingsregeling: uniforme vrijstelling van 25%	0	0	632	632	632	569	2039
19	Afschaffen doorschuifregelingen aanmerkelijk belang	0	0	179	179	179	179	2029
20	Stapsgewijs afschaffen kleinschaligheidsinvesteringsaftrek	194	389	583	777	777	777	2030
21	Afschaffen vrijstelling uitkering wegens 25- of 40-jarig dienstverband	0	42	42	42	42	42	2028
22	Afschaffen willekeurige afschrijving zeeschepen IB en Vpb	4	4	4	4	4	4	2027

[72] Ministerie van Financiën, *Kansen voor lagere tarieven en beter beleid: Aanpak fiscale regelingen voor een eenvoudiger en beter belastingstelseL,* 30 juni 2025.
[73] Ministerie van Financiën, *Belastingen in maatschappelijk perspectief: Bouwstenen voor een beter en eenvoudiger belastingstelsel*, 1 februari 2024.

23	Afschaffen assurantiebelasting vrijstelling Brede weersverzekering	8	8	8	8	8	8	2027

Ondernemerschap en ondernemingen

1. Afschaffen zelfstandigenaftrek
De zelfstandigenaftrek is een vrijstelling binnen de inkomstenbelasting (IB) voor ondernemers die regelt dat over bepaalde bedragen van winst uit een onderneming geen belasting hoeft te worden betaald. De zelfstandigenaftrek is de afgelopen jaren al afgebouwd en het netto voordeel is op dit moment € 333. Met deze maatregel wordt de regeling per 2029 volledig afgeschaft. Deze maatregel levert vanaf 2034 structureel 188 miljoen euro op.

2. Stapsgewijs afschaffen verlaagde motorrijtuigenbelasting tarief bestelauto ondernemers
Op dit moment worden bestelauto's van ondernemers belast tegen een lager motorrijtuigenbelasting (mrb)-tarief dan bestelauto's van particulieren. Met deze maatregel wordt het verlaagde mrb-tarief voor bestelauto's van ondernemers stapsgewijs afgeschaft. In 2027, 2028 en 2029 wordt het tarief met parameteraanpassing verhoogd en per 2030 wordt het volledig gelijkgetrokken met het mrb-tarief voor bestelauto's van particulieren . Deze maatregel levert vanaf 2035 structureel 632 miljoen euro op.

3. Afschaffen verlaagde vennotschapsbelasting tarief
De vennootschapsbelasting (Vpb) heeft een opstaptarief waardoor er over de eerste € 200.000 winst maar 19% belasting betaald moet worden, in plaats van het hoge tarief van 25,8%. Met deze maatregel wordt het verlaagde Vpb-tarief per 2027 afgeschaft. Deze maatregel levert vanaf 2032 structureel 3.043 miljoen euro op.

BTW

4. Afschaffen btw-vrijstelling voor schrijvers, journalisten en componisten
De diensten van schrijvers, journalisten en componisten zijn op dit moment vrijgesteld van btw. Met deze maatregel wordt deze vrijstelling per 2028 afgeschaft en wordt het algemene btw-tarief van 21% geheven. Deze maatregel levert vanaf 2028 structureel 8 miljoen euro op.

5. Afschaffen lage btw-tarief op kampeergelegenheid
Het verlaagde tarief op logies is per 1 januari 2026 afgeschaft, met uitzondering van het bieden van gelegenheid tot kamperen. Met deze maatregel wordt ook het verlaagde btw-tarief op kamperen per 2028 afgeschaft en verhoogd naar het algemene btw-tarief van 21%. Deze maatregel levert vanaf 2028 structureel 227 miljoen euro op.

6. Afschaffen verlaagde btw-tarief op genees-en (medische) hulpmiddelen
Voor genees- en (medische) hulpmiddelen geldt op dit moment het lagere btw-tarief van 9%. Met deze maatregel wordt dit verlaagde btw-tarief per 2028 afgeschaft en wordt het algemene tarief van 21% geheven. Deze maatregel levert vanaf 2028 structureel 1.781 miljoen euro op.

7. Afschaffen verlaagde btw-tarief op arbeidsintensieve diensten
Voor arbeidsintensieve diensten geldt het lagere btw-tarief van 9%. Het gaat hier om kappersdiensten, herstelwerkzaamheden (schoenen, kleding, huishoudlinnen en fietsen), schoonmaken (woningen), schilderen, stukadoren, behangen en isolatiewerkzaamheden. Met deze maatregel wordt het volledige verlaagde btw-tarief voor arbeidsintensieve diensten of individuele diensten per 2028 afgeschaft en wordt het algemene tarief van 21% geheven. Cumulatief levert deze maatregel vanaf 2028 structureel 849 miljoen euro op.

8. Afschaffen verlaagde btw-tarief op voedingsmiddelen, water en restaurant-en cateringdiensten
Voor voedingsmiddelen en water geldt het lagere btw-tarief van 9%. Het gaat hier om levering van voedingsmiddelen waaronder dranken (exclusief alcohol), restaurant- en cateringdiensten en leidingwater. Met deze maatregel wordt het volledige verlaagde btw-tarief voor voedingsmiddelen, leidingwater en restaurant- en cateringdiensten per 2028 afgeschaft en wordt het algemene tarief van 21% geheven. Cumulatief levert deze maatregel vanaf 2028 structureel circa 11 miljard euro op.

Eigenwoningregelingen

9. Afbouwen hypotheekrenteaftrek
De hypotheekrente over de eigenwoningschuld is aftrekbaar van het inkomen in box 1 (IB). Met deze maatregel wordt de hypotheekrenteaftrek per 2029 in 30 jaar stapsgewijs afgeschaft. Deze maatregel levert vanaf 2060 structureel 13,5 miljard euro op.

Individuele regelingen

10. Afschaffen overdrachtsbelasting cultuurgrondvrijstelling
Het verkrijgen van cultuurgrond is vrijgesteld van overdrachtsbelasting (ovb). Cultuurgrond dient primair gebruikt te worden om gewassen te voeden en te laten groeien, zoals gronden voor akkerbouw en tuinbouw. Met deze maatregel wordt de ovb-vrijstelling voor cultuurgrond per 2028 afgeschaft en wordt het algemene ovb-tarief van 10,4% geheven. Deze maatregel levert vanaf 2028 structureel 169 miljoen euro op.

11. Afschaffen overdrachtsbelasting natuurgrondvrijstelling
Het verkrijgen van grond via herverkaveling en kavelruil in het landelijke gebied zijn onder voorwaarde vrijgesteld van overdrachtsbelasting (ovb). Met deze maatregel wordt de ovb-vrijstelling voor kavelruil per 2028 afgeschaft en wordt het algemene ovb-tarief van 10,4% geheven. Deze maatregel levert vanaf 2028 structureel 1 miljoen euro op.

12. Afschaffen overdrachtsbelasting kavelruilvrijstelling
Het verkrijgen van grond via herverkaveling en kavelruil in het landelijke gebied zijn onder voorwaarde vrijgesteld van overdrachtsbelasting (ovb). Met deze maatregel wordt de ovb-vrijstelling voor kavelruil per 2028 afgeschaft en wordt het algemene ovb-tarief van 10,4% geheven. Deze maatregel levert vanaf 2028 structureel 1 miljoen euro op.

13. Afschaffen landbouwvrijstelling met overgangsrecht
De landbouwvrijstelling regelt, kort gezegd, dat de waardeverandering van grond niet tot de winst uit het landbouwbedrijf wordt gerekend, voor zover deze waardeverandering is toe te rekenen aan de ontwikkeling van de waarde in het economische verkeer bij agrarische bestemming. Met deze maatregel wordt de landbouwvrijstelling per 2029 afgeschaft en wordt het algemene ovb-tarief van 10,4% geheven . Bij deze maatregel is rekening gehouden met overgangsrecht. Deze maatregel levert vanaf 2068 structureel 171 miljoen euro op.

14. Uniformeren giftenaftrek inkomstenbelasting
Met de giftenaftrek in de IB zijn giften aan algemeen nut beogende instellingen (ANBI's) of verenigingen aftrekbaar van inkomen in box 1. Binnen deze aftrek worden periodieke en andere giften (gewone of eenmalige) anders behandeld. Voor andere giften geldt een drempel en een maximum, voor periodieke giften geldt geen drempel maar wel een maximum. Met deze maatregel wordt de giftenaftrek voor beide soorten giften stapsgewijs geüniformeerd. In 2027, 2028 en 2029 wordt het tarief met parameteraanpassing verhoogd en per 2030 wordt het volledig gelijkgetrokken zodat beide typen giften voortaan dezelfde drempel en plafond hebben. Deze maatregel levert vanaf 2030 structureel 205 miljoen euro op.

15. Afschaffen reisaftrek openbaar vervoer
De reisaftrek openbaar vervoer is een aftrekpost binnen de IB voor kosten die iemand maakt aan woon-werkverkeer met openbaar vervoer. Met deze maatregel wordt de reisaftrek OV per 2029 afgeschaft. Deze maatregel levert vanaf 2029 structureel 7 miljoen euro op.

16. Afschaffen zuivel en sojadranken verbruiksbelasting alcoholvrije dranken
Op dit moment zijn zuivel en sojadranken uitgezonderd van de verbruiksbelasting van alcoholvrije dranken. Met deze maatregel wordt deze uitzondering op zuivel en sojadranken per 2029 afgeschaft. Deze maatregel levert vanaf 2030 structureel 229 miljoen euro op.

17. Afschaffen eenmalig verhoogde vrijstellingen schenkbelasting voor kinderen
Op dit moment zijn zuivel en sojadranken uitgezonderd van de verbruiksbelasting van alcoholvrije dranken. Met deze maatregel wordt deze uitzondering op zuivel en sojadranken per 2029 afgeschaft. Deze maatregel levert vanaf 2030 structureel 229 miljoen euro op.

18. Versoberen bedrijfsopvolgingsregeling: uniforme vrijstelling van 25%
De bedrijfsopvolgingsregeling (BOR) biedt een (gedeeltelijke) vrijstelling van schenk- en erfbelasting voor ondernemingsvermogen. Op dit moment geldt een 100%-vrijstelling over de eerste € 1.543.500 aan ondernemingsvermogen en een 75%-vrijstelling over het meerdere. Met deze maatregel wordt er per 2029 een uniform BOR vrijstellingspercentage ingevoerd van 25%. Deze maatregel levert vanaf 2039 structureel 569 miljoen euro op.

19. Afschaffen doorschuifregelingen aanmerkelijk belang
De doorschuifregeling (DSR) in de aanmerkelijk belang (AB)-sfeer regelt dat bij overdracht van een onderneming, onder voorwaarden, geen IB verschuldigd is. De verkrijgingsprijs van de aandelen wordt dan doorgeschoven naar de verkrijger. Met deze maatregel wordt de DSR AB per 2029 afgeschaft. Deze maatregel levert vanaf 2029 structureel 179 miljoen euro op.

20. Stapsgewijs afschaffen kleinschaligheidsinvesteringsaftrek
De kleinschaligheidsinvesteringsaftrek (KIA) biedt IB ondernemers en belastingplichtigen in de Vpb de mogelijkheid om investeringen in bedrijfsmiddelen af te trekken van hun winst. Met deze maatregel wordt de KIA stapsgewijs afgeschaft. In 2027, 2028 en 2029 wordt de aftrek met parameteraanpassing versoberd en per 2030 volledig afgeschaft. Deze maatregel levert vanaf 2030 structureel 777 miljoen euro op.

21. Afschaffen vrijstelling uitkering wegens 25- of 40-jarig dienstverband
Een werkgever kan een maandsalaris belastingvrij uitkeren aan een werknemer als bonus voor het bereiken van een diensttijd van tenminste 25 jaar en 40 jaar. Met deze maatregel wordt deze vrijstelling per 2028 afgeschaft. Deze maatregel levert vanaf 2028 structureel 42 miljoen euro op.

22. Afschaffen willekeurige afschrijving zeeschepen IB en Vpb
De willekeurige afschrijving op zeeschepen biedt de mogelijkheid om in de IB en Vpb vervroegd en willekeurig af te schrijven op zeeschepen indien niet wordt gekozen voor de tonnageregeling. Met deze maatregel wordt deze afschrijving per 2027 afgeschaft. Deze maatregel levert vanaf 2027 structureel 4 miljoen euro op.

23. Afschaffen assurantiebelasting vrijstelling bredeweersverzekeringen
Premies voor brede weersverzekeringen zijn vrijgesteld van assurantiebelasting. Met deze maatregel wordt deze vrijstelling per 2027 afgeschaft. Deze maatregel levert vanaf 2027 structureel 8 miljoen euro op.

BIJLAGE: INTEGRAAL OVERZICHT TABELLEN

Uitgavenkant

Tabel 36 Ombuigingen De Koning

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
1	Persoonlijke vergoedingen (a-component) van de leden van het Koninklijk Huis terugbrengen tot het niveau van de minister-president	0	0	– 1	– 1	– 1	– 1	2029
2	Beëindiging Koninklijk Huis	0	0	0	0	0	– 60	2032
3	Afschaffen paarden en rijtuigen van het Koninklijk Staldepartement	0	– 3	– 3	– 3	– 3	– 3	2028

Tabel 37 Ombuigingen Staten-Generaal en Hoge Colleges van Staat en overige Kabinetten

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
	Staten-Generaal							
1	Apparaatstaakstelling Eerste Kamer	0	0	0	– 1	– 1	– 1	2030
2	Apparaatstaakstelling Tweede Kamer	0	– 1	– 5	– 11	– 10	– 10	2031
3	Stopzetten subsidie ProDemos	0	– 2	– 2	– 2	– 2	– 2	2028
	Hoge Colleges van Staat en overige Kabinetten							
4	Apparaatstaakstelling Raad van State	0	– 1	– 3	– 7	– 7	– 7	2030
5	Apparaatstaakstelling Algemene Rekenkamer	0	0	– 2	– 3	– 3	– 3	2030
6	Apparaatstaakstelling Nationale Ombudsman	0	0	– 1	– 2	– 2	– 2	2030
7	Opheffen Kanselarij	0	0	– 1	– 3	– 4	– 6	2032
8	Apparaatstaakstelling Kiesraad	0	0	0	– 1	– 1	– 1	2030

Tabel 38 Ombuigingen Binnenlandse Zaken

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
	Bestuur en democratie							
1	Korten middelen democratisch burgerschap	0	– 10	– 8	– 8	– 8	– 8	2029
2	Stopzetten subsidie decentrale politieke partijen	0	– 8	– 8	– 8	– 8	– 8	2028
3	Verlagen subsidie landelijke politieke partijen	0	– 5	– 5	– 5	– 5	– 5	2028
4	Korten middelen tegengaan desinformatie	0	– 6	– 4	– 4	– 4	– 4	2029
5	Stopzetten subsidie verbinding inwoner en overheid	0	– 11	– 11	– 11	– 11	– 11	2028
6	Stopzetten subsidie ProDemos	0	– 13	– 12	– 12	– 12	– 12	2029
7	Stopzetten budgetten ambtelijk vakmanschap	0	– 2	– 2	– 4	– 4	– 4	2030
8	Schrappen budget maatschappelijke weerbaarheid medeoverheden	– 20	– 25	– 40	– 48	– 60	0	2036
	Nationale veiligheid							
9	Korting apparaat AIVD (niet-NAVO 3,5% relevant)	– 3	– 6	– 21	– 42	– 42	– 42	2030
	Generieke digitale infrastructuur							
10	Halveren vernieuwingsbudget Generieke Digitale Infrastructuur (GDI)	0	– 31	– 31	– 31	– 31	– 31	2028
	Werkgevers en bedrijfsvoeringsbeleid							
11	Geen aparte opdrachten in het kader van werving, selectie en ontwikkeling leidinggevenden	0	– 2	– 4	– 4	– 4	– 4	2029
12	Halveren opdrachtenbudget bedrijfsvoeringsbeleid	0	– 4	– 4	– 4	– 4	– 4	2028
	Parlementaire ondervragingscommissie Kinderopvangtoeslag (POK)							
13	Korten POK-middelen informatiehuishouding	0	– 14	– 19	– 19	– 19	– 19	2029
14	Korten POK-middelen op aanvullende post	0	– 17	– 17	– 17	– 17	– 20	2032
15	Korten POK-middelen hoogwaardige dienstverlening één overheid	0	– 50	– 50	– 50	– 50	– 50	2028

Tabel 39 Ombuigingen Buitenlandse Zaken/Rijksbrede HGIS non-ODA budget

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
	Buitenlandse Zaken							
1a	Generieke korting artikel 4: 'consulaire dienstverlening en uitdragen Nederlandse waarden'	– 2	– 2	– 2	– 3	– 3	– 3	2030
1b	Prijsverhoging paspoortuitgifte in het buitenland	0	– 2	– 1	– 1	– 1	– 1	2029
2	Generieke korting op programmafondsen	0	– 3	– 6	– 10	– 12	– 12	2031
3	Korten AP intensivering postennetwerk	– 2	– 3	– 4	– 5	– 6	– 16	2032
	HGIS non-ODA	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
4	Opzeggen internationale verdragen en bijdragen aan internationale organisaties	0	– 38	– 75	– 113	– 151	– 151	2031
5	Generieke korting Rijksbrede HGIS non-ODA budget	0	– 5	– 16	– 19	– 22	– 22	2031

Tabel 40 Ombuigingen Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking/Rijksbrede ODA-budget

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
	BHOS							
1	Beëindigen budget ondersteuning internationaal opererende bedrijven	– 27	– 69	– 81	– 80	– 80	– 93	2032
2	Stopzetten Dutch Trade and Investment Fund (DTIF)	0	– 1	– 2	– 3	– 5	– 10	2042
3	Verlagen budget migratiepartnerschappen	0	– 62	– 101	– 108	– 110	– 110	2031
	HGIS ODA	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
4	Beperken budget ontwikkelingssamenwerking (ODA)	0	– 946	– 2.025	– 3.068	– 3.913	– 4.444	2045
5	ODA-prestatie korten tot OESO/DAC-gemiddelde (0,26%)	0	– 826	– 1.807	– 2.209	– 2.491	– 2.687	2032
6	Niet-militaire steun aan Oekraïne inpassen in het ODA-budget	– 440	– 411	– 407	0	0	0	2030
7	Korten budget ontwikkelingssamenwerking	– 378	– 701	– 647	– 442	– 55	– 257	2032

Tabel 41 Ombuigingen Defensie

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
1	Schrappen CA-intensiveringsreeks Defensie	– 600	– 4266	– 6100	– 9934	– 11714	– 19150	2035
2a	Verlagen defensie-uitgaven met 0,1 procentpunt	– 1239	– 1255	– 1270	– 1285	– 1295	– 1295	2031
2b	Gelijkhouden defensie-uitgaven op 2,8% vanaf 2030	0	0	0	– 397	– 2194	– 9515	2035
3	Verlagen militaire steun aan Oekraïne	– 1000	– 1000	– 1000	0	0	0	2030
4	Doorvoeren aanvullende toerekeningen defensie-uitgaven	– 624	– 376	– 375	– 379	– 379	– 379	2031
5	10% korten op een defensieonderdeel	– 2164	– 2409	– 2469	– 2629	– 2549	– 1998	2041
	W.v. Koninklijke Landmacht	*– 677*	*– 766*	*– 914*	*– 1.006*	*– 975*	*– 731*	2041
	W.v. Koninklijke Luchtmacht	*– 431*	*– 493*	*– 467*	*– 478*	*– 415*	*– 359*	2041
	W.v. Koninklijke Marine	*– 472*	*– 542*	*– 527*	*– 511*	*– 601*	*– 283*	2041
	W.v. Koninklijke Marechaussee	*– 90*	*– 96*	*– 96*	*– 96*	*– 96*	*– 96*	2031
	W.v. vastgoed	*– 213*	*– 246*	*– 217*	*– 247*	*– 183*	*– 182*	2041
	W.v. IT	*– 280*	*– 265*	*– 248*	*– 291*	*– 279*	*– 345*	2041
6	Korten Budget Internationale Veiligheid (BIV)	– 74	– 74	– 74	– 74	– 74	– 74	2027
7	Verlagen personeelsmiddelen in lijn met vullingspercentage	– 1000	– 1050	– 1100	– 1150	– 1150	– 1150	2030
8	Apparaatstaakstelling kerndepartement Defensie	– 88	– 179	– 273	– 354	– 377	– 377	2031
9	Korten projecten in voorbereiding	– 75	– 689	– 1133	– 1465	– 1948	– 2410	2041
	W.v. grootmaterieel	*– 63*	*– 480*	*– 861*	*– 1131*	*– 1510*	*– 1687*	2041
	W.v. IT	*– 11*	*– 176*	*– 211*	*– 264*	*– 343*	*– 526*	2041
	W.v. vastgoed	*0*	*– 33*	*– 61*	*– 70*	*– 95*	*– 197*	2041
10	Verlagen Nederlandse bijdrage aan Caribische Kustwacht	0	– 11	– 11	– 11	– 11	– 11	2028
11	Stopzetten subsidie Defensiemusea	0	0	– 20	– 20	– 20	– 20	2029
12	Verkleinen ceremonieel vertoon	– 5	– 15	– 20	– 30	– 30	– 30	2030
13	Afschaffen defensieattaches	– 7	– 14	– 21	– 28	– 28	– 28	2030

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)								
14	Korten middelen industrie- en innovatie Defensienota '24	– 91	– 137	– 115	– 50	– 55	0	2032
15a	Halveren percentage kabinetsbijdrage voor de incidentele loonruimte (ILO)	– 14	– 30	– 31	– 49	– 68	– 68	2031
15b	Inhouden kabinetsbijdrage voor de incidentele loonruimte (ILO)	– 28	– 60	– 62	– 99	– 135	– 135	2031

Tabel 42 Ombuigingen Justitie en Veiligheid

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
	Beleidsopties straffen en gevangeniswezen							
	Beperken personeelskosten DJI							
1	Beperken activiteiten	0	0	55	5	– 30	– 30	2031
2	Vergroten groepsgrootte gedetineerden-personeelsratio	0	40	35	30	30	– 50	2040
	Anders of korter straffen							
3	Uitbreiden taakstraf: vaker taakstraf voor lichte vergrijpen in plaats van gevangenisstraf	0	0	– 12	– 12	– 12	– 12	2029
4	Aanpassing taakstrafverbod bij recidive	0	0	– 1	– 1	– 1	– 1	2029
5	Alternatief kortdurende straf (< 3 maanden): elektronische detentie	0	0	– 9	– 9	– 9	– 9	2029
6	Alternatief einde straf: elektronische detentie	0	0	– 12	– 12	– 12	– 12	2029
7	Alternatief straf (<6 maanden): elektronische detentie	0	0	– 14	– 14	– 14	– 14	2029
8	Verbieden kortdurende detentie (<2 weken)	0	0	– 3	– 3	– 3	– 3	2029
9	Alternatieve straf voor kortgestrafte jeugdigen: elektronische detentie	0	0	– 12	– 12	– 12	– 12	2029
10	Selectiever toepassen adolescentenstrafrecht	0	– 7	– 6	– 6	– 6	– 6	2029
11	Verlagen strafmaat voor niet-zeden en niet-geweldsdelicten	0	0	– 9	– 18	– 35	– 35	2031
12	Verruimen voorwaardelijke invrijheidstelling (v.i.)							
	a. Duur v.i. 1/3 van de straf, zonder maximumduur	0	0	0	– 4	– 4	– 4	2030
	b. Duur v.i. 1/3 van de straf, met een maximum van 4 jaar	0	0	0	– 2	– 2	– 2	2030
13	Beperken toepassing voorlopige hechtenis (v.h.)	0	0	– 13	– 13	– 13	– 13	2029
	Overig							
14	Geen capaciteitsuitbreiding: afzien van heropening penitentiaire inrichting Almere (PI Almere)	– 75	– 75	– 75	– 75	– 60	– 60	2031
15	Verhogen administratiekosten financiële straffen	0	– 25	– 25	– 25	– 25	– 25	2028
	Beleidsopties bij de politie							
16	Verlagen normering wijkagent per aantal inwoners	0	0	– 30	– 60	– 90	– 120	2032
17	BOA's inzetten bij diverse taken binnen de politie	0	– 5	– 11	– 16	– 20	– 20	2031
18	Apparaatstaakstelling politie	– 35	– 75	– 240	– 475	– 475	– 475	2030
	Beleidsopties rechtsbestel, criminaliteitsbestrijding en veiligheidsbeleid							
19	Uitsluiten verzekerbare zaken voor rechtsbijstand	0	0	– 65	– 65	– 65	– 65	2029
20	Afschaffen vermindering eigen bijdrage rechtsbijstand	0	– 13	– 13	– 13	– 13	– 13	2028
21	Verhogen eigen bijdrage rechtsbijstand met 25%	0	– 10	– 10	– 10	– 10	– 10	2028
22	Verlagen inkomensgrens gesubsidieerde rechtsbijstand	0	0	– 24	– 25	– 25	– 25	2030
23	Herprioriteren ondermijningsmiddelen	– 10	– 10	– 25	– 25	– 25	– 25	2029
24	Schrappen budget Preventie met Gezag	0	– 50	– 70	– 70	– 70	– 70	2029
25	Uitbreiden gebruik enkelvoudige kamer bij Rechtspraak	0	0	– 12	– 12	– 12	– 12	2029
26	Stopzetten bijdrage Straf met Zorg OM	0	– 5	– 5	– 5	– 5	– 5	2028
27	Apparaatstaakstelling Raad voor de rechtspraak	– 10	– 20	– 60	– 125	– 125	– 125	2030
28	Apparaatstaakstelling Openbaar Ministerie	– 5	– 10	– 30	– 65	– 65	– 65	2030
29	Apparaatstaakstelling Hoge Raad	0	– 1	– 2	– 3	– 3	– 3	2030
30	Apparaatstaakstelling Raad voor Rechtsbijstand	0	– 1	– 2	– 3	– 3	– 3	2030
31	Apparaatstaakstelling College voor de Rechten van de Mens	0	0	0	– 1	– 1	– 1	2030
	Overige besparingsmaatregelen							
32	Terugdraaien verhoging taaleis bij naturalisatie	0	– 28	– 14	– 14	– 14	– 14	2029
33	Schrappen budget pilot crisisteam kindveiligheid	– 5	– 5	– 5	0	0	0	2030

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)							
34	Schrappen budget weerbaarheid luchtbeveiliging	0	– 12	– 12	– 12	– 12	0	2036
35	Verlagen budgetten nationale veiligheid coalitieakkoord kabinet Jetten	– 275	– 366	– 459	– 550	– 550	– 550	2030
36	Verlagen budgetten rechtsstaat coalitieakkoord kabinet Jetten	– 15	– 35	– 35	– 45	– 45	– 45	2030
37	Verlagen budgetten DJI coalitieakkoord kabinet Jetten	– 45	– 60	– 60	– 60	– 60	– 60	2028

Tabel 43 Ombuigingen Asiel en Migratie

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
	Beleidsopties							
1	Loslaten 10%-limiet ODA bijdrage aan asielopvang	– 490	– 460	– 415	– 440	– 450	– 450	2031
2	Toerekening kosten crisisnoodopvang aan ODA	– 285	– 190	– 95	0	0	0	2030
3	Toerekening kosten opvang Oekraïense ontheemden aan ODA	– 105	– 5	0	0	0	0	2029
4	Bijdrage gemeenten aan kosten opvang bij niet halen taakstelling	0	0	– 145	– 145	– 145	– 145	2029
5	Korten budget opvang alleenstaande statushouders tussen de 18 en 21 jaar	0	– 10	– 15	– 20	– 20	– 20	2030
6	Verlagen budget aanpak overlastgevende asielzoekers	0	– 15	– 25	– 30	– 30	– 30	2030
7	Uniformering locatie-eisen opvanglocaties	0	– 5	– 10	– 14	– 19	– 25	2032
8	Verlagen budget migratiepartnerschappen	0	– 15	– 13	– 13	– 13	– 13	2029
9	Schrappen budget uitbreiding verscherpt-toezichtlocaties asiel	– 6	– 6	– 6	– 6	– 6	– 6	2027

Tabel 44 Ombuigingen Financiën

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
1	Vergoeding voor gebruik Helpdesk door fiscale dienstverleners en intermediairs	0	– 1	– 1	– 1	– 1	– 1	2028
2	Verkopen deelnemingen	0	0	0	0	0	0	N.v.t.
3a	WNT-norm voor staatsdeelnemingen met meerderheidsbelang van toepassing verklaren	0	– 2	– 3	– 5	– 6	– 6	2031
3b	WNT-zorgnorm voor staatsdeelnemingen met meerderheidsbelang van toepassing verklaren	0	– 1	– 2	– 3	– 4	– 4	2031
4	Kosten tuchtrechtspraak accountants door sector laten dekken	0	0	– 1	– 1	– 1	– 1	2029

	Niet-saldorelevant	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
5a	Geen oprichting Nationale Investeringsinstelling	0	– 3.261	0	0	0	0	2029
5b	Halvering gereserveerd kapitaal Nationale Investeringsinstelling	0	– 1.631	0	0	0	0	2029

Tabel 45 Ombuigingen Economische Zaken en Klimaat

Bedragen in miljoenen euro's (- is saldoverbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
	Economische Zaken en Klimaat							
1	Subsidieregelingen voor bedrijven afschaffen	0	– 19	– 93	– 152	– 145	– 210	2033
2	Stoppen financieringsregelingen innovatief mkb	– 2	– 38	– 84	– 105	– 77	– 73	2041
3	Uitfaseren Toekomstfonds	– 22	– 132	– 137	– 75	– 47	– 51	2041
4	Regelingen durfkapitaal afschaffen	– 2	– 28	– 58	– 72	– 44	– 40	2041
5	PPS-Innovatieregeling afschaffen	0	– 10	– 67	– 112	– 99	– 150	2033
6	Innovatie regionale campussen afschaffen	– 85	– 93	– 93	– 93	– 93	– 100	2035
7	Stoppen Borgstelling MKB-kredieten (BMKB)	– 4	– 3	– 3	– 3	– 3	– 3	2028
8	Blended Finance faciliteit afschaffen	– 75	– 100	– 75	0	0	0	2030
9	Stoppen bijdragen onderzoeksinstituten	0	– 117	– 249	– 300	– 295	– 325	2035
10	Stoppen bijdragen aan internationale (onderzoeks)organisaties	– 5	– 58	– 65	– 65	– 104	– 118	2032
11	Stoppen financiering regionaal	0	– 12	– 10	– 17	– 30	– 30	2031
12	Nederlands Bureau voor Toerisme en Congressen (NBTC) afschaffen	0	– 10	– 9	– 9	– 9	– 9	2029

	Bedragen in miljoenen euro's (- is saldoverbeterend)							
13	Bijdrage aan cybersecurity afschaffen	– 1	– 5	– 9	– 9	– 9	– 9	2029
14	Verlagen bijdrage aan de Kamer van Koophandel (KVK)	0	– 4	– 4	– 4	– 4	– 4	2028
	Nationaal Groeifonds							
15	Afromen onverdeelde budgetten NGF	– 18	– 123	– 255	– 391	– 445	0	2033

Tabel 46 Ombuigingen Klimaat en Groene Groei

Bedragen in miljoenen euro's (- is saldoverbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
	Klimaat en Groene Groei							
1a	Verlagen openstellingsbudget van 8 miljard euro naar 5 miljard euro (2027-2032)	0	0	0	– 2	– 28	0	2054
1b	Geen openstellingsrondes vanaf 2027	0	0	0	– 6	– 74	– 2.109	2054
1c	Afschaffen SDE++-subsidie CO2-afvang en -opslag (CCS)	0	0	0	0	0	0	2054
1d	Afschaffen reservering specifieke technieken SDE++	0	0	0	– 2	– 7	0	2054
2	5 procent korting klimaatsubsidies	– 45	– 43	– 39	– 39	– 7	– 1	2050
3	Beëindigen ondersteuning ontwikkeling SMR's	– 12	– 25	– 5	– 5	0	0	2031
4	Verlagen ambitie windenergie op zee (cumulatieve besparing 16,5 miljard euro)	0	0	0	0	0	0	2051
5	Beëindigen Warmtenetten Investeringssubsidie (WIS)	– 53	– 113	– 108	– 902	0	0	2031
6a	Verlagen subsidiepercentages ISDE	0	0	0	– 116	0	0	2031
6b	Herinvoeren 2-maatregeleneis ISDE	0	0	0	– 7	0	0	2031
6c	ISDE alleen tot 2 jaar na transactiemoment	0	0	0	– 56	0	0	2031
6d	Inkomensafhankelijk maken ISDE	0	0	0	– 104	0	0	2031
7	Afromen budget tweede ronde NIKI	– 11	– 32	– 21	– 13	– 13	0	2036
8	Verlagen vergoedingspercentage IKC ETS	0	– 464	– 253	– 253	– 253	0	2036
9	Schrappen middelen vergassing reststromen Demonstratie Energie- en Klimaatinnovatie (DEI+)	– 42	– 40	– 74	– 210	– 6	0	2032
10	Schrappen circulaire economie Demonstratie Energie- en Klimaatinnovatie (DEI+)	– 11	– 10	– 4	– 4	0	0	2031
11	Schrappen subsidie vollooprisico CO2-opslagproject Aramis	0	– 325	– 325	– 325	– 325	0	2032
12	Schrappen bevorderen circulair doen en gedrag	– 6	– 7	– 7	– 4	0	0	2031
13	Stopzetten uitvoering duurzame productieketens	– 4	– 4	– 3	– 2	– 4	– 4	2031
14	Beëindigen opdrachtenbudget Biobased bouwen circulaire economie	– 7	– 4	– 1	– 2	0	0	2031
15	Schrappen budget gebiedsinvesteringen hoogspannningsprojecten	– 20	– 7	– 1	– 8	0	0	2031
16	Schrappen intensivering coalitieakkoord uitvoeringskosten klimaatbeleid medeoverheden	0	0	0	0	– 800	0	2041
17a	Verhogen cijns 10 procentpunt bestaande en nieuwe velden	0	0	0	– 32	– 23	0	2050
17b	Verhogen cijns 10 procentpunt nieuwe velden	0	0	0	– 18	0	0	2031

Nr.	Klimaat- en energiefonds	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
18	Volledige ombuiging resterende middelen Klimaat- en energiefonds	– 772	– 1.742	– 2.210	– 2.164	– 2.099	0	2036
18a	Volledige ombuiging perceel Kernenergie	– 1	– 613	– 1.051	– 1.235	– 1.520	0	2036
18b	Volledige ombuiging perceel Energie-infrastructuur	– 229	– 303	– 311	– 99	– 38	0	2036
18c	Volledige ombuiging perceel Vroege fase opschaling	– 60	– 251	– 389	– 567	– 433	0	2036
18d	Volledige ombuiging perceel Verduurzaming industrie en innovatie mkb	– 483	– 572	– 438	– 264	– 108	0	2036
18e	Volledige ombuiging perceel Gebouwde omgeving	0	– 3	– 22	0	0	0	2030

Bedragen in miljoenen euro's (- is saldoverbeterend)								
19	Schrappen reservering Nationale Deelneming Warmte	0	– 45	– 44	– 48	0	0	2031
20	Verlagen productiesubsidies waterstof op land	0	– 34	– 106	– 293	– 294	0	2036
21	Afschaffen vraagsubsidie groene waterstof	0	– 30	– 67	– 90	– 90	0	2036
22	Schrappen reservering circulaire economie	– 16	– 64	– 46	– 32	– 1	0	2032
23	Schrappen reserveringen flex-maatregelen	– 18	– 74	– 89	– 98	– 28	0	2034
24	Afschaffen reservering maatwerksubsidies afvalverbrandingsinstallaties	– 44	– 68	– 34	0	0	0	2030
25	Schrappen reservering voor ondersteuning mkb	0	– 65	0	0	0	0	2029
26	Afschaffen Nationale Investeringsregeling Klimaatprojecten Industrie (NIKI)	– 18	– 18	– 18	– 11	– 11	0	2036
27	Schrappen reserveringen deelname EBN Aramis en vollooprisico Aramis	– 379	– 379	– 379	– 166	0	0	2031

Tabel 47 Ombuigingen overgehevelde Klimaat- en energiefondsmiddelen

Bedragen in miljoenen euro's (- is saldoverbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
3.9	**Infrastructuur en Waterstaat**							
22	Stoppen met stimuleren van laadinfra wegvervoer (Klimaat- en energiefonds)	– 67	– 73	– 35	– 45	0	0	2031
24	Korten op subsidie voor waterstof in wegvervoer (Klimaat- en energiefonds)	– 12	– 12	– 22	– 45	0	0	2031
25	Stoppen tijdelijke subsidieregelingen walstroom zeeschepen (Klimaat- en energiefonds)	0	– 8	– 23	– 8	0	0	2031
26	Schrappen verduurzaming zeevaartschepen (Klimaat- en energiefonds)	– 8	– 26	– 27	– 28	– 11	0	2032
27	Korten subsidie voor waterstof in binnenvaart (Klimaat- en energiefonds)	– 14	– 34	– 48	– 55	– 52	0	2032
28	Stoppen verduurzaming binnenvaartschepen (Klimaat- en energiefonds)	– 2	– 6	– 7	– 7	– 3	0	2032
29	Schrappen subsidies voor duurzamere vliegtuigbrandstoffen (Klimaat- en energiefonds)	– 30	– 115	– 83	– 29	– 30	0	2032
3.11	**Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur**	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
12a	Korten op Klimaat- en energiefondsbudget voor warmte-infrastructuur glastuinbouw	– 5	– 13	– 31	– 41	– 60	0	2032
12b	Korten op Klimaat- en energiefondsbudget voor EG-regeling glastuinbouw	– 2	– 7	– 28	– 25	0	0	2031
3.16	**Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening**	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
10	Afschaffen subsidies t.b.v. CO2-vrije gebouwde omgeving (reeks bevat ook regulier budget)	0	– 12	– 8	– 9	– 16	– 12	2032
11	Afschalen subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed (DUMAVA)	0	– 93	– 58	– 45	– 59	0	2032
12	Afschaffen subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed (DUMAVA)	0	– 313	– 195	– 153	– 197	0	2032
3.17	**Klimaat en Groene Groei**	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
3	Beëindigen ondersteuning ontwikkeling SMR's	– 12	– 25	– 5	– 5	0	0	2031
5	Beëindigen Warmtenetten Investeringssubsidie (WIS)	– 53	– 113	– 108	– 902	0	0	2031
6a	Verlagen subsidiepercentages ISDE	0	0	0	– 116	0	0	2031
6b	Herinvoeren van 2-maatregeleneis ISDE	0	0	0	– 7	0	0	2031
6c	ISDE alleen tot 2 jaar na transactiemoment	0	0	0	– 56	0	0	2031
6d	Inkomensafhankelijk maken ISDE	0	0	0	– 104	0	0	2031
7	Afromen budget tweede ronde NIKI	– 11	– 32	– 21	– 13	– 13	0	2036
9	Schrappen middelen vergassing reststromen Demonstratie Energie- en Klimaatinnovatie (DEI+)	– 42	– 40	– 74	– 210	– 6	0	2032
10	Schrappen circulaire economie Demonstratie Energie- en Klimaatinnovatie (DEI+)	– 11	– 10	– 4	– 4	0	0	2031

Bedragen in miljoenen euro's (- is saldoverbeterend)								
12	Schrappen bevorderen circulair doen en gedrag	– 6	– 7	– 7	– 4	0	0	2031
14	Beëindigen opdrachtenbudget Biobased bouwen circulaire economie	– 7	– 4	– 1	– 2	0	0	2031
15	Schrappen budget gebiedsinvesteringen hoogspannningsprojecten	– 20	– 7	– 1	– 8	0	0	2031

Tabel 48 Ombuigingen Onderwijs, Cultuur en Wetenschap

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
	Algemeen							
1	Lumpsumkorting (1 procent) onderwijs en onderzoek	0	– 348	– 461	– 459	– 457	– 457	2031
	Primair onderwijs	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
2	Programma School en Omgeving afschaffen in het primair onderwijs	0	0	– 285	– 285	– 285	– 285	2029
3a	Korten op het onderwijsachterstandenbudget: taakstelling OAB en deel oormerken voor voorschoolse educatie	0	– 34	– 69	– 103	– 137	– 137	2031
3b	Korten op het onderwijsachterstandenbudget: OAB gerichter inzetten	0	0	– 8	– 17	– 25	– 34	2032
3c	Korten op het onderwijsachterstandenbudget: maximum bedrag per school	0	0	– 6	– 11	– 17	– 22	2032
4a	Basisvaardigheden primair onderwijs: focus op prioriteitsscholen	0	0	– 81	– 161	– 242	– 322	2032
4b	Basisvaardigheden primair onderwijs: financiering volledig stoppen	0	0	– 86	– 172	– 258	– 344	2032
5	(Zeer) kleine scholentoeslag afschaffen	0	0	0	– 49	– 98	– 197	2033
6	Aanvullende bekostiging voor schipperskinderen en Roma/Sinti-kinderen afschaffen	0	– 3	– 3	– 3	– 3	– 3	2028
7	Nederlands Onderwijs aan Anderstaligen (NOAT) afschaffen	0	0	– 7	– 7	– 7	– 7	2029
8a	Ondersteuningsbekostiging hoogbegaafden halveren	0	– 12	– 12	– 12	– 12	– 12	2028
8b	Ondersteuningsbekostiging hoogbegaafden afschaffen	0	– 23	– 23	– 23	– 23	– 23	2028
9	Afschaffen publieke bekostiging van internationaal georiënteerd onderwijs	0	0	– 1	– 2	– 2	– 6	2036
10	Eén doorstroomtoets	0	0	– 3	– 3	– 3	– 3	2029
11	Afschaffen subsidie humanistisch vormend en godsdienstonderwijs	0	0	– 18	– 18	– 18	– 18	2029
12	Afschaffen aanpak lerarentekort G5	0	0	0	– 34	– 34	– 34	2030
13	Grotere klassen	0	– 224	– 447	– 671	– 894	– 894	2031
14	Minder lestijd in het primair onderwijs	0	0	– 470	– 941	– 1.411	– 1.881	2032
15	Korten op het gemeentelijk onderwijsachterstandenbudget	0	0	– 41	– 82	– 122	– 163	2032
16	Terugdraaien middelen professionalisering onderwijs op teamniveau	– 6	– 326	– 326	– 326	– 326	– 326	2028
17	Afschaffen schoolmaaltijden primair onderwijs	0	0	– 82	– 82	– 82	– 82	2029
18	Alleen directe financiering via lumpsum primair onderwijs	0	– 2	– 43	– 43	– 43	– 43	2029
	Voortgezet Onderwijs	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
19	Programma School en Omgeving afschaffen in het voortgezet onderwijs	0	0	– 179	– 179	– 179	– 179	2029
20a	Basisvaardigheden voortgezet onderwijs: focus op prioriteitsscholen	0	0	– 48	– 97	– 145	– 193	2032
20b	Basisvaardigheden voortgezet onderwijs: financiering volledig stopzetten	0	0	– 52	– 103	– 155	– 207	2032
21	Afschaffen publieke bekostiging van internationaal georiënteerd onderwijs	0	0	– 2	– 4	– 5	– 11	2034
22	Afschaffen leerwegondersteunend onderwijs (lwoo)	0	0	0	– 151	– 303	– 605	2033
23a	Afschaffen gratis schoolboeken en ander lesmateriaal: met compensatie voor lage inkomens	0	0	– 94	– 225	– 225	– 225	2030
23b	Afschaffen gratis schoolboeken en ander lesmateriaal: zonder compensatie voor lage inkomens	0	0	– 141	– 338	– 338	– 338	2030
24	Minder lestijd in het voortgezet onderwijs	0	0	– 340	– 685	– 1.025	– 1.370	2032
25	Afschaffen aanvullende bekostiging geïsoleerde vestigingen	0	0	– 11	– 22	– 33	– 44	2032
26	Afschaffen subsidie brugfunctionaris in primair en voortgezet onderwijs	0	0	– 55	– 55	– 55	– 55	2029
27	Afschaffen subsidie brede brugklas	0	– 46	– 58	– 58	– 58	– 58	2029
28	Afschaffen maatschappelijke diensttijd	0	0	– 116	– 109	– 125	– 125	2031
29	Afschaffen schoolmaaltijden voortgezet onderwijs	0	0	– 53	– 53	– 53	– 53	2029
30	Alleen directe financiering via lumpsum voortgezet onderwijs	0	– 2	– 28	– 28	– 28	– 28	2029

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

	Lerarenbeleid	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
31	Korten middelen voor strategisch personeelsbeleid	0	– 34	– 62	– 89	118	– 118	2031
32a	Lerarenbeurs: volledig afschaffen	0	– 20	– 41	– 61	– 61	– 61	2030
32b	Lerarenbeurs: afschaffen en deel toevoegen aan bekostiging	0	– 4	– 8	– 12	– 12	– 12	2030
33	Terugdraaien intensivering zijinstroom	0	– 22	– 44	– 66	– 88	– 88	2031

	Mbo en volwasseneneducatie	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
34	Lesgeld voor niveau 3 en 4 gelijkstellen aan collegegeld	0	0	– 107	– 175	– 172	– 148	2072
35a	Besparing op de lumpsum in verband met samenhang kwaliteitsafspraken: 25 procent korting	0	0	– 8	– 16	– 28	– 37	2032
35b	Besparing op de lumpsum in verband met samenhang kwaliteitsafspraken: 50 procent korting	0	0	– 16	– 32	– 55	– 74	2032
36	Gelijktrekken bekostiging entree- en mbo 2-studenten	0	0	– 22	– 65	– 65	– 65	2031
37a	Meer praktijk in de bol voor niveau 3 en 4: – 100 overige uren	0	0	– 54	– 164	– 165	– 165	2031
37b	Meer praktijk in de bol voor niveau 3 en 4: – 75 bot-uren en – 125 overige uren	0	0	– 108	– 329	– 331	– 331	2031
37c	Meer praktijk in de bol voor niveau 3 en 4: – 180 bot-uren en 150 overige uren	0	0	– 165	– 501	– 504	– 504	2031
38a	Geen bekostiging voor 27 of 30 jaar en ouder op niveau 3 en 4 met een startkwalificatie: 27 jaar en ouder	0	0	– 55	– 157	– 151	– 151	2031
38b	Geen bekostiging voor 27 of 30 jaar en ouder op niveau 3 en 4 met een startkwalificatie: 30 jaar en ouder	0	0	– 40	– 112	– 107	– 107	2031
39	Instellingstarief voor les- en cursusgeld voor een tweede studie voor niveau 3 en 4	0	0	– 6	– 11	– 11	– 11	2031
40	Aanpassen bbl-bekostiging voor niveau 3/4 naar daadwerkelijk aantal uren	0	0	– 39	– 111	– 104	– 104	2031
41	Afschaffen Subsidieregeling praktijkleren	0	– 57	– 120	– 165	– 221	– 221	2031
42a	Subsidieregeling praktijkleren alleen beschikbaar stellen voor het mkb	0	– 20	– 42	– 58	– 77	– 77	2031
42b	Subsidieregeling praktijkleren alleen beschikbaar stellen voor arbeidsmarktrelevante sectoren	0	– 13	– 27	– 36	– 48	– 48	2031
43	Afschaffen praktijkgericht onderzoek in het mbo	0	0	– 3	– 7	– 10	– 17	2032
44	Afschaffen regionaal investeringsfonds (RIF)	0	0	– 8	– 14	– 21	– 28	2032

	Hbo, wo, Onderzoek en wetenschapsbeleid	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
45	Nominale bekostiging + 1 jaar	0	– 32	– 194	– 291	– 388	– 485	2032
46a	Verhoging collegegeld ho: verhoging collegegeld wo met 1000 euro	0	0	– 45	– 199	– 263	– 320	2034
46b	Verhoging collegegeld ho: verhoging collegegeld wo met 3000 euro	0	0	– 133	– 592	– 781	– 951	2034
46c	Verhoging collegegeld ho: verhoging collegegeld hbo en wo met 1000 euro	0	– 108	– 479	– 633	– 785	– 768	2033
46d	Verhoging collegegeld ho: verhoging collegegeld hbo en wo met 3000 euro	0	– 321	– 1.430	– 1.889	– 2.342	– 2.291	2033
47a	Specifieke verhoging collegegeld ho: vervallen rijksbijdrage masterfase	0	0	– 85	– 511	– 760	– 1.007	2032
47b	Specifieke verhoging collegegeld ho: verhoging collegegeld wo masters met 3000 euro	0	0	– 42	– 186	– 245	– 304	2032
47c	Specifieke verhoging collegegeld ho: tweede master instellingstarief wo	0	0	– 14	– 42	– 42	– 42	2030
48	Korting bekostiging onderwijsdeel	0	– 187	– 372	– 559	– 736	– 736	2031
49	UMC werkplaatsfunctie integreren met facultaire bijdrage	0	0	– 15	– 46	– 46	– 46	2030
50	Taakstellende korting op internationale studenten	0	0	– 50	– 100	– 150	– 200	2032
51	Korting op het budget van onderzoeksfinanciering wo	0	– 8	– 50	– 75	– 100	– 100	2031
52	Minder praktijkgericht onderzoek in het hbo	0	– 25	– 50	– 75	– 100	– 100	2031
53a	Sectorplannen II (2022): alleen nog voor techniek en bètawetenschappen	0	– 25	– 50	– 75	– 100	– 100	2031
53b	Sectorplannen II (2022) afschaffen	0	– 58	– 116	– 174	– 232	– 232	2031
53c	Sectorplannen III (2026) afschaffen	0	– 107	– 107	– 131	– 131	– 132	2032
54	Korting op Grootschalige Onderzoeksinfrastructuur	0	– 7	– 14	– 20	– 22	– 35	2032
55	Korting op Europese Onderzoekssamenwerking	0	– 24	– 48	– 70	– 93	– 93	2031

	Studiefinanciering	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
56	Gelijktrekken voorwaarden studiefinanciering mbo/ho*	0	0	0	– 20	– 20	– 160	2076

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)								
57a	Studentenreisproduct: ov voor nominale studieduur hoger onderwijs*	0	0	0	0	0	– 93	2076
57b	Studentenreisproduct: ov voor nominale studieduur mbo*	0	0	0	0	0	– 54	2076
57c	Studentenreisproduct: eigen bijdrage voor reisproduct van 20 euro per maand*	0	0	– 2	– 9	– 16	– 150	2076
58a	Basisbeurs: afschaffen basisbeurs ho voor studenten met ouders met verzamelinkomen boven 113.000 euro*	0	– 1	– 3	– 5	– 9	– 255	2076
58b	Basisbeurs: basisbeurs uitwonende studenten (mbo en ho) afschaffen en gelijkstellen aan thuiswonendenbeurs*	0	0	– 20	– 50	– 95	– 485	2076
58c	Basisbeurs: volledige beurs ho afschaffen*	0	– 4	– 10	– 25	– 70	– 930	2076

	Cultuur & Media	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
	Cultuur							
59	Afschaffen museaal aankoopfonds	– 25	0	0	0	0	0	2028
60	Korting budget cultuureducatie	0	0	– 7	– 10	– 10	– 10	2030
61	Korting op budget voor culturele basisinfrastructuur	0	0	– 106	– 159	– 159	– 159	2030
62	Korting op subsidie publieksactiviteiten museale instellingen met een wettelijke taak	0	0	– 18	– 27	– 27	– 27	2030
63a	Verhogen eigen bijdrage monumentenzorg	0	– 10	– 10	– 10	– 10	– 20	2033
63b	Verhogen eigen bijdrage monumentenzorg	0	– 29	– 28	– 28	– 28	– 90	2033
64	Terugdraaien zorgplicht van gemeenten voor bibliotheekvestigingen	0	0	– 62	– 62	– 62	– 62	2029
	Media							
65	Korting budget landelijke publieke omroep	0	0	– 48	– 49	– 50	– 77	2033
66	Bekostiging regionale omroepen afschaffen	0	0	– 132	– 135	– 138	– 208	2033
67	Subsidie onderzoeksjournalistiek afschaffen	0	– 13	– 14	– 12	– 12	– 12	2030
68	Terugdraaien extra investering lokale omroepen	0	0	– 22	– 22	– 22	– 22	2029
69	Wettelijke media-archief taken en NIBG afschaffen	0	0	– 20	– 20	– 20	– 31	2033

	Emancipatie	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in.**
70	Beëindigen subsidiëring emancipatiebeleid	0	– 20	– 20	– 20	– 19	– 19	2031

* De uitgaven in de tabel bij maatregelen 56 t/m 58 tonen het effect op de uitgaven zoals in de begroting. De maatregelen hebben in eerdere jaren al een effect op het EMU-saldo.

Tabel 49 Ombuigingen Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	**Maatregel**	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
	Werkloosheid en minimaregelingen							
1	Verlagen uitkeringshoogte WW*							
1a	Verlagen uitkeringshoogte WW naar 65%*	0	0	2	– 331	– 433	– 445	2032
1b	Uitkeringshoogte WW/WGA eerste twee maanden naar 70 procent*	0	0	2	– 145	– 159	– 162	2032
2	Getrapte uitkeringshoogte WW*	0	0	2	– 66	– 87	– 92	2032
3	Afschaffen Toeslagenwet	0	0	0	2	– 33	– 250	2083
4	Afschaffen Kindregeling in Toeslagenwet	0	0	2	– 2	– 4	– 25	2041
5	Versneld afbouwen dubbele algemene heffingskorting (AHK) in de bijstand en gerelateerde uitkeringen	0	0	– 853	– 784	– 695	0	2040
6	Afschaffen Besluit bijstandverlening zelfstandigen (Bbz)	0	0	– 22	– 23	– 30	– 25	2038
7	Verlagen bijstandsnorm met 1 procent	0	0	– 131	– 134	– 136	– 151	2048
8	Geen vakantietoeslag in de bijstand en in de aanvullende inkomensvoorziening ouderen (AIO)	0	0	– 52	– 173	– 299	– 675	2048
9	Afschaffen alle vrijlatingen van arbeidsinkomsten in de bijstand	0	0	– 31	– 66	– 70	– 124	2048

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)								
10	Afschaffen individuele inkomenstoeslag (IIT)	0	0	– 30	– 60	– 60	– 60	2030
11	Stopzetten impuls kinderarmoedebestrijding uit het Gemeentefonds	0	– 121	– 121	– 121	– 121	– 121	2028
12	Korten middelen Nationaal Programma Armoede en Schulden	0	– 18	– 18	– 18	– 18	– 18	2028
13	Uniformeren normen gemeentelijke zorgverzekering	0	– 10	– 11	– 11	– 12	– 12	2031
	Arbeidsmarkt en re-integratie	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
14	Verlagen bedragen loonkostenvoordelen (LKV) met 10 procent	0	0	0	– 20	– 22	– 22	2031
15	Harmoniseren LKV op 2000 euro	0	0	0	– 27	– 29	– 29	2031
16	Afschaffen LKV arbeidsgehandicapten (en herplaatsing arbeidsgehandicapten)	0	0	0	– 40	– 44	– 44	2031
17	Korten re-integratiebudget gemeenten							
17a	Stopzetten financiering re-integratie door gemeenten	0	0	– 845	– 855	– 865	– 1.035	2048
17b	Korten re-integratiebudget met 50 procent	0	0	– 423	– 428	– 432	– 518	2048
17c	Korten re-integratiebudget met 10 procent	0	– 83	– 85	– 86	– 86	– 104	2048
18	Afschaffen transformatiebudget sociaal ontwikkelbedrijven	0	– 33	– 33	– 33	– 30	0	2035
19	Afschaffen subsidieregeling leren en ontwikkelen in het mkb (SLIM)	– 17	– 25	– 39	– 41	– 40	– 40	2031
20	Halveren SLIM-budget, verhogen cofinanciering en geen subsidie voor middelgrote ondernemingen	– 8	– 12	– 19	– 20	– 20	– 20	2030
21	Afschaffen meerjarig investeringsprogramma duurzame inzetbaarheid & leven lang ontwikkelen	– 5	– 8	– 4	0	– 9	– 12	2032
22	Stopzetten subsidieregeling voor scholing en re-integratie van personen met arbeidsbeperkingen en ernstig scholingsbelemmerden (ESB-regeling)	– 1	– 10	– 10	– 10	– 16	– 16	2031
23	Doorbelasten toezichtskosten uitzendsector	1	1	1	– 19	– 19	– 19	2030
24	Stopzetten Duurzame Inzetbaarheidsagenda	– 23	– 31	– 41	– 37	– 46	0	2033
	Arbeidsongeschiktheid, Ziektewet en verlofregelingen	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
25	Niet-indexeren van maximum dagloon tot 8,05% verhoging a.g.v. beleidsmatige WML-verhoging is teruggedraaid	0	10	– 107	– 206	– 259	– 287	2060
26	Niet-indexeren van maximum dagloon tot 20% verlaging is bereikt	0	10	– 107	– 206	– 304	– 817	2060
27	Maximeren maatmanloon**	0	0	0	2	– 9	– 201	2083
28	Aanpassen 3x3 criterium in de WIA**	0	0	0	5	– 11	– 283	2083
29	Deeltijdfictie bij beoordeling mate van arbeidsongeschiktheid**	0	0	0	0	0	– 927	2082
30	Aanpassen arbeidsongeschiktheidsklassen WGA 35-99**	0	5	5	2	– 10	– 143	2083
31	Basisverzekering bij arbeidsongeschiktheid op Wml-niveau**	0	0	0	0	0	– 6.265	2085
32	Verlagen alle AO-uitkeringen en ZW-uitkeringen met 5 procentpunt**							
	Wv. IVA	0	0	– 90	– 159	– 159	0	2060
	Wv. WGA	0	0	– 216	– 449	– 449	– 2.211	2060
	Wv. WAZ	0	0	– 24	– 42	– 42	0	2060
	Wv. WAO	0	0	0	– 1	– 1	0	2060
	Wv. ZW	0	0	– 38	– 89	– 89	– 102	2032
	Wv. Wajong	0	0	– 47	– 85	– 85	– 215	2034

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)								
	Wv. TW	0	0	21	42	42	99	2060
	Wv. Uitvoeringskosten	0	10	– 17	– 23	– 23	– 102	2060
33	Werkhervatting drie jaar voorop, daarna basisverzekering bij arbeidsongeschiktheid**	0	0	0	0	0	– 5.211	2085
34	Verkorten uitlooptermijn WGA 80-100 > 35-80 naar 2 maanden**	0	0	0	0	0	– 33	2081
35	Afschaffen hogere uitkering hulpbehoevenden bij arbeidsongeschiktheidsregelingen**	0	0	2	– 68	– 70	– 94	2060
36	Terugdraaien wetsvoorstel versoepeling re-integratieverplichtingen in het tweede ziektejaar voor kleine en middelgrote werkgevers**	0	0	– 2	– 12	– 32	– 154	2067
37	Verlagen Ziektewet-uitkering naar 70 procent van het wettelijk minimumloon (Wml)**	0	2	– 80	– 187	– 187	– 214	2032
38	Werkgevers verplicht eigenrisicodrager voor vangnetters in de Ziektewet**	0	0		5	– 270	– 769	2060
39	Anticumulatie Ziektewet/Werkloosheidswet**	0	0	2	0	– 5	– 33	2060
40	Verruiming aantal wachtdagen Ziektewet**	0	0	2	– 3	– 3	– 3	2030
41	Geen toegang tot de Ziektewet voor vangnetters met werkgever**	0	0	2	– 692	– 1.484	– 1.676	2032
42	Verlagen Wajong-uitkering naar 70 procent van het Wml	0	2	– 47	– 85	– 85	– 215	2033
43	Verlagen Wajong-uitkering conform bijstand tot 21 jaar	0	0	2	– 14	– 44	– 95	2033
44	Niet doorvoeren hervorming loonkostensubsidie in de Wajong	0	– 3	– 19	– 17	– 16	0	2062
45	Maximeren Wazo-uitkering voor uitkeringsgerechtigden**	0	2	– 22	– 26	– 27	– 27	2031
46	Verkorten zwangerschaps- en bevallingsverlof naar 14 weken en geboorteverlof van zes naar twee weken**	0	2	– 266	– 306	– 313	– 313	2031
47	Verlagen betaald ouderschapsverlof naar 50% dagloon**	0	2	– 389	– 429	– 438	– 438	2031

	AOW	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
48	Adres als uitgangspunt nemen in de AOW	0	0	0	– 6	– 18	– 301	2050
49	AOW: dubbele algemene heffingskorting uit referentieminimumloon	0	0	– 283	– 703	– 1.119	– 8.234	2049
50	AOW eenmalig niet indexeren	0	0	– 1.351	0	0	0	
51	Individualisering AOW tot 50 procent referentieminimumloon	0	0	5	– 225	– 708	– 11.805	2050
52	Verhogen AOW- en pensioensleeftijd met 1 jaar	0	2	0	0	0	– 2.448	2034
53	Verlagen AOW-uitkering met 10%	0	0	5	– 1.239	– 2.543	– 6.653	2034
54	Afschaffen vakantietoeslag in de AOW	0	0	2	– 382	– 780	– 4.365	2039
55	Vakantietoeslag AOW bij overlijden afschaffen	0	2	– 19	– 85	– 86	– 86	2031
56	Afschaffen overlijdensuitkering AOW	0	5	– 101	– 118	– 120	– 120	2031
57	Verhogen leeftijd Algemene Ouderdomsverzekering (AOV, Caribisch Nederland)							
57a	Verhogen AOV-leeftijd naar 66 jaar	0	0	0	1	– 5	– 7	2050
57b	Verhogen AOV-leeftijd naar 67 jaar	0	0	0	1	– 5	– 15	2050
58	Afschaffen keuze duurzaam gescheiden leven	0	0	– 4	– 11	– 12	– 14	2044
59	AOW-indexatie koppelen aan de consumentenprijsindex	0	2	– 273	– 728	– 1.190	– 1.190	2031

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

	Kindregelingen	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
60	Kinderbijslag verlagen 0-11-jarigen***	0	2	– 400	– 400	– 400	– 400	2029
61	Kinderbijslag 1 jaar niet indexeren***	0	0	– 78	– 96	– 96	– 96	2030
62	Kinderbijslag voor maximaal 3 kinderen***	0	0	0	5	– 69	– 137	2032
63	Afschaffen aanvullende kinderbijslag (AKW+)***	0	0	0	0	– 4	– 63	2032
64	Afschaffen dubbele kinderbijslag intensieve zorg***	0	0	0	– 49	– 92	– 101	2032
65	Afschaffen opslag kindgebonden budget 12-15 jarigen***	0	– 22	– 259	– 256	– 252	– 252	2031
66	Verlagen kindgebonden budget vanaf tweede kind***	0	– 29	– 342	– 338	– 334	– 334	2031
67	Halveren alleenstaande ouderkop kindgebonden budget***	0	– 24	– 315	– 581	– 581	– 581	2030
68	Niet-indexeren kindgebonden budget***	0	– 11	– 127	– 126	– 125	– 125	2031
69	Verlagen vermogensgrens kindgebonden budget naar niveau huurtoeslag***	0	– 31	– 367	– 369	– 370	– 370	2031
70	Volledig inkomensafhankelijke tegemoetkoming ouders: afschaffen kinderbijslag en verhogen kindgebonden budget***	0	0	– 1.000	– 1.000	– 1.000	– 1.000	2029
71	Kindgebonden budget: verhogen afbouwpercentage vanaf tweede knikpunt***	0	– 5	– 57	– 58	– 59	– 59	2031
72	Verlagen vergoedingspercentages kinderopvang met 1%-punt	0	– 9	– 112	– 139	– 152	– 152	2031
73	Beperken vergoeding kinderopvang tot het kind 2 jaar is	0	0	– 40	– 493	– 502	– 502	2031
74	Niet invoeren nieuwe financieringsstelsel kinderopvang	0	– 50	– 693	– 1.643	– 1.586	– 1.735	2032

	Anw	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
75	Verrekenen inkomsten uit tweede pijler partnerpensioen in de Anw	0	5	– 1	– 7	– 12	– 29	2046
76	Afschaffen Anw-tegemoetkoming	0	0	– 5	– 5	– 5	– 5	2029

	Integratie	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
77	Aanpassen inburgeringsplichtige leeftijd van 67 naar 60 jaar	0	0	– 2	– 3	– 5	– 5	2031
78	Verlagen taalniveau leerroute van B1 naar A2	0	0	– 9	– 15	– 22	– 22	2031
79	Afschaffen voorinburgering COA	0	0	– 46	– 46	– 46	– 46	2029
80	Afschaffen meedoenbalies	0	– 5	– 9	– 9	– 9	– 4	2036

	Overig	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
81	Niet-indexeren wettelijk minimumloon (incl. doorwerking uitkeringen)	0	– 1	– 1.300	– 1.285	– 1.275	– 1.290	2060
82	Verlagen wettelijk minimumloon met 5 procent (incl. doorwerking uitkeringen)	0	– 3	– 3.878	– 3.845	– 3.880	– 4.065	2060
83	Afschaffen netto-nettokoppeling tussen wettelijk minimumloon en minimumuitkeringen							
83a	Afschaffen netto-nettokoppeling tussen wettelijk minimumloon en minimumuitkeringen incl. AOW	0	2	– 845	– 1.790	– 2.795	– 2.795	2031
83b	Afschaffen netto-nettokoppeling wettelijk minimumloon en minimumuitkeringen excl. AOW	0	2	– 60	– 130	– 200	– 200	2031
84	Uitkeringen aan inflatie koppelen (m.u.v. AOW)	0	5	– 181	– 432	– 699	– 699	2031

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

*Bij deze maatregel wijkt de geschatte opbrengst in beperkte mate af van de actualiteit. In de raming is geen rekening gehouden met het uitstel van de duurverkorting van de WW van 2028 naar 2029 en met het schrappen van de 20% verlaging van het maximum dagloon, zoals weergegeven in de Miljoenennota.

**Bij deze maatregel wijkt de geschatte opbrengst in meer of mindere mate af van de actualiteit. In de raming is geen rekening gehouden met het schrappen van de 20% verlaging van het maximum dagloon, zoals weergegeven in de Miljoenennota.

***Bij deze maatregel wijkt de geschatte opbrengst in beperkte mate af van de actualiteit. In de raming is geen rekening gehouden met de halvering van de eerste tranche van de envelop 'versterking gezinnen', zoals weergegeven in de Miljoenennota.

Tabel 50 Ombuigingen Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
	Verbeteren doelmatigheid van het stelsel							
	Curatieve zorg							
1	Allocatieve normstelling via tarieven (BMH 17)	0	0	– 35	– 70	– 105	– 140	2032
2	Normatieve elementen in tariefstelling (BMH 18)	0	0	0	– 70	– 145	– 220	2032
3	Normeren inkomens medisch specialisten	0	0	0	0	0	– 205	2036
4	Afsluiten zorgakkoorden: groei akkoordsectoren naar nominale bbp-ontwikkeling	0	0	0	0	– 90	– 90	2031
5	Aanpassen referentielanden Wet geneesmiddelenprijzen (ZiK 92)	0	0	– 110	– 110	– 110	– 110	2029
6	Nieuwe beschikbaarheidsnorm spoedeisende hulp	0	0	4	4	– 9	– 25	2034
7	Sluiting deel afdelingen spoedeisende hulp in de nacht	0	0	0	0	– 20	– 20	2031
8	Verlagen betalingsbereidheid bij toelating dure geneesmiddelen	0	– 5	– 10	– 15	– 20	– 50	2037
9	Meer groepszittingen in fysiotherapie bij lange behandeltrajecten binnen de basisverzekering	0	0	– 7	– 15	– 20	– 30	2032
10	Herzien beheersingsmodel tertiaire medisch-specialistische zorg (TWMZ 20b)	0	0	0	0	– 90	– 185	2032
11	Korting beschikbaarheidbijdrage academische ziekenhuizen (TWMZ 20b)	0	0	– 35	– 75	– 110	– 110	2031
12	Groepsbehandeling voorliggend maken in de ggz (IBO mg ggz 19)	0	– 35	– 70	– 105	– 145	– 145	2031
13	Hybride zorg voorliggend maken in de ggz (IBO mg ggz 20)	0	– 15	– 35	– 50	– 70	– 70	2031
	Langdurige zorg en ondersteuning							
14	Schrappen toegang tot de Wlz voor lichte zorgzwaartes - VG3 (TWMZ 5)	23	23	23	17	12	– 85	2035
15	Zorgkantoren benchmarken op ingekochte leveringsvorm in de gehandicaptenzorg i.c.m. beperken keuzevrijheid leveringsvorm	40	40	40	17	– 5	– 160	2035
16	Afschaffen bovenbudgettaire vergoeding mondzorg en hulpmiddelen	0	0	– 16	– 32	– 32	– 32	2030
17	Schrappen toegang tot de Wlz voor lichte zorgzwaartes - GGZW1 (TWMZ 5)	5	5	5	– 5	– 15	– 50	2033
18	Terugdraaien toegang tot de Wlz voor ggz-cliënten	40	40	40	– 70	– 180	– 450	2033
	Pakketmaatregelen	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
	Curatieve zorg							
19	Verzoek aan het Zorginstituut om pakketcriteria anders in te vullen (TWMZ 13a)	0	0	0	– 13	– 25	– 55	2032
20	Kosteneffectiviteit als knock-out criterium en norm verlagen naar 70.000 euro (TWMZ 13b, voorbeeld 2)	0	0	0	0	– 25	– 365	2044
21	Hulpmiddelen uit basispakket (BMH 37)	0	0	– 600	– 600	– 600	– 600	2029
22	Schrappen huishoudelijke taken kraamzorg uit basispakket	0	0	– 55	– 55	– 55	– 55	2029
23	Kraamzorg volledig uit basispakket (ZiK 116b)	0	0	– 455	– 455	– 455	– 455	2029
24	Verkleinen basispakket op basis van ziektelast	210	210	210	140	70	– 695	2042
25	Aanspraak basis-ggz als fysiotherapie (IBO mg ggz 11)	0	0	– 200	– 200	– 200	– 200	2029
26	Verscherpen van de aanspraak in de curatieve ggz (IBO mg ggz 12)	0	0	0	– 50	– 90	– 90	2031
27	Afschaffen POH-ggz	0	0	– 425	– 425	– 425	– 425	2029
	Langdurige zorg en ondersteuning							
28	Schrappen aanspraak Wlz mondzorg (TWMZ 6)	0	0	– 41	– 41	– 41	– 41	2029
29	Schrappen aanspraak dagbesteding in de Wlz (TWMZ 4)	0	0	0	– 250	– 250	– 250	2030

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)								
30	Overhevelen hulpmiddelen vanuit het verzekerde Wlz-pakket naar de Wmo 2015	0	0	– 32	– 32	– 32	– 32	2029
31	Beperken toegang tot Wmo 2015-voorziening op basis van inkomen	0	0	0	– 5	– 20	– 130	2040

	Eigen betalingen	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
	Curatieve zorg							
32	Uitbreiden eigen betalingen hulpmiddelen (ZiK 66)	0	0	– 290	– 290	– 290	– 290	2029
33a	Invoeren eigen betalingen extramurale geneesmiddelen (ZiK 65): 3 euro per receptregel	0	– 185	– 185	– 185	– 185	– 185	2028
33b	Invoeren eigen betalingen extramurale geneesmiddelen (ZiK 65): 4 euro per receptregel	0	– 265	– 265	– 265	– 265	– 265	2028
33c	Invoeren eigen betalingen extramurale geneesmiddelen (ZiK 65): 5 euro per receptregel	0	– 325	– 325	– 325	– 325	– 325	2028
33d	Invoeren eigen betalingen extramurale geneesmiddelen (ZiK 65): 25 procent per receptregel	0	– 320	– 320	– 320	– 320	– 320	2028
34	Verhogen maximale eigen bijdrage Geneesmiddelenvergoedingssysteem	0	– 21	– 21	– 21	– 21	– 21	2028
35	Eenmalige verhoging eigen risico met 50 euro per 2028	0	– 875	– 885	– 890	– 925	– 925	2031
36	Huisartsenzorg onder eigen risico (ZiK 63)	0	– 1225	– 1255	– 1290	– 1330	– 1330	2031
37	Invoeren eigen bijdrage voor bezoek aan de huisartsenpost (ZiK 64)	0	– 150	– 150	– 150	– 150	– 150	2028
38	Invoeren eigen bijdrage bij verblijf in het ziekenhuis (ZiK 67)	0	– 40	– 40	– 40	– 40	– 40	2028
39a	Invoeren eigen bijdrage in de ggz: eigen bijdrage van 100 euro in de curatieve basis-ggz (IBO mg ggz 10a)	0	0	– 165	– 165	– 165	– 165	2029
39b	Invoeren eigen bijdrage in de ggz: eigen bijdrage van 350 euro in de curatieve ggz (IBO mg ggz 10b)	0	0	– 210	– 210	– 210	– 210	2029
	Langdurige zorg en ondersteuning							
40	Verhogen vermogensinkomensbijstelling (VIB) naar 8 procent (TWMZ 2, variant 1a)	0	– 125	– 130	– 130	– 135	– 135	2031
41	Marginaal tarief niet meetellen over grondslag VIB (TWMZ 2, variant 1b)	0	0	– 130	– 140	– 150	– 150	2031
42	Vermogen in eigen woning en box 3-vermogen gelijk behandelen, alleen bij hoge eigen bijdrage (TWMZ 2, variant 2a)	0	0	0	0	– 260	– 260	2031
43	Vermogen in eigen woning en box 3-vermogen gelijk behandelen, bij alle leveringsvormen (TWMZ 2, variant 2b)	0	0	0	0	– 305	– 305	2031
44	Box 2- en box 3-vermogen gelijk behandelen (TWMZ 2, variant 2c)	0	0	0	0	– 15	– 15	2031
45	Afschaffen aftrekpost bijdrageplichtig inkomen mpt/pgb (TWMZ 2, variant 3a)	0	0	– 20	– 25	– 25	– 25	2030
46	Verhogen inkomensafhankelijke eigen bijdrage Wmo 2015	0	0	– 60	– 60	– 60	– 60	2029

	Overige besparingsmaatregelen	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
	Langdurige zorg en ondersteuning							
47	Afschaffen financiële blijk van waardering voor mantelzorgers	0	0	– 140	– 140	– 140	– 140	2029
48	Beëindigen meerkostenregeling chronisch zieken en gehandicapten	0	0	– 380	– 380	– 380	– 380	2029
49	Korten budget aanpak daklоosheid	0	– 75	– 75	– 75	– 75	– 75	2028
50	Terugdraaien CA-envelop Versterken wijken en buurten	– 40	– 40	– 40	0	0	0	2030
51	Terugdraaien CA-envelop Tegemoetkoming zorgkosten chronisch zieken	0	– 350	– 350	– 350	– 350	– 350	2028
52	Terugdraaien intensivering Continueren budget 2026 palliatieve zorg en hospices	– 12	– 12	– 18	– 18	– 18	– 18	2029
53	Terugdraaien intensivering Vrouwenopvang en Centrum Seksueel Geweld	– 12	– 12	– 12	0	0	0	2030
	Jeugd							
54	Beëindigen subsidieregeling Opvang kinderen van ouders met trekkend/varend bestaan	0	– 1	– 3	– 8	– 12	– 15	2032
55	Minder standaard consulten 0-jarigen bij het consultatiebureau	0	0	– 21	– 21	– 21	– 21	2029
	Arbeidsmarkt, arbeidsvoorwaarden en opleidingen							

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)							
56a	Afboeken middelen strategisch opleiden medisch specialistische zorg (SO-MSZ)	0	0	– 247	– 247	– 247	– 247	2029
56b	Afboeken middelen strategisch opleiden medisch specialistische zorg (SO-MSZ) met 75% afslag voor uitzonderingen	0	0	– 62	– 62	– 62	– 62	2029
57	Verlagen subsidie publieke gezondheidszorgopleidingen met 50 procent	0	– 12	– 23	– 23	– 23	– 23	2029
58	Verlagen subsidie opleiding tot advanced nurse practitioner en physicial assistant met 50 procent	– 6	– 14	– 21	– 21	– 21	– 21	2029
59	Opheffen subsidie Samenwerken en Innoveren in de Regio (regionaal arbeidsmarktbeleid)	0	0	0	– 9	– 9	– 9	2030
60	Introduceren eigen betaling 20 procent specialistische vervolgopleidingen	0	0	0	– 45	– 90	– 280	2035
61	Afboeken middelen werkgeverskosten opleiden in de wijkverpleging	0	0	– 60	– 60	– 60	– 60	2029
	Sport							
62	Geen rijksbijdrage aan grote topsportevenementen	0	– 2	– 7	– 10	– 10	– 10	2030
63	Verlagen bijdragen duurzame en toegankelijke sportaccommodaties met 25 procent	0	– 24	– 48	– 49	– 49	– 49	2030
64	Verlagen subsidie topsport met 20 procent	0	– 15	– 15	– 15	– 13	– 13	2031
65	Korten budget sportstimulering	0	– 9	– 9	– 9	– 9	– 9	2028
66	Terugdraaien CA-envelop Sport	– 25	– 42	– 41	– 40	– 41	– 44	2032
	Volksgezondheid							
67	Invoeren volledige eigen betaling griepprik risicogroepen en 65-plussers	0	– 80	– 80	– 80	– 80	– 80	2028
68	Terugdraaien CA-envelop Jeugd en school	– 22	– 75	– 73	– 72	– 72	– 80	2032
69	Terugdraaien CA-envelop Medische preventie	– 18	– 29	– 28	– 28	– 28	– 30	2032
70	Terugdraaien intensivering Inhaalcampagne gordelroos vaccinatie	0	– 100	– 100	– 100	– 100	0	2032
71	Terugdraaien intensivering Kansrijke start	– 25	– 60	– 60	– 60	– 61	– 62	2032
	Overig							
72a	Gedeeltelijk terugdraaien AZWA-intensiveringen: B3 versterken van de lerende omgeving	0	0	– 185	– 185	– 185	– 185	2029
72b	Gedeeltelijk terugdraaien AZWA-intensiveringen: sociaal domein	0	0	0	– 164	– 197	– 197	2031
72c	Gedeeltelijk terugdraaien AZWA-intensiveringen: fraudebeleid	0	0	– 20	– 50	– 50	– 50	2030
72d	Gedeeltelijk terugdraaien AZWA-intensiveringen: gordelroosvaccinatie	0	0	– 53	– 53	– 53	– 39	2040
73	Korting van 50 procent op kwaliteitsgelden	0	0	0	– 12	– 14	– 14	2031
74	Korten bijdrage aan patiëntenorganisaties	0	– 4	– 22	– 25	– 25	– 25	2030
75a	Aanpassen VWS-bijdrage aan het strategisch programma van RIVM: variant 1 afschaffen	0	0	– 17	– 17	– 17	– 17	2029
75b	Aanpassen VWS-bijdrage aan het strategisch programma van RIVM: variant 2 halveren	0	– 8	– 8	– 8	– 8	– 8	2028
76	Taakstellende korting van 20 procent op programma's ZonMw	0	0	0	0	– 25	– 25	2031
77	Terugdraaien intensivering schrappen opslag bestuursrechtelijke premie (BAZ-regeling)	0	– 6	– 12	– 12	– 12	– 12	2029

Tabel 51 Ombuigingen Infrastructuur en Waterstaat

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
	Mobiliteit & infrastructuur							
1	Korting op projecten in verkennings-, plan- en studiefase van 10%*	– 53	– 48	– 74	– 96	– 103	0	2040
2	Ombuigen projecten in verkennings-, plan- en studiefase Hoofdwegennet*	– 297	– 180	– 257	– 395	– 483	0	2040
3	Ombuigen projecten in verkennings-, plan- en studiefase Hoofdvaarwegennet*	– 70	– 54	– 204	– 235	– 220	0	2040
4	Ombuigen projecten in verkennings-, plan- en studiefase spoornetwerk*	– 169	– 245	– 283	– 336	– 377	0	2040
5	Gereserveerd budget voor Lelylijn schrappen	– 6	– 10	– 17	– 27	– 114	0	2040
6	Versoberen op exploitatie, onderhoud en vernieuwing Hoofdwegennet & Hoofdvaarwegennet Rijkswaterstaat met 5%	0	0	– 143	– 134	– 133	– 140	2040
7	Bezuinigen op beheer, onderhoud, vervanging en renovatie ProRail met 5%	0	0	– 131	– 116	– 112	– 111	2040
8	Hogere gebruiksvergoeding spoor hanteren van 10%	0	0	– 39	– 39	– 38	– 38	2031
9	Halveren subsidies verkeersveiligheid	0	0	– 4	– 4	– 4	– 4	2029
10	Halveren subsidies voor innovatie en verduurzaming van de vrachtwagensector	0	0	– 232	– 295	– 403	0	2032
11	Ombuigen intensiveringen infrastructuur coalitieakkoord	0	– 750	– 750	0	– 1100	– 500	2036
12	Ombuigen intensiveringen infrastructuur instandhouding en regionale mobiliteit	0	– 100	– 300	– 500	– 500	– 300	2036
	Overige maatregelen voor openbaar vervoer en spoor	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
13	Bezuinigen Programma Hoogfrequent Spoor met 10%	0	0	– 2	– 4	– 5	0	2032
14	Bezuinigen Programma veiligheid overwegen met 10%	– 5	– 4	– 3	– 2	– 5	0	2032
	Waterveiligheid en Deltafonds	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
15	Eenmalige maximale afroming van de vrije investeringsruimte Deltafonds (cumulatief 200 miljoen euro)	0	0	0	0	0	0	2041
16	Bezuinigen beschikbare middelen voor studiekosten met 20%	– 12	– 10	– 8	– 6	– 5	– 2	2041
17	Korten op de rijksbijdragen Programmatische Aanpak Grote Wateren	0	0	0	0	– 51	– 73	2041
18	Stopzetten Rijksbijdrage Deltaplan Zoetwater	0	– 39	– 41	– 44	– 38	– 42	2041
19	Uitsmeren Hoogwaterbeschermingsprogramma van 2050 naar 2065	0	0	– 97	– 97	– 97	– 97	2029
20	Korten op de rijksbijdragen aan het Hoogwaterbeschermingsprogramma	0	0	– 123	– 123	– 123	– 123	2029
21	Afschaffen verschillende subsidieregelingen voor bodem en water	0	– 32	– 32	– 32	– 32	0	2032
21a	*W.v Afschaffen subsidieregeling: haalbaarheidsstudies en pilotprojecten voor innovaties voor waterveiligheid en waterzekerheid in delta's*	0	– 4	– 4	– 4	– 4	0	2032
21b	*W.v Maximale budgetvermindering voor aanpak niet spoedlocaties bodemsanering*	0	– 28	– 28	– 28	– 28	0	2032
22	Bezuinigen verkenningen- en planuitwerkingsbudget van waterbeheerprojecten met 10%	0	– 2	– 2	– 5	– 12	– 8	2041
	Klimaat, circulaire economie en milieu	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. in**
23	Stoppen met stimuleren van laadinfra wegvervoer (Klimaat- en energiefonds)	– 67	– 73	– 35	– 45	0	0	2031
24	Stoppen vergroening reisgedrag personenvervoer	– 4	– 7	– 4	– 39	– 26	– 16	2032
25	Korten op subsidie voor waterstof in wegvervoer (Klimaat- en energiefonds)	– 12	– 12	– 22	– 45	0	0	2031
26	Stoppen tijdelijke subsidieregelingen walstroom zeeschepen (Klimaat- en energiefonds)	0	– 8	– 23	– 8	0	0	2031
27	Schrappen verduurzaming zeevaartschepen (Klimaat- en energiefonds)	– 8	– 26	– 27	– 28	– 11	0	2032
28	Korten subsidie voor waterstof in binnenvaart (Klimaat- en energiefonds)	– 14	– 34	– 48	– 55	– 52	0	2032
29	Stoppen verduurzaming binnenvaartschepen (Klimaat- en energiefonds)	– 2	– 6	– 7	– 7	– 3	0	2032
30	Schrappen subsidies voor duurzamere vliegtuigbrandstoffen (Klimaat- en energiefonds)	– 30	– 115	– 83	– 29	– 30	0	2032
31	Korten budget Schoon en emissieloos bouwen	– 3	– 11	– 22	– 17	– 14	0	2032
32	Stopzetten opdrachten omgevingsveiligheid	0	– 6	– 13	– 15	– 14	– 10	2032
33	Stopzetten opdrachten VTH-stelsel	– 9	– 12	– 12	– 16	– 17	– 17	2031

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldoverbeterend)								
34	Meebetalen sector toezicht Inspectie Leefomgeving en Transport (ILT)	0	0	0	0	– 23	– 19	2032

Tabel 52 Ombuigingen Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
	Natuur en stikstof							
1	Vervangen extra beëindigingsregelingen door korten productierechten	– 150	– 300	– 300	0	– 350	0	2034
2	Zoneringsaanpak overal beperken tot 500 meter	– 10	– 15	– 45	– 45	– 90	0	2036
3	Maatregelen ten behoeve van voldoen aan doelsturingsnorm niet ondersteunen met subsidie	– 7	– 100	– 230	– 280	– 280	0	2036
4	Beperken verhoging budget agrarisch natuurbeheer	– 37	– 75	– 100	– 124	– 150	– 165	2036
5	Afzien van budget voor ondersteuning van convenant gewasbeschermingsmiddelen	– 24	– 23	– 23	– 28	– 28	0	2036
6	Ombuigen budgetten flankerend en overig landbouwbeleid	– 32	– 129	– 101	– 114	– 103	– 47	2037
6a	Afzien van middelen voor een sterk platteland	– 11	– 28	– 28	– 28	– 2	0	2032
6b	Niet continueren vestigingssteun jonge boeren	0	– 10	– 25	– 25	– 25	0	2036
6c	Schrappen extra stimulans voor biologische landbouw buiten zones rond natuurgebieden	– 7	– 8	– 8	– 3	– 3	0	2036
6d	Geen extra middelen naar het Investeringsfonds duurzame landbouw (IDL)	0	– 43	0	0	0	0	2029
6e	Schrappen nog niet definitief bestemde middelen flankerend en overig beleid	– 14	– 39	– 40	– 58	– 73	– 47	2037
	Overig landbouw- en visserijbeleid	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
7	Geen investering in RENURE	– 19	– 21	– 29	– 25	0	0	2031
8	Schrappen investering in robotisering en digitalisering	– 8	– 7	– 8	– 13	0	0	2031
9	Stopzetten saneringsregeling garnalenvisserij	– 15	0	0	0	0	0	2028
10	Geen extra investering in visserij	– 9	– 9	– 4	– 18	0	0	2031
	Subsidies verduurzaming klimaat	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
11a	Korten inpassingskosten wind op zee: Versterking Noordzee	– 21	– 26	– 15	– 10	0	0	2031
11b	Korten inpassingskosten wind op zee: Duurzame voedselvoorziening uit zee	– 17	– 25	– 22	– 22	0	0	2031
12a	Korten op Klimaatfondsbudget voor warmte-infrastructuur glastuinbouw	– 5	– 13	– 31	– 41	– 60	0	2032
12b	Korten op Klimaatfondsbudget voor EG-regeling glastuinbouw	– 2	– 7	– 28	– 25	0	0	2031
	Bijdragen aan agentschappen, zelfstandige bestuursorganen en kennisinstellingen	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
13	Verlagen onderzoeksbudgetten kennisinstituten	0	– 7	– 7	– 7	– 7	– 7	2028

Tabel 53 Ombuigingen Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
	Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening							
1	Ombuigen intensiveringen woningbouw	0	– 753	– 1.635	– 1.320	– 1.109	0	–
1a	*W.v. Realisatiestimulans*	0	– 425	– 434	– 460	– 380	0	2037
1b	*W.v. Woningbouwimpuls*	0	– 100	– 100	– 125	– 125	0	2036
1c	*W.v. Regeling Huisvesting Aandachtsgroepen (RHA)*	0	– 25	– 75	– 65	– 65	0	2036
1d	*W.v. Grootschalige woningbouwlocaties*	0	0	– 560	– 220	– 70	0	2034
1e	*W.v. Grondfaciliteit*	– 100	– 100	– 100	– 90	– 90	0	2032
1f	*W.v. Innovatie en Opschalen woningbouw (IOP)*	0	– 21	– 47	– 31	– 29	0	2036
1g	*W.v. Stimuleringsregeling Ontmoetingsruimten in Ouderenhuisvesting*	0	– 37	– 38	– 36	– 36	0	2043
1h	*W.v. Nationaal Programma Leefbaarheid en Veiligheid (NPLV)*	0	0	– 136	– 136	– 136	0	2036
1i	*W.v. Stimuleringsregeling Zorggeschikte woningen*	0	– 33	– 33	– 33	– 59	0	2043
1j	*W.v. Objectsubsidies middenhuur*	0	0	– 100	– 100	– 100	0	2034
1k	*W.v. Nationaal Fonds Betaalbare Koopwoningen*	0	– 13	– 13	– 25	– 20	0	2035
2	Beëindigen Stimuleringsregeling Flex- en Transformatiewoningen	0	– 89	– 66	0	0	0	2030
3	Korting op Nationale Geo-Informatie Infrastructuur (NGII) doorontwikkeling	0	– 3	– 3	– 3	– 3	– 3	2028
4	Korting op ruimtelijk instrumentarium	0	– 1	– 1	– 1	– 1	– 1	2028
5	Korting digitale voorzieningen omgevingswet (DSO-LV en IPLO)	0	– 9	– 8	– 8	– 7	– 7	2031
6	Stopzetten Ruimtelijke Omgeving subsidie RVB voor gebiedsverkenning	0	– 2	– 2	– 2	– 2	– 2	2028
	Uitvoering Rijksvastgoedbeleid	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
7	Beëindiging Programma Groene Innovatie (PGI)	0	– 3	– 3	– 3	– 3	– 3	2028
	Energietransitie gebouwde omgeving en bouwkwaliteit	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
8	Afschaffen Subsidie Verduurzaming en Onderhoud Huurwoningen (SVOH)	0	– 25	– 21	– 23	– 14	– 2	2032
9	Afschaffen Subsidie Verduurzaming voor Verenigingen van Eigenaars (SVVE)	0	– 28	– 11	– 19	0	0	2031
10	Afschaffen subsidies t.b.v. CO2-vrije gebouwde omgeving	0	– 12	– 8	– 9	– 16	– 12	2032
11	Afschalen subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed (DUMAVA)	0	– 93	– 58	– 45	– 59	0	2032
12	Afschaffen subsidieregeling duurzaam maatschappelijk vastgoed (DUMAVA)	0	– 313	– 195	– 153	– 197	0	2032
	Huurtoeslag	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
13	Verlagen en harmoniseren aftoppingsgrens voor alle huishoudens	0	0	– 10	– 10	– 10	– 10	2029
14	Verhogen basishuur/eigenbijdrage met 10 euro per maand	0	– 15	– 190	– 190	– 190	– 190	2029
15	Verhogen basishuur/eigenbijdrage door verhoging afbouwpercentage 1 procentpunt	0	– 5	– 55	– 55	– 55	– 55	2029
16	Vermogensbijdrage van 10 procent (vrijstelling van 10.000 euro voor eenpersoonshuishoudens en 15.000 euro voor meerpersoonshuishoudens)	0	0	– 90	– 90	– 90	– 90	2029
17	Afschaffen Overgangsrecht onzelfstandige wooneenheden	0	0	– 8	– 12	– 16	– 16	2031
18	Verlagen van kwaliteitskortingspercentage met 5 procentpunt	0	0	– 160	– 165	– 175	– 175	2031
19	Bevriezen wettelijke indexaties huurgrenzen (2028)	0	0	– 120	– 125	– 130	– 130	2031
20	Terugdraaien Wet vereenvoudiging huurtoeslag	0	0	– 150	– 150	– 150	– 150	2029
21	Schrappen verhoging huurtoeslag	0	0	– 500	– 500	– 500	– 500	2029
22	Verlaging van de minimuminkomensgrens (1.000 euro eenpersoons, 2.000 euro meerpersoons)	0	0	– 245	– 255	– 260	– 260	2031
23	Korting Dienst voor de Huurcommissie	0	– 3	– 3	– 3	– 3	– 3	2028

Tabel 54 Ombuigingen Arbeidsvoorwaarden

Bedragen in miljoenen euro's (- = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. in
1a	Halveren percentage kabinetsbijdrage voor de incidentele loonruimte (ILO)	– 109	– 224	– 230	– 354	– 473	– 473	2031
	W.v. Onderwijspersoneel	*– 62*	*– 128*	*– 131*	*– 202*	*– 278*	*– 278*	*2031*
	W.v. Rijksambtenaren	*– 25*	*– 51*	*– 52*	*– 79*	*– 105*	*– 105*	*2031*
	W.v. Politie	*– 10*	*– 21*	*– 22*	*– 34*	*– 46*	*– 46*	*2031*
	W.v. Gepremieerde en gesubsidieerde sectoren[1]	*– 9*	*– 17*	*– 18*	*– 27*	*– 35*	*– 35*	*2031*
	W.v. Gemeenten en Provincies	*– 2*	*– 5*	*– 5*	*– 8*	*– 5*	*– 5*	*2031*
	W.v. Rechterlijke Macht	*– 1*	*– 2*	*– 2*	*– 3*	*– 5*	*– 5*	*2031*
1b	Inhouden kabinetsbijdrage voor de incidentele loonruimte (ILO)	– 219	– 448	– 460	– 706	– 945	– 945	2031
	W.v. Onderwijspersoneel	*– 124*	*– 255*	*– 262*	*– 404*	*– 554*	*– 554*	*2031*
	W.v. Rijksambtenaren	*– 50*	*– 101*	*– 104*	*– 158*	*– 210*	*– 210*	*2031*
	W.v. Politie	*– 21*	*– 43*	*– 44*	*– 67*	*– 93*	*– 93*	*2031*
	W.v. Gepremieerde en gesubsidieerde sectoren[1]	*– 18*	*– 35*	*– 35*	*– 53*	*– 69*	*– 69*	*2031*
	W.v. Gemeenten en Provincies	*– 5*	*– 10*	*– 11*	*– 16*	*– 10*	*– 10*	*2031*
	W.v. Rechterlijke Macht	*– 2*	*– 4*	*– 4*	*– 7*	*– 9*	*– 9*	*2031*

1) dit slaat hoofdzakelijk neer bij het Gemeentefonds, Provinciefonds en de begrotingen van SZW en OCW.

Inkomstenkant

Tabel 55 Fiscale sleuteltabel

	Niveau 2027	per eenheid	Opbrengst per eenheid (€ mln)
Box 1			
Tarief			
Tarief eerste schijf (gecombineerd)	36,23%	1%-punt	3947
Tarief tweede schijf	38,16%	1%-punt	1086
Toptarief	49,50%	1%-punt	557
Aftrektarief tariefmaatregel (a)	38,16%	1%-punt	– 191
Schijflengtes (eindpunt hogere schijfgrenzen blijven hetzelfde)			
Verlengen grens premie volksverzekeringen (b)	€ 39.247 (€ 41.637)	€ 1.000	– 273
Verlengen schijf basistarief	€ 78.426	€ 1.000	– 354
Heffingskortingen			
Algemene heffingskorting	€ 3.154	€ 100	– 853
Afbouwpunt algemene heffingskorting	€ 30.910	€ 1.000	– 303
Arbeidskorting: maximum	€ 5.929	€ 100	– 503
Arbeidskorting: generiek	€ 1.182 / € 5.540 / € 5.929	€ 100	– 783
Afbouwpunt arbeidskorting	€ 47.834	€ 1.000	– 212
Afbouwpercentage arbeidskorting	6,51%	1%-punt	856
Ouderenkorting	€ 1.993	€ 100	– 196
Afbouwpunt ouderenkorting	€ 46.577	€ 1.000	– 46
Afbouwpercentage ouderenkorting	15%	1%-punt	17
Alleenstaande ouderenkorting	€ 547	€ 100	– 112
Inkomensafhankelijke combinatiekorting	€ 2.918	€ 100	– 44
Opbouw inkomensafhankelijke combinatiekorting	11,45%	1%-punt	– 7
Jonggehandicaptenkorting	€ 935	€ 100	– 29
Overig			
Eigenwoningforfait tot € 1.360.000	0,35%	0,05%-punt	419
Eigenwoningforfait vanaf € 1.360.000	2,35%	0,05%-punt	8
Ondernemers			
Zelfstandigenaftrek	€ 1.200	€ 100	– 25
MKB-winstvrijstelling	12,70%	1%-punt	– 184
Box 2			
Schijfgrens op € 69.607			
Tarief lage schijf	24,50%	1%-punt	139
Tarief hoge schijf	31,00%	1%-punt	149
Box 3			
Tarief	36%	1%-punt	135
Heffingsvrij vermogen	€ 60.098	€ 1.000	– 16
Schenk- en erfbelasting			
tarief			
Schijfgrens op € 162.795			
Tariefgroep 1 (partners en kinderen)			
0 – € 162.795	10%	1%-punt	128
€ 162.795 en meer	20%	1%-punt	72
Tariefgroep 1a ((achter)kleinkinderen)			

	Niveau 2027	per eenheid	Opbrengst per eenheid (€ mln)
0 – € 162.795	18%	1%-punt	4
€ 162.795 en meer	36%	1%-punt	1
Tariefgroep 2 (overige verkrijgers)			
0 – € 162.795	30%	1%-punt	29
€ 162.795 en meer	40%	1%-punt	17
Schijflengte			
Verlengen eerste schijf	€ 162.795	€ 10.000	– 36
VPB			
Schijfgrens op € 200.000			
Lage tarief	19%	1%-punt	586
Algemene tarief	25,8%	1%-punt	1.195
Innovatiebox	9%	1%-punt	134
WBSO			
Tarief eerste schijf niet-starters	36%	1%-punt	– 19
Tarief eerste schijf starters	50%	1%-punt	– 1
Schijfgrens verhogen	€ 391.020	€ 10.000	– 5
Tarief tweede schijf	16%	1%-punt	– 51
Kansspelbelasting			
Tarief verhogen	37,8%	1%-punt	25
Belastingen van rechtsverkeer			
Overdrachtsbelasting verlaagd tarief woningen	2%	0,5%-punt	417
Overdrachtsbelasting algemeen tarief	10,4%	0,5%-punt	21
Overdrachtsbelasting algemeen tarief woningen	7%	0,5%-punt	42
Assurantiebelasting tarief	21%	1%-punt	216
BTW tarief			
Algemeen tarief	21,0%	1%-punt	4.257
Lage tarief	9,0%	1%-punt	1.341
Belastingen op milieugrondslag	eurocent		
Belasting op leidingwater	55,10	1 cent	11
Vliegbelasting	divers	10%	91
Afvalstoffenbelasting	41,91	1 euro	6
Energiebelasting (EB)			
Aardgas in eurocenten per m3 (c)	eurocent		
0 – 1.000	60,07	1 cent	62
1.000 – 170.000	60,07	1 cent	26
170.000 – 1 mln	33,09	1 cent	11
1 mln – 10 mln	21,40	1 cent	20
> 10 mln	5,31	1 cent	21
Elektriciteit in eurocenten per kWh (c)	eurocent		
0 – 2.900	9,16	1 cent	246
2.900 – 10.000	9,16	1 cent	58
10.000 – 50.000	6,67	1 cent	82
50.000 – 10 mln	3,74	1 cent	363
> 10 mln. (particulier gebruik)	0,38	1 cent	27
> 10 mln (zakelijk gebruik)	0,31	1 cent	185
Verhogen belastingvermindering EB per aansluiting	519,80	€ 10	– 102

	Niveau 2027	per eenheid	Opbrengst per eenheid (€ mln)
Autobelastingen			
Motorrijtuigenbelasting personenauto en bestelauto particulier	divers	1%	50
Motorrijtuigenbelasting bestelauto ondernemer	divers	1%	7
Belasting van personenauto's en motorrijwielen voor personenauto's	divers	1%	8
Brandstofaccijnzen per liter	eurocent		
Benzineaccijns (ongelood)	0,851	1 cent	51
Dieselaccijns (zwavelvrij)	0,552	1 cent	43
LPG-accijns (d = 0,54 kg/l)	0,242	1 cent	3
Alcoholaccijns per liter	eurocent		
Gedistilleerd (per liter ad 100%)	divers	10%	36
Bier	divers	10%	41
Wijn	divers	10%	31
Tabaksaccijns (d)	euro		
Sigaretten (per pakje van 20 stuks)	7,81	€ 0,10 p/p	0
Shag (per pakje van 50 gram)	17,35	€ 0,10 p/p	0
Verbruiksbelasting alcoholvrije dranken	euro		
Sap, frisdrank en alcoholarme dranken (per hectoliter)	26,13	10%	56
Bankenbelasting			
Tarief langlopende schulden (e)	0,029%	0,001%-punt	21

(a) Sleutel geldt alleen voor verhoging aftrektarief, budgettaire gevolgen zijn niet symmetrisch.

(b) Tussen haakjes staat het bedrag dat geldt voor personen geboren vóór 1-1-1946

(c) Voor zowel de energiebelasting op gas als op elektriciteit geldt dat het tarief van de eerste en tweede schijf niet afzonderlijk van elkaar kunnen worden gewijzigd.

(d) De verwachting is dat bij de huidige hoogte van de tabaksaccijns, verhogingen tot sterke gedragseffecten zullen leiden waardoor uiteindelijk de extra opbrengst volledig teniet worden gedaan. Uiteindelijk kan hierdoor nog maximaal een budgettaire opbrengst behaald worden van € 9 miljoen. Voor een verlaging van de accijns van € 0,10 per pakje geldt een sleutel van € 6 miljoen voor sigaretten en € 1 miljoen voor shag.

(e) Het tarief voor kortlopende schulden is twee keer zo hoog als het tarief voor langlopende schulden. Bij een verhoging wordt aangenomen dat deze verhouding gelijk blijft.

Versie september 2026

Tabel 56 Beleidsopties negatief geëvalueerde fiscale regelingen

Bedragen in miljoenen euro's (+ = saldo verbeterend)

Nr.	Maatregel	2027	2028	2029	2030	2031	Struc.	Struc. In
	Ondernemerschap en ondernemingen							
1	Afschaffen zelfstandigenaftrek inkomstenbelasting	0	0	212	207	202	188	2034
2	Stapsgewijs afschaffen verlaagde motorrijtuigenbelasting tarief bestelauto ondernemers	285	526	723	880	802	648	2035
3	Afschaffen verlaagde vennootschapsbelasting tarief	3322	3266	3210	3154	3098	3043	2032
	Btw	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
4	Afschaffen btw vrijstelling voor schrijvers, journalisten en componisten	0	8	8	8	8	8	2028
5	Afschaffen lage btw-tarief op kampeergelegenheid	0	227	227	227	227	227	2028
6	Afschaffen verlaagde btw-tarief op genees- en medische hulpmiddelen	0	1781	1781	1781	1781	1781	2028
7	Afschaffen verlaagde btw-tarief op arbeidsintensieve diensten	0	849	849	849	849	849	2028
	W.v. kappersdiensten (overige diensten)	0	258	258	258	258	258	2028

	W.v. herstelwerkzaamheden	0	50	50	50	50	50	2028
	W.v. schoonmaken woningen	0	74	74	74	74	74	2028
	W.v. schilderen, stukadoren en behangen woningen	0	428	428	428	428	428	2028
	W.v. isolatiewerkzaamheden	0	40	40	40	40	40	2028
8	Afschaffen verlaagde btw-tarief op voedingsmiddelen en water	0	11091	11091	11091	11091	11091	2028
	W.v. levering van voedingsmiddelen	0	8905	8905	8905	8905	8905	2028
	W.v. restaurant- en cateringdiensten	0	1913	1913	1913	1913	1913	2028
	W.v. leidingwater	0	273	273	273	273	273	2028

	Eigenwoningregelingen	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
9	Afbouwen hypotheekrenteaftrek in 30 jaar	0	0	518	1070	1647	13563	2060

	Individuele regelingen	**2027**	**2028**	**2029**	**2030**	**2031**	**Struc.**	**Struc. In**
10	Afschaffen overdrachtsbelasting cultuurgrondvrijstelling	0	169	169	169	169	169	2028
11	Afschaffen overdrachtsbelasting natuurgrondvrijstelling	0	2	2	2	2	2	2028
12	Afschaffen overdrachtsbelasting kavelruilvrijstelling	0	1	1	1	1	1	2028
13	Afschaffen landbouwvrijstelling met overgangsrecht	0	0	9	17	25	171	2068
14	Uniformeren giftenaftrek inkomstenbelasting	54	54	54	205	205	205	2030
15	Afschaffen reisaftrek openbaar vervoer	0	0	7	7	7	7	2029
16	Afschaffen uitzondering zuivel en sojadranken verbruiksbelasting alcoholvrije dranken	0	0	0	229	229	229	2030
17	Afschaffen eenmalig verhoogde vrijstellingen schenkbelasting voor kinderen	0	0	36	40	47	58	2033
18	Versoberen bedrijfsopvolgingsregeling: uniforme vrijstelling van 25%	0	0	632	632	632	569	2039
19	Afschaffen doorschuifregelingen aanmerkelijk belang	0	0	179	179	179	179	2029
20	Stapsgewijs afschaffen kleinschaligheidsinvesteringsaftrek	194	389	583	777	777	777	2030
21	Afschaffen vrijstelling uitkering wegens 25- of 40-jarig dienstverband	0	42	42	42	42	42	2028
22	Afschaffen willekeurige afschrijving zeeschepen IB en Vpb	4	4	4	4	4	4	2027
23	Afschaffen assurantiebelasting vrijstelling Brede weersverzekering	8	8	8	8	8	8	2027